VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

RAŠTAI

10-ASIS TOMAS

LITERATŪRINĖ PUBLICISTIKA

Lietuvių
literatūros ir
tautosakos
institutas

VILNIUS 2007

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

RAŠTAI

TRYLIKA TOMŲ

Lietuvių
literatūros ir
tautosakos
institutas

VILNIUS 2007

UDK 888.2.2
Mi-156

Parengė ir paaiškinimus parašė
VANDA ZABORSKAITĖ

Redaktorė
DAIVA KRIŠTOPAITIENĖ

Dailininkas
VYTAUTAS VALIUS

Leidimą parėmė
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007
© Sudarymas, paaiškinimai Vanda Zaborskaitė, 2007

ISBN 978-9955-698-58-6 (10 tomas)
ISBN 5-415-004971-1 (bendras)

I. STRAIPSNIAI

M. Maeterlinck. Nekviestoji viešnia.
G. Hauptmann. Hanelė.

Kritikos nerašysiu. Kam smulkinti menkais priekaištais didingą vakarykščių regėjimų įspūdį? Mums buvo ėmę būti ankšta ir nuobodu mažutėj kasdienio gyvenimo scenoj. Mes ėmėm pasiilgti gilesnių perspektyvų, tylaus žaismo ir atobalsių tiems gandams, kurie mus šaukia, kai esam vieni.

Ir štai vakar pro scenos prieblandą mes pajutom gūdų dvelkimą „iš anapus". Tai buvo nauja, tai buvo senai laukta. Ir norėjai apsigaubti mistine tyla ir kaip styga sekti *Nekviestosios viešnios* žingsnius. Rausvame lempos abažūro rate V. Steponavičiaus veidas hipnotizuoja tylia ekspresija. Visa toji šeima gyvena vienu įtemptu, bet slepiamu jausmu. Galdiko dekoracija, ne vien dekoracija, bet anga – tiesi ir didinga į mėlyną, žvaigždėtą pasaulį.

Hanelė – pasakingi rojaus vaizdai skurdžioj nuskaustųjų realybėj. Alpinanti antitezė, kurią tik mirtis teišriša. Hanelė – Rymaitė – nepamainoma. Daugelis traukias skareles ir vogčia šluosto akis: sakys per minkšta širdis. Kubertavičius – Gotvaldas – Keleivis taip pat be priekaišto.

Janulis – dekoratorius – privertė mus pamiršti, kad esame Kaune. Tokių gražių dekoracijų dar mes nesame turėję.

Vakarykštė Teatro šventė – tai ne tik menas, bet ir kūryba tikra prasme. O visos tos šventės siela, už kulisų nematomas

naujas antrasai mūsų dramos režisierius – B. Dauguvietis. Bet dėkingi žiūrovai jo nepamiršo. Privertė pasirodyt ir triukšminga ovacija sveikino jo pirmą mūsų scenoje žygį.

1924

Vaga, mėnesinis visuomenės, kultūros ir pasaulėžiūros žurnalas

Naujo žurnalo redakcija prisistato taip: „Mes esame progresyvūs, tai yra, pasiryžę žengti pirmyn. Mes norime būti laisvi politiškai, etiškai ir intelektuališkai nuo bet kurių visuomenės labo reikalavimais nepagrįstų varžymų, nuo bet kurių prietarų ir atgyvenusių stabų garbinimo... Mūsų kelias platus. Iš vienos pusės – *tautos suverenumas* – visuomeniškos santvarkos šulas, iš kitos – *pozityvinė moralė* – laisvojo žmogaus laisvai, bendro sugyvenimo dėliai prisiimti suvaržymai." Tokiame plačiame kely „Vagos" redakcija sakosi nebijanti paklysti, laikydamasi „lietuviškos dirvos, mūsų visuomenės ir kultūros gyvenimo faktų, nuolat turėdami galvoje Lietuvos piliečio intelektą ir sielą". Žurnalas esąs kuriamas laisvosios minties šalininkų bendravimo tikslu – „kirminui numarinti". Redakcijos žodžio pabaigoj skaitome dar vieną skatinamąją intenciją: „Kiekvienas sąmoningas lietuvis inteligentas turėtų susidaryti modernišką pasaulėžiūrą, neturėtų klūpoti prieš įbruktus jam nuo mažens stabus, turėtų atsisakyti nuo dvasinės vergovės etc."

Pačioj įžangoj net du kartu radęs „atgyvenusius stabus", paabejojau, bene teks čia turėti reikalo su aršiausia davatkų rūšimi – ateistiškomis davatkomis, kurių vadui, d-rui J. Šliūpui, tiek nemalonumų anais metais pridarė prof. V. Šilkarskis. Iš tolimesniųjų „Vagos" lapų paaiškėjo, kad neapsirikau. Naujojo

žurnalo ideologija kiaurai ateistiškai davatkiška. Atkaklus kartojimas seniai visiems įgrisusių trafaretų apie inkviziciją, laisvąją mintį, dogmas, Galilėjų, Bruno, – obskurantiškas užsimerkimas prieš naujuosius visos dvasinės kultūros reiškinius, tuščias aplombas ir trumparegiškas gyvenimo faktų aiškinimas nužymi visą „Vagos" ideologiją. Tik paklausykime: „Laisvosios minties tvirtovė – tai griežti nesugriaunami faktai, naujausieji mokslo daviniai, teologijos ginklas – pragaras, velnias, neįrodomi dangaus apreiškimai." (p. 9). Kuo gi „Vagos" redaktoriai laiko savo skaitytojus? Bet įdomiausias „Vagos" šedevras – tai A. Rondomanskio straipsnis „Praeitininkų genezė". Šitokio blogo tono ir skonio rašinio lietuvių spaudoj man dar neteko sutikti. Rusų bezbožnikai turėtų nulenkti galvas prieš pono Rondomanskio išmintį ir mokėjimą prabilti į minią jai suprantama kalba.

Ne stoka „Vagoj" ir aktualijų, kuriose su ypatingu pasigardžiavimu bulvarinėj formoj atkepama Olšausko byla. Laisvosios minties išpažintojams, sutrūnėjusių dogmų priešininkams sąžinė leidžia dogmatizuoti teismo sprendimą, pagrįstą susidėjusiomis aplinkybėmis, o nusispjauti į humanišką atsargumą ir klaidos baimę tokioj painioj nusikaltimo problemoj.

Yra tačiau „Vagoj" keletas svarbių, aktualių, nors ir diskutuotinų straipsnių. Tai M. R. „Konkordato žalingumas Lietuvai", V. Kvieskos „Lietuvos buržuazijos keliai" ir prof. M. Römerio „Metrikacijos problema Lietuvoje". Jeigu „Vaga", užuot skelbus tuščias, beprasmiškas, nieko neįtikinančias eliukubracijas, imtųsi nagrinėti aktualius šių dienų Lietuvos gyvenimo klausimus, tai ir mes, galbūt ir nesutikdami su tų klausimų sprendimu, vis dėlto matytume jos esimo pateisinimą.

1931

[Kelios anotacijos]

Disertacijoj nagrinėjami metafiziniai V. Solovjovo estetikos pagrindai, grožio definicija, grožio gamtoje ir mene teorija.

Apibūdinant V. Solovjovo pažiūras į grožį ir meną, naudotasi ne tik V. Solovjovo teoretiniais raštais, bet ir jo poezija.

V. Solovjovo grožio kaip „įkūnytos idėjos" koncepcija susiejama su neoplatonizmu ir idealistine vokiečių filosofija. Ta pati koncepcija, apvaisinta (praturtinta) gamtos grožio stebėjimu, meno grožio analize ir kūrybine paties V. Solovjovo praktika, nutiesia pagrindus simbolinei kūrybos krypčiai, kurią V. Solovjovo estetikos sąvokų ir jo poezijos kontekste bene galėtume pavadinti simboliniu realizmu (ar realiniu simbolizmu).

Etiude apie *Vydūno dramaturgiją* analizuojant Vydūno kūrybą, randama, kad teosofija bei pedagoginė nuožiūra ją nususino, suabstraktino ir sualegorino. Bet tais atvejais, kada Vydūnui pavyksta iš arčiau pajusti gyvenimą, žmogų ar net tautos istoriją (likimą), jo kūryba pagyvėja, paįvairėja, iš vienos pusės įgydama realistinių, iš kitos – simbolinių bruožų (vietoj sauso alegorizavimo). Pvz., kai kurios komedijos – „Tėviškė", „Gaisras", „Probočių šešėliai", „Mūsų laimėjimas", „Amžina ugnis".

Literatūros istorija negali būti atsieta nuo viso kultūrinio ir visuomeninio-politinio gyvenimo raidos. Tačiau pirmoj eilėj

turi būti išryškinti tie faktoriai, kurie veikia meninį kūrybinį literatūros pobūdį: tematiką, stilių, kalbą. Literatūros istorija – tai meninis literatūros kelias tautos istorijos fone. Vertinimo kriterijų atžvilgiu aš esu reliatyvistas. Literatūrinio reiškinio istorinė vertė pareina nuo įvairių aplinkybių. Lietuvių literatūros istorijoje reliatyvizmo principas ypatingai svarbus. Juo sekdamas, aš įjungiu į literatūros kelią ir tokius autorius bei veikalus, kurie šiandien atrodytų nė minėti nebeverta, bet kurie įgyja vertės, atsižvelgiant ar tai į laikotarpio charakterį, ar tai į kurias kitas aplinkybes.

Mano „Naujosios lietuvių literatūros" I tome yra palyginti daug atskirų autorių kūrybos nagrinėjimų, kurie atrodo nepakankamai susieti bendrosios literatūrinės raidos mintim. Taip atsitiko dėl stokos kritiškų mūsų literatūros studijų bei vertinimų ir dėl pedagoginių sumetimų, dėstant literatūros kursą mokykloje.

Savo literatūriniuose nagrinėjimuose, škicuose bei etiuduose aš stengiausi būti objektyvus – rasti autoriaus kūrybos būdingus savumus, aptariant jo tematiką, ideologiją, pasaulėvaizdį, vaizdavimo priemones, stilių, kalbą, ir susieti jį su mūsų literatūros raida. Man rūpėjo rasti visuomeninius ir idividualinius kūrybos veiksnius ir vieną kurį nors vyriausią visos rašytojo kūrybos bruožą, kaip giliausią jo asmenybės pasireiškimą.

1937?

Keletas žodžių apie lietuvių literatūrą

Ten, kur švarus, baltas smėlis, žole apaugusios kopos ir kvepiantys pušynai puošia rytinį Baltijos jūros krantą, tarp Nemuno ir Šventosios upių žiočių, plyti šalis, kurioje gyvena lietuvių tauta. Penkioliktojo amžiaus pradžioje didysis lietuvių valdovas, didysis kunigaikštis Vytautas įkūrė ten galingą karalystę, besidriekiančią nuo pat Maskvos rytuose iki Juodosios jūros pietuose. Tačiau unija susisiejusi su Lenkija, Lietuva kartu su ja per artimiausius šimtmečius patyrė nuosmūkį. Praradusi savarankiškumą, Lietuva tapo Rusijos imperijos dalimi, ir taip jos vardas buvo galutinai ištrintas iš devynioliktojo amžiaus politinės istorijos. Po pasaulinio karo lietuvių tautai pavyko atkurti nepriklausomą valstybę, nors, deja, siauresnėse už etnografines ribas. Šioje knygoje pateikiama keletas grožinės literatūros pavyzdžių, sukurtų tautos, kurios garbingą praeitį pakeitė šlykščiausia vergija, bet jau devynioliktojo amžiaus pabaigoje prasidėjęs jos tautinis atgimimas pasirodė esąs toks stiprus, kad kiekvienas, mūsų dienomis susipažinęs su jo rezultatais, turėtų pasidžiaugti.

Lietuvių grožinė literatūra užima kol kas dar kuklią padėtį, būtų nesąžininga teigti, kad ji turtinga ar ypač pagaunanti, nes bent jau išlepusiam užsienio skaitytojui vargu, ar ji tokia pasirodys. Priežastys, stabdžiusios natūralų mūsų literatūros augimą, bus išvardytos žemiau. Tačiau juo daugiau galime

puikuotis literatūrine kūryba, kurios autoriai – bevardžiai, iš liaudies gelmių kilę dainiai: mūsų pasakomis, mūsų padavimais ir ypač mūsų gražiomis liaudies dainomis. Jau trys pirmosios Pilypo Ruigio* į vokiečių kalbą išverstos lietuvių liaudies dainos susilaukė gyvo Lessingo, Herderio ir netgi Goethės dėmesio. Iš tikrųjų šios dainos pasižymi nuoširdžiais, švelniais jausmais, nesudėtinga forma ir meiliu, poetišku kasdieninio gyvenimo vaizdavimu. Gamta, darbas laukuose ir prie namų židinio, žaidimai ir pramogos, šventadieniai ir jų iškilmės, įvairios šeimos gyvenimo pusės, kaip antai jaunimo meilė, santykiai tarp tėvų ir vaikų, jau nekalbant apie mirtį, suteikia lietuvių liaudies dainoms nesuskaitomą gausybę temų ir motyvų. Pagrindinis kai kurių dainų bruožas – subtili melancholija, kitų vėlgi – nuoširdus džiaugsmas, pasižymintys giliu jausmo tikrumu ir moraliniu tyrumu. Lietuvių liaudies dainų išraiška paprasta, tačiau sandara bei metaforika ir įvairiopa, ir užburianti. Protėvių papročių liekanos, intuityvus gamtos pajautimas ir giliai suvoktas darnumas tarp gamtos reiškinių bei sielos gyvenimo sudaro gyvą šių dainų simbolikos pamatą. Tuo tarpu lietuvių liaudies pasakoms kur kas labiau būdingi elementai, esantys visų tautų savastimi. Visgi ir jose nacionalinis savitumas yra įspaudęs aiškų pėdsaką.

Kaip jau ką tik minėjau, lietuvių grožinė literatūra nepasižymi įvairove. Didžiosios Europos literatūrinės srovės bei stiliaus kryptys, kaip antai prancūzų klasicizmas, neoromantizmas, natūralizmas, simbolizmas ir ekspresionizmas, padarė lietuvių literatūrai palyginus menką įtaką ir, be to, gana vėlai. Kita vertus, ši išlaikė nenutrūkstamą intymų ryšį su pačia

* Betrachtung der litauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenshaften, 1745–1747.

liaudimi. Todėl, norint teisingai suprasti jos savitumą, būtina peržvelgti istorines ir socialines sąlygas, kuriomis liaudžiai teko gyvuoti.

Priežastis to, kad lietuvių kultūrinis gyvenimas per šimtmečius buvo priverstas tekėti siaurai apribota vaga, iš dalies glūdi lietuvių liaudies praeityje. Čia derėtų paminėti tik dvi svarbiausias aplinkybes: visų pirma, vėlyvą atsivertimą į krikščionybę (įvykusį tik 1386 m.), o antra – unijas, kuriomis Lietuva buvo prispirta susisieti su Lenkija. Paskutinioji unija, sudaryta Liubline 1569 m., ilgam laikui sujungė lietuvių valstybę su Lenkija. Lietuvių liaudžiai, dar nespėjusiai užčiuopti atspirties sau naujoje krikščioniškoje kultūroje, lenkiškoji įtaka tapo lemtinga. Žinoma, bajorija palyginus ilgai bandė ginti senosios lietuvių valstybės tradicijas*, tačiau visgi ji greit nustojo tautinės savimonės, pamiršo tėvų kalbą ir neskyrė savo literatūros puoselėjimui nė menkiausios reikšmės. Padedama bažnyčios, lenkų kunigija uoliai darbavosi, kad uždusintų tautinę lietuvių dvasią ir visa, kas lietuviška: netgi kalba buvo apšaukta pagonybės laikų atgyvena.

Lietuviškai knygos pradėtos rašyti tik reformacijos epochoje. Pirmoji knyga lietuvių kalba. Martyno Mažvydo „Katekizmas“, išėjo 1547 m. Karaliaučiuje. Šiame mieste vėliau išspausdinta ir nemažai kitų protestantiškų raštų. Toks protestantų aktyvumas privertė katalikiškąją Lietuvos kunigiją griebtis to paties ginklo. Tiesa, po kurio laiko protestantizmas šalyje buvo nugalėtas ir veik išnaikintas, tačiau spėjo palikti

* Aukščiausias pareigybes, be abejo, skirstė karalius, tačiau žemesniąsias – patys lietuviai, kurie net iki 1795 m. turėjo ypatingus ministrus, podraug buvusius senatoriais jungtiniame lenkų-lietuvių seime. Lietuva turėjo netgi nuosavą kariuomenę, vadovaujamą lietuvio vyriausiojo vado. N.B.

palyginus turtingą literatūrą lietuvių kalba. Per ateinantį šimtmetį pasirodė ir pirmosios gramatikos bei žodynai.

Pirmasis grožinės literatūros kūrinys lietuvių kalba gimė aštuonioliktajame amžiuje. Nors ir vėlyva, ši pradžia juo didingesnė. Poetas *Kristijonas Duonelaitis-Donalicijus,* kilęs iš prūsiškosios Lietuvos ir gyvenęs nuo 1714 m. iki 1780 m., hegzametru parašė idilinę poemą „Metai“, tapusią ne tik vienu lietuvių literatūros šedevrų, bet ir nusipelniusią garbingos vietos tuolaikinėje visos Europos literatūroje. Nedirbtinai, realistiškai ir vaizdžiai poetas piešia savo krašto gamtą ir baudžiauninkų priespaudą, jų gyvenimą ir buitį, darbus ir džiaugsmus. Jis įspėja tėvynainius neišduoti savo kalbos ir protėvių papročių, kadangi – anot jo – tauta, apleidžianti savo tautiškumą, neišvengs ir moralinio susisilpninimo. Duonelaičio poema yra išversta į vokiečių, lenkų, latvių ir rusų kalbas. Deja, tuo laiku išsilavinusieji Didžiosios Lietuvos sluoksniai jau buvo tiek aplenkėję, kad nebekalbėjo lietuviškai, tad ir nuosava literatūra jiems neberūpėjo. Todėl Duonelaičio veikalas ilgai buvo nežinomas ir negalėjo daryti lietuvių tautai įtakos, kurią turėjo mintyje poetas.

Literatūrinis gyvenimas kiek labiau atgijo devynioliktojo amžiaus pradžioje. Bajoriškajai lietuvių-lenkų respublikai praradus nepriklausomybę per trečiąjį Lenkijos padalijimą 1795 m., kone visa Lietuva kliuvo Rusijai. 1803 m. rusai leido vėl atidaryti 1579 m. Vilniuje įkurtą universitetą, darbas šiame kultūros židinyje vyko iki pat 1831 m. sukilimo. Vilniaus universitetas tapo visos šalies kultūrinio gyvenimo centru. Nors jame paskaitos lietuvių kalba ir nebuvo skaitomos, Lietuvos istorijos ir etnografijos studijos žadino ir skatino domėjimąsi liaudies gyvenimu ir darbais. Taip atsirado ir ne

vienas istorikas bei poetas. Žinoma, dauguma rašė lenkiškai (jų tarpe taip pat ir garsusis dainius *Adomas Mickevičius*), savo politine ideologija nelaimėdami mūsų pritarimo, tačiau vis dėlto jie apdainavo Lietuvą, ragindami liaudį mylėti ją kaip savo tėvynę. Tuo pat metu keletas poetų pradėjo rašyti ir lietuviškai. Kai kurie jų buvo kilę iš smulkiosios žemaičių* bajorijos, nepatyrusios tokios stiprios polonizacijos, dar kiti atėjo tiesiai iš liaudies gelmių. Savo raštais jie aukštino tėvynės meilę, kupinais susižavėjimo žodžiais apdainavo garbingus didžiųjų Lietuvos kunigaikščių laikus, grūmėsi už lietuvių kalbą ir atjautė engiamą liaudį. Tiesa, šių poetų darbai palyginus negausūs, o jų literatūrinė vertė gan menka. Išimtį vis dėlto sudaro *Antanas Baranauskas,* padovanojęs lietuvių literatūrai jos antrąjį šedevrą, mažąją poemą „Anykščių šilelis", bei pluoštą patriotinių dainų.

Taip gražiai besistiepianti lietuvių literatūra, deja, netrukus patyrė skaudų smūgį. Po nepavykusio 1863 m. sukilimo valdininkija užsibrėžė galutinai surusinti Lietuvą. Šiuo tikslu iš mokyklos buvc pašalinta lietuvių kalba, uždrausta spausdinti lietuviškas knygas lotyniškomis raidėmis, o tai prilygo visiškam spaudos draudimui, nes jokios kitos abėcėlės Lietuvoje nežinota. Be to, visas mokytojų ir mokyklos administracijos vietas užėmė rusai ortodoksai. Visi išsilavinę lietuviai buvo ištremti į atokius Rusijos regionus, kur neteko ryšio su tėvyne ir taip buvo pasmerkti pamažu surusėti. Atimta iš Lietuvos

* Žemaitija arba Samogitija – etnografinė šiaurės vakarų Lietuvos sritis prie Baltijos krantų. Lietuviškasis pavadinimas, tiksliausiai verstinas kaip „žemoji žemė", yra kilęs nuo krašto gamtos savitumo. Tarmė, kuria čia kalbama, vadinasi lietuvių žemaičių (žemaičių) ir skiriasi nuo pietų ir pietvakarių lietuvių aukštaičių bei rytų lietuvių tarmių.

dvarininkų nuosavybė buvo sudalinta mažais žemės lopinėliais bei atiduota rusų kolonistams. Pagailėta tik lenkų ar sulenkėjusios smulkiosios lietuvių bajorijos valdomų dvarų. Galutinai nutautėjusi kunigija, pasitelkusi į pagalbą bažnyčią, prisidėjo prie spartaus viso krašto polonizavimo, ypač uoliai šis darbas vykdytas Vilniaus ir Seinų vyskupijose. Tokios sąlygos išliko iki pat 1904 m. Keturi priespaudos dešimtmečiai atnešė lietuvių liaudžiai sunkiausius išbandymus, ir visvien ji nugalėjo šioje kovoje. Didžiule paspirtimi lietuviams tapo caro Aleksandro II įvesta reikšminga socialinė reforma – 1861 m. baudžiavos panaikinimas. Šios reformos dėka net ir valstiečių vaikams atsivėrė kelias į mokslą bei galimybė rinktis profesijas, iki tol priderėjusias vien inteligentijai. Tuo būdu, nepaisant visų draudimų, liaudies gretos subrandino dar vieną išsilavinusį visuomenės sluoksnį. Jau pirmoji naujojo sluoksnio karta dovanojo Lietuvai daugelį didžių patriotų, jų tarpe daktarą Joną Basanavičių, šiuo metu visų laikomą tautinio lietuvių atgimimo tėvu.

Baigęs medicinos studijas Maskvos universitete, *Jonas Basanavičius* (1851–1926) leidosi į Bulgariją, kurį laiką taip pat gyveno Vienoje ir Prahoje. Pastarajame mieste susipažinęs su čekų tautiniu judėjimu, rado ir gausios medžiagos savo istorinėms studijoms. Čia jis ypatingai nusipelnė ir Lietuvos istorijai, mat 1883 m. pradėjo leisti pirmąjį lietuvišką patriotinį laikraštį „Aušra“. Laikraštis spausdintas Vokietijoje, Ragainėje, mažučiame Rytų Prūsijos miestelyje, iš kur didžiausioje paslaptyje kontrabanda gabentas per sieną į Rusijos pusę ir platintas visoje Lietuvoje. Nors lietuviški laikraščiai leisti Rytų Prūsijoje jau nuo 1832 m., jie iki tol visgi buvo skirti vien religiniams ar vietiniams poreikiams tenkinti, taigi negalėjo

paveikti visos lietuvių tautos. Tačiau Basanavičiaus „Aušra“ palietė priespaudą kenčiančios liaudies širdį, taip tapdama lietuvių atgimimo simboliu, ryto žaros, auštančios dienos pranašu. „Aušros“ pradėta tikslinga kova ir prieš rusifikaciją, ir prieš polonizaciją greit susilaukė atgarsio visos lietuvių tautos tarpe. Visgi dar ištisus dvidešimt metų rusų žandarai negailestingai slopino lietuviškų spaudinių skverbimąsi, o visi, platinę ir skaitę juos, patyrė sunkius persekiojimus, buvo nuteisti kalėjimu ar sunkiaisiais darbais. 1904 m. pagaliau suvokus, kad ši kova valdžiai atneš daugiau žalos nei naudos, spaudos draudimas buvo panaikintas.

Labiau čia nebesigilindamas į didžiulę „Aušros“ turėtą socialinę reikšmę lietuvių tautai, apsiribosiu pabrėždamas, kad laikraštis taip pat pramynė takus naujajai lietuvių literatūrai. Jo idėjinis pasaulis visiškai atliepė engiamos tautos psichologiją. Juo buvo dedamos pastangos atgaivinti tautinės didybės laikų prisiminimus, norėta konsoliduoti ir suvienyti tautą, pažadinti jos savimeilę, išpuoselėti tvirtą pasitikėjimą savo jėgomis ir sustiprinti šviesios ateities viltis. „Aušrininkai“, autoriai, telkęsi apie šį laikraštį, laikydamiesi nuošaliai nuo bet kokios klasių kovos, apdainavo šlovingą savo tautos praeitį, aukštino gražią senovinę gimtąją kalbą, stengėsi įžiebti tėvynės meilę bei reikalavo tautai teisės gyventi savo gyvenimą ir kloti savos kultūros pamatus. Šios idėjos įkvėpė ne tik tuometinę literatūrą, jų įtaka iki pat mūsų dienų atsekama ir vėlesniųjų kartų kūryboje.

Laikraštis „Aušra“ pats netapo ilgaamžis. Jis ėjo vos trejetą metų. Realybė kėlė naujus reikalavimus, ir „Aušros“ propaguojama romantika, siekianti tobulos vienybės ir praeities idealizavimo, ilgiau nebegalėjo užganėdinti subrendusios,

diferenciacijos reikalaujančios tautos. Taip išsiskyrė dvi pakraipos su atitinkamais ruporais (abu, be abejo, leisti Rytų Prūsijoje), savo ruožtu suformavusios dvi skirtingas literatūros kryptis. Viena ir toliau puoselėjo tėvynės romantiką, tuo tarpu antroji šlovino realizmą.

Derėtų neišleisti iš akių to, kad tuolaikinė literatūra pirmiausia siekė sustiprinti tautinę savimonę, o estetinės paskatos, tuo metu ir šiaip jau neryškios, atsidūrė antroje vietoje. Nežiūrint to, ši epocha irgi išaugino keletą rašytojų, dar ir šiandien laikomų reikšmingais naujų idealų skelbėjais.

Prie iškiliausių priskirtinas *Jonas Maironis-Mačiulis* (1863–1932), savo literatūrinį kelią pradėjęs jau „Aušros" laikais. Kaip vienas geriausiai perteikusių laikmečio dvasią, jis neveltui vadintas tautinio atgimimo dainiumi. Tėvynės meilę Maironio kūryboje atliepė pilnakraujė meninė išraiška. Jis – vienas labiausiai nusipelniusių lietuvių rašto kalbos ir jos poetinės formos kūrėjų. Maironio kūrybai ypač būdingi aiškumas, skambesys, meistriška eilėdara, klasikinė strofos sandara, lanksti forma, tikri jausmai ir iškilmingas, dažnai retoriškas patosas. Nedaugelis vėlesniųjų laikų lietuvių poetų išsisuko nepatyrę akivaizdžios Maironio įtakos, tad neretai ankstesnysis šiuolaikinės lietuvių literatūros epochos periodas net vadinamas Maironio epocha. Svarbiausią indėlį į lietuvių literatūrą Maironis įnešė savo lyrika. Be patriotinių eilių, jis sukūrė nuostabios individualiosios lyrikos, estetiniu atžvilgiu toli pranokusios laikmečio reikalavimus. Be to, parašė keturias didokos apimties poemas ir penkias dramas. Populiariausias jo eiliuotas kūrinys – „Jaunoji Lietuva", apdainuojantis pirmuosius tautinio atgimimo vėliavnešius bei jų viso gyvenimo triūsą. Ir šioje poemoje skaitytoją pagauna ne tiek epinis vaizdavimas,

kiek lyriniai bei patriotiniai intarpai. Didžiulėje draminėje trilogijoje Maironis mėgino atvaizduoti Vytauto didžiojo epochą, tačiau šis kūrinys nenusipelnė literatūros kritikų pritarimo.

Žymiausias naujojosios lietuvių literatūros pozityvizmo ir realizmo atstovas – *Vincas Kudirka* (1858–1899). Nustojus eiti „Aušrai", jis pradėjo leisti „Varpą", kuris taip pat turėjo didžiulės reikšmės tautinio judėjimo raidai. Kudirka, būdamas didžiai išsilavinęs publicistas ir turėdamas aštrią plunksną, parašė nemažai satyrų, pliekiančių bei visaip pajuokiančių rusifikacijos politiką bei rusų valdininkijos siautėjimus Lietuvoje. Jo palikimą sudaro ir vienas eilėraščių rinkinys ir, be kita ko, tautinio himno tekstas bei melodija. Galiausiai jis nusipelnė lietuvių literatūrai pluoštu įsimintinų užsienio poezijos kūrinių vertimų, kaip antai Šilerio „Vilhelmas Telis" ir „Orleano mergelė", Bairono „Kainas", A. Mickevičiaus „Vėlinės", ir kitais.

Čia reikėtų taip pat paminėti dar keletą autorių, be kurių naujosios lietuvių literatūros vaizdas būtų nepilnas, o visų pirma – tris rašytojas. Iškiliausia iš jų – *Žemaitė* (1845–1921). Bajoriškos kilmės, tačiau neišėjusi aukštesnio mokslo, gyvenusi labai skurdžiomis sąlygomis, Žemaitė visa siela buvo suaugusi su paprastais žmonėmis. Jos kūryba – buities vaizdeliai, scenos ir fragmentai – nesileidžia įspraudžiama į siaurus žanrinius rėmus. Kadangi ji visada ištikimai kopijuodavo buitį ir kasdienybę, jos raštai įdomūs ne tik literatūriniu, bet ir etnografiniu požiūriu. Apdovanota išskirtinai gyvu pastabumu, neklystama atmintimi ir didžiuliu meistriškumu, paprastai ir taikliai aprašė pažinotus žmones bei patirtus atsitikimus. Todėl jos kūriniuose aptinkame podraug ir meninius, ir autentiškus to meto gyvenimo paveikslus bei turtingą įdomių žmonių tipų galeriją. Bajoriškai dvarininkų giminei priklausė

taip pat ir *Sofija Pšibiliauskienė,* pasirinkusi *Lazdynų Pelėdos* (1867–1926) slapyvardį. Savo apysakose ir apsakymuose ji vaizdavo valstiečių ir dvarininkų santykius, bajorijos žlugimą ir miesto darbininkų būtį. Lazdynų Pelėda savo raštuose pasirodė visų pirma kaip kovotoja už idėjas, todėl jos kūriniai kai kada tendencingi. Ypač akivaizdus jos priešiškumas bajorijai, kartkartėmis išvirstantis į nevaldomus pykčio protrūkius. Be to, stiliui stinga tolygumo ir vientisumo, tai realizmo ir sentimentalumo, liaudies ir rašto kalbos mišinys. Trečioji šių rašytojų, *Marija Pečkauskaitė* (1878–1930), pasivadinusi *Šatrijos Ragana,* buvo puikiai išsilavinusi dvarininkaitė iš kilmingos giminės, be kūrybos dirbusi ir pedagoginį darbą. Ji taip pat buvo artima liaudžiai, tačiau jokio palinkimo piktintis bajorija jos darbuose neatseksime. Ji kaltino vien tą bajorijos dalį, kuri, atmetusi tautiškumą, bodisi savo šalies reikalais. Tuo pat metu Pečkauskaitė tačiau tebetroško vėl laimėti ją lietuvių tautai, todėl savo raštuose nurodė kelius, kuriais jai tinkamiausia būtų eiti, bei uždavinius, kuriuos, patraukus naujaisiais keliais, apibrėžia tautinis atgimimas. Pečkauskaitė, kaip ir Maironis, naujojoje lietuvių literatūroje siekė liaudiškojo ir bajoriškojo elemento vienovės. Vis dėlto regis, kad rašytoja nujautė, jog lietuvių bajorija, stokodama prielaidų suprasti nuožmias naujųjų laikų gyvenimo sąlygas, pasmerkta išnykti. Savo paskutinėje knygoje, apysakoje „Sename dvare“, ji aprašė keletą mirštančios lietuvių bajorijos tipažų, apgaubdama juos meile, lengva ironija ir melancholija. Dar jai be galo patiko žvelgti į gyvenimą vaiko akimis, tad sukūrė ir daugybę apsakymų vaikų gyvenimo motyvais, kur didaktines tendecijas jai sėkmingai pavyko suvienyti su menine tiesa. Populiariausias tokių apsakymų – „Irkos tragedija“.

Kad mano aprašymas būtų išsamus, privalau paminėti dar du autorius, Vaižgantą ir Vydūną. Kanauninkas *Juozas Tumas-Vaižgantas* (1869–1933) savo laiku buvo vienas populiariausių ir mylimiausių Lietuvos asmenybių. Jo darbuose išryškėjo dviejų anksčiau minėtų mūsų literatūros srovių, patriotinės „Aušros" romantikos ir pozityvistinio „Varpo" realizmo, sintezė. Savo stambiausiame veikale, romane „Pragiedruliai", jis aprašė lietuvių kovą už spaudos ir kultūros laisvę rusų priespaudos metais, taip pat ir lietuviškų knygų gabenimą iš Rytų Prūsijos bei platinimą Lietuvoje. Kūrinyje autorius ypač išryškino du tautinius charakterio bruožus, viena vertus, lietuvio polinkį į mistiką ir romantiką bei jo prigimtą gamtos pajautimą, atspindimą pasakose, padavimuose ir dainose, ir, antra vertus, jo praktinį protą, ištvermę ir kantrybę, prireikus įsigyti materialinį pranašumą ir sėkmingai varžytis su degeneravusia dvarininkija. Šiuo, o taip pat ir kitais darbais, Tumas-Vaižgantas pateikė daug šviesių lietuvių liaudies kultūros vaizdelių, aprašė būrį patrauklių charakterių ir padovanojo mums nuostabių lietuviško gyvenimo paveikslų. Net ir niūrūs, gėdingi ar neigiami reiškiniai, atmiešti guviu, šviesiu ir entuziastingu šio kūrėjo temperamentu, netenka atstumiančių savybių, o pasibjaurėjimas virsta užjaučiančia šypsena. Vaižganto stilius savitas, gyvas ir veržlus, tačiau kūriniai ne visada meniški, dažnai net pergrūsti žurnalistinių užgaidų bei epizodinių ekskursų.

Kaip ir Vaižgantas, *Vydūnas* (g. 1868) yra mylimas lietuvių tautos už savo šviesią, taurią sielą ir kilnias kūriniuose nagrinėjamas moralines vertybes, aukštinančias didį pasiaukojimą, su kuriuo jis pats nuo germanizacijos gina lietuvius Rytų Prūsijoje, už tai pastaraisiais metais pakliūdamas į

didelę vokiečių šovinistų nemalonę. Kūrėjas Vydūnas užima ypatingą vietą. Kaip ir Duonelaitis, jis kilęs iš Rytų Prūsijos, kur gyveno ir įgijo išsilavinimą visai kitomis kultūrinėmis sąlygomis nei jo gentainiai Lietuvoje. Giliai jame įsišaknijusi teosofinė filosofija ir pasaulėžiūra paliko neišdildomą įspaudą ir jo gyvenime, kūryboje bei veikloje. Jis tapo kilnios žmonijos ir dieviškojo tikslo apaštalu. Tai lietuvių tautos istorijos filosofas, jos auklėtojas ir vedlys. Jis nurodo uždavinius, kurie jo liaudies laukia žmonijos istorijoje. Individo kelias į humaniškumą ir Dievybę, pasak Vydūno, eina vien tik ir išskirtinai tik per liaudį. Todėl tautiškumo apleidimas yra nusidėjimas pačiam žmogui, o iš to išplaukia moralinis nusilpimas. Vydūnas išleido daugybę teorinių darbų pasaulėžiūros, tautiškumo ir auklėjimo klausimais. Literatūrinio kelio pradžioje, kovodamas prieš Rytų Prūsijos lietuvių vokietinimą, jis sukūrė pluoštą neprofesionaliose scenose statytų teatro pjesių. Dramatinė forma budinga ir visai jo literatūrinei kūrybai, tačiau dėl ypatingos pasaulėžiūros savo didžiuosiuose veikaluose jis labai menkai gilinasi į tikrąjį gyvenimą ir psichologinę realybę. Kitaip tariant, šiuose kūriniuose įvykiai rutuliojasi pagal tam tikrą schemą, o veikiančiuosius asmenis bet kokiomis aplinkybėmis galima laikyti vien tik tam tikrų idėjų šaukliais. Todėl Vydūno darbai sausi ir abstraktūs, tačiau kartu išbaigti, vieningi, sudaro visišką harmoniją su dvasiniu autoriaus gyvenimu bei liudija savitą, stiprią asmenybę. Garsiausi Vydūno veikalai – trilogijos „Probočių šešėliai“ ir „Amžina ugnis“ bei „Vergai ir dykiai“, „Pasaulio gaisras“, „Likimo bangos“, „Mūsų laimėjimas“ ir „Jūrų varpai“.

Taigi aukščiau minėtieji autoriai – naujosios lietuvių literatūros pirmtakai, augę rūsčiais spaudos draudimo metais ir

paskyrę savo gyvenimą milžiniškam tautos žadinimo darbui bei kovai už kultūros laisvę. Jų literatūriniai nuopelnai bus iki galo suprasti ir įvertinti, vien tik atsižvelgus į jų vykdytą tautos teisių gynėjų veiklą. Mat tais laikais rašytinis žodis teturėjo vieną tikslą: pabudinti ir prikelti tautinę sąmonę, o formos ir estetikos trūkumus mums, lietuviams, atsveria socialiniai ir politiniai rezultatai, kurių juo pasiekta.

1904-ieji m. visiems laikams neblėstamai įsirėžė į lietuvių kultūros istorijos atmintį. Keturiasdešimt metų trukęs karas su priespauda atnešė pergalę, caras grąžino lietuviams spaudą. Tais pačiais metais Vilniuje pradėjo eiti pirmasis lietuviškas dienraštis „Vilniaus žinios". Jį redagavo didis tėvynės patriotas inžinierius *Petras Vileišis*. Ne mažiau reikšmingi tapo ir artimiausi metai, 1905-ieji. Rusijoje prasidėjusi didžioji revoliucija ir Lietuvoje nepraėjo be pėdsakų. Šalia bendrų politinio ir ekonominio pobūdžio idėjų, judėjimas mūsų šalyje įgavo dar ir ypatingą tautinį atspalvį. Lietuvių revoliucionieriai išsikėlė sau tikslą – toli siekiančią tautos autonomiją. Didysis Vilniaus seimas, kuriame dalyvavo daugiau kaip du tūkstančiai tautos atstovų, įvardijo šios autonomijos rūšį bei teises, kurių sau savo krašte reikalavo lietuviai. Žinoma, Rusijoje revoliuciją greit nuslopino, o reakcionieriai netruko iškelti galvas, tačiau Lietuvai vis dėlto buvo laimėtas tam tikras kultūrinio darbo palengvinimas. Vilniaus seimas ir jo sprendimai, tiesa, neteko savo praktinės reikšmės, tačiau vis dėlto jų psichologinis ir auklėjamasis poveikis lietuvių tautai buvo išskirtinai didelis. Mintis apie savivaldą išliko politinių partijų programose, o taip pat ir liaudies sąmonėje, o šio seimo atgarsiai palaikė tautinių aspiracijų gyvybę iki pat atgaunant galutinę nepriklausomybę.

Šie įvykiai praplėtė lietuvių inteligentijos akiratį naujomis kultūrinio gyvenimo sritimis, atvėrė platesnes ateities perspektyvas. Taip iškilo virtinė naujų problemų ir klausimų, suteikusių daugiau peno ir literatūrai. Tauta, iš naujo susiruošusi įžengti į pasaulio areną ir pretenduojanti į nepriklausomybę, yra priversta pirma savęs paklausti: kas tokia savaime yra tauta, kokia dvasia ją įkvepia, kokia jos siela, kuo ji skiriasi nuo kitų tautų ir kaip randa savitą išraišką jų tarpe? Tai pamatiniai, įžanginiai antrojo naujesniosios literatūros istorijos periodo klausimai, nenustoję aktualumo dar ir mūsų dienomis. Guvūs, pažangūs, kritiškiau nusiteikę talentai greit susigaudė, kad patriotinė „Aušros" romantika, vėl prižadinusi meilę gimtajai kalbai ir garbingai tautos praeičiai, ir toliau tebegalėdama būti naudinga plačiosioms masėms, yra pernelyg elementari ir primityvi, kad patenkintų elitą ir pasitarnautų tolimesnei kultūrinei raidai, kaip, beje, ir į pozityvizmą orientuotas nacionalizmas, apsiribojęs kasdienybės vaizdavimu ir tendencinga kūryba.

Nuo 1905 m. iki pat pasaulinio karo pradžios aistringi meno ir literatūros disputai nė dienai nenykdavo iš lietuviškos spaudos puslapių. Buvo vertinami literatūriniai kūriniai, skatinama kūrybinė iniciatyva ir autoriaus drąsa. Kelio susivienijusiai tautai ieškota istorijoje, įsitikinus, kad ten glūdi jos metafizinė idėja. Konkrečia liaudies sielos išraiška buvo nurodomas liaudies menas, liaudies dainos, pasakos ir padavimai. Ypatingą vietą išsikovojo ir poetinės formos diskusijos. Svarbu ne tik tai, *ką* lietuvis galvoja ir jaučia, bet ir tai, *kaip* jis tai daro. Maironio ir kitų anksčiau veiklių kūrėjų pasitelkiama poetinė forma nebetenkino jaunųjų, atrodydama jiems, viena vertus, pernelyg netautiška, antra vertus, pasenusi. Kas kita – nuostabiosios dainos, užburusios Lessingą ir Herderį, ir

panaudotos net paties Goethės, jau nekalbant apie kitus minties ir kūrybos galiūnus. Gausus kritikų būrys pabrėžė, liaudies dainas esant sektinu poezijos ir muzikos pavyzdžiu. Genialusis dailininkas ir kompozitorius *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis,* pritardamas pirmojo literatūrinio žurnalo „Vaivorykštė" leidėjams, jau svajojo, kaip įvesdinti lietuvių kūrybą į Europos šviesuomenės ratą.

Savotiškiausias naujosios kartos rašytojas yra *Vincas Krėvė-Mickevičius* (g. 1884). Jo darbuose gausiai ir ypatingai meniškai išnaudojami folkloro elementai. Jis pats yra uolus lietuvių liaudies kūrybos, ypač sakmių ir padavimų, rinkėjas bei žymus žinovas. Pirmasis jo kūrinys, atspausdintas lietuvių spaudoje 1910 m., bematant išgarsino autoriaus vardą apsiskaičiusios viešuomenės tarpe. Geriausias jo liaudiško stiliaus pavyzdys – legendų ciklas „Dainavos šalies padavimai". Lanksti, iš liaudies dainų pasiskolinta ritmika, kalbos ir stiliaus švelnumas, fantazijos naivumas ir nedirbtinas vaizdavimas čia neprilygstamai dera su idėjiniu turiniu, sodria paties rašytojo išmone, giluminiu gebėjimu charakterizuoti veikėjus. Maždaug tuo pat metu sukurtas ir didžiulis dramatizuotas veikalas „Šarūnas", taip pat supintas iš liaudies padavimų ir dainų, nors autorius čia, atsižvelgdamas į turinį ir formą, jau nebeseka folkloro pavyzdžiu. Šarūnas – vienas iš savotiškiausių ir sudėtingiausių lietuvių literatūros herojų. Šis žiaurus ir kerštingas, atšiaurios garbėtroškos genamas legendos herojus vaizduojamas kaip pirmasis senosios Lietuvos galios kūrėjas, tačiau taip pat perteikiamas ir jo sudėtingas psichologinis charakteris, kuriam būdinga daugybė etinių lietuvio temperamento savybių. Deja, savo forma veikalas nėra toks tobulas, kaip reikalautų turinio svarumas. Derėtų paminėti ir kitą, brandesnį

darbą – istorinę tragediją „Skirgaila“, įdomią, žvelgiant iš istorinio-filosofinio bei psichologinio taško. Be to, Krėvė savo misterijoje „Likimo keliai“ mėgino sukurti Lietuvos istorijos įvykių nuo praeities iki dabarties sintezę, tuo pat metu siekdamas kritiškai juos patyrinėti bei nušviesti kultūrinius uždavinius, kurie, jo nuomone, tenka lietuvių tautos daliai. Taip pat ir šiame veikale folkloro elementams tenka reikšminga vieta. Ypatingą grupę sudaro Krėvės liaudies gyvenimo aprašymai. Puikų paprastų žmonių gyvenimo, papročių ir charakterio išmanymą jis pademonstravo, aprašydamas kai kuriuos įdomius patriarchalinius lietuvių valstiečių tipažus, ypač jų santykį su gamta, priimama su archaišku pasitikėjimu ir meile. Gausybę naujų jo daugialypės kūrybos niuansų atskleidė pasakų ciklas rytietiškais motyvais, jame pirmą kartą lietuvių literatūros istorijoje pasitelkta rytietiškas stilius bei dvasia.

Maždaug tuo pačiu metu debiutavo ir kitas labai populiarus grožinės literatūros rašytojas *Antanas Vienuolis-Žukauskas* (g. 1882). Po keleto pirmųjų literatūrinių bandymų, perpasakojančių kelionės po Kaukazą ir Krymą įspūdžius, jis palyginus greitai perėjo prie visuomenės vaizdavimo, jo veikaluose galime susekti socialinę Lietuvos raidą nuo 1905 m. iki mūsų dienų. Jauno išsilavinusio lietuvio likimas Rusijoje ir grįžus į Lietuvą, pasaulinio karo teriojimai ir nepriklausomos Lietuvos statymas – tai, trumpai tariant, kūrybinis laukas, kuriame skleidžiasi Vienuolio talentas. Savo realizmu jis linksta į humorą, satyrą bei karikatūrą. Viena labiausiai paplitusių jo novelių – „Paskenduolė“ (čia vadinama „Veronika“), kur autorius aprašo ikikarinį Lietuvos kaimo gyvenimą ir jo savitą, griežtą moralę.

*Ignas Jurkūnas-Šeinius** (g. 1889) savo pirmaisiais kūriniais stiliumi ir nuotaika šiek tiek primena Knutą Hamsuną. Su jo pasirodymu lietuvių prozos menas žengė naują pažangos žingsnį. Šeiniaus stilius lyriškas, lengvas ir lankstus. Jis – ne visuomenės reiškinių vaizduotojas, o greičiau psichologas, bandantis išaštrinto stebėjimo ir introspekcijos priemonėmis ištyrinėti žmogų ir gamtą. Didžiulio dėmesio susilaukė vienas jo vėlyvųjų darbų, „Siegfried Immerselbe atsijaunina". Tai aštri ir šmaikšti politinė satyra, nukreipta prieš nacistinę vokiečių rasių teoriją. Iškilus vokiečių rasių teoretikas profesorius Immerselbe pasidaro atjauninamąją operaciją viename Italijos institute ir po jos pavirsta žydu.

Daug vėliau nei šie autoriai, jau po pasaulinio karo, lietuvių literatūroje išaugo brandaus, ryškaus savito stiliaus rašytojas *Jurgis Savickis* (gimęs 1891 m.). Pirmasis jo prozos darbas „Šventadienio sonetai" patraukė dėmesį rafinuotumu ir neįprasta forma. Nieko panašaus iki tol lietuvių literatūroje nebuvo pasitaikę. Antrojoje knygoje, „Ties aukštu sostu", estetizmas kiek santūresnis ir lengviau suprantamas, idėjos kruopščiau apdorotos, o forma labiau priartėjusi prie įprastos novelistinės. Tačiau ir čia aptinkamas Savickiui būdingas ekpresyvumas bei lakonizmas, ironiškas žvilgsnis į pasaulį ir kosmopolitiškos nuotaikos, kuriomis pasižymi net ir jo plunkna perteikiami lietuvių valstiečių gyvenimo vaizdeliai.

---

* Po savo šalies išsilaisvinimo Šeinius dirbo Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, taip pat ir Stokholme, kur ir toliau gyvena kaip privatus asmuo, nors retkarčiais eina ir oficialias pareigas tėvynėje, kaip antai Klaipėdos krašto patarėjo (iki 1939 m.), o pastaruoju metu – Lietuvos raudonojo kryžiaus vicepirmininko, vadovaujančio lenkų pabėgėlių gelbėjimui Lietuvoje. Jo pirmoji apysaka „Kuprelis" išėjo 1912 m., o kol kas paskutinis veikalas „Tėviškės padangėje" – 1938 m. Švediškai yra išleidęs *Litauisk kultur* („Lietuvių kultūra", 1917) ir *Natt och sol* („Naktis ir saulė", 1918). N.B.

Poetų futuristų grupės, po pasaulinio karo susibūrusios prie žurnalo „Keturi vėjai“, dėka lietuvių literatūroje kilo didžiulis sambrūzdis. Jų idėjinis pasaulis ir estetika – kiek santūresnė Marinetti futurizmo atmaina, kurios pradininkas – rusas Majakovskis, tačiau lietuviai atmetė ir politinius socialinius poezijos atspalvius. Šie kūrėjai mūsų literatūrą praturtino visiškai nauja tematika ir novatoriškomis išraiškos priemonėmis. Prozoje ši pakraipa taip pat sulaukė pasekėjo, jauno ir talentingo autoriaus *J. Tarulio-Petrėno,* kurio pirmoji ir, deja, paskutinė knyga vadinasi „Mėlynos kelnės“.

Tarp naujausių lietuvių literatūros srovių dar reikėtų paminėti neorealizmą, nepripažįstantį jokio abstraktaus estetizmo ar patriotiško sentimentalumo, bei tampriai susijusį su marksistine ideologija. Šioje grupėje iškilo jaunas inteligentiškas rašytojas *Petras Cvirka,* sukūręs keletą romanų ir daugybę apsakymų, kur daugiausia vaizduojama lauko darbininkų būtis. Tos pačios pakraipos atstovas yra ir talentingas rašytojas *Kazys Boruta.*

Didelis būrys kitų jaunų autorių, tarp kurių čia paminėsiu vien *Ievą Simonaitytę, Antaną Vaičiulaitį, Liudą Dovydėną* ir *Alantą,* visgi tebesilaiko patriotinių ir estetinių lietuvių literatūros tradicijų.

Baigdamas šią schematišką lietuvių literatūros apžvalgą, norėčiau dar pabrėžti, kad būtent lyrinė poezija ir smulkioji grožinė literatūra – novelė, eskizas ir pasaka – Lietuvoje atstovaujami gausiausiai ir tobuliausiai. Romano menas imtas puoselėti tik pastaraisiais metais. Dramos padėtis ir toliau palyginus prasta. Pasirodžius, kad grynai meninė lietuvių literatūros vertė menkesnė, nei galima tikėtis, turint mintyje pastangas, padėtas siekiant jai propaguoti, reikėtų atsižvelgti bent jau į

dvi to priežastis. Visų pirma, mūsų naujoji literatūra neša vaisius dar tik labai trumpą laiką. Mes buvome smarkiai atsilikę, ir tai spyrė veržtis į priekį didžiuliais šuoliais. Neturėjome laiko sustoti ir išsiugdyti nei vienos savos mokyklos, negalėjome pakankamai semtis nei iš vienos literatūrinės versmės. Net neturėjome tinkamų literatūrinės kūrybos įnagių. Antra, nelaimingai susiklosčius politinėms aplinkybėms Lietuva buvo priversta eiti labai siauru takeliu. Mūsų tauta buvo nepilna, ilgais laiko tarpais stokodama ir aristokratijos, ir miestiečių luomo, taip, netgi inteligentijos. Todėl dar kol kas neįstengėme išugdyti rašytojo profesijos. Visi mūsų autoriai dirba ir kitus darbus, atimančius laiką ir jėgas. Dabartinėje situacijoje visgi privalome būti patenkinti tuo, kad mūsų literatūra bent jau suvaidino reikšmingą vaidmenį tautai atgimstant, kad ji kurta iš gryno idealizmo ir narsiai žengia pirmyn, bei tuo, kad nėra susitepusi neprideramu pelno troškimu.

1940

Liudo Giros kūryba

I

Dešimtmetis nuo spaudos grąžinimo iki Didžiojo karo išaugino mūsų literatūrai pirmąją pomaironinę kartą, sudariusią tvirtą atramą tolimesnei naujosios literatūros raidai. Liudui Girai tos kartos eilėse priklauso viena iš svarbiųjų vietų. Prieškariniame dešimtmety jo kūryba ir veikla suspėjo pasireikšti įvairiose to laiko lietuvių kultūrinio gyvenimo srityse: jis ir poetas, ir visuomenininkas publicistas, ir teatralas, ir redaktorius, ir kritikas. Pradėjęs rašinėti jau nuo 1901 m. į „Varpą", „Naujienas", „Ūkininką", „Tėvynės Sargą", o spaudą grąžinus ėmęs uoliai dalyvauti jau kaip poetas ir publicistas tos gadynės laikraščiuose, Liudas Gira šiandien turi beveik 40 metų literatūrinio darbo stažą. Šitokis laiko gabalas mūsų kultūriniame gyvenime sudaro jau pakankamą istorinę perspektyvą panagrinėti Liudo Giros kūrybą naujosios mūsų literatūros raidoj.

Vengdami leistis į biografines smulkmenas, pasižymėkime bent svarbesniuosius Liudo Giros gyvenimo faktus, reikalingus jo kūrybai nušviesti. Gimė jis 1884 m., augo Butrimonyse ir Stakliškėse, Trakų apskrity. Mokėsi Vilniaus realinėj gimnazijoj ir kunigų seminarijoj, kurią baigė 1905 m. Kunigu neįsišventinęs, pradėjo dirbti laikraštininko, visuomenininko

ir literato darbą. Liudas Gira anksti, dar vaikas būdamas, pasijuto sąmoningas lietuvis, paveiktas didelio patrioto, kun. Jono Šoblickio, kuris būsimam poetui, jo paties žodžiais tariant, „sužadinęs tautiškąją dvasią jau Stakliškėse Daukanto „Būdo" ir Maironio pirmosios poemos „Tarp skausmų ir garbę" bendruoju skaitymu ir komentavimais"*. Tada jau pradėjo rašinėti ir eiles, tačiau poeto pašaukimą pajuto tik 1908 metais, paskatintas kun. J. Tumo, su kuriuo jam teko darbuotis „Vilties" redakcijoj. Sekančiais, 1909 metais pasirodo pirmas Liudo Giros eilėraščių rinkinėlis „Dul-dul-dūdelė". Toliau prasideda labai intensyvios veiklos keleri prieškariniai metai: be daugybės publicistinių straipsnių „Vilty" ir kitur, atskirais leidimais išeina 1910 m. „Kerštas", 3 v. 4 pav. tragedija, ir „Svečiai", 1 v. dramos vaizdas. 1911 m. lyrikos rinkinys „Žalioji pievelė", 1912 m. lyrikos rinkinys „Tėvynės keliais", „Laukų dainos", Taraso Ševčenkos eilėraščių vertimai, „Beauštanti aušrelė", 2 pav. simbolinė pjesė, ir suredaguoti Edm. Steponaičio raštai su įvadu, 1913 m. „Monologai", antologija „Lietuva pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą" ir „Cit paklausykit", eiliuotas libretto Žemkalnio „Birutei" ir agitacinė brošiūra „Sprawa Janiska". Be to, jis išverčia keletą komedijėlių, redaguoja kalendorius ir dirba kitokį smulkesnį literatūrinį, laikraštinį bei organizacinį darbą. Atskirai minėtinas pirmojo literatūros žurnalo „Vaivorykštė" redagavimas 1913 ir 1914 metais. Didžiojo karo metus Liudas Gira praleido Vilniuje. Pirmaisiais, 1918 Lietuvos nepriklausomybės metais jis darbuojasi kariuomenės ir komendantūros organizavimo užuomazgoj ir tampa pirmuoju lietuvių karo komendantu Vilniuje. 1919 m. buvo

* „Pradai ir žygiai", 1926 m. nr. 8, p. 207.

bolševikų suimtas ir kaip lietuvių valdžios įkaitas pusę metų kalinamas Vilniaus, Dvinsko ir Smolensko kalėjimuose. Paleistas iš kalėjimo dirba karinėse ir administracinėse valdžios įstaigose, sunkiai suserga, o pasveikęs 1920 metais apsigyvena Kaune ir ima dirbti tinkamesnį savo gabumams darbą. Šių kelerių sunkių ir neramių metų poetinė kūryba yra išleista „Žiežirbų" rinkiny 1921 metais. Nuo tol Liudas Gira nuolatos darbuojasi iš pradžių lietuvių Meno kūrėjų draugijos, paskui lietuvių Rašytojų draugijos valdybose, 1938–9 metais kaip jos pirmininkas. Kurį laiką buvo Valstybės teatro direktorium, ilgą laiką dirbo Knygų leidimo komisijoj prie Švietimo ministerijos. Po „Žiežirbų" išėjo dar šios Liudo Giros knygos: 1928 m. lyrikos rinkinys „Žygio godos", dramatinė misterija „Paparčio žiedas", „E. Radzikausko kritikos raštai" ir „Liudo Giros raštai", I tomas, lyrika 1908–1918, su autoriaus įvado žodžiu ir A. Merkelio sutaisyta bibliografija, 1929 m. lyrikos rinkiniai „Amžių žingsniai" ir „Šilko gijos". Dar daug Liudo Giros smulkesnių ir stambesnių kūrinių – lyrinių, dramatinių ir epinių – eilėmis ir proza, o taip pat ir kritikos raštų tebelieka išmėtyti laikraščiuose bei žurnaluose.

Be šitų sausų, apgraibomis pacituotų* biografinių ir bibliografinių žinių, pravartu mums bus pasitelkti keletą autobiografinių poeto prisipažinimų, būdingų jam kaip žmogui ir poetui: „Pasaulin atsinešiau aš su savim be galo didelį troškimą laimės ir dar bene didesnį nemokėjimą prie jos prieiti. Lyg peteliškė į degančią žvakę, puldinėjau prie jos iš pat mažų dienų, nesuprasdamas, kad jinai, Laimė, yra Gyvybės Liepsna ir degina tą, kas ją nuogom rankom stverti drįsta. Tad degi-

* Daugiausia iš Lietuvos albumo.

nau savo sparnus – ir nemačiau to nei nejutau: taip Laimės pageidimo pavergtas buvau. Tik jau gerokai apsivylęs, ėmiau tai justi ir atsargesnis būti. Ir tik dabar imuos statyti tai, kas jau seniai turėjo būti pastatyta: savo gyvenimą. Gal dėl to jau ir per vėlu*. Bet vis dėl-to labai pritiktų man nūnai veltui iš-aikvotos jaunos jėgos! O dingo jųjų tiek! Ir tik dabar nuvokti pradedu, kur tikras mano kelias. Tačiau ir nūdien vis dar į jį išeiti tiesiai negaliu. Ir neretai suklystu dar ir klaidžioju. Ir pradedu ieškoti vėl iš naujo. Bet nenusimenu. Nes sieloje jaučiuosi visada toks pat, kaip kitkart, jaunas. Ir, rodos, jaunas būsiu visada – savoj nenuoramoj širdy, savuose troškimuose. Ir gyvenimą, nors gera labai mažai man jis teparodė, myliu be galo. ...Karjeros dirbti nemokėjau ir nesistengiau, nes visada jaučiaus kitiems dalykams esąs skirtas. Dirbti dirbau visada daug, bet naudos sau iš to turėjau maža. Per tat veik ligi pat 1917 metų visas mano gyvenimas buvo viena atžiauri kova dėl būvio. Ir kovai tai, ypač nuo 1910 m., kada sukūriau savo šeimynėlę, turėjau aikvoti geresniąsias savo kūno ir dvasios jėgas. Tos kovos pėdsakų apsčiai yra ir mano eilėraščiuose pasilikę. Ir aplamai geriausia mano autobiografija – tai mano eilėraščiai".

Šiais keliais sakiniais Liudas Gira nusako, kaip vėliau įsitikinsim, keletą vyriausių savo lyrikos temų ir nuotaikų.

II

Kai 1909 metais pasirodė plonutis eilių rinkinėlis „Dul-dul-dūdelė", jautresni skaitytojai tuoj pajuto, kad šitoj knygelytėj

* Tai buvo parašyta 1921 m. „Vainikuose", p. 7–8.

esama kažko nauja, kad čia ne tokia poezija, prie kokios buvo pripratinęs Maironis savo „Pavasario balsais“. Šiandien, po 30 metų, mums jau nesunku suvokti, kas būtent buvo nauja ir kitoniška tame ir kituose Liudo Giros lyrikos rinkiniuose, išspausdintuose iki Didžiojo karo. Iš to laikotarpio L. Giros kūrybos pamatome, kad čia susitinkame su kitokiu stilium, kitokia nuotaika, iš dalies su kitokiomis temomis ir motyvais ir iš viso su kitokio pobūdžio poetu. Anksčiau poeto dėmesys buvo nukreiptas pirmiausia į tautą, visuomenę, gyvenimą ir gamtą – ir visa tai buvo giedama iškilminga, pakilia nuotaika, patetiškais jausmais ir retoriškais posmais. Vaičaitis, Jakštas, Maironis ir visa eilė mažesniųjų buvo pirmiausia objektyvių lyrinių siužetų bei temų poetai. Tiesa, ir jie kartais dainuodavo save, paskęsdami savo asmeniniuose, subjektyviuose išgyvenimuose, bet tai nebuvo jų kūrybos nei uždavinys, nei tikslas. Praeity tik vienas Vienažindys beveik išimtinai dainavo vien savo jausmus, tik dainos forma savo kūrybą suvisuotindamas. Bet Vienažindys buvo jau per tolimas: iš dalies pamirštas, iš dalies ištirpęs liaudies dainyne. Tad Liudo Giros ankstyvesnioji lyrika, nors nebuvo novatoriška, vis dėlto anuomet žavėjo savo naujumu, dainiškumu ir visai individualiniu, subjektyviniu jausmingumu. Iš tiesų, Liudas Gira po Maironio ir kitų „Aušros“ gadynės poetų atrodo naujo tipo lyrikas. Jo kūrybinis dėmesys nukreiptas ne į objektyvius siužetus, bet į save, į savo jausmus, nuotaikas, patyrimus ir net į savo asmens reikalus. Šita individualistinė, subjektyvinė, asmeninė lyrika, kurią pavadintume *išpažintine* lyrika, ypač yra ryški pirmuosiuose rinkiniuose ir būdinga visam pirmajam Liudo Giros kūrybos laikotarpiui ligi 1921 m., kuomet pasirodė paskutinis to laikotarpio rinkinys „Žiežirbos“.

Pirmame lyrikos rinkinėly „Dul-dul-dūdelė“ dar ne per gausūs L. Giros poezijos motyvai yra suasmeninti ir sujausminti. Atrodo, kad poetas tik dėl to apie tą ar kitą dainuoja, kad tas ar kitas žadina jame liūdesį, džiaugsmą, nusivylimą ir kitokių jausminių nusiteikimų gamą. Jaunas poetas apdainuoja čia jaunystei tik ir tinkamas jausmines temas: ateities viltis, meilę, ilgesį, svajones, laimės troškimą, nusivylimus, gamtą ir savo kraštą, kaip savo jausmų priežastis ir foną. Viename iš ankstyvesniųjų šio rinkinėlio eilėraščių, plačiai žinomame „Visur tyla, visi jau miega“, ryškiai nuskamba būdinga L. Gira tema su taip pat būdingu jausminiu akompanimentu:

Kažin, geruoju, ar piktuoju
Patiks gyvenimas mane;
Ar keikt ar laimint reiks rytojų,
Ką jis man neša? – nežinia!

Ir drasko jaunąją krūtinę
Man toji nežinia tamsi,
Ir viltį varo lauk auksinę,
Ir sako: – Laimės nerasi!

Negalima pasakyti, kad Liudo Giros posmuose vienur kitur neišgirstume Maironio atgarsių. Ankstyvesnieji Giros eilėraščiai, spausdinti dar „Lietuvių laikrašty“, yra visai maironiški. Tačiau jis greit išsivaduoja iš „Pavasario balsų“ įtakos, išsidirba dainiškesnį, laisvesnį stilių, geriau tinkantį intymiškesnėms temoms bei subjektyvinėms nuotaikoms. Šitie Liudo Giros lyrikos savumai stiprėdami eina per visus pirmojo laikotarpio rinkinius, o „Žiežirbose“ egocentrinis elementas pasiekia aukščiausio laipsnio. „Ilgesio dainos“ yra tokia išpažintinė

lyrika, už kurios toliau nebėra kur eiti. Tokia kūryba ankstyvesnioj mūsų literatūroj nebuvo nei gausi, nei turininga, tad savaime kyla klausimas, kokių egocentrinių motyvų ir temų yra davęs Liudas Gira.

Adomas Jakštas, anuomet recenzuodamas „Dul-dul-dūdelę", visai teisingai matė reikalą pabrėžti subjektyvinį tos poezijos atžvilgį: „dainos – tai subjektyvių dainiaus jausmų išreiškimas". O tie jausmai Liudo Giros širdy kylą pirmiausia iš meilės. Jakštas randa, kad meilė sukelianti poetui ir „auksinių svajonių", ir skausmų, ir klausimų, kas toji „meilė auksinė". Jis mylįs ir mergelę, ir „dainą iš jaunos krūtinės", ir savo šalį, ir savo kalbą, ir jos tarmes, ir paprastą kaimiečių darbą, ir tautiškai kultūrinį lietuvių triūsą. Iš tiesų, viso to pirmame Giros rinkinėly esama. Tačiau, susiaurindami meilės sąvoką ir jos objektą ligi žmonių santykių ir dar labiau ligi erotinės meilės sąvokos, pamatome, kad L. Giros kūrybos pradžioj meilinės lyrikos yra labai maža. Meilės jausmą jis yra linkęs tarsi net skeptiška ironija vėsinti:

„Dainuot saulingą meilės dainą.
Tikėt svajonėm ir sapnam,
Mokėt už šlamštą brangią kainą –
Tiktai jaunam, tiktai jaunam. (Raštai, I, p. 57).

Tačiau šalia nerūpestingo bei žaismingo meilės traktavimo randame ir sonetų „Mieloji mano", kur meilės jausmą jaunas poetas garbina kaip pasitikėjimo, šviesių vilčių ir įkvėpimo skatintoją.

Toliau ligi „Žiežirbų" meilinės poezijos beveik nerandame. Trejetas eilėraščių ir kelios liaudiško stiliaus dainos mūsų erotinės lyrikos niekuo nepraturtina. „Žiežirbose" randame

meilines „Ilgesio dainas“ – 12 ilgokų eilėraščių, parašytų poetui esant Dvinsko bolševikų kalėjime ir dedikuotų savo žmonai. Šitos dvi aplinkybės ir nulemia tų „ilgesio dainų“ tematiką, motyvus, jausmus ir nuotaiką. Geležinės grotos, uždarytos durys, niūrios plikos sienos, vienatvė, mylimos moters prisiminimas, jos laiškai, ilgesys, laisvės troškimas, šeimos židinys, praeities laimė, pasimatymo viltys, svajonės ir nusiminimai, – štai iš ko supintos „Ilgesio dainos“. Čia tuo tarpu neklausiame, kaip ir su kokiu poetiniu pajėgumu tai padaryta. Svarstant dalyką istoriškai, atrodo, kad „Ilgesio dainos“ yra pavėluotas kūrinys. Jeigu jis būtų pasirodęs viename iš ankstyvesniųjų Giros rinkinių, tarp 1908 ir 1913 m., prieš „Vaivorykštę“ ir „Pirmąjį barą“, jis būtų buvęs priimtas kaip žymus mūsų lyrikos praturtinimas. Bet 1920 m., po Didžiojo karo sukrėtimų, „Ilgesio dainų“ sentimentalinis nuoširdumas ir tiesioginiu pasisakymu išlietas jausmas jau nebesugebėjo nei naujumu švystelėti, nei skaitytojo sugraudinti. Tuo metu lietuvių lyrika jau buvo pralenkusi „Ilgesio dainas“ naujais turinio ir formos siekimais.

Erotinės Liudo Giros lyrikos tęsinį randame ir vėlesniame 1929 metų rinkinyje „Šilko gijos“. Jame esama daug įdomesnių motyvų, platesnio jausmo, gilesnės prasmės, naujesnių vaizdų ir stipresnės išraiškos. Dainuodamas „Šilko gijose“ apie meilę, Liudas Gira ne visados turi galvoj konkretų, realų meilės kazusą. Juk poetas gali dainuoti ir apie įsivaizduojamą meilę bei mylimąją. Tokios įsivaizduojamos arba svajojamos meilės „Šilko gijų“ rinkiny yra apsčiai. Dėl to šita lyrika nėra tokia sentimentaliai jausminga, kaip ankstyvesnės „Ilgesio dainos“. Ji yra iškilni, vietomis net abstraktiška, gausi metaforų, dažnai siekiančių ligi simbolio prasmės:

Nusitieskit šilko kilimai,
Žvaigždžių raštai meilės išdabinti!
Klokit taką mano Mylimai,
Taką tiesų žemės labirinte! (p. 3).
– – –
Mano Mylimajai, mano išsvajotai
Visos mano mintys, visos godos,
Puošnios, tartum, indiškos pagodos,
Kaip aguonomis pražydę dirvų plotai. (p. 5).

Ne be reikalo Mylimoji rašoma čia iš didžiosios raidės. Ir apie tokią Mylimąją Liudas Gira pragydo ne pirmas, gal ne pirmas papuošė ją lietuviška raudonų aguonų simbolika, bet orientalinės egzotikos puošmenų jis pirmas bus, jei neklystu, įpynęs į erotinę lietuvių lyriką. Juozas Tysliava, tiesa, karvei anksčiau pagiedojo indišką himną (Pieniška daina), bet Giros egzotika yra kitokio stiliaus ir nepalyginti puošnesnė:

Geismo palmės, gėlos kiparisai,
Amžinatvės žygių piramidės,
Džiaugsmo mojus, iš dausų atklydęs, –
Vis tai jai, jai vienai visa, visa. (p. 5).

Bet visas egzotiškas L. Giros puošnumas mums paaiškėja tik iš svajingos „Egzotiškos fantazijos“. Čia ir sala vidury okeano, ir kvapnios magnolijos, ir palmės, ir tropikų mirtos, ir bananai, ir kolibrai, ir egzotiški vietovardžiai: Fukurava, Tayti, Managiki, Erromango – ir pagaliau pats tos svajojamos gražuolės paveikslas:

Jos kaklas, ir krūtys, ir kojos –
Gražios gryno vario spalvos.
Dėl žvilgsnio jos, žadančio rojus,
Ten vyrai visi be galvos. (p. 9).

Sakytume, kad tai amžinasis moteriškumas „das Ewig – Weibliche" raizgo visas tas „Šilko gijas" aplink poeto įvaizdžius ir jausmus, pačią gyvenimo realybę peršviesdamas kaip ir kokiu idealistiniu spinduliavimu. Tačiau Liudo Giros išgyvenimus dilginąs moteriškumo įvaizdis per maža turi kosminio visuotinumo ir būtinumo, per maža net ir aistrinio gaivališkumo, o per daug gyvenimiško, tegu ir svajojamo, pripuolamumo, kad jo erotiką galėtume laikyti filosofinėmis mistinėmis refleksijomis „das Ewig – Weibliche" tema. To „Šilko gijų" poetas, matyt, nė nesiekia. Išskyrus pirmuosius įžanginius eilėraščius ir „Egzotišką fantaziją", vienur jis svajoja apie grakštutes, meilutes „mažutytes", kurioms galima paspausti ranką, kitur apie artimas, bet likimo atskirtas gyvenimo drauges, kurių poetas liūdi ir ilgisi. Visa tai, žinoma, tiktai poezijos arba tam tikrų įvaizdžių kryptis, kuria reiškiasi L. Giros meilinė lyrika. Šitą pusiau svajingą įvaizdžių erotiką lydi toki pat pusiau realūs poeto jausmai: liūdesiai, ilgesiai, svajonės apie galimą, bet nesamą laimę, nusiskundimai savo dalia, neaiškios viltys ir kažkokie netvirti pasiryžimai kažko siekti ir kažką laimėti. Prasmingesnių klausimų ir aštresnių būties antitezių bei konfliktų Liudo Giros meilinė lyrika nekelia.

Be meilės, antras svarbiausias tematinis motyvas egocentrinės Liudo Giros lyrikos bus *laimės troškimas,* kurį ir pats poetas, kaip matėme, pažymi savo autobiografijoj. Šis, atrodo, ne per daug kilnus žmogaus egoizmo pasireiškimas, nukreiptas

tinkama linkme, esti galingas visuomeninio veikimo ir meno kūrybos akstinas. Dėl to anaiptol nesmerkdami laimės ieškojimo nei gyvenime, nei kūryboje, pažiūrėkime, ką ir kaip šiomis temomis yra sukūręs Liudas Gira savo lyrikoj.

Laimės ilgesys lydi mūsų poetą nuo pat pirmųjų jo dainų: baimingam klausimui, ką neša rytojus, jauno poeto „nežinia tamsi" kuždа atsakymą: „laimės nerasi". Kaip ligonis, tikras ar tariamas, mėgsta kalbėti apie sveikatą, taip nelaimingas, tikras ar tariamas, mėgsta kalbėti apie laimę. Dėl to laimės ieškojimo lyrika dažniausiai esti liūdna, pesimistinė. Ir Liudas Gira čia ne išimtis. Kovoj su priešgina dalia nuo pat jaunystės jaučiasi nuskriaustas, ir dėl to pesimistinė nuotaika gaubia ir ankstyvesniąją, ir vėlybesniąją jo lyriką. „Žaliojoj pievelėj" pirmąsyk mūsų poezijoj užtinkame tokių pesimistinių posmų:

Neklauski broli, dėl ko ant žemės
Nėra teisybės,
Dėl ko vos vakar skaisčiai sužibęs,
Dangus šiandieną aptemęs. (Ž. p., p. 51).

Taip pat iš pesimistinės nuotaikos yra kilę anais laikais ypatingu naujumu žavėjęs simbolinio atspalvio eilėraštis „Į žinyną einu". Kalėdinių varpų motyvas, išreikštas eilėraščio pabaigoje, bus padiktavęs poetui ne tik tą ortodoksinę pabaigą su pamokančia išvada, bet, be abejo, bus buvęs priežastim ir to jaudinančio įžvelgimo į savo būtį, išreikšto ankstyvesnėse to platoko eilėraščio dalyse.

Giedro laimės džiaugsmo išraiška negalima laikyti nė 4 eilėraščių ciklo „Resurrexi et vivam", nors juose ir skamba optimistinis pasitikėjimas savo galia ir būsimos kūrybos viltys.

Optimistinę vilties valandų nuotaiką griauna vėlgi pabaigos posmuose reiškiamas visų tų vilčių priklausomumas nuo kažkurios aplinkumos, nuo kažkieno malonės, kurios poetas melste meldžia:

Tik leiskit man erdvėn pakilti.
Tiktai sustiprinkit tą viltį,
Kuri, svaigindama man kraują,
Gyvybę siūlo gražią, naują! (Ž. p., p. 80).

Iš tiesų, poetas kuria ne optimizmo ir pasitikėjimo savijautoj, nors sakosi jaučiąs savyje „didį vieką" ir meilę, kuri jam duodanti erelio sparnus, bet čia pat prašo kitų, kad jie neleistų „žūti jai per nieką". Tokiu būdu matome, kad net ir optimistinės, viltingos jauno poeto nuotaikos nėra laisvos nuo savo negalios nusimanymo ir ateities baimingų nuogąstavimų.

Trečiame rinkiny „Tėvynės keliais" laimės troškimo ir kovos su dalia temos dalimi jau reiškiamos liaudies dainų motyvais ir stiliumi:

Vai tu, sakal-sakalėli,
Raibasai paukšteli,
Pasakyki, paporyki.
Kuo keleliu eiti. (T. k., p. 6).

Arba:

Vai tai graudžios, vai tai gailios
Mano dainužėlės –
Lyg tas užmirštas kelelis
Žolėmis sužėlęs... (p. 56).

„Tėvynės keliais“ rinkiny randame ir literatūrinės individinės formos eilėraščių tomis pačiomis temomis charakteringai pavadintame skyriuj „Kovoj su priešgina dalia“. Jau kadaise A. Jakštas pastebėjo, kad šiame skyriuj „randame daugiau subjektyvizmo ir asmeniškų nusiskundimų. Kai kur, rodos, išeina aikštėn net autobiografiški bruožai“. Toks apkartusio kasdieniškumo prisunktas eilėraštis „Gyvenimo rinkoj“ ir sentimentalaus skundo „Elegija sau pačiam“ – tai vieni iš ryškesniųjų asmeninės išpažintinės lyrikos pavyzdžių.

Kituose to paties skyriaus eilėraščiuose poetas guodžiasi rudens astrais, nori užmigti kristalinėj ramybėj, „paskandinti neramiąją mintį“; jis norėtų sapnuoti apie laisvę, kurios šešėlį veltui gaudo, nebetekdamas „nieko“. Sapno motyvas Liudo Giros naudojamas labai dažnai: laimės sapnai, fantastinių regėjimų sapnai, praeities šviesūs sapnai, kaip kontrastas juodai dabarčiai, ir šiaip jau sapnas, kaip simbolis kažko šviesaus, malonaus, gero:

Ei, tai buvo laikai!
Vien sapnus bevaikai,
O sapnai tie, lyg laimė pati!

Taip ir juokiasi tau!
Rodos šiandien matau,
Ranka siekti – taip rodos arti...

Eilėraštis, iš kurio pacituoti šie posmai, parašytas jau 1916 m., tad juomi poetas ir baigia tų jaunystės sapnų apie laimę ciklą, jais pasiguosdamas, jų apgailestaudamas ir su jais atsisveikindamas ir kartu rasdamas tobuliausią lyrinę tam moyvui išraišką.

„Žiežirbose“ kovos dėl laimės temos reiškiamos tuo pačiu būdu: tiesioginiu pasisakymu ir savo jausmų bei minčių išpažinimu. Skirtumas tik toks, kad autobiografinis, proginis tos lyrikos atspalvis dar labiau sutirštėja. Poeto sieloj prisirenka daug skepticizmo, kartumo, tulžies. Jis jau nebedainuoja, nebepoetizuoja savo kovos su priešgina dalia, bet pyksta ir ieško kaltininkų ne dalioj, ne likime, bet žmonėse. Visus geresniuosius savo sielos polėkius jis laiko beprasmiškais ir griauna skeptišku klausimu „Kam tai visa?“

Neseksime visais šios temos variantais ir nepolemizuosime su poetu, ar ne per daug garbės jis darė savo priešams ir apskritai menkiems žmogiūkščiams, eilėmis liedamas savo apmaudą dėl jų daromų pinklių, intrigų, pavydo ir kitokių kasdieniškų gyvenimiškų, nors gal ir labai įkyrių nemalonumų.

Kaip seniau sapnai, taip dabar poetui belieka vienintelė nereali paguoda – išsvajotos karžygiškos praeities vizijos. Bet ir jos baigiasi taip pat grįžimu į liūdną tikrovę ir savo realios buities apgailestavimu:

Ir viena tiktai, vai, tik viena gailiuosi:
Kodėl surūdijo viens kardas aštrus!
Ir viena tiktai, vai, tik viena ilgiuosi:
To vieko, kuris jau kovon nebsukrus! (Ž., p. 41).

Pilnumo dėlei reikia pasakyti, kad liūdnoj, pesimistinėj, karčioj Liudo Giros išpažintinėj lyrikoj pasitaiko vienur kitur ir optimistinių temų, tiksliau sakant, skatinamojo entuziazmo, kuris gali juk eiti ir iš pesimistinio nusiteikimo. Anksčiau jau minėjome tokį eilėraščių ciklą „Resurrexi et vivam“, o „Žiežirbose“ turime kupiną skatinamojo entuziazmo, tiesa, dirbtinio, eilėraštį „Excelsior“, nukreiptą ne į save, bet į jaunimą.

Ne be reikšmės būtų klausimas, kokios priežastys ir aplinkybės veikė poetą, kad jo laimės siekiamoji lyrika yra tokia nelaiminga, nusivylusi, karti ir rezignuojanti. Tiksliau į šį klausimą atsakyti paliekam būsimam poeto biografui. Čia galim tik pateikti vieną įdomų sutapimą: ryškiausi mūsų individinės pesimistinės išpažintinės lyrikos atstovai yra išėję dvasinių mokslų ir seminarijos režimą. Kai kuriems iš tų poetų ši aplinkybė, be abejo, turėjo didelės įtakos, bet jai apibendrinti reikalinga dar daug medžiagos, pavyzdžių ir faktų.

Pripažindami išpažintinei egocentrinei Liudo Giros kūrybai tam tikros istorinės reikšmės mūsų lyrikos raidoj, mes tačiau negalėtume labai palankiai ją vertinti, kaip poetinės kūrybos vaisių. Adomas Jakštas, recenzuodamas „Žiežirbas", rašė, kad ta poezija „širdies nesukrato ir didesnio įspūdžio nepalieka. Mat skaitytojams sujudinti reikia aukštesnės meilės, gilaus persiėmimo žmonijos idealais. Pro meilę asmenišką, paprastai siauručiukę ir egoistišką, pro teatralį radimą savojo „aš", su jį vieną tepaliečiančiais vargais ir skausmais, žmonės dažniausiai šaltai praeina"*. Kitas kritikas, Vytautas Bičiūnas, rašydamas apie tą pačią knygą, tarsi atitaisydamas Jakšto nuomonę, pateisina panašios rūšies kūrybą, nes poetui lyrikui „tenka visų aiškiausiai, nuoširdžiausiai pačiam pasisakyti ir net savo sielą, širdį ir protą parodyti"**. Bet poetų yra visokių: galingesnių ir silpnesnių. „Tiesa, pats akstinas, – teisingai sako Bičiūnas, – pirmiems suteikia milžiniškos galios, pajėgos skriaudžiamai sielai į aukštybes kilti, o antriems belieka liūdėti ir raudoti visą gyvenimą, prie žemės visa širdimi prisirišus ir žemiškai ją tebemylint". Toks esąs ir L. Gira.

* Mūsų naujoji poezija", p. 141.

** „Skaitymai", XIV, p. 117.

Egocentrinę, išpažintinę lyriką suvisuotinti, padaryti ją gilią, prasmingą ir meniškai vertingą gali trys veiksniai: asmeninio, individinio jausmo bendrai žmogiškas charakteris, jausmo dydis, intensyvumas ir formalinis bei stilistinis kūrinio tobulumas.

Asmeninio jausmo bendrai žmogiškas charakteris Liudo Giros kūryboj nėra labai ryškus. Erotinėj lyrikoj jis žymiai ryškesnis. Daugiausia visuotinumo turi „Šilko gijos" „Preliudijos" ir „Egzotiška fantazija", kur randame kiekvienam suprantamų vaizduotės polėkių, noro nusikratyti kasdienybe, savo išgyvenimų pagilinimo ir vis dėlto kaip ir kokio idealo sušvytėjimų pilkoj gyvenimo buity. Kontrastas tarp realybės ir fantazijos, sapno, idealo jaučiamas dar ir kituose Liudo Giros lyrikos posmuose, kurie dėl to tampa įdomesni ir reikšmingesni. Čia pirmiausia įskaitytume iš „Žaliosios pievelės" tokius eilėraščius, kaip „Religioso", „Ar man švinta", „Nuliūdimo valandą", „Kur sapnų grožybė", „Į žinyną einu", arba dar iš „Žiežirbų" – „Mano vizijos" ir „Buvo laikai". Tokiais eilėraščiais poeto lūpomis prabyla žmogus, giliau jaučiąs gyvenimą, likimą ir buitį. Bet toliau, kovoj su priešgina dalia, dažniausiai matome ne žmogų, bet patį Liudą Girą, besisielojantį dėl tikrų ar įsivaizduotų skriaudų, persekiojimų, pavydo. Tai atvaizduotinė gyvenimo incidentų lyrika.

Bet galgi tie incidentai, tie kasdieninio gyvenimo vargai bei rūpesčiai yra toki skaudūs, kad jų sužadinti poeto išgyvenimai bei jausmai savo gilumu ir galia ir mus pačius sukrečia? Deja, taip nėra. Poetas, tiesa, kenčia dėl mums suprantamų priežasčių: kovoja dėl laimės su priešgina dalia. Tačiau šiurpaus tos kovos tragizmo ir gilaus savo būties skausmo jis mums neduoda pajusti. Liudo Giros išpažintinėj lyrikoj per

maža galios, o per daug skundo ir sentimentalumo. Jausmas praskiedžiamas ir tarpinamas žodžių gausybėj. Ankstyvesniuose eilėraščiuose tų skundų randame dar ne tiek daug, dėl to ir jausmas juose stipresnis. Bet jau „Tėvynės kelių“ rinkiny skundas ir pasiguodimai gausėja. Būdingas šios nuotaikos eilėraštis – „Gyvenimo rinkoj“. Poetas ima rungčiotis ne su dalia ir likimu, bet su menkais žmonėmis „gyvenimo rinkoj“. Dėl to metafizinis ir psichologinis jo skausmo pagrindas yra per menkas, kad ant jo būtų galima skaldyti skausmo uolas ir išskelti kaitrias kūrybos „žiežirbas“. Šiuo vardu pavadintame rinkiny tų egocentrinės lyrikos žiežirbų randame labai mažai.

Pagaliau, nė formaliniai Liudo Giros egocentrinės išpažintinės lyrikos savumai neiškelia jos į literatūros meno aukštybes. Savaime suprantama, kad be tam tikro formos tobulumo negali į meno vertybes patekti joks turis, vis tiek kokio svorio jis bebūtų kitais atžvilgiais. Tad jeigu šios sąlygos reikalaujame kiekvienam turiui, juo labiau ji turėtų būti griežta reikšmingumu nepasižyminčiam, blankiam turiui. Tačiau kadangi meno kūrinys sudaro organišką vienumą, kurioj turis ir forma nedalomai sutampa, jau iš anksto galima abejoti, ar menko turio kūrinys gali pasižymėti kuriais vertingesniais formaliniais savumais, be išviršinės technikos ir elementaraus stilistinio išreiškimo. Taip iš tiesų yra ir Liudo Giros lyrikoj. Aukščiau nurodyti turio atžvilgiu reikšmingesni eilėraščiai pasižymi stipresne išraiška, glaustumu, gausesniais ir įdomesniais tropais. Tuo tarpu kituose, kur vyrauja subjektyvinis autobiografinis elementas, turio menkumą atitinka lengvai ir palaidai liejamų žodžių gausumas, iš kurio jokių forminių vertybių neišspausi. Pavyzdys – „Ilgesio dainos“, „Stebies, kodėl ant mano veido“ ir daugelis kitų to paties pabūdžio eilėraščių „Žiežirbose“ ir kitur.

Baigdami egocentrinės išpažintinės L. Giros lyrikos apžvalgą, ligi pereisime prie kitų jo poezijos rūšių ir temų, turime stabtelėti ties *dainiškosios lyrikos* rūšim, sukurta pasekant liaudies dainų stilium. Šis liaudiškai dainiškas Liudo Giros lyrikos skyrius buvo sukurtas ankstyvesniame laikotarpy. Tokio stiliaus eilėraščių dainų randame jau „Dul-dul-dūdelėj" – čia ir žinomoji „Ne margi sakalėliai". Tolimesnių šios poezijos pavyzdžių esama dar „Žaliojoj pievelėj" ir rinkiny „Tėvynės keliais". Dainų kūrimo periodas tęsėsi apytikriai ligi 1913 metų, nes nei „Žiežirbose", nei vėlesniuose rinkiniuose jų daugiau neberandame.

Dainiško stiliaus lyrikai, žinoma, geriausiai tiktų liaudies dainų tematiniai motyvai, kuriuose asmeninis išgyvenimas jau yra nebetekęs savo asmeniškumo. Dėl to ir Liudo Giros dainiškoj lyrikoj grynai egotistiniai posmai nuskamba disonansu, kaip pvz., „Sėjau rūtą, sėjau mėtą" dainoj:

Dygo naujos vis godelės,
Vis nauja viltis man švietė –
Dygo vis nauji troškimai,
Vis keistesni, galingesni...
– – –
Laisčiau gailiom ašarėlėm
Savo dūmas išblaškytas...
Savo dūmas išblaškytas,
Savo viltį pašarvotą –
Laisčiau savo jaunas dienas
Tai vargelio pražudytas... (Ž. P., p. 49).

Dar svetimesni šitoj dainiško stiliaus lyrikoj atrodo visuomeninio bei patriotinio turinio posmai, kurių randame, pvz., dainoj eilėrašty „Valio dalgele":

Žmoneliai rauda, vargely žūva...
Mano dainelė kelia Lietuvą –
– – –
Ne tik nežūva, ale vis auga,
Kratos lietuvis svetimo raugo – (Ž. P., p. 5).

Tačiau greta šitokių nevykusių „dainų" Liudas Gira yra sukūręs ir tokių, kurių tūris ir forma ko gražiausiai derinasi, ir kurios dėl to gali būti laikomos geriausiais mūsų literatūroje liaudies kūrybos imitavimo pavyzdžiais. Tai visiems žinomos dainos „Gale lauko toli trys berželiai auga", „Ne margi sakalėliai", „Vai verčia, laužo žalią girelę". Gražios taip pat ir dzūkų tarme stilizuotos dainos, išspausdintos „Dul-dul-dūdelėj".

Žymiausias liaudiško dainiško stiliaus Liudo Giros kūrinys – tai „Milžinkapių daina", pirmą kartą pasirodžiusi „Žaliosios pievelės" rinkiny. Poetas liaudies dainiaus lūpomis, ryškiais epiniais posmais, panaudodamas geruosius liaudies dainų poetikos savumus, pasakoja plačiai literatūroje žinomą padavimą apie Pilėnus. „Milžinkapių daina" – patriotinio heroizmo kūrinys, kuriuo Liudas Gira norėjęs atsverti Maironio patriotinės lyrikos pacifizmą, duoti ryškų karžygiško narsumo pavyzdį ir žadinti lietuviuose karingą dvasią. Dėl to poemoj nuo pradžios ligi galo vedama paralelė tarp sumenkėjusios dabarties ir garbingos didvyriškos praeities. Dainius kreipiasi į „mielus broliukus" ir „jaunąsias sesutėles", besidžiaugiančias jaunystėle. Bet seneliai senužėliai, kur ilsis piliakalniuose, vargu ar pasidžiaugtų tais broliukais ir seselėmis.

Oi, kad jie atsikeltų,
Tai jūsų pasiklaustų:
– Sakyk, berneli, jaunas raiteli,

Kur tavo plieno kardas?
Kur tavo plieno kardas,
Sidabro pentinėliai?
Kur tavo ristas bėras žirgelis,
Kur šilko kamanėlės?

Nieko nėra dabarty, kas primintų senovės laisvę, nebent piliakalniai, kuriuose „rūdyja plieno kardas, septynių kartų artas“. Tad belieka vien daina apie garsius senovės žygius. Toliau dainius apdainuoja mūšį ties Pilėnais ir karžygių pasiryžimą geriau mirti, negu patekti į priešo rankas.

„Milžinkapių daina“ ir kitos aukščiau minėtos liaudiškos Liudo Giros dainos, greta tokių pat Vinco Krėvės dainų, parodė, kad tolimesnis sekimas vargu ar duotų ko nors reikšmingesnio literatūrai. Jaunesnioji poetų karta nuėjo vaisingesniu keliu, laisvai panaudodama vaizdinę liaudies dainų medžiagą savo individualaus stiliaus kūryboje.

Gamtinės poezijos Liudas Gira yra davęs gan šykščiai. Pirmuose rinkiniuose randame vos trejetą eilėraščių, apdainuojančių gamtą. Daug daugiau susidomėjimo gamta matome „Žiežirbose“. Čia randame kiek ir suabstraktintos patriotiniams tikslams gamtos, pvz., „Neris pas Vilnių“, „Vilnius“, „1914–1916 metai“, bet esama ir elegiško gamtos išgyvenimo, kaip pvz., „Pražydo vyšnių sodai“, „Rudens metu“, „Pavasarį“. Ypač gražios oktavos – utos „Neris vakarą“ ir „Rytas“ – reti L. Giros kūryboj formos glaustumo ir žodžio taupumo pavyzdžiai.

Vėliau, po 1927 metų, nykstant L. Giros kūryboje išpažintinei egocentrinei lyrikai, gamtos jausmas prasiskleidžia plačiau. Jis jaučiamas patriotiniuose „Žygio godų“ eilėraščiuose,

kaip „Vilniaus žemei“, „Vilniaus vakarai“, „Lietuva ir jūra“ ir gražiame prasmingame „Jūrai“. Su gamta susietų išgyvenimų, gamtinių motyvų ir puošmenų apstu ypatingai „Šilko gijų“ rinkiny.

Minėtinos dar *abstraktinės temos,* kuriomis poetai pasinaudoja, norėdami išreikšti savo pasaulėžiūrą, filosofinių, moralinių, religinių problemų poetinį nušvietimą ar šiaip protą bei širdį jaudinančių klausimų išreiškimą. Poetui dažnai parūpsta savo pašaukimo ir savo kūrybos prasmės klausimas. Šia tema yra plačiai pasisakęs ir Liudas Gira. Kaip poetas, jis norėtų, kad jo dainos skelbtų visiems vieną idealą be tautybės ir luomų skirtumo, bet kaip lietuvis patriotas pirmiausia rūpinasi savo tauta ir kraštu („Tėvynės keliais“, p. 11). Poetų ir poezijos reikšmę tautai labai gražiai L. Gira išreiškia ir kitame to paties rinkinio eilėrašty:

Kaip kankliai be stygų –
Tauta be poetų.
Be jų kas jai ateitį
Šviesią žadėtų? (T. K., p. 16).

Kitoj vietoj jau beveik publicistiškai aptariami dainių keliai. Jie esą dvejopi: tie, „kuriais eina išlepę didžiūnai“, ir tie, „kur varguoliai iš nuovargio žūna“. Pirmaisiais eidamas, poetas bus turtingas ir linksmas, bet jo dvasia bus kaip vergė, ir „jo pabaigta jau eilia“. Antraisiais eidamas, jis turės daug kentėti:

Sotiems neįtiks, alkani pasakys:
Duok duonos mums, dainiau, ne rimo.

Bet jei ištvers ligi galo, laimės tokį atlyginimą:

Ir jau nusijuoks ateitis.
Galinga vilnia, nors negreit, nors iš lėto
Dainelės nesuprastos kitkart poeto
Žmoniją pavergs – ir iš marmuro kieto
Jinai jam paminklą statys. (T. K., p. 18).

Šita mintis, kad žmonės nesupranta poeto, jį skriaudžia ir niekina, bet kad ateitis jam atlyginsianti už visas neteisybes, kartojama dar „Žiežirbų" rinkinio „Dainiuje" ir jau grynai subjektyvaus asmeninio pobūdžio eilėrašty „Suum cuique". Polemizuoti dėl taip ar kitaip aptartų poeto uždavinių arba dėl paties Liudo Giros asmeninių pasisakymų, žinoma, nėra prasmės. Mes turime teisę vien konstatuoti jam būdingą tos temos panaudojimą.

Čia turime suminėti dar trejetą abstraktinėmis temomis parašytų dalykų iš „Žygio godų" rinkinio: – tai „Pavasariai ir žiemos", „Žemė" ir „Palaimos žemei". Pirmame poetas konstatuoja, kad gamtos gyvenime kasmet pavasarį viskas nauja gyvybe atgimsta „ir rodo savo galią ir silpnai žemės giminei, ir pragarui, ir dangui". O žmonijos gyvenime nesą atnaujinančių pavasarių: su kiekviena karta ji smunkanti žemyn.

Ir vis labiau mūs dienos į rudenius panašios:
Jos vis mažiau vilioja mus į žygį,
Jos vis toliau nuo mūsų saulę slepia ... (Ž. G., p. 90).

Šitą pesimistinę idėją poetas išreiškia, deja, ilga, nuobodoka meditacija. Paprasčiausią mintį jis mėgsta vilkti per sakinių sakinius ir ilgiausius periodus, berods tik vienoje vietoje davęs sutelktą, ryškų posmą:

Apgrubo širdys, sumenkėjo sielos –
Ir kraujas gal lėčiau po gyslas vaikšto...
Nei mes mylėti mokam su Dangum,
Nei neapkęst su pragaru įstengiam. (Ž. G., p. 89).

Dar blankesnis yra antras aukščiau minėtas ilgokas eiliuotas rašinys fantazija „Žemė“. Paskutinysis „Palaimos žemei“ geresnis nebent tuo, kad keleriopai trumpesnis.

III

Mums belieka susipažinti su *patriotine ir visuomenine* Liudo Giros lyrika. Ji yra gausi, ypatingai pokariniame jo kūrybos laikotarpyje. Liudas Gira, nors visai teisingai yra laikomas pomaironinės literatūros atstovu, bet iš visų jaunesniosios kartos poetų daugiausia yra iš „Aušros“ laikotarpio paveldėjęs, nors ir kitaip tą paveldėjimą panaudojęs ir išreiškęs.

L. Giros, kaip poeto patrioto, uždavinys, jo paties išreikštas, prasmės atžvilgiu skamba visai maironiškai:

Aš atrakinsiu mūs senovę,
Prikelsiu milžinus iš karsto:
Te mato jie, kaip ainiai barsto,
Ką amžiais protėviai jiem krovė...

Aš Lietuvai išausiu dainą
Skaudžią, kaip garsas, kuris eina
Apie didvyrį, josios seną,
Tą, kurs milžinkapy gyvena. (Raštai I, p. 68).

Tėvynės meilės idealas abiejų poetų yra visai tas pats, ir jam siekti keliai panašūs: garbinga praeitis, kalbos ir krašto meilė, vienybė, lietuviška daina. Tiesa, vienu atžvilgiu L. Gira nesutaria su Maironiu. Maironis yra pacifistas, pasitikįs tik Dievo Apvaizda ir Teisybe, skelbiąs pražūtį tam, kurs kardu kariauja. O L. Gira jau nuo pat pradžios karingai nusiteikęs, nepriklausomoj Lietuvoj prabilo kaip karštas militaristinės dvasios žadintojas. Yra didelio skirtumo ir abiejų poetų nusiteikime, vertinant savo darbus, savo laiko kovas ir spėjamą būsimųjų kartų abejingumą. Visi atsimename ryškius Maironio posmus:

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?

Šitų marmurinio kietumo posmų idėją ir emocinį jų tūrį randame praskiestą ir L. Giros minkštame, žodingame, sieksniniais periodais rangomame eilėraštyje „Naujosiom kartom“ (Raštai I, p. 144). Palyginę matome, kad abiejų poetų patriotų savijauta yra kitokia: Maironis su tikrai karžygišku išdidumu žengia, retai kada pasiduodamas pesimizmo akimirkai ir savo skausme stiprėdamas, o L. Gira – dažnai liūdėdamas, abejodamas ir nuo tų abejonių besigindamas paguodomis ir bravūriškomis viltimis, kuriomis ir pats savo širdies gilumoj, matyt, nelabai pasitiki.

Bet perverskime patriotinės Liudo Giros lyrikos lapus. Pirmame rinkiny „Dul-dul-dūdelė“ maironiškas „O vienok Lietuva juk atbus gi kada“ skamba jaunuolišku entuziazmu:

Dar gyva Lietuva,
Nors jos pilys griuvėsiuos.
Jos laisva vėliava
Dar mum puikiai plevėsuos! (Raštai I, p. 191).

Bet jau tame pačiame rinkinėlyje randame ir gilesnių pesimistinių refleksijų, kokių Maironis tik žymiai vėliau duoda. Šitam ankstybam patriotiniam L. Giros pesimizmui būdingas pavyzdys – tai eilėraštis „Mūsų tėvynė“ („Ar žinai tu tą šalį“. Raštai I, p. 168). Minėtinas čia dar ir kitas eilėraštis „Kantraus mes esam pobūdžio“, kurio konkretumas Maironiui anais laikais būtų buvęs svetimas.

„Dul-dul-dūdelėj“ jaunas poetas mokėjo apdainuoti ir savo gimtąjį kraštą, pastebėdamas tiek konkrečių bruožų ir vietos kolorito, kiek abstraktinėse patriotinėse Maironio panoramose berods nerandame. Pavyzdys – dzūkiškas eilėraštis „Mano kraštas“ (Raštai I, p. 135).

Toliau, ligi Didžiojo karo patriotinėj L. Giros lyrikoj randame apsčiai pesimizmo, skepticizmo, kritikos ir satyros. Poetas neslepia savo karčių jausmų, vertindamas lietuvių inteligentiją, tautos vadus, visuomenę ir net patį lietuvio charakterį. Jis smerkia jaunosios inteligentijos karjerizmą, stumiantį ją į Rusijos gilumą, kur ji išsižada savo krašto, kalbos, veda svetimtautes žmonas ir galutinai nutausta. Atkreipia jis akis ir į Prūsų lietuvninkus. Poetas rašo jiems pašiepiamą satyrą, kurioj pliekia jų sumaterialėjimą, vokietėjimą, kaizerio garbinimą ir atsiskyrimą nuo brolių žemaičių. Dėl to ir vokiečių vyriausybė jų nespaudžianti, nes žinanti, kad lietuvninkas ir neverčiamas suvokietės. Kitoj vietoj poetas, konstatavęs visą eilę blogybių ir paklausęs, kodėl taip yra, atsako, nurodydamas

bene svarbiausią visuomeninę tautinę lietuvio charakterio ydą – drąsos ir tautinės savigarbos stoką. Tokios mintys ir tiesioginis jų reiškimas šiam L. Giros patriotinės lyrikos ciklui duoda publicistinį ir net poleminį pobūdį. Bet panašią temą randame ir gan originaliame ir bene kūrybingiausiame to laiko L. Giros patriotinės lyrikos pavyzdy, žaismingos formos, bet pesimistinės prasmės eilėrašty „Ar girdėjai?“ (Ž. P., p. 29; Raštai I, p. 184).

Bet būti pesimistu, poetizuojant tautos gyvybės temomis, nevalia poetui patriotui niekados, o ypatingai nevalia buvo anais laikais. Tad ir Liudas Gira kritiškai, karčiai ir pesimistiškai nusiteikęs dėl daugelio kasdieninio gyvenimo reiškinių ir ydų, kai pragysta apie tautos likimą ir ateitį, grįžta prie maironiškojo optimizmo ir karžygiškumo: Lietuva gyvens, nes ji turėjo herojišką praeitį, nes ji daug kentėjo. Ar ne maironiški „pirmosios meilės“ motyvai skamba tikrai gražiame L. Giros eilėrašty „Lietuvai“, išspausdintame rinkiny „Tėvynės keliais“?

– Vai, už ką aš tave taip myliu, Lietuva,
Jog many tu stipriau, nei gyvybė, gyva!
– – –
Pamylėjau tave už didvyrių kapus,
Kur, lyg amžių sargai, tavo saugo laukus.
Ir už protėvių kaulus, kur žemėj dūlėja,
Tai už ką aš tave pamylėjau! (Raštai I, p. 131).

Tačiau L. Gira, jaunesnės kartos poetas, Lietuvos ateities pagrindą mato ne vien senovės karžygiuose ir milžinkapiuose, bet tautos dvasioje ir idealuose, kurie reiškėsi naujais „Aušros“

ir Vilniaus seimo darbais – Vydūno „Prabočių šešėliuose“ įdiegtas pasitikėjimas gyvąja tautos dvasia paskatino ir jauną-jį Liudą Girą pasipriešinti „Nusiminėliam“:

Tad nesakykit: žūva Lietuva!
Tik negyviem – Tėvynė negyva... (Raštai I, p. 143).

Susipažinę su patriotine Liudo Giros pirmojo jo kūrybos laikotarpio lyrika, matome, kad pagrindinės jos idėjos ir patriotinės ideologijos šaknys turi daug bendra su Maironio kūryba. Bet L. Gira yra konkretesnis, kasdieniškesnis, paprastesnis. L. Giros kankliai neskamba taip iškilmingai, išdidžiai, pranašiškai, kaip Maironio. Net ir tos pačios temos, tie patys motyvai daug laisvesnėj, o kartais ir pakrikusioj L. Giros formoj skamba ne kilniu patosu, bet blogesniais atvejais įtikinėjimu, publicistika, o geresniais – lyriniu intymumu ir dainiškumu. Šitie ir yra Liudo Giros laimėjimai patriotinės lyrikos srity prieš Didįjį karą.

Didysis karas, taip giliai sukrėtęs žmoniją ir naikinančia banga užliejęs Lietuvą, patriotinėj visuomeninėj L. Giros lyrikoj žymesnių pėdsakų nepaliko, jei neminėsim vieno maironiško stiliaus eilėraščio „1914–1916 metai“ iš „Žiežirbų“ rinkinio. Šita spraga poeto patrioto kūryboj gali būti išaiškinta iš dalies biografiniais duomenimis, iš dalies nepalankiomis karo meto aplinkybėmis. Bet jau 1917 metais vėl pagausėja L. Giros lyrika, o joj ir patriotinės visuomeninės temos. Egocentrinėj lyrikoj, kaip anksčiau jau buvo nurodyta, tuo metu ypač aštriai pasireiškia nusivylimas žmonėmis ir net jų neapykanta. Tačiau tuo pačiu metu poetas kreipia savo dėmesį į platesnes visuomenines temas. Lietuvos gyvenimo įvykiai gimdo nauja

viltim skambančių posmų. Pro karo audrą ir juodą vokiečių okupaciją dar 1916 metais jam jau vaidenosi auštantis Rytas:

Tačiau man negaila ramybės senos!
Aš sveikinu audrą, kurioj iš dienos
Meilesnis, ramesnis dar Rytas! (Žiež., p. 73).

O 1917 m. rugpiūty parašytas pirmasis Lietuvos nepriklausomybės sveikinimas – „Nepriklausomybės radynoms". Tuo metu Lietuvos nepriklausomybės idėja, tiesa, jau buvo keliama, vis dėlto prieš 1917 metų rugsėjo mėnesio konferenciją sveikinti nepriklausomybę, kaip įvykstantį faktą, tegalėjo labai dideli optimistai. Tokiu pat optimizmu skamba eilėraštis „1918 metams".

Nepriklausomoj Lietuvoj, ypatingai 1925–1930 metais, Liudas Gira tapo beveik ištisai poetu piliečiu patriotu. Rinkiniai „Žygio godos", „Amžių žingsniai", misterijos „Stebuklo valanda", „Paparčio žiedas", „Vytauto žemė" yra patriotinio entuziazmo vaisius. Tą savo entuziazmą poetas ypatingai mėgsta reikšti kokių reikšmingesnių įvykių proga: Didžiojo Vilniaus seimo sukaktuvės, Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo sukaktuvės, žuvusių dėl laisvės minėjimas, Vilniaus pagrobimo gedulas, šaulių, kariuomenės, invalidų šventės, lietuvių-latvių vienybės kongresai ir t.t. Iš to galėtume padaryti išvadą, kad šio laikotarpio Liudo Giros patriotinė lyrika eina ne iš gilių poeto refleksijų, ne iš jautriai pajusto savo žemės gyvenimo, bet iš oficialaus, dažnai paviršutiniško ir dirbtinio patriotinio ūpo. Iš tiesų, taip ir yra. Tie eilėraščiai rėkte rėkia bravūriškais šūkiais ir tokiomis hiperbolėmis, kurios gali būti pateisintos tik tam tikru demonstracijos ar manifestacijos

įkarščiu. Tie be galo karingi eilėraščiai yra išmarginti dar senosios patriotinės romantikos puošmenomis: skrendančiomis vytimis, narsiais karžygiais, garbingais kunigaikščių vardais ir jų žygių prisiminimais. L. Gira „Žygio godose“ ir „Amžių žingsniuose“ reaguoja tik į vieną tą garbingąją, šviesiąją, romantiškąją, herojinę tautinio valstybinio gyvenimo pusę. Tų eilėraščių tematika, kaip tam tikrų momentų padarinys, yra visai reali, taip pat ir jų idėjinė prasmė gali būti priimtina ir net girtina, bet mitinginis, bravūriškas viso to išreiškimas, lygiai kaip ir sušablonėjusios ankstyvesniųjų laikotarpių patriotinės mūsų lyrikos vaizdinės priemonės, šiandien, nebe tautinio sąmoninimo, bet pozityvaus darbo laikotarpyje, skamba nenuoširdžiai ir neįtikinamai. Atrodo, kad ir pats poetas jaučia bedugnę tarp savo entuziazmo ir tikrovės, nes jau pirmame „Žygio godų“ eilėrašty, abejodamas dabartim, taip kreipiasi į karingą kitkart „lietuvninkų Vytį“:

Tavo kelią kitkart jau iš tolo
Ten kraujų žymė, čia gaisro rodė dūmai...
Kodrin nūn nustojai tu smarkumo,
Kodrin žirgas klumpa ir parpuola?!

Mes labai abejojame ir stačiai netikime, kad vienas Vytauto priminimas ir visa jau seniai išnykusi anų laikų didybė pateisintų šitokią tolimesnių posmų bravūrą:

O jei kelią kas užstot bandytų,
Tam, Vytie, balsu smagiu surik tu:
– Ei iš kelio! Nebevesk į pikta! –
Daug jau priešų nuo tos rankos krito!

Arba kokių egzaltuotų jausmų, kokios abstraktinės vaizduotės ir kokio realybės nepaisymo reikia sukurti pirmiesiems eilėraščio „Lietuvai kelią“ posmams:

Žvengia žirgai,
iškinkyti iš žagrių,
žvengia ir skaldo kanopomis žemę,
tartumei jaučia
audringąjį džiaugsmą, etc. (Ž. G., p. 7).

Gali kas pasakyti, kad tai juk poezija, kad tos žagrės, tie žirgai – tai tik poetinės metaforos, kurių negalima imti tiesiogine prasme. Bet jei ir sutiksime, kad tai metaforos, tai vis dėlto turime teisę reikalauti, kad tarp realybės ir metaforinio vaizdo būtų darnus santykis, kad nuo metaforos į tikrovę vedančios asociacijos nebūtų juokingos, kai poetas nori nuteikti mus iškilmingai. Dėl to nepalankiai vertindami visą tą didžiai patetingą ir puošnią retoriką, su pasigėrėjimu skaitome tolimesnį to paties eilėraščio nuoširdų, paprastą ir reikšmingą posmą:

Apversti ilsisi
žagrių noragai.
Rankos pūslėtos,
kur jų vagas braižė
ponų dvaram bevartydamos žemę, –
ruošias pakelt nūn
tėvų kalaviją,
savąją žemę
sau ruošias paimt!

Pasigesdami Liudo Giros paskutiniojo laikotarpio patriotinėj lyrikoj šitokio paprastumo ir nuoširdumo, mes randame joje net ir per gausiai retorikos, iškalbingumo, skambių frazių, kurios iš dalies atstoja, iš dalies nuslepia tos lyrikos dirbtinumą. Bet ir iš tos iškalbingumo upės, turėdami kantrybės ir nuolatos įtemptą dėmesį, galime prisižvejoti gražių, prasmingų posmų, panašių į aukščiau cituotą:

Bet greitai, greit visi, kas abejojo
pamatė: Taip! Smūtkelių sodu tapus
drąsos darbais atgijo vėl mūs žemė. (A. Ž., p. 29).
– – –
Pavasariai aušo ir vasaros švito,
Kukavo gegutė ir sirpo serbentai.
Pulkai mūs žygiavo nuo ryto lig ryto
Kad tujen, Tėvyne, laisva vėl gyventai. (A. Ž., p. 42).

Be abstraktinių, pseudoentuziastinių dainų apie skrendančius vyčius, žirgus, karžygius ir kalavijus, to laiko L. Giros lyrikų rinkiniuose randame ir nuoširdesnių eilėraščių, įkvėptų gyvo santykio su žeme ir tikrove. Tačiau jie nėra gausūs ir šiaip jau didesniu artizmu ir stipresne išraiška nepasižymi. Tai „Vilniaus žemei“, „Vilniaus vakarai“, „Lietuva ir jūra“, „Jūra“, „Pirmieji“, „Mūsų Kalėdos“.

Baigdami darome išvadą, kad pilietinė patriotinė L. Giros lyrika istoriniu atžvilgiu vertintina, kaip kilusi dviejų mūsų tautinio gyvenimo laikotarpių įtakoj. Pirmasis tautinio kultūrinio darbo dešimtmetis prieš Didįjį karą (1904–1914) ir pirmasis nepriklausomybės kūrimo dešimtmetis (1918–1928) savaime turėjo priminti pirmųjų tautinio renesanso pranašų

šūkius ir juos dar kartą paskleisti besirealizuojančio idealo akivaizdoj. Bet idealo vykdymas kasdienėj gyvenimo tikrovėj sutinka daug kliūčių, o kartais ir patį idealą gerokai apdulkina. Dėl to tokioj gadynėj pakartoti ano idealistinio įkarščio šūkiai skamba jau ne visai įtikinamai. Greta su jais eina refleksija ir kritika. Tokios refleksijos bei kritikos radome ir L. Giros lyrikoj prieš Didįjį karą. Nepriklausomybės kūrimo laikotarpy ji beveik išnyksta, nes poetas žūtbūt nori byloti entuziastiškai ir optimistiškai. Dėl to jo entuziazmas yra dažnai labai paviršutiniškas, o maironinio laikotarpio skatinamasai idealistinis patriotizmas turi epigonizmo pobūdį. Liudas Gira yra sustojęs patriotinės lietuvių lyrikos kryžkelėj, ir kol kas nematyti, kad jis būtų pažengęs naujos epochos kryptim. Iš jo, lygiai kaip ir iš kitų jo kartos poetų, tokios pažangos vargu ar galime tikėtis. Tolimesnę visuomeninės ir patriotinės mūsų lyrikos raidą sėkmingai vykdo ta poetų karta, kuri augo, auklėjosi ir ėmė reikštis jau nepriklausomoje Lietuvoje.

1939–1940

Liudo Giros lyrika

Liudas Gira nėra toks rašytojas, kurį reikėtų pristatyti skaitytojams. Per 40 literatūrinio darbo metų jis pasidarė žinomas visiems Lietuvos gyventojų sluoksniams. Dar prieš pirmąjį pasaulinį karą jo literatūrinė ir visuomeninė veikla buvo suspėjusi pasireikšti įvairiose to laiko kultūrinio lietuvių gyvenimo srityse: publicistikoj, literatūroj, teatre, kritikoj, organizaciniame veikime. Tačiau plačiausiai Liudas Gira žinomas kaip poetas lyrikas, keliolikos poezijos leidinių autorius ir redaktorius.

Į šį parinktosios savo poezijos leidinį autorius yra sudėjęs beveik visus geresniuosius ir šiems laikams tinkamesnius savo eilėraščius, pradedant pirmuoju „Dul-dul-dūdelės" rinkinėliu, išspausdintu 1909 m., ir baigiant paskutiniaisiais, jau Tarybų Lietuvoje parašytais eilėraščiais. Žymią dalį ankstyvesniųjų čia spausdinamų kūrinėlių autorius yra perredagavęs ir davęs jiems geresnę literatūrinę išraišką.

Parinktosios Liudo Giros poezijos leidinys duoda mums progą, palikus nuošaliai platesnį visos jo kūrybos tyrimą, pažymėti vien tai, kas joje yra reikšmingiausia.

Dvidešimtojo amžiaus pradžia, kada Liudas Gira įstojo į negausias dar tuomet lietuvių plunksnos darbininkų eiles, buvo ne tik žiauriausios rusų carizmo priespaudos laikai, bet ir greito liaudies sąmonėjimo metai, atžymėti istoriniais įvykiais:

lietuvių spaudos grąžinimu ir 1905 metų revoliucija. Bet, kaip visi žinome, šiuose įvykiuose išryškėjęs pažangusis sąjūdis greitai buvo prislopintas įsigalėjusios reakcijos, ir beliko tik labai menkos ir anaiptol nepakankamos kultūrinio darbo galimybės: žiauriai cenzūruojama spauda, policiniais nuostatais sukaustytas organizacinis gyvenimas ir toks pat mėgėjo teatras. Be to, šitoje ankštoje kultūrinio gyvenimo sferoje reikėjo grumtis su svetimo nacionalizmo atkakliai liaudyje varoma nutautinimo veikla ir su savo klerikalizmo atgalainiška akcija.

Jaunam poetui Liudui Girai, 1905 m. revoliucijos dalyviui, teko sunkiai grumtis „kovoj su priešgina dalia“ ir dėl viešųjų visuomeninių, ir dėl savo gyvenimo asmeninių reikalų. Palikdami literatūros istorikui ir būsimam poeto biografui nušviesti visoj jo literatūrinėj bei visuomeninėj veikloj tos kovos priežastis, aplinkybes ir žymes, čia mes pasidomėkime tik šiuo rinktinės lyrikos leidiniu ir pažiūrėkime, kaip anas kovos laikotarpis atsispindi jame.

Poeto lyriko kalba yra kitokia, negu mokslininko, publicisto arba pasakotojo. Šie išgyventus įvykius, mintis ir savo patyrimus apsako tiesiog, paprastais žodžiais, kaip ten kas buvo, kokios ko priežastys ir pasėkos, o jei reikės, tai ir pasiginčys su kitaip manančiais. Poetas ne taip. Jis visa, ką gaus patirti, pirmiausia persirgs savyje, išgyvens savo sieloj, o paskui tas dėl įvairių priežasčių susidariusias savo sielos būsenas išreikš mums poezijos formomis, kartu su kilusiais jam jausmais ir vaizdais, kurie kartais atrodys jau labai nutolę nuo pirmųjų patyrimų, nuo tikrųjų priežasčių. Bet nors ir kaip poezija atrodytų nutolusi nuo vadinamosios tikrovės, jungtis tarp jųdviejų niekados nenutrūksta.

Kokia gi yra jungtis tarp Liudo Giros lyrikos ir to laikotarpio, kada ji buvo rašoma? Turime galvoje pirmąjį jo kūrybos periodą – dešimtmetį prieš pirmąjį, vadinamąjį Didįjį karą. Aukščiau mes jį keliais žodžiais aptarėme. Neapsiriksime pasakę, kad tame laikotarpyje, kaip pagaliau ir visame ankstyvesniame mūsų tautos gyvenime, didžiausios reikšmės turėjo liaudis, kaip vienintelis visuomenės sluoksnis, išsaugojęs gimtąją kalbą ir papročius ir dėl to tapęs stipriausia tolimesnio kultūros ugdymo atrama. Po 1904–5 metų įvykių, susidarius bent kiek palankesnėms kultūrinio darbo aplinkybėms, liaudies vaidmuo ypač išryškėjo ne tik politiniame visuomeniniame veikime, bet ir meno bei literatūros kūryboje. Liaudies dainas, pasakas bei padavimus primygtinai patys poetai sau perša kaip reikšmingiausią, turiningiausią kūrybos medžiagą ir tobuliausią sekimo pavyzdį. Ir štai Liudas Gira šalia Vinco Krėvės yra tas ano laiko poetas, kuris savo kūryboje davė pajusti ir socialinę liaudies reikšmę, ir meninės jos kūrybos grožį. Tik paskaitykime pirmojoj šio rinkinio daly grakštaus, skambaus, bet liūdno susimąstymo kupiną eilėraštį „Ar girdėjai?“. Visų šios dalies kūrinėlių liaudiškumas ir dainiškumas yra toks akivaizdus, kad mes veltui gaišintume laiką, norėdami tai dar įrodinėti. Tad konstatuojame trumpai: Liudas Gira jau pirmajame savo literatūrinio darbo laikotarpyje savo kūrybą teisingai atrėmė į liaudį, suprasdamas jos reikšmę, jos sukrauto lobyno turinio ir formos grožį. Tai dar labiau paaiškėja, įsiskaičius į liaudiškų L. Giros dainų prasmę. Ji paprasta, nesudėtinga. Poetas dainuoja apie dalgelę, apie sesutę svajonėlę, apie rūtą mėtą, apie bernelio ir mergelės godas, apie sunkią dalią dalužę, apie vargelį laukeliuose rūdynėliuose, dainuoja įpindamas ir rūtų vainikėlį, ir raibąją gegutę, ir bėrą

žirgelį, ir berželius bei liepeles, ir margus sakalėlius. Tačiau, praskleidę šiuos poetinius dainos vaizdus ir visą jos prasmę, matome, kad joje glūdi būdingi liaudies gyvenimo reiškiniai, kad joje atsispindi sunki darbo žmonių būtis, – tokia, kokią pačiam poetui teko matyti Lietuvoje, o ypač vargingame Dzūkijos krašte. Tos pačios Dzūkijos, kurią jis nupiešė dzūkiškame eilėrašty „Mano kraštas" labai paprastais, bet už širdies stveriančiais žodžiais:

Cykiai Nemunas liūliuoja,
Veja auga da cykiou,
Bet užvis cykiou dejuoja
Ty artojas, kai matiou.
Kelk su sauli, darbuik dzienū,
Gryžk namopi sutemoj,
O turi cik vargū vienū,
An krūcinės vis akmuoj. (p. 46)

Tą epinę dzūko raudą papildo ir kitų dainų panašūs posmai: „Ajou per loukū, ajou per kitū" ir „Nesisarmacyk many, mergela".

Apdainavęs savo krašto skurdų vargingą gyvenimą, liaudies dainius negali praeiti tylomis pro didžiausią to gyvenimo kankinę – moterį, nutekėjusią į „tolimą šalelę" už nemylimo „vyro girtuoklėlio". Liūdna dalia tų nelaimingų nuotakėlių:

Akelės raudonos,
Mėlyni peteliai:
Muša vyras girtuoklėlis
Ir verkti neduoda. (p. 34)

Dainius randa graudžių, įtikinamų žodžių išreikšti mergelės prašymui, kad močiutė neleistų piršlių seklyčion:

Atsiprašyki
piršlius, jaunikį,
sakyk, motule:
dukrelė guli
baltam grabely. (p. 37)

Daug dar mes rastume dainiškuose Liudo Giros posmuose tokių žodžių, kurie gyvai paimti iš liaudies lūpų anais sunkiais priespaudos laikais. Bet liaudies poetas nebūtų vertas šio vardo, jeigu jis tik vargą ir aimanas dainuotų. Liaudis ir sunkiausioj priespaudoj nusiminimui, nevilčiai nepasiduoda. Jausdama savo gaivalinę galią, geresnio gyvenimo lūkesy ji kuria jos viltis atitinkančias pasakas arba paguodžiančias svajonių, meilės ir ilgesio dainas. Ir čia Liudas Gira įspėjo liaudies būdą, dainuodamas apie „seselę svajonėlę, dainelės dukrelę", kuri ir pakužda jam tokias gražias dainas, kaip „Trys berželiai", iš kurių vienas taip svajoja:

Kad bernelis būčiau,
Jaunas artojėlis,
Visą vargą vargužėlį
Žagrele aparčiau. (p. 9)

Arba plačiai žinomą „Ne margi sakalėliai panemuniais lakiojo".

Nuostabi lyrinės poezijos, ypačiai dainos, galia yra ta, kad išdainuotas skausmas ne tik palengvina širdį, bet ir skatina

žmogų nepasiduoti nevilčiai, grumtis su priešingybėmis, tikėtis ko nors geresnio, žodžiu, sieja su šviesiuoju gyvenimo idealu, kuris vienas ir tėra visokios kūrybos žadintojas. Dėl to ir Liudas Gira visai teisingai ir kartu poetiškai apibūdina savo dainas:

Mano pievelė – žmonių vargeliai,
Mano pievelė tai gražiai želia!
– – –
Mano dainelė artojus kelia
Nublokšti vargą, užgrūdyt valią. (p. 1)

Šios pačios temos kitokią, literatūriškesnę atmainą randame ir aukščiau minėtame eilėrašty „Ar girdėjai?“:

Ar saulelė
kelti šilą
tai suskato
ryto metą?
Ar saulelė?
O gal būti,
savo galią,
tai pajutę,
nū pakilo
jau iš miego
mūs artojai?
Savo jėgą,
kur miegojo,
gal mėgina? (p. 42–43)

Žinoma, toks klausimas anuo metu buvo dar per ankstyvas, ir atsakymas į jį tegalėjo būti neigiamas, kokį ir randame eilėraščio pabaigoje.

Skurdaus gyvenimo vaizdai, svajonės apie šviesesnį rytojų ir kova dėl geresnės dalios – tai pagrindinės liaudiškų L. Giros dainų temos. Skaitydami tas dainas, mes jaučiame, kad jose poetas išdainavo ne tik liaudies, bet ir savo paties jausmus, kad tos temos yra ir jam pačiam artimos, kad jos liečia ir jo paties, kaip žmogaus individo, slaptąsias širdies stygas. Pervertę visą likusią Liudo Giros lyriką, pamatome, kad „kovos su priešgina dalia“ temos yra joje plačiai išsišakojusios. Galima net tvirtinti, kad čia glūdi visos jo lyrinės kūrybos šaknys. Tiesa, į šią rinktinės savo poezijos knygą poetas neįdėjo daugelio būdingų šiai temai pavyzdžių, vis dėlto ir čia ji garsiai suskamba tokiuose eilėraščiuose, kaip „Elegija sau pačiam“, „Mano žvaigždelė“, „Tik pamylėti“, „Neliūsk, mieloji“, „Nenusimink“, „Banga“, „Pasitikėjimui atgijus“, „Sparnus išskėtus“ – rastume jų dar ir daugiau. Čia siejasi ir kita gimininga, lyrikoje plačiai išsikerojusi, laimės bei gyvenimo džiaugsmo siekimo tema, o su ja vėlgi liečiasi jau labai gausios meilinės erotinės lyrikos, o taip pat ir visokių nerealių svajonių, sapnų, fantazijų bei vizijų temos. Viso to randame ir šiame rinkinyje, ir akylas skaitytojas pats pastebės įvairias šių temų atmainas, kokiais vaizdais jos yra išreikštos, kokių nuotaikų apgaubtos.

Visa panašaus pobūdžio kūryba priklauso vadinamajai egocentrinei, išpažintinei lyrikai, kuria poetas kalba ne tik savo vardu, bet ir išreiškia savo paties intymius jausmus, patyrimus bei išgyvenimus. Skaitydami tokią lyriką, ar mes turime teisę kaltinti poetą nekuklumu, kad jis dainuoja vien apie save ir tarsi priverčia mus klausyti gal mums visai neįdomių

savo skundų bei svajonių? Anaiptol ne: toks kaltinimas būtų ir neteisingas, ir iš viso neturėtų prasmės. Poetas, jeigu jis yra vertas to vardo, duodamas poezijos formą, rasdamas menišką išraišką tegu ir intymiausiems, asmeniškiausiems savo išgyvenimams, tuo pačiu juos suvisuotina, padaro bendrai galiojančius, sugestyvius, visiems įdomius, žodžiu, bendrai žmogiškus. Meniškoj lyrinio kūrinio išraiškoj išdyla asmeniškumo žymės, o lieka tik jaučiamas išgyvenimo stiprumas, ypatinga dvasinė šiluma, nuotaika, gyvybe plazdąs prasmingas vaizdas. Iš to jau aiškėja ir visuomeninė tokios lyrikos reikšmė, kaip vienos iš žmonių bendravimo formos, kaip vienos socialinės jungties. Ši reikšmė pasidarys dar suprantamesnė, kai prisiminsime, kad ir intymiausi poeto prityrimai bei išgyvenimai turi ir objektyvias priežastis, kurios vėl gali būti būdingos tam tikrai epochai arba tam tikram visuomenės sluoksniui.

Be abejo, ir Liudo Giros egocentrinė lyrika išimties nesudaro. Ji turi pakankamai stiprią menišką išraišką, ji yra pakankamai sugestyvi, o visuomeninis jos fonas gali būti taip pat lengvai išryškintas, kaip ir liaudinių jo dainų.

Galima spėti, kad iš visos egocentrinės mūsų poeto lyrikos skaitytojui bus ypač mieli, artimi ir suprantami tie eilėraščiai, kurių turinys susijęs su lietuviška gamta, su savojo lietuviško gyvenimo fonu: eilėraščiai, kuriuose skamba naujas viltis keliąs pavasaris, guvus, darbingas vasaros rytmetys, margas vasaros dienos spalvotumas, saulėleidžio nuotaikingi vaizdai, rudens astrų pažadintos liūdnos mintys, pietų ir žiemių vėjų atpūstos nuotaikos, – ir daugiau panašių temų bei motyvų, kilusių iš poeto bendravimo su gamta. Be įprasto L. Girai nuoširdumo, randame čia ir rečiau pasitaikančio formos ryškumo bei glaustumo pavyzdžių, kaip antai: „Neris vakarą“ arba „Rytas“.

Iš šitų ir visos eilės kitų kūrinių įsitikiname, kad svarbiausi Liudo Giros talento savumai yra nuoširdus jausmingumas turiny ir lengvas, skambus dainiškumas formoje. Vadinasi, jis yra grynas lyrikas, kurio kūrybai geriausiai tinka vidaus išgyvenimų temos. Bet gyvenimas dažnai pareikalauja iš poeto aiškesnio, konkretesnio idėjinio turinio, atsiliepimo į svarbiuosius gyvenimo klausimus, idealų bei žygių vertinimo. Tada poetas turi būti ne tik menininkas, bet ir visuomenininkas, ne tik dainius, bet ir išminčius, pranašas, mokytojas, vadas.

Tame mūsų literatūros laikotarpyje, kada Liudas Gira pasirodė su pirmaisiais savo poezijos rinkiniais, pastebime visuomeninių auklėjamųjų temų atslūgimą ir literatūros pakrypimą į estetizmą, į formos ieškojimo kelią. Pats Gira panašių minčių yra skelbęs savo redaguotoje „Vaivorykštėje“. Vis dėlto idėjinės visuomeninės temos negalėjo išnykti nei iš mūsų literatūros iš viso, nei iš Liudo Giros kūrybos. Reikalas žadinti tautinę ir visuomeninę liaudies sąmonę buvo toks gyvas ir būtinas, kad jam negalėjo neatsiliepti nė vienas, kam rūpėjo tauta ir jos kultūra.

Atsiliepė ir Liudas Gira. Visuose prieš pirmąjį karą išleistuose jo poezijos rinkiniuose yra nemaža eilėraščių, parašytų patriotinėmis ir šiaip aktualiomis to laiko temomis. Patriotinėj to laiko L. Giros lyrikoj dažnai nuskamba tie patys motyvai, kaip ir Maironio poezijoj, nes ir Gira, ir Maironis, ir visa eilė kitų tautinės sąmonės žadintojų savo raštams ir veiklai skatinamųjų idėjų bei emocijų sėmėsi iš bendro šaltinio: „Aušros“ laikotarpio idealų. Garbinga tautos praeitis, gimtosios kalbos ir savo krašto meilė, vienybė, lietuviška daina – štai visam laikotarpiui bendros lietuviškos sąmonės žadinimo atramos. Dėl to ir Liudas Gira anais laikais paskelbė tokį savo poetinį pareiškimą:

Aš atrakinsiu mūs senovę,
Prikelsiu milžinus iš karsto:
Temato jie, kaip ainiai barsto,
Ką amžiais protėviai sukrovė.
Aš Lietuvai išausiu dainą
Skardžią, kaip garsas, kuris eina
Apie didvyrį josios seną,
Tą, kurs milžinkapy gyvena. (Raštai, I, p. 68)

Tačiau ir anuo metu Giros mokėta ir kritiškai pažvelgti į to laiko gyvenimą. Tuose pačiuose rinkiniuose greta entuziastiškų, tėvynės meilę skelbiančių posmų randame apsčiai skepticizmo, nusivylimo, kritikos ir satyros. Poetas neslepia savo karčių jausmų, vertindamas anuometinę lietuvių inteligentiją, visuomenę, jos tariamuosius vadus ir net patį lietuvio charakterį. Jis smerkia daugelio jaunųjų inteligentų karjerizmą, viliojantį juos į carinės Rusijos gilumą, kur jie subiurokratėdavo, pamiršdavo savo kraštą, kalbą ir galutinai nutausdavo. Atkreipė jis akį ir į Prūsų lietuvninkus, parašydamas jiems pašiepiamą satyrą, kurioje peikia jų sumaterialėjimą, vokietėjimą, kaizerio garbinimą ir atsiskyrimą nuo brolių žemaičių. Daugelio negerovių priežastį poetas mato svarbiausioj lietuvio charakterio ydoj – drąsos ir tautinės savigarbos sunykime.

Į šį savo rinktinės poezijos leidinį autorius neįdėjo nė vieno iš tų pesimistinių, kriticizmo kupinų eilėraščių, matyt, laikydamas juos jau praėjusio laiko nebeaktualiomis liekanomis. Užtat įdėjo labai gražų, vieną iš geriausių savo patriotinės lyrikos eilėraščių, visiems laikams prasmingą, nors ir skambantį anos epochos tonais:

Tai už ką aš tave taip myliu, Lietuva,
Jog many tu stipriau, nei gyvybė, gyva!
– – –
Pamylėjau tave už didvyrių kapus,
Kur lyg amžių sargai tavo saugo laukus.
– – –
Bet labiausiai tave pamylėjau, skaisti,
Užu tai, jog tu daug, vai, taip daugel kenti.
– – –
Pamylėjau tave už visus tuos vargus,
Kur pamatu rytdienai bus. (p. 44)

Kiekvienas, kuris yra sekęs lietuvių tautos kelią ir liaudies sąmonės brendimą, žino, kokį vaidmenį yra suvaidinęs rašytas žodis, o ypačiai poezijos žodis. Šiandien mes sprendžiame apie tai iš pasėkų, bet anais laikais, kada pasėkų dar nebuvo, gal tik patiems rašytojams ir poetams buvo aiškiau suprantamas jų uždavinys. Dėl to, ugdydami tautinį ir visuomeninį liaudies sąmoningumą, jie norėdavo įsąmoninti ir savo kūrybos, vadinasi, poezijos, dainos ir dainiaus uždavinio kilnumą bei svarbumą. Daugelis iš ankstyvesniųjų poetų idealizavo, garbino ir piršo dainas, kaip susipratimo žadintojas. Dainiaus, kanklininko, vaidilos rolė yra svarbi daugelyje dramatinių veikalų. Vincas Krėvė ir pats Liudas Gira savo dramose tokių rolių yra davę. Nemaža vietos ši tema užima ir Liudo Giros lyrikoj. Gražiame eilėrašty „Tauta ir poetai" jis poetiškais lyriškais vaizdais nužymi poeto uždavinius, dygliuotą jo kūrybos kelią ir gilią prasmę. Įsiskaitę į šį ir kitus tos pačios temos eilėraščius, matome būdingą L. Girai liūdesį ir nusivylimą, kai jis paliečia su savo būtim surizgusius motyvus. Ir jau ne

jausmas, bet protas, įsitikinimas padiktuoja jam optimistinius pabaigos posmus.

Mūsų gyvenamasis laikas poeto reikšmės ne tik nesumažino, bet dar ją padidino ir praturtino naujais uždaviniais. Liudo Giros atvaizduotas poetas, kaip „tautos kankliai", kaip įkvėptas, „minios" niekinamas, tik ateities kartų suprastas atsiskyrėlis arba varguolių keliais einąs nuskriaustasis, šiandien jau atrodo kaip atgyvenęs savo amžių romantinis anachronizmas, tegalimas senojoj, kapitalistinėj, visuomenėj. Šiandien tarp poeto ir „minios" nėra ir negali būti jokio nesusipratimo, jokio antagonizmo. Poetas dirba ir kovoja lygiai su visais darbo žmonėmis, savo kūryba išryškindamas ir apibendrindamas būdingus gyvenimo reiškinius, savas ir kolektyvines sielos būsenas bei nuotaikas. Tokiu būdu poetas sutelkia ir nušviečia bendrąjį visų idealą ir kelius jam siekti.

Šios daugiau ar mažiau abstraktinės temos apie poeto uždavinius ir reikšmę tolimesnėj savo kūryboj L. Gira, rodos, nėra daugiau lietęs. Tačiau santykiavimas su gyvenamuoju laikotarpiu ir visuomene nenutrūksta. Į šią rinktinės poezijos knygą nepateko nė vienas būdingesnis visuomeninėmis temomis vėlesniais laikais parašytas eilėraštis. Iš pagrindų pasikeitus Lietuvos valstybinei ir visuomeninei santvarkai, tie eilėraščiai šiandien skambėtų disonansu. Reikia pasakyti, kad ir pats autorius dar anais kapitalistinio režimo laikais, kaip tik didžiausio to režimo palaikytojų siautėjimo laikais, ne tik įsitikino, kad daugelis iš tų tuščiavidurių „entuziastinių" pokarinių eilėraščių nėra verti kūrybinės lyrikos vardo, bet ir ima kartu kritiškai vertinti tuos pagrindus, iš kurių ta pseudoentuziastinė lyrika buvo išaugusi. Tam nereikėjo nė didelių pastangų: pakako padėti į šalį visokius ragus bei trimitus ir iš

parado aikštės nuvykti ten, kur, pasak jo paties, „apversti ilsis žagrių noragai“. L. Gira jau tada pastebi ir konstatuoja:

Kažkas ne taip,
nors ir menkiausia proga
„Lietuva Tėvynė“. (p. 133)

Kritiškai stebėdamas buvusio valstybinio Lietuvos gyvenimo drumzles, Liudas Gira vėl tarsi paseka Maironiu, savo pasipiktinimą išliejusiu kandžiose satyrose. Tik L. Gira prabyla įsakmiau, konkrečiau:

Kaip seniau svetimi, šiandien jodo
Ant mūs sprando savieji „vadai“,
Vogdami iš valstybės aruodo,
Kaip ir caro satrapai kadai. (p. 143)

Jis nesitenkina vien konstatuoti, piktintis ir rūstauti, kaip Maironis, bet skelbia nusikaltėliams bausmes nebe savo, o nuskriaustosios liaudies vardu:

Ir tada jiem ateis teismo rytas,
Kai laisva bus tikrai žemė mūs:
Trenks griausmu už skriaudas padarytas
Liaudies teismo sprendimas rūstus. (p. 144)

Čia mes prisimename dar vieną priešingybę tarp Maironio ir Liudo Giros. Pacifistas Maironis anais kovos su carizmu laikais, smerkdamas kumščio ir kardo galią, skelbė: kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva. Liudas Gira tada buvo karingesnis

ir, norėdamas sužadinti lietuviuose kovos dvasią, rašė savo „Milžinkapių dainą“, „Senovės dainą“ ir „Žalgirio mūšio minėjimą“ su tokia pabaiga:

Priminę garbingąją Žalgirio kovą,
Parausti tik turim prieš gimtąją šalį,
Kad leidžiam taip vargti ir skursti tėvynei,
Kad daug mūsų vardo net jos išsigynė,
Kad nėra tarp mūsų vienybės, taikos,
Kad nėr bočių dvasios vaikuos. (Žal. pievelė, p. 16)

Naujos epochos, naujos visuomeninės santvarkos akivaizdoje ne tik Lietuvai, bet ir visai Europai, o gal ir žmonijai, Liudas Gira vėl jautė pareigą atsverti kitą, ligi paskutinių laikų plačiai skambėjusį, pacifistinį Maironio šūkį: „Paimsim arklą, knygą, lyrą ir eisim Lietuvos keliu.“ Stebint šių dienų įvykius Vakarų valstybėse, kur amžiais kurti kultūros turtai verčiami griuvėsiais ir pelenais, naivu būtų manyti, kad vien „arklas, knyga ir lyra“ apsaugos mus nuo sunaikinimo. Tai buvo ramaus kultūros darbo simboliai ramiai, mažai tautai, nors ir pavergtai, bet buvusiai nuošaliai nuo didžiųjų žūtbūtinių konfliktų. Bet jeigu jau sykį ir Lietuvai teko įsijungti į didelių konfliktų sūkurį bei žūtbūtinę kovą dėl darbo žmonių gerovės, naujos geresnės santvarkos ir tautų solidarumo, tai pacifistinė ideologija turi pasikeisti kovos ideologija. Ginklas tik panašiu ginklu tegali būti atremtas. Dėl to mums atrodo visai pateisintas ir šitoks militarinis L. Giros linkėjimas:

Vieno arklo nū mum neužtenka,
Neužtenka nė lyros vienos,

Pasišiaušus durtuvais ir tankais,
Lauk, Tėvyne, savosios dienos. (p. 138)

Autoriaus impulsyvus būdas ir gyvas atjautimas naujojo gyvenimo reiškinių, be abejo, padės jam rasti ir kūrybinę to gyvenimo išraišką, ir meninį stilių.

1947

Motiejus Gustaitis ir jo kūryba

Trylikai metų sukakus nuo poeto Motiejaus Gustaičio mirties, pasirodo šis jo raštų rinkinys. Paskutiniai poeto žodžiai prieš mirtį, sako, buvę „Saugokite mano raštus". Garbingojo velionies paskutinės valios vykdytojai pasirūpino, kad jo raštai būtų ne vien saugojami, bet ir išleisti. Tai buvo reikalinga ir mirusiam poetui pagerbti, ir mūsų literatūrai jį visą iš naujo pristatyti. Mat Gustaitis, nors buvo didelis poezijos gerbėjas, visą amžių ja gyvenęs, nuolatos šį bei tą rašinėjęs bei taisinėjęs, nors jo eilėraščių dažnai pasitaikydavo įvairiuose leidiniuose ir periodinėj spaudoj nuo pat „Tėvynės Sargo" laikų*, pats tačiau, be kelių plonų rinkinėlių, menkai paplitusių, nesuskato nei išleisti, nei paruošti spaudai bent apypilnio savo poezijų rinkinio.

M. Gustaitis dėl sunkoko, ne visuomet sklandaus eiliavimo – ypač su rimais jam būdavo keblu – nelabai buvo mėgiamas skaitytojų, nevienodai vertinamas nė kritikų. Adomas Jakštas Gustaitį vadina par excellence simfoningos sielos poetu ir jo poeziją priima labai palankiai**. J. Tumas-Vaižgantas, išbaręs „Tėvynės Ašarų" autorių už visokias kaltines-veltines, be jokios fantazijos eiles, čia pat nustemba: „ir kadgi šiūpte-

* Pirmieji spausdinti M. Gustaičio–Balandžio eilėraščiai pasirodė Amerikos „Žvaigždėj" 1901 m.; „T. Sarge" jo eilėraščių randame nuo 1904 m.

** Mūsų naujoji poezija, p. 151.

lės, tai net atsiloši: ir forma bus kristalinė, be jokios dėmelės, ir rimas elegantiškas, įvairus, įdomus ir skambus, ir vaizdų bus, ir meilaus, nemelagingo, už širdies tveriančio jausmo, daug inteligencijos ir maestriškumo“*. V. Bičiūnas M. Gustaitį vadina kilnios širdies dainium, labai palankiai apibūdina jo kūrybą, o į klausimą, dėl ko daug kas jam prikaišioja šaltumą ir poetinio jausmo stoką, atsako: „Todėl, kad M. Gustaitis nebuvo ekspromtininkas ir novatorius. Jo poezijos šaltiniai – ne audringi ir aistringi jausmų siaubai, bet estetinio jautrumo ir švelnaus jausmingumo kupina širdis“**.

E. Radzikauskas M. Gustaitį laiko pomaironinio mūsų poezijos laikotarpio pirmąja kregžde. Jis – „pirmas pradėjusis ir temų ir formos atžvilgiu ieškoti naujesnių, laisvesnių ir platesnių kelių ir galimybių poetinei lietuvių minčiai ir lietuviškajai eilėdarai“***. E. Viskanta, kaip ir J. Tumas, nepatenkintas M. Gustaičio poezijos sausumu, jausmo stoka ir eilėdaros technikos menkumu, randa tačiau ir gražių dalykų“****. Pagaliau F. Kirša „Meilės“ autorių laiko turbūt didžiausiu lietuvių poetu, kone genijum*****. Jaunųjų literatų tarpe M. Gustaitis turi taip pat nemaža nuoširdžių gerbėjų.

Iš šitų nelygių, kartais visai priešingų vertinimų, taip pat ir iš skaitytojų nuomonių paaiški vienas įdomus dalykas: M. Gustaitis nepatinka maironinės poetikos šalininkams. Kas įpratęs į elementarinį Maironio ir jo mokyklos eilių lengvumą ir skambumą, kas maroniškąjį jausmingumą, patosą, minties

* Vaižganto raštai, XIII, p. 257.
** Židinys, VII t., p. 38.
*** Gaisai, 1930 m., Nr. 2, p. 161.
**** Vairas, 1933 m., Nr. 1, 2.
***** N. Romuva, 1933 m., Nr. 119-123

aiškumą, tiesioginį pasisakymą ir savaime suvokiamą vaizdingumą laiko vieninteliais poezijos ir kūrybingumo požymiais, tas M. Gustaičio nemėgs ir jo nesupras. Maironis ir Gustaitis – tai du visai skirtingi poezijos kūrybos metodai, pasiekę ne mažiau skirtingų rezultatų.

Tačiau palikę nuošaliai šių dviejų poetų kūrybos lyginimo klausimą, pirm negu pradėsime M. Gustaičio poezijos apžvalgą, susipažinkime su svarbesniaisiais poeto gyvenimo duomenimis. Poeto tėvai, Kazimieras ir Elzbieta Bairūnaitė Gustaičiai, turėjo gražų ūkį ir plytinę Rokų kaime, Aukštosios Panemunės parapijoj. Ten ir gimė jiems trečias sūnus Motiejus 1870 m. vasario 27 d. Savo eiliuotoje autobiografijoje poetas sako, kad jo senolių gimtinė buvus Guduose ties Birezinos upe, ir ten jie vadinęsi Gustovais. Vienas iš jų, pabėgęs nuo baudžiavos į Lietuvą, įsigijo ūkį panemunėj, vedė lietuvaitę ir sulietuvėjęs tapo šakotos Gustaičių šeimos ainiu.

Motiejus, eidamas 8 metus, neteko motinos. Jos atminimui skirtame sonete vėliau poetas apraudojo tą smūgį:

Aštuntojo rudens rūsčioji diena!
Gyvenimo sutraukius sietą,
Tu jai paskyrei vystamą velėną,
O man našlaičio vardą kietą.

Baigęs pradžios mokyklą Panemunėj, 1881 m. Motiejus įstojo į Marijampolės gimnaziją, kur baigęs 5 klases, išvažiavo į Seinų dvasinę seminariją. 1893 m. Varšuvoj jis buvo įšvęstas kunigu. Keletą metų pabuvęs Marijampolėj vikaru, vyskupo Baranausko leidžiamas, išvažiavo studijuoti į Vakarų Europą. Regensburge studijavo bažnytinę muziką, Romoj

teisę, o Friburge literatūrą ir meno istoriją. Čia gavo filosofijos daktaro laipsnį, parašęs disertaciją apie Adomo Mickevičiaus „Krymo sonetus“. Šveicarijoje jis pradėjo ir pats rašinėti eilėraščius.

O grožio dievę pirmąkart
Išvydau Alpių dausuose,
Kuriai simfonijos dvasia
Pamokė ritmiškai pritart –
pasisako minėtoj autobiografijoj.

Šveicarijoje ir iš viso užsieny praleistas laikas davė apsčiai medžiagos Gustaičio kūrybai. Sonetuose randame keletą ciklų, kur tų kraštų įspūdžiai ir gamtos motyvai pinami su Lietuvos atsiminimais arba šiaip kokiomis poeto refleksijomis.

Grįžęs iš užsienių, kun. Gustaitis buvo paskirtas kapelionu ir tikybos mokytoju Marijampolės gimnazijoje. Čia jis spietė aplink save gabesniuosius mokinius, davinėjo jiems knygų skaityti, organizavo chorą, supažindinėjo su tautiniais reikalais, spauda ir literatūra, žodžiu, tęsė ir papildinėjo tą patį tautinio jaunuomenės sąmoninimo darbą, kurį uoliai varė ir vyresnysis jo kolega P. Kriaučiūnas.

M. Gustaitis buvo vienas iš „Žiburio“ draugijos organizatorių ir sumanytojų. 1906 m. įsikūrusi ši Suvalkijos švietimo draugija, kitais metais atidaro Marijampolėj pirmą lietuvių mergaičių progimnaziją, kur M. Gustaičiui tenka ir direktoriauti. Jį taip pat randame ir „Gabijos“, muzikos, literatūros ir dramos draugijos, iniciatorių būrely.

Prieš pat karą važinėjo į Ameriką rinkti aukų švietimo reikalams. Ta proga Amerikoj išspausdino „Tėvynės ašaras“,

„Meilę“, „Aureolę“ ir „Lietuvos Vyčių dovanėlę“. Amerikos įspūdžių randame ir jo poezijose. Vokiečiams okupuojant Lietuvą, pasitraukė su „Žiburio“ gimnazija į Trakus, o paskui į Jaroslavlį, Rusijos gilumoj. 1918 m. grįžęs į Lietuvą, gavo tvarkyti ir vesti „Žiburio“ įsteigtą Seinų gimnaziją. Seinus lenkams okupavus, įsikūrė su savo gimnazija Lazdijuose. Be direktoriaus ir pedagogo darbo, rašinėjo dar eilėraščius ir su ypatingu pamėgimu skaitė lotynų klasikus ir nemaža jų išvertė į lietuvių kalbą. Mirė Lazdijuose širdies liga 1927 m. gruodžio 23 d.

Motiejus Gustaitis buvo gilios erudicijos, kilnios sielos ir taurios širdies žmogus. Visados taktiškas, saikingas, ramus, maloniai nušvitusiu veidu. Savo poelgiuose ir darbo metode jis buvo įsigijęs ir išviršinių poniškumo žymių. Vaikščiodavo lėtai, kalbėdavo atsargiai, malonaus tembro nustatytu balsu, mėgdavo turėti gražios rašysenos asmens sekretorių, kuriam diktuodavo visa, kas tik buvo rašytina. Savo eiles redaguodavo, taisydavo pamažu, neskubėdamas, nesikarščiuodamas ir sverdamas kiekvieną žodį. Klausdavęs ir kitų nuomonės bei patarimų, bet jų beveik niekad neklausydavęs, o kartais su maloniu šypsniu pašiepdavęs. Tokis poeto charakteris ir jo darbo metodas atsispindi ir jo kūryboj.

M. Gustaičio lyrika yra sunkoka formos ir stiliaus atžvilgiu, rimta ir net rūsti savo turiniu. Gustaitis – ne lengvo jausmingumo, ne svajingo muzikalumo dainius, bet gilios refleksijos, maldingos ekstazės ir abstrakcijų mintytojas. Gustaitis, paneigęs žemę su jos aistromis, į gyvenimą žiūri iš idealų ir pareigų aukštybės. Grynas idealizmas ir antžemiškų aukštybių pamėgimas primygtinai pabrėžiamas tuose eilėraščiuose, kurie turi aiškų poetinio credo pobūdį, kuriuose Gustaitis

poetiniais vaizdais nagrinėja poeto pašaukimo temas. Toki yra „Sielos akordų“ ciklai: „Pašaukimas“, „Poezija“, „Baltoji Viešnia“, „Glorija“. Ciklas „Poezija“, kuriame randame berods A. Mickevičiaus didžiosios improvizacijos atgarsių, nors nepriklauso prie geresniųjų Gustaičio kūrybos pavyzdžių, tačiau gerai charakterizuoja idealistinius poeto sielos ir vaizduotės polėkius:

Sparnų pavėsy aš globoju
Skaisčią dvasią,
Mėgėją grožio ir idėjų.
Sielą drąsią.
– – –
Kaip skaistus Grožybės dangus!
Nūn širdžiai sakyte kas sako –
Ant žemės gyvenimo tako
Negal sau pakakti žmogus.

Iš kosminių visumos sferų, kur skamba didinga pasaulių harmonija, poetas maldingai sušunka:

Palaimink, Aukščiausias, putelę,
Kuri vandenyno ne šito.
Bet skirtą pajutus jai kelią,
Ties kojomis Tavo nušvito.

Jei grįšt reiks iš dvasių srities,
Giedrųjų aidų sutartinė
Tegu jos kelionę nušvies
Ir giesmę primins cherubinę.

Jei šituose posmuose be idealistinių poeto dvasios polėkių randame dar ir abstraktinį idėjinį simbolizmo pagrindą, tai „Baltojoj Viešnioj“ pajuntame jau pačią simboliką, sukurtą, kaip Vl. Solovjovo, iš dviejų pasaulių antitezės: viršuj – skaisčios idealo aukštybės, o apačioj – rusenanti žemės piktybių ugnis:

Jos žvilgesis pilnas ugnies
Tvaskėdams ant mano širdies,
Apsnūdusius kėlė jausmus
Ir glūdinčias gelmėj mintis;
Toli gi ruseno ugnis, –
Jos dūmams netemdinti mus!
– – –
Toli toli, matai, kas švinta?
O marios ūžia vėtros kaukia!
Ar tu pažįsti tą žibintą,
Kurio linkui burelė plaukia?

Tas pats skridimas nuo žemės į idealo sritis reiškiamas ir kiek sentimentaliniame, melodingame „Ilgesy“ („Žvaigžde mano, žvaigžde šviesi...“). Trečiame šio ciklo eilėrašty atsiskyrusio nuo žemės poeto vienatvės jausmas tiksliai apibūdina Gustaičio kūrybos būklę ir dvasinį jo poezijos charakterį:

Ir stebiuos, manyt pagavęs,
Jog pasaulį apkeliavęs,
Žemės purvo neliečiau, –

Tik ant kalnų, ant aukštųjų,
Ant viršūnių jų baltųjų,
Parymojau, pamąsčiau.

Pridėkime čia dar vieną iš geresniųjų M. Gustaičio eilėraščių, – ir jo kūrybinė ideologija iš jo autocharakteristikos bus mums visai paaiškėjusi:

Ir kas man ta žemė? Jos išsižadėjau.
Ir kas man tie žmonės, kuriuos pamylėjau?
Aš numiriau jiems.

Tavy, Sutverėjau, gyvenimas mano
Banguoja, kaip srovė plataus okeano,
Nutolus žmonėms.

Per ilga būtų cituoti visą šį kilnų eilėraštį. Čia mes turime gražų pavyzdį, kaip išgyventos idėjos, atitinkančios poeto sielos būtį, gali tapti lanksčia kūrybos medžiaga ir visai tiksliai aptarti vyriausius jo kūrybos pradus.

Konstatavę šitokį poeto nutolimą nuo žemės į padanginių idėjų ir moralinio gėrio aukštybes, ar mes jau turime teisę kaltinti poetą kraštutiniu individualizmu, užsidarymu savy ir egoistiniu savo artimo, tautos ir visuomenės reikalų nepaisymu? Aš manau, kad ne. Gustaičio idealizmas, estetizmas ir individualizmas yra humanistinis ir altruistinis. Poetas nori ištrūkti iš žemės varžtų ir tuo pačiu metu kenčia dėl tos žemės. Iš čia berods ir kyla jo poetinės inspiracijos. Poetas neužsidaro savy, bet veizi į žemę, į tautą, į žmones. Tik tautos ir žmonių reikalus jis ima ne kasdieninio gyvenimo plotmėj, bet skatinamas kilnesnių aspiracijų – siekti tiesos, gėrio ir grožio. Kokių nors visuomeninių programų bei šūkių, kokio nors siauro eksliuzivizmo idealistinėj Gustaičio poezijos ideologijoj nėra. Gyvenimo kelių įvairumas niekam neduoda teisės smerkti tų, kuriais jis pats neina, jeigu tik jie yra pažymėti

šiokia ar tokia kilnaus idealo gaire. Ar ne šitą mintį gražiu, poetiniu vaizdu paryškino pats Gustaitis eilėrašty „Ant kryžkelės“? Trys berneliai, prijoję kryžkelę, klausia senelį, kuriuo keliu jiems joti. Pasirodo, kad visi trys keliai yra pavojingi. Trys berneliai išsiskirsto į tris šalis,

O senelis taip dūmoja,
Grįždamas taku:
Daugel kliūčių, daug pavojų –
Dalią rast sunku.

Nors jojėjas aukšto kelio
Laimės neregės.
Bet ant balto jo žirgelio
Įpėdinis sės.

Ir pasieks tvirčiausią pilį
Ant aukštų kalnų,
Kur gyvena tiesą mylį
Sūnūs milžinų.

Be grynai ideologinių, abstraktinių, „padangiškų“ temų, M. Gustaičio kūryboj apsčiai esama ir gyvenamojo laiko atogarsių, susiejimo su žeme, su visuomenės ir tautos reikalais. Norėdamas būti aktualus, jis kartais seniau parašytus eilėraščius perredaguoja, duodamas jiems naują kontekstą arba priderindamas naujoms aplinkybėms. Pav. „Tėv. Sargo“ 1904 m. 2–3 n-ry randame eilėraštį „Rauda“; „Vaivorykštės“ 1913 m. 1 kn. tas pats eilėraštis kiek pakeistas ir pavadintas „Špižinis varpas“; prasidėjus Didžiajam karui, „Tėvynės ašarose“ tas

pats „Špižinis varpas“ vėl perredaguotas, pritaikytas karui ir pavadintas „Tėvynės rauda“.

Sekdami Gustaičio kūrybos raida, mes dažnai pajuntame joje mūsų tautinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo atramą. Ši atrama ypatingai išryškėja nuo Didžiojo karo pradžios, o dar vėliau randame eilėraščių, parašytų dienos įvykių temomis.

Pirmasis didesnio masto kūrinys, plačiau pagarsinęs M. Gustaičio vardą mūsų literatūroje, buvo A. Baranausko atminimui skirtos „Raudos“ fragmentai, išspausdinti „Gabijoj“, 1907 M. Gustaičio rankraščiuose yra likę keletas neišdailintų „Raudos“ variantų, iš kurių ir suredaguotas šiame rinkiny spausdinamas visas kūrinys. „Raudos“ idėjinė koncepcija gana paprasta. Mirus A. Baranauskui, „Anykščių Šilely“ taip gražiai apdainavusiam mišką, ta žinia skaudžiausiai ir atsiliepia miške. Poetą sukausto mirtis, o girią – žiema. Po ilgų posmų, skirtų giriai, klasikinio stiliaus žiemos personifikacija, pakaitomis su raudos motyvais, baigiasi tokiu prasmingu simboliniu ir gan įmantriu posmu:

Žiema sidabrinė!
Imk šio debesėlio
Maršką atlosinę
Ir užklok krūtinę
Šalto ežerėlio!
Te pasilsi!
Pasilsėk, krūtine,
Nuo šio rudenėlio –
Ik pavasarėlio –
Ik sušilsi!...

Toliau vėl skaitome alegorinį poeto, kaip audros laužiamo ąžuolo, mirties vaizdą, baigiama vėl simboline strofa, pranašaujančia pavasarį ir naują gyvybę:

Pavasaris ateis
Ir vėl žiedus paskleis;
Ir vėl giria atžels:
Tik ąžuolas nekels...
Tačiau iš jo šerdės
Šaltinis prasidės.

Jau vien dėl šitokių posmų, plazdančių nauja prasme, naujais išsireiškimais, sukonstruotų nauju kūrybiniu metodu, Gustaičio „Rauda" yra pažymėtinas mūsų literatūros istorijos kūrinys.

Paskutiniame savo raudos fragmente poetas kilnia apostrofa kreipiasi į mus melstis už mirusįjį. Baigia „Raudą" prašymu, kad vyskupas padėtų nugalėti tautos priešus ir vestų ją „į šventąją laisvės gadynę". Tokiu būdu A. Baranausko mirties proga Gustaitis ne tik apraudojo „Anykščių šilelio" autorių, bet išreiškė ir tautines to laiko aspiracijas.

Tačiau kaip „Raudoje", taip ir visoj patriotinėj lyrikoj M. Gustaičio santykis su gyvenamąja epocha yra visai kitoks, negu, pav., Maironio. Augęs ir auklėjęsis draudžiamojo laikotarpio gyvenime, Gustaitis savo poezijoj neskelbė tokių charakteringų „maironiškų" to laikotarpio šūksnių. Tačiau negalime sakyti, kad patriotinio entuziazmo Gustaičio lyrikoj nebūtų. Jo yra, bet ir čia Gustaitis pasirodo visuotinesnis. Jam svarbu ne konkretus reiškinys, ne praeinamas laiko šūksnis, bet principas, idealas. Lietuvių tautos kančios kelias, kultūrinė, o

vėliau ir politinė laisvė yra tas patriotinis leitmotyvas, kurį jis išreiškia bendros, visuotinės prasmės simboliais. Visą skaudžią lietuvių tautos praeitį Gustaitis sukaupia į vieną sintetinį posmą:

Lietuva, sunkiausia tau teko dalis!
Likimas išbūrė
Tau sielvartų jūrę
Gyvenimas tavo – be ryto naktis
Ant amžino tako
Erškėčiai be lapo,
Po kryžium – našlaičiai, išverkę akis.

Poaušrinės ir porevoliucinės (1905 m.) jaunosios Lietuvos veržimąsi į kūrybą, į laisvę Gustaitis vėl sintetiniais vaizdais išreiškė karštame eilėrašty „Jaunos širdys“, vėliau įjungtame į „Laisvės“ ciklą.

Tautinio kultūrinio darbo ideologiją, pagristą religija ir tėvynės meile, M. Gustaitis išgiedojo kantatoj „Broliai“, parašytoj apie 1910 metus ir naujai perredaguotoj bene metais prieš mirtį. Poetas šaukia visus, kas myli Lietuvą, giedoti tėvynės meilę. Praamžinasis Dievas yra mūsų valdovas, Aušros Vartų Marija – mūsų motina, Šventasis Kazimieras – mūsų globėjas. Dzūkai, žemaičiai, lietuviai turi būti vieningi. Pasiryžimas ir darbas, mokslas, tikyba ir dailė kels Lietuvos pažangą ir gerovę. Kadangi:

Šaknys pastangų pirmykščių
Glūdi milžinkapių iščiuj,
tai ir dabar
Broliai! Atminę senovę,

Kokią turėjome šlovę,
Bočių pakelkime skydą –
Vargui atremt ir pavydui.
Te santaika esti tvirta,
Laiminga bus mūsų tauta.
Vienybės ir meilės ryšys
Galybę ir garbę grąžins.

Giesme visko neišdainuosi, tad geriau ją pavaduoti darbu ir juo „įkūnyti viltį". Nė didžiausios audros dabar jau nebeišgriaus tautos rūmo pamatų. Finalas, kaip ir dera, optimistinis:

Patapsim sielos milžinais.
Tikrai Lietuvos ateitis
skaisčiau, negu saulė, prašvis.

Šitokius sausus šūkius ir abstraktines mintis Gustaitis mokėjo išreikšti kietais, vienodais, skambiais, granitinio ryškumo posmais ir apgaubti rimta kantatine nuotaika. Antroji redakcija už pirmąją žymiai tobulesnė.

Didžiajam karui apėmus Lietuvą, Gustaičio kūryboj pastebimas žymus posūkis į žemę, į gyvą žmogų, į jo vargus bei kentėjimus. Poetas tarsi nusileidžia iš savo aukštybių kentėti su visa tauta, o ypatingai su ištremtaisiais Rusijos gilumoj.

Karo motyvų lyrika yra surinkta į vieną dvilypį rinkinį „Tėvynės ašaros" ir „Erškėčių taku". Negalime nepagerbti poeto, kuris, be abejo, nuoširdžiai sielodamasis dėl visokeriopų karo nelaimių, atjausdamas visos tautos ir atskirų žmonių vargus, skausmus, norėjo visa tai paversti lyrinėmis emocijomis ir duoti poezijos meno išraišką. Deja, Gustaičiui tas nepavyko. Ne toks jis buvo poetas, ir ne tam siųstas, kad

kūrybai naudotų, tegu ir didelius, bet vis dėlto kasdieninius, konkrečius gyvenamojo momento reiškinius. Gustaitis – idealistas, aukštybių poetas, buvo perdaug artimai apsuptas karo realybės, nugramzdintas jos į apačią, dėl to jam stoka buvo perspektyvos, deramo atstumo, iš kur jis būtų galėjęs vienu žvilgsniu apimti tą chaosą ir išskaityti jame, išgriebti iš jo amžinas, visuotines idėjas. Gustaičio garbei tenka pasakyti, kad jis nedaug tos karo motyvų lyrikos parašė. Randame čia pakenčiamų eilėraščių, kuriuose kiekvieno matomi karo reiškiniai ir jų keliamos mintys sueiliuotos ypatingu artizmu nepasižyminčiais posmais, kaip, pav., „Ant marių krašto“. Taip pat ir ilgokas ciklas „Erškėčių keliais“ skaitytojo nepagauna ir nesujaudina. Turiningus prasme ir stiprius išraiška randame tik keturis dalykus: „Tėvynės raudą“, „Gedulių šeimą“, „Iš Pensilvanijos“ ir „Ant tėvynės griuvėsių“. Bet „Tėvynės raudos“ abudu eilėraščiai spausdinti dar „Tėv. Sarge“ ir tik vėliau pritaikyti karui, pakeitus keletą posakių – ir tai ne visai laimingai. „Gedulių šeima“ ištisai paimta iš prieškarinės poemos „Meilė“. „Iš Pensilvanijos“ parašytas Amerikoj ir karo motyvai suskamba tik paskutiniame ciklo eilėrašty. Ir tik vienintely „Ant tėvynės griuvėsių“ matome ir jaučiame įkvėptą poetą, karo gaisro akivaizdoj bylojantį stipriu išgyvenimu ir nebanaliais žodžiais:

Ir stovi Tu man akyse,
Lyg keistas miražas šaly išgriautoj.
Ir kalba man Tavo dvasia,
Kaip angelas šviesus nakties tylumoj..
Norėčiau priglausti prie krūtinės,
Bet tai tik iliuzija mano Tėvynės.

Sunku būtų pasakyti, ar poetas sąmoningai po visos tos karo įspūdžių lyrikos padėjo eilėraštį „Tik ištiesk sparnus“, kurio antroji dalis mūsų šio svarstymo kontekste skamba itin įtikinamai:

Tik ištiesk sparnus
Ir pakilk bent valandėlei!
Ne gana dar tau prigėlė
Šita žemės arzatis
Su tuščiomis skundomis,
Kad grįšti jon vėliai?
– – –
Iš aukštybių daug naujų
Pamatysi vieškelių
Į Tėvynę mielą.

Taip M. Gustaitis jautėsi esąs aukštybių poetas, ir tik iš aukštybių atskambėjusi jo daina tampa reikšminga ir kūrybiškai graži. Šitą išvadą patvirtina ir vėliau jau nepriklausomoj Lietuvoj parašyti eilėraščiai visuomeninėmis patriotinėmis temomis: tai sausa publicistika be vaizdingumo, be nuotaikos, be stipresnės išraiškos.

Karo laikotarpiui priklauso dar ilgokas alegorinis eilėraštis „Vėliava“, parašytas brolelio ir sesutės dialogo forma, liaudies dainų stilium. Brolelis prašo sesutės, kad ji išaustų laisvai tėvynei trispalvę vėliavą: geltoną-žalią-raudoną. Tautinės vėliavos spalvos dirbtinai ir net ne visai skoningai aiškinamos taip: žalią spalvą sesutė išausianti iš žalių rūtelių, geltonai brolelis nužiūri auksinius sesutės plaukus, o raudona būsianti padaryta iš juostos, kurią sesutė dovanojo berneliui, o kuri, šiam žuvus kare, buvo raudonai nudažyta jo krauju. Papildyti

alegoriniam vėliavos vaizdui, brolelis prašo įrašyti jon dar tris dalykus: žaliojon palon „septinstygę lyrą žadinti jausmams“, į geltonąją „ąžuolinį kryžių, kur gyvybę žada“ ir į raudonąją „žiburį liepsnotą, kad kelionei šviestų“. Visa ši simbolika gan naivi ir paviršutiniška.

Po Didžiojo karo nepriklausomoj Lietuvoj M. Gustaitis išleido vienintelį savo poezijų rinkinį „Varpeliai“, 1925 m. Šis rinkinys, kaip visuma, jokios chronologinės reikšmės Gustaičio kūrybai nušviesti neturi, nes apima laikotarpį nuo pat poeto studijų Šveicarijoj, vadinasi, nuo pirmųjų bandymų ligi rinkinio pasirodymo datos. Vis dėlto „Varpeliai“ sudaro vienetą ne tik dėl savo formos, kaip *sonetų* rinkinys, bet ir dėl savo turinio. Sonetas – Gustaičiui mėgiamiausia poezijos forma. Jis yra išvertęs A. Mickevičiaus „Krymo sonetus“, rašęs apie juos studiją, jis ir „Varpelių“ pabaigoj neiškentė nepridėjęs trumpos soneto raidos apžvalgos. „Varpeliuose“ matom visą Gustaitį – žmogų, lietuvį, poetą.

M. Gustaičio, kaip žmogaus, asketiškas taurumas lenkia jį rinktis rimtas, dažnai net rūsčias temas, susietas su parioti-niais, doroviniais arba šiaip kilniais žmoniškais išgyvenimais, lenkia jį vengti visokio ne tai kad jau moralinio dviprasmiškumo, bet ir šiaip lengvų žaismingų nuotaikų. Kilnus protas ir kilni širdis daro Gustaitį pilnutinio visuotinio humanizmo poetą; poetą, kuris smerkdamas egoistinį hedonizmą, kūrybą ir visą žmoniškumą laiko aukojimosi veiksmu tolimesniam žmoniškumo išaukštinimui:

Ar žinai, kad esi tu žmogus
Ne tada, kai lakioji akis
Ieško grožio po pievas laukus
Vaidintuvei papuošt gėlėmis,

Bet kai tavo vainikas gražus
Anta statulo skruostų nušvis;
Tik pirma pažiūrėk, atsargus,
Ar to statulo plaka širdis.

Galimas daiktas, kad tokiam turiniui geriausia tinka soneto forma – griežta, dėsninga, santūri, lakoniška ir tauri.

Daugiausia sonetų Gustaitis yra paskyręs savo, kaip lietuvio, būsenai išreikšti. Tėvynės pasiilgimas esant svetur, Lietuvos senovės palaikai, Lietuvos gamta, Lietuvos garsūs žmonės, pagaliau net politinio gyvenimo įvykiai duoda Gustaičiui progos poezijos kalba prabilti apie savo tėvynę. Poetas patriotas, gindamas savo tautos teises, kompromisų nepripažįsta ir galingiesiems nesilanksto. Jis, nors ištikimas Bažnyčiai kunigas, išdrįsta tarti viešą pasmerkimo žodį Vatikanui, kai šis pripažino Vilnių Lenkijai, o senovėje siuntė į Lietuvą „kalavijo nešėjus". Rūsčiai klausia poetas ir Vytautą Didįjį, kodėl jis nekūrė savosios kultūros žinyno, kuris būtų papuošęs tautą ir išgelbėjęs jos sostinę. Kituose „Lietos vyrams" ciklo sonetuose poetas pagerbia Koperniką, vysk. M. Giedraitį, Sarbievijų, Ad. Mickevičių, Maironį ir vysk. M. Valančių.

„Varpeliai" – tai būdingiausia M. Gustaičio kūrybos dalis. Idealistiniai minties polėkiai, emocijų santūrumas, banalumo bei šablono vengimas čia artimai siejas su intelektualizmu, moralizavimu bei didaktika. Kaip visa Gustaičio kūryba, taip ypatingai ir jo sonetai yra daugiau svarstančio intelekto padarinys, negu emocinio išgyvenimo išsiliejimas. Gustaičio kūrinio tūris vystosi griežtai planingai simetriška dalių proporcija ir dažniausiai simetriškomis strofomis.

Mums belieka pažvelgti į du didesniuosius Gustaičio veikalus – poemą „Meilė" ir oratoriją „Aureolė".

Apsiriktų, kas, spręsdamas iš antraštės, ieškotų „Meilės“ poemoj tokios meilės, kuri yra pažįstama iš romanų arba randama gyvenime kaip dviejų jausmai ir santykiai, kilę iš skirtingų lyčių traukimo. Gustaičio „Meilėj“ erotinio elemento nerasime nė krislo. Šios poemos pobūdį aptaria poeto pasirinktasis motto iš šv. Jono evangelijos: „Didesnės meilės niekas neturi, kad paguldytų kas gyvastį už savo prietelius“. Gustaičio vaizduojama meilė gal net ir šitą praneša, nes jo herojus guldo galvą ne už prietelius, bet stačiai aukoja gyvybę dėl artimo ir didžiausiu heroizmu nugali savo gyvybės instinktą. Ruošdamas skaitytoją priimti tą heroiško pasiaukojimo pavyzdį, taip nesuderinamą su žemiškos laimės supratimu, poetas dvilypėj simbolinėj prefacijoj nusako tos laimės nykstamumą ir reikšmingu simboliniu vaizdu išreiškia tą gaivalinių instinktų ir didvyriškumo nesantarvę:

Įsižiūrėjo levas
Į skaistų Laumės veidą;
Gražuolės šypsnio žirklės
Nagus nukarpė levui...

Tai ant Dalilos kelių
Užsnūdo didžiavyris,
O ji nukirpo plaukus
Įmigusiam Samsonui...

Jisai liepsnotą širdį
Iškėlė į padanges,
Balti atskrido paukščiai
Nusvilo ir nukrito...

Trumpai suglaustas poemos siužetas yra toks: Jaunas kalvis, gindamas vaiką nuo pasiutusio šunies, pats tampa aprietas ir apserga. Jausdamas besiartinantį pasiutimo momentą, jis savo kalvėj pats sau kala grandinius, nakčia eina ant kalno, prisirakina jais prie medžio ir raktą nusviedžia pakalnėn. Jis ima baisiai kankintis ir staugti kartu su kaimo šunimis. Motina per miegus girdi šunų staugimą ir sapnuoja sunkiai įtikinamą sapną apie įvykusią nelaimę: kaip jos Jonas apgina vaiką nuo pasiutusio šunies, pats pavirsta į šunį ir loja kaip šuo. Kalvis tuo tarpu miršta. Toliau eina šermenys su gedulių rauda. Dvi seserys ir motina pakaitomis rauda brolio ir sūnaus. Šita rauda tai viena iš geriausių dainiško stiliaus kūrinių mūsų literatūroj. Tolimesnėj nuotrupoj, gyvai primenančioj A. Mickevičiaus baladę „Romantiškumas", paaiški kūrinio prasmė. Tėvas atveda velionies išgelbėtą savo sūnų, kurs lavono akivaizdoj ima kliedėti aplinkiniams nesuprantamus, bet įkvėptus kažkokios vizijos žodžius. Senelis išaiškina, kad tas vaikas nešioja krūtinėj didelį turtą, ir kad ateity jo laukia darbas „didis ir viešas". Mes suprantame, kad velionis savo pasiaukojimu bus išgelbėjęs žmonijai ir tautai gal būsimą genijų. Tačiau be šios tiesiogiai didaktinės prasmės daug svarbesnės yra paskiros idėjos ir simboliai, kuriais yra ataustas ir išpintas šiaip jau neturtingas „Meilės" siužetas. Poema baigiasi lyrinėmis refleksijomis, meilės ir širdies apoteoze.

Skaitydami šią poemą tuoj pamatome, kad ji maža ką turi bendra su gyvenimo tikrove, o konstrukcijos ir nuotaikos atžvilgiu visai skiriasi nuo tradicinių romantinių poemų. „Meilė" mūsų literatūroj yra vienas iš nedaugelio ryškesniųjų simbolizmo pavyzdžių. Fabula ir susiejimas su gyvenimu čia reikalingi tik išgelbėti kūriniui nuo sauso alegorizmo, kuris

visuomet žudo poetą, kai tik jis atitrūksta nuo gyvenimo ir užuot sekęs jo keliamomis emocijomis, ima sekti savo minties protavimais. Gustaitis savo „Meilėje“ nors atiduoda geroką davinį didaktizmui, bet sauso alegorizmo vis dėlto išvengė. Poemos ryšiai su tikrove yra pakankamai stiprūs, o poeto emocijos pakankamai gyvos, kad „Meilė“ būtų tikru simboliniu kūriniu, atsirėmusiu į realybę, o siekiančiu dar realesnių, nes amžinų grožio ir gėrio idealų.

Antras didesnysis Gustaičio kūrinys – tai oratorija „Aureolė“. Iš autoriaus pridėtų paaiškinimų matome, kad oratoriją Gustaitis aptaria kaip „dvasinę muzikalinę dramą“, kurioje yra apsčiai lyrinio ir epinio elemento, kurios turinys paprastai esti religinis dorovinis, didus ir kilnus, apvilktas simboliniais paveikslais. Esama oratorijų, kuriose „kaip antai MESSIAS, ISRAEL visai nėra veikiamųjų asmenų, net nėra sukoncentruoto veikimo, vien tik eilė vaizdų, kuriuos riša bendra pagrindinė idėja“. Visa tai tinka ir Gustaičio „Aureolei“. Siužetas ir veikiamieji asmenys, tiesa, čia yra, bet visumos jungtis atrodo labai laisva ir pačios bendriausios prasmės. Pažymėtina ir tai, kad Gustaitis norėjo sukurti religinę patriotinę oratoriją, kurioje religinė mistika jungiama su simbolika.

Simbolinis „Aureolės“ turinys ir siužetas apytikriai gali būti taip nužymėtas:

Pirmame idiliškame veiksme keturios mergaitės laisto rūtas, puošia gėlėmis Mergelės Marijos paveikslą ir meldžiasi už tėvynę. Antrame veiksme tautinio peizažo su pilies griuvėsiais fone simbolinėmis priemonėmis vaizduojama karo pradžia ir artėjančios laisvės viltys. Ką reiškia simboliniai šio veiksmo personažai galime tik apytikriai suvokti. Neregys berods simbolizuoja tautą, kurios akys, aptemusios nelaisvėje,

nemato aplinkinio pasaulio grožybių. Vaidila reiškia ateities pranašą. Žvalgai – pirmieji naujųjų laikų kovotojai, skatina žmones eiti garbingais prabočių keliais ir siekti laisvės. Įvairūs chorai gieda tautos pasiryžimą keliančius posmus ir veiksmo pabaigoje himną laisvėjančiai Lietuvai. Trečiame veiksme matome 1915 metais išdeginto kaimo griuvėsius ir pradėtą statyti bažnyčią. Vaidila, Neregys, Regėtoja, Lakštingalų choras, Balsai iš minios ir iš dangaus, pagaliau chorai lyriniais simboliniais posmais gieda Tėvynės skausmus, auštantį rytą ir meilę. Ketvirtas veiksmas rodo svetimoje šalyje, vienuolyno celėje laidotuvių giesme besimeldžiančią Vienuolę – gal vieną iš pirmojo veiksmo mergaičių. Gamtos dvasios Vėlyvis, Eonas, Gėlinė gundo vienuolę gamtos ir pasaulio gražumu. Vienuolė tik vieno ilgisi – toli rytuose pasilikusios savo Tėvynės. Veiksmas baigiasi įspūdingais chorais – maldomis už žuvusius tremtinius, išgriautus aukurus, knygnešius, Kražių kankinius – ir kad Dievas duotų Lietuvai laisvę ir saugotų ją nuo bado, maro ir ugnies. Finalo scenoje vienuolė, dangaus sužieduotinė, miršta kaip auka už Tėvynę, o angelų chorai garbina pasaulio Kūrėją.

Kritiškai vertindami tokį „Aureolės“ siužetą, galėtume prikišti jam tuleriopų neaiškumų ir dėl visumos, ir ypatingai dėl Vienuolės rolės. Tačiau oratorijos žanras ir simbolinis kūrinio pobūdis bent iš dalies tuos neaiškumus pateisina. „Aureolė“ mums žymėtina kaip bandymas pagilinti mūsų patriotinę poeziją, siejant tėvynės meilės jausmą su religine mistika. Laisvėjančios Lietuvos dvasinės pastangos, jos skausmai ir viltys virpa šiame Adomo Mickevičiaus mistiką primenančiame kūriny.

Baigiant šią trumpą Motiejaus Gustaičio kūrybos apžvalgą, reikia dar tarti porą žodžių dėl formalinių jo raštų savumų. Kad

Gustaičio kūriniai nėra sklandūs ir lengvai skaitomi, pastebi kiekvienas, paėmęs į rankas kurį nors jo rinkinėlį. Daugelis jo posmų atrodo iš tiesų „kaltiniai-veltiniai“, pasak Vaižganto. Apsčiai pasitaiko ir nugnaibytų žodžių, ir nepateisinamų gramatinių formų, sugalvotų eilėraštinio metro reikalui. Tačiau visas šias eilėdaros ydas išperka geresniųjų eilėraščių išvidinis eilutės skambumas, pasiektas garsų derinimu, orkestracija. Iš tiesų, garsai Gustaičio eilutėj kaitaliojasi tokiu būdu, kad jauti stačiai fizinį malonumą jo eiles skaityti. Štai pora pavyzdžių iš daugelio:

Lydėjo saulė, vieversiai čiulbėjo,
Takeliai glostė, kojas glamonėjo.
– – –
Kelkite! Kelkite! – kas tebetikite.
Ruoškitės, puoškitės! – neatsilikite;
Tai plaukia, banguoja keliai ir takai.

Kitas vertingas atžvilgis Gustaičio kūryboj, svarbus ypatingai literatūros istorikui, tai nauji vaizdiniai motyvai ir posakiai, kuriais poetas praturtino vaizdų ir išsireiškimų pasigendančią anuometinę mūsų lyriką. Štai keletas, ilgai neieškojus:

Audra apsisupus calūno paloms...
– – –
Lyg marių įbingus snieginė vilnis
– – –
Ir podraugių tuntas greta
Krivulę neš aukso ir šviesią
Karūną garbingų tėvų.
– – –

Grandinę, it varpučio žolę,
Nuskynęs Jo kardas aštrus,
Išpildė, ką Kryžius žadėjo.
– – –
Užlaužęs rankas prieš save,
Ramstydamos šaltu, kaip plienas žvilgsniu.
– – –
Aštuntojo rudens rūsčioji diena!
Gyvenimo sutraukius sietą,
Tu jai paskyrei vystamą velėną,
O man našlaičio vardą kietą.

Taip pat ir patriotinėms temoms Gustaitis randa vaizdinės išraiškos. Pav.:

Kol Lietuvai švino dangus bekabos,
O debesio rūdys
Gyvenimą pūdys
Ir dūsaudams beržas su ja ašaros.

Nešabloninį tėvynės meilės jausmų išreiškimą randame ypatingai „Varpeliuose", kurie iš viso laikytini geriausiai išbaigtu, tobuliausiu Gustaičio kūrinių rinkiniu.

Vengdamas banalumo ir ieškodamas savo minčiai naujos išraiškos, Gustaitis pavartojo daug naujadarų ir šiaip maža kam žinomų žodžių: mėlis, šešuolėlis, bažmas, kekunda, kanka, žastai, gūžas, gedulėlė, linksmė, kartunta, žvaigždžionis, bijonė, debesylas, vilyklės, kiaukeras, lelionė, mąsyklė, vienesysta, važas, įturys, pašiaušos, valdija, pilnamėnis, ošmas, paskanda, svinda, muko, nusarioti, lūgoti...

Kiek šie žodžiai yra vykę, tesprendžia žinovai. Poetinės išraiškos tikslui, Gustaičio eilių kontekste, daugelis jų yra reikalingi ir atrodo ekspresyvūs. O tai svarbiausia.

Dėl šitų grynai formalinių ir anksčiau nurodytų išvidinių savumų, Gustaičio kūryba įgyja savotišką charakterį, poeto asmenybės, jo sielos, jo galvosenos ir jausenos atspaudą. O tai juk ir yra neginčijama talento reiškimosi išdava.

Minėtieji Gustaičio kūrybos savumai apibrėžia ir jo vietą mūsų literatūros istorijoj. Gustaičio, žinoma, negalima laikyti pomaironinės poetų kartos atstovu. Didele savo kūrybos dalim jis vis dėlto siejas su draudžiamuoju laikotarpiu, jo ideologija ir to laiko poetika. Tačiau lygiagrečiai Gustaičio kūryboj išeina aikštėn jau ir naujų pradų, kuriuos galėtume pavadinti ankstyvesniaisiais simbolizmo reiškiniais mūsų literatūroje.

1940

Mūsų patriotingumas

Klausant lenkų keliamo Europoj triukšmo dėl jų tariamų skriaudų ir stačiai nežmoniško persekiojimo Lietuvoj, atrodytų, kad lietuviai tai jau ne tik patriotai, bet ir šovinistai toki, kokių visame pasauly nesą. Tačiau pabuvus Lietuvoj ar bent iš laikraščių pažinus mūsų gyvenimo santykius, pamatai, kad tokių stambių prasikaltimų patriotingumui, kaip mumyse, nėra gal nė vienoj kultūrinėj pasaulio tautoj. Jau ne kartą buvo rašyta šiuo klausimu net rimtų straipsnių, o smulkių pastabų duota dar dažniau, tačiau kol mūsų visuomenė išsijudins iš savo tautinio sustingimo, kol sublykčios skaidri patriotingumo liepsna, tol tų straipsnių ir tų pastabų nebus per daug.

Tiesa, rodos, nemaž atlikta didelių, Tėvynės meilės įkvėptų žygių. Aš čia jų neminėsiu, nė neieškosiu, kieno dėka tie žygiai atlikta: ar visuomenės, ar atskirų, ar gal stačiai susibėgusių aplinkybių – ir dar, ar jie buvo tėvynės meilės, ar ko kito įkvėpti. Tiesa ir tai, kad kai pajuntame prie gerklės peilį, tai bruzdam ir šaukiam gelbėtis, kas gyvas vardan Tėvynės. Tačiau pažiūrėkime į ramesnio gyvenimo atsitikimus, kuriais patriotizmas turėtų reikštis ir nejaučiant prie gerklės peilio – ir mes pamatysime, kaip jo maža mumyse yra, – to tikro, gilaus patriotizmo, o gal ir visai nėra, nes patriotizmas, pažadintas tik armotų trenksmo ar rėžiamo iš nugaros diržo, yra labai menkas patriotizmas.

Tik įvertinkime atsitikimus gyvenamojo meto šviesoje. Tiek amžių vergais išglūdėję, štai kuriame savo valstybę, tiesiame laisvo gyvenimo ir savo kultūros pagrindus. Svarbu, kuo greičiausia atkovoti kiekvieną prarastą vietą, kuo veikiausiai nusikratyti svetimo jungo palaikų. Svarbu, visas iškrikusis gyvenimas suvaryti į vieną valstybinę tautinę vagą. Mūsų miestai, o ypač laikinoji sostinė Kaunas, bene toliausiai bus iš tos tautinės vagos iškrypęs. Drauge, po Vilnium, jis yra brangiausias lietuvio širdžiai miestas. O ar daug jis sulietuvintas, tariant sukultūrintas savo gimtąja lietuviška kalba ir meile? Atėjo rinkimai į savivaldybes. Ne tik miesto gerovė, bet ir visos Lietuvos garbė viso pasaulio akyse reikalavo, kad šis vienintelis didesnis kultūros centras pasirodytų pagaliau neginčijamai savas, lietuviškas. Ir kas pasirodė? Lietuviai savo laikinoj sostinėj vėl menkoj mažumoj. Ir tai dėl stačiai prakeiktino apsileidimo pačių lietuvių – ir tai valdininkų – mūsų visuomenės žiedo – valstybės tvarkytojų ir gynėjų. Ar supranta tie, kurie dėl apsileidimo nedalyvavo rinkimuose, kad padarė prasižengimą ir skriaudą visai tautai! Ir diena iš dienos su baime lauki, kad štai Europos spaudoj vėl pasirodys lenkų pranešimai su Kauno lietuvių nuošimčiu, sekant rinkimų statistika. Esu tikras, kad kiekviena kita tauta panašiame atsitikime būtų surinkusi visus savo balsus ir padariusi daugiausiai, kas buvo galima padaryti.

Toliau nepaprastas mūsų apsileidimas kalbos vartojime. Per tris valstybinio gyvenimo metus nuo mažens tarp lietuvių gyvenančių svetimtaučių ar sulenkėjusių lietuvių mes neišmokinom lietuviškai kalbėti. O mes kasdien turim šimtą progų juos priversti mokytis. Bet mes nedrįstame tai daryti. Mes bijomės krautuvėj lietuviškai prakalbėti, kad nenorintiems

lietuvių kalbos mokėti „nemalonumo“ nepadarius. Ir atsitinka, kad krautuvininkas, tuomi padrąsintas ir kartais lietuviškai prakalbintas, ne tik neatsiprašo kliento, bet dargi fanaberingai savo nepasitenkinimą pareiškia. Tokių piliečių atkaklumas ima išeiti iš ribų. Visi žinome, kaip jie ignoruoja lietuviškus miesto gatvių pavadinimus, nors tie pavadinimai išrašyti vieton vienos valstybinės net trimis kalbomis. Jie kai kada ir patį Lietuvos vardą neigia, Kauną laikydami Rusijos miestu. Dar visi atsimename, kaip nekurie advokatai, net Steigiamojo Seimo nariai darė žingsnius, kad rusų kalbą į teismus įvedus. Aš pažįstu šveicarų, kurie per metus gerai lietuvių kalbos išmoko, o mūsų piliečiai lig šiol negali išmokti. Lygių pilietinių teisių mes jiems nepavydim, bet jeigu ir toliau stengsis laikyti Lietuvą surusinimo rauge ir atodairomis į rusus ar lenkus žvalgysis, mes, jaunoji karta, jiems to nepamiršime.

Toliau, mūsų nemoką lietuvių kalbos valdininkai. Juk tai viena pikčiausių anomalijų! Ir mes patys prie jos taikomės, nežiūrint to, kad net įstatymais einant valdininkai turi mokėti lietuviškai, o viešose įstaigose net paraginimai išlipinėti vartoti lietuvių kalbą. Suprantama dar, jei liaudis didesnio miesto krautuvėj ar valdžios įstaigoj nedrįsta pratarti savo kalba. Jai ilgais amžiais į kraują įsisunkė, kad lietuvių kalba tik šiaudinei pastogei tinka, kad su ja „toli nenuvažiuosi“, kad į kiekvieną „poną“ garbingiau esą kreiptis rusiškai arba lenkiškai. Bet amžina gėda ir negarbė, jeigu dar atsiranda ir inteligentų, kurie lig šiol nenusikratė anų vergingumo įpročių.

Dabartinė politinė kova turėtų mus sužadint su pat šaknimis išrauti lenkų gaivalas iš mūsų tautos. Bet mūsų tolerantingumui („išmintingam!“) ir čia nėra galo. Lietuvos dvarininkai – lenkai nebaudžiami savo sūnus lenkų legionuose laiko,

Lietuvoj ginkluotus sukilimus rengia, o mes, visuomenė, šaltai žiūrime, kaip tų pačių lenkų karininkai po Kauną automobiliais važinėjas ar cukrainėse savo uniformomis paraduoja. Ar žinote, kas tokiomis aplinkybėmis atsitiktų kiekvienoj kitoj Europos valstybėj? Per tris minutes minia subėgtų, iššvilptų, langus išdaužytų! Juk karo metu neitralės Šveicarijos prancūzų daly pavojinga buvo vokiškai pratarti, kad „boscho" vardo negavus. Aš anaiptol neagituoju į sauvalės žygius, – mūsų vis tiek nesuagituosi, – tik konstatuoju, kokia yra mūsų tautinė psichologija. Padrąsinta tuomi, ko gi netriukšmaus lenkų akiplėšų saujelė, ko gi neieškos incidentų ir priekabių Varšuvos globai užtraukti. Esant griežtesniam mūsų visuomenės nusistatymui ir didesniam tautinės garbės pajautimui, jie negalvotų apie visokias avantiūras, sėdėtų sau ramiai ir džiaugtųsi tomis pilietinėmis teisėmis, kurias valstybės įstatymai visiems lygiai teikia ir garantuoja.

Atsiminkime, kad lenkai Vilniuje mūsiškius kalėjimuose be kaltės kankina, pabaudomis smaugia, spaudos neduoda. Kaipgi pasielgtų, jei bent vieną konspiraciją susektų!

Neseniai buvome rusų pavergti. Visi dar gerai atsimename jų viešpatavimo „malonumus" ir dabar dar dažnai nusiskundžiame, kaip neigiamai atsiliepė mūsų tautoj jų įtaka ar per mokyklas, ar per valstybines įstaigas ir jų valdininkus. Visi matome ir apgailestaujame, kad mūsų Kaunas yra surusintas, pradedant aukščiausiai iškilusia soboro makaule (kur mūsų kareiviai turi malda lietuvišką dvasią stiprinti!) ir baigiant gatvės „počistim, barin" vaikiūkščiu. Laimingai, karo banga rusiškų šiukšlių didžiumą iššlavė iš Lietuvos. Reiktų tik skubėti, kol dar metas, valytis nuo likučių ir gintis nuo naujo iššlavų grįžimo. Valymo darbas net paviršutiniškai žiūrint, kad

ir kalbos srity, sunkiai eina. Svarbiausia priežastis čia, kaip esu minėjęs, yra kai kurių atkaklumas, o ir mūsų pačių apsileidimas ir negriežtumas. Gi į naują rusų Lietuvon atplūdimą mes visi pro pirštus žiūrime, o kai kuriais atvejais net išskėstomis rankomis juos pasitinkame.

Pirmiausiai turiu minty visokio plauko menininkus ir artistus. Jie ima plaukti į Kauną kaip banga. Jie gresia visai nustumti mus nuo laikinosios mūsų sostinės scenų ir estradų. Juk ko tik nebuvo! Ir „poezų" vakarus rengė, ir dainavo, ir griežė, ir šoko, ir skambino, ir vaidino – gastroliavo atskirai ir ištisomis trupėmis – pagaliau „Poilsį Komedijantų" (!) susikūrė ir jaučiasi visai kaip namie „Matuškoj Rosijoj". Kaip ir nesijaus, kad Kaunas tuos supranta, aploduoja ir gėlėmis kaišo. O mes ramiai į visa tai veizime ir kai kada patys neiškentę naiviai pasidžiaugiame, kad mus garsūs menininkai atlanko, Lietuvą kultūrina. Taip, kultūrina, tik kurion pusėn? Jau gan vėlyvas metas mums apsižiūrėti ir suprasti, koks pavojus gresia jaunučiam mūsų kultūros ir meno daigeliui iš visų tu atplaukiančių „garsenybių". Būtų dar mažesnis pavojus bent Kauno lietuviškumui, jeigu tie praeiviai bent mūsų kalba, mūsų gyvenimo formomis savo kūrinius apvilktų. Bet lietuvių kalba jiems neprieinama, o gal ir tyčiomis niekinama. Juk buvo atsitikimų, kai jie net savo afišose nematė reikalo tos kalbos pavartoti.

O Europa žiūri į mus ir domisi, net savo korespondentų siunčia. Ir lietuviui paskui nėr kur akių padėti iš gėdos ir apmaudo, kai skaitai savo lietuviško, mylimo Kauno aprašymus, kad tas Kaunas yra visa kas nori: žydiškas, rusiškas, lenkiškas, tik ne lietuviškas. Nejaugi mes vis dar savo kalbos ir kultūros siųsime į sodžius ieškoti?! Aš taip pat myliu meną. Bet jeigu

po to meno priedanga slenka į mus svetimas gaivalas, kuris gresia nustelbti mūsų pačių kūrybos daigus ar šaldo savąją tautinę atmosferą, tai kaip sau norite, aš, kaipo lietuvis, jaučiu pareigą tokį meną peikti! Lietuva lietuviams ir jos piliečiams.

Atvažiuoja Šaliapinas! Čia jau mūsų menomanai ir melomanai stačiai į ekstazę įpuolė. Dainos Karalius! Meno šventė!.. Šaliapinas ir man dievaitis. Ir aš Petrapily dvi dieni prie teatro kasų stipau, kad jį išgirdus. Tačiau atsiminus, kad jis Kaune, dėl kurio lietuviškumo mes drebame, dainuos rusiškai, visas meno entuziazmas staiga atšąla. Šaliapinas yra didis ir dėl to šiuo atveju mums itin pavojingas. Juk tik pamanyti reikia, kiek sukels rusiško jausmo, pasididžiavimo ir simpatijos. Ir kaip ilgai paskui Kauno „kosmopolitai" jį minėdami švilpinės ir niūniuos rusiškas arijas ir romansus. Šaliapinas kaip Šaliapinas – tesižinai! Atvažiuos, pravažiuos. Bet jau menas pas mus įgijo tokią nekaltybės ir neliečiamybės aureolę, kad kiekvienam, vardan jo žengiančiam, mes pasirengę „Hossana" šaukti. Jei ir pats Paderevskis su fortepijonu pasirodytų arba Želigovskis su Obstu paketintų baletą pašokti, tai mes ir juos bukietais apdovanotume. „Menas galingas ir stebuklingas!"...

Juokai juokais, bet jau prieš visokius artistėlius á la iš „Poilsio Komedijantų" mūsų visuomenė turėtų griežtai reaguoti. Jie ne tik platina rusicizmą mūsų krašte, bet svetimais motyvais gadina mūsų skonį ir pačioj pradžioj stelbia tautinę mūsų kultūrą. Nė vieno čia mano pastebėtų apsireiškimų mes nerastume Vakarų Europos tautose, nors pasiaukavimo visokiems tarptautiniams žygiams ir misijoms jose yra kur kas daugiau. Lietuvis yra labiau prisirišęs prie savo krašto ir tai jisai laiko

jau didžiausiu patriotizmu. Bet jam stoka dar svarbesnio dalyko – savo tautinės garbės nusijautimo, kuris itin yra išbujojęs kitose tautose. Jeigu lietuvis sėdi savo krašte ir jaučia prie jo prisirišimą, tai jis tuomi ir patenkintas. Tegul kiti jo kalbą niekina, jo vardą žemina, jį patį savo šaly uja, stumdo, jis nelabai kada panaudos stipraus šeimininko teises. Jau metas mums pakelti galvas ir imti elgtis taip, kad visoki atėjūnai pajustų, jog mes esame Lietuvoj šeimininkai ir kaipo tokie turime teisės reikalauti, kad jie prie mus taikintųsi, o ne mes prie jų.

Norėdami kuo greičiausiai sulietuvinti mūsų miestus, o pirmoj eilėj Kauną, turime imtis to darbo organizuotomis pajėgomis. Aš žinau, kad mūsų jaunimo, ypač moksleivių, tarpe atsiras daug tam tinkamų žmonių. Tokia organizacija turi stengtis pirmiausiai praplatinti lietuvių kalbos vartojimą ir rūpintis, kad mūsų miestai ir iš viršaus atrodytų lietuviškai.

Susitelkus būreliui tai idėjai pritariančių žmonių, tuoj reiktų štai kas atlikti:

1) sustatyti ir praplatinti sąrašą tų krautuvių, kuriose dar nekalbama arba nenorima kalbėti lietuviškai;

2) tokį pat sąrašą valstybinių įstaigų ir valdininkų;

3) sekti iškabas ir lipdomus skelbimus, taip pat kinematografų filmų tekstus; ir

4) agituoti ir veikliai protestuoti prieš tuos atėjūnų ruošiamus „poezų“ vakarus, dainuojamus koncertus ir vaidinimus, kuriuose ignoruojama Lietuvos kalba.

Kasdienis gyvenimas, tuomi susidomėjusių sumanumas ir pasišventimas netrukus praplatins šią programą naujais uždaviniais. Lietuvos sulietuvinimo idėja pirmiausia turi užsidegti susipratęs kaimo jaunimas ir moksleivija, studentija. Ji, būdama laisviausia visuomenės dalis, turėdama daugiausia plataus

dvasios užsimojimo ir kartu jau protu subrendus, visose šalyse yra uoliausia tautinių idėjų platintoja.

Tiesa, kad šiame straipsny nurodytieji blogumai ir siūlomieji žygiai daugumoj gal neliečia patriotizmo branduolio, jo esmės. Yra tai daugiau viršutinė forma, rūbas ar gal tik žymės. Tačiau tai labiausia kiekvienam į akis metasi – ir mes turime tą rūbą sutaisyti ir tas žymes gerai gyvenime įspausti. Pagaliau patriotizme, kaip ir religijoj, turinys ir forma, vidaus pergyvenimai ir viršutiniai veiksmai eina kartu, kaip kad auklėjant ir stiprinant vieną pusę, tuo pat metu stiprėja ir kita.

Tegu tie, kurių tai yra galioje, rūpinasi kurti gilų dvasios patriotizmą. Tegul kiekviena motina, pasiklupdžius savo kūdikį, kartu su rytmetine ir vakarine malda diegs į jo sielą Tėvynės meilę, savo kalbos ir savo nešiojamo vardo pagarbą. Tegu valstybės ir visuomenės galvos rūpinasi savąją kultūrą, mokslą ir meną remti. Yra tai šventa ir pirmutinė jų pareiga. Mes gi pasiskubinkim nusivalyti nuo svetimų šiukšlių, nes jos mums visam pasauly gėdą daro – ir priverskim visokius atėjūnus ir praeivius su mumis skaitytis, kaip su tikrais šalies šeimininkais.

1921

Kaip švęsti mums Kanto sukaktuvės

Kanto gimimo sukaktuvių klausimas mūsų visuomenei nėra naujas. Š. m. 1-me „Ryto“ n-ryje A. Jakštas trumpai paminėjo, kas tuo klausimu yra rašyta ir daryta, bet, gaila, savo nuomonės nepasakė.

Kanto, kaip ir kiekvieno kito genijaus, sukaktuvės yra minėtinos ir jos, be abejojimo, bus švenčiamos. Mūsų universitete turime net du fakultetus, kurie be kitko specialiai tyrinėja filosofiją. Tad jiedu nepraleis progos ir platesnei visuomenei ką nors pasakyti apie vieną didžiausių filosofinės minties kūrėjų, o gal išleis ir tam skirtus savo organų sąsiuvinius. Tai bus mokslinė Kanto sukaktuvių šventė.

Bet mūsų spaudoj, kaip žinome, šis klausimas statomas kita prasme. Būtent, yra pasirodę balsų, kad 200 metų Kanto gimimo sukaktuvės būtų ne tik mokslinė, bet ir tautinė šventė. Aš nežinau, ką dėl to mano prof. Dovydaitis, paskelbęs konkursą studijai „Kanto santykiai su lietuvybe“. Bet ponia St. Paškevičienė[1], sumaniusi statyti Kaune Kanto paminklą, o kas svarbiau, ir miesto Valdyba, pakrikštinusi jo vardu gatvę, yra, matyt, linkę Kanto sukaktuvėms duoti tautinį atspalvį: vokiečių filosofą minėti kaipo lietuvių tautos genijų. Mažojoj Lietuvoj tokių nuomonių esama dar daugiau.

Bet ar turime mes tam pakankamai motyvų ir net teisės? Lig šiol niekas dar griežtai nėra įrodęs, kad Kantas yra buvęs

lietuvis. Bet tegu ir įrodytų, kad jis yra *kilęs* iš lietuvių tautos, bet kol mes nežinosime, kad jis yra buvęs *sąmoningas* lietuvis, tol mes negalėsime jį varu į savo tautą traukti, juo labiau garbinti tautiniais jausmais ir paminklus statyti. Jokių nuopelnų Kantas lietuvių tautoj nėra įgijęs ir nė vieno krislelio į *tautinę* mūsų kultūrą nėra įnešęs.[2] Antraip, Kantas visomis savo dvasios šaknimis yra įaugęs į vokiečių kultūrą. Dėl to ir jojo įtaka taip ryškiai yra pasireiškusi ne tik jų filosofijos, bet ir meno kūryboj.

Negalėdami ypatingu būdu pagerbti Kanto dėl jojo nuopelnų lietuvių tautai, mes neturime tam nė kitokių motyvų. „Aušros" metu tokis pasaulinės garsenybės atradimas būtų nudžiuginęs ir pakėlęs tautinį pasididžiavimą bent savųjų tarpe. Šiandien patriotiniai mūsų jausmai reikalauja labiau pozityvaus maisto. Propaganda užsieniuose? Abejotinos vertės. Mūsų šauksmo „Kantas-lietuvis" užsienis nesupras, nes ten kilmė ne taip jau svarbu. O jeigu sušuksime: „Kantas – lietuvių filosofas", tai užsienis tik pasijuoks arba palaikys mus naiviais, geriausiu atveju – pretenzionaliais. Kalbėdami apie Kantą, jo biografijos notoj kol kas mes galime tik viena pažymėti: galimas daiktas, kad garsusis vokiečių filosofas yra kilęs iš lietuvių giminės. Minėkime jį kaip žmonijos genijų, bet nesikėsinkime kelti jo į mūsų tautos Panteoną, nes tai yra svetimas dievas.

1924

Moksleivių pašalpos reikalu

Didžiojo karo metais Amerikos lietuviai padarė labai daug gero savo tėvynei Lietuvai. Tų naudingų darbų eilėj nepaskutinėj vietoj stovi ir mokslus einančio jaunimo šelpimas, ypatingai Šveicarijos Friburgo universitete. Iš sušelptųjų tada moksleivių-studentų šiandien jau susidarė diktokas būrys baigusių aukštąjį mokslą inteligentų. Jie šiandien jau dirba sunkų ir atsakomingą darbą mokslo ir politikos dirvose. Ir rašantis šį straipsnelį taip pat galėjo baigti aukštąjį mokslą tiktai Amerikos lietuvių į Tautos Fondą sudėtomis lėšomis. Dėl to šia proga laikau savo pareiga išreikšti dėkingumą kaip Tautos Fondui, taip ir visiems mokslus einančio jaunimo rėmėjams.

Bet aš taip pat noriu priminti, kad reikalas remti moksleivius-studentus dar nepasibaigė nė šiandien. Tiesa, šiandien jau mes turime savo Universitetą, kur eina aukštąjį mokslą pusantro tūkstančio įvairių profesijų lietuvių studentų. Bet to dar toli gražu neužtenka Lietuvos reikalams. Atsiminkime tik, kiek Lietuvai reikia vienų mokytojų, juristų, gydytojų, inžinierių, technikų, agronomų, neskaitant valdininkų; komersantų ir šiaip jau laisvų profesijų žmonių, kuriems aukštasai mokslas yra reikalingas. Jeigu nebus šitų aukštojo mokslo žmonių, Lietuva dar ilgai negalės tinkamai sutvarkyti savo gyvenimo ir pasivyti kitų kraštų gerovės. Šiandien mes daug turime pusinteligenčių, bet labai mažai tikrų inteligentų, o dar

mažiau gerų, baigusių aukštąjį mokslą specialistų. Dėl to mes dar negalime apsiginti nuo visokių svetimtaučių, kurie mus tik išnaudoja, o visai nesirūpina mūsų valstybės sustiprinimu, tvarka, nė gerove.

Daugelis Amerikoj gyvenančių lietuvių, kuriems teko aplankyti Lietuvą, išbėgo vėl iš jos užsivylę, peikdami valdžią ir visą jos tvarką. Bet retai kuris paieškojo, kame visos tos negerovės priežastis. Taigi svarbiausia priežastis ta, kad Lietuvos gyvenime atsiranda tūkstančiai tokių darbų ir reikalų, kuriems atlikti reikia dorų, sąžiningų ir savo darbą išmanančių, taigi baigusių tam tikrą mokslą, žmonių. Tokių žmonių Lietuvoj nebuvo, o ir šiandien dar, kaip sakiau, nedaug yra. Iš kur jų paimti? Dalį jų priruoš Lietuvos universitetas, bet to dar nebus gana. Atsiminkime, kad mūsų kaimynės Latvija ir Estija, nors per pusę už Lietuvą mažesnės, tačiau studentų turi kelis sykius daugiau. Lietuvos Universiteto greitu laiku mes padidinti negalime. Tam reiks statyti naujų rūmų, pirkti daug ir brangių prietaisų, kviesti daugiau profesorių. Šitiems darbams atlikti reikia metų eilės laiko ir milijonų litų išlaidų. O gyvenimo reikalai laukti nenori. Jeigu mes iškovojome nepriklausomybę, tai turbūt turime ją ir išlaikyti. Ir ne tik išlaikyti, bet ir visus reikalus tinkamai joje aprūpinti ir visą šalies gerovę pakelti.

Dėl to mūsų mokslus einančio jaunimo dalis turi ir toliau važiuoti į užsienius, į Šveicariją, Franciją, Angliją, Vokietiją ir kitur, pasemti ten reikalingų žinių ir grįžti į Lietuvą darbuotis. Taip kai kurie ir daro. Taip jie darydami atlieka Lietuvai naudingą darbą. Bet jiems reikalinga lėšų, o tų lėšų iš Lietuvos nepaimsi. Šitą reikalą turėtų aprūpinti Jūs, Amerikoj gyvenantieji tautiečiai! Jūs per savo fondus ir organizacijas

turėtut ir toliau teikti studentams paskolų – pašalpų. Jeigu Jūs tai padarysit, atliksit didelį savo Tėvynei patarnavimą. Tada, po kiek laiko sugrįžę į Lietuvą, pamatysit, kad jos gyvenimas, tvarka ir gerovė atrodys visai kitaip, negu Jūs matėte pirmiausiais nepriklausomybės metais.

Tačiau pašalpos reikalingi ne tiktai užsieny, bet ir čia, Kaune, einą mokslą studentai. Gyvenimas mieste, palyginti, gana brangus, o mūsų studentų tėvai, daugiausiai ūkininkai, neištesa sūnui duoti nė po šimtą litų mėnesiui. Reikia juk mokesčiai išsimokėti, trobas taisytis, ūkis gerinti. Tėvas džiaugias, kad sūnus gimnaziją baigė. Dabar, sako, tegu pats verčiasi.

Taigi mūsų studentams ir tenka patiems „verstis“. Vieni dirba valdžios įstaigose, kiti šiaip jau kontorose, biuruose, žodžiu, uždarbiauja. Tik to uždarbio nedaug. Reta kuris jo gauna. O jei gauna, tai naikina sveikatą ir laiką, paskirtą mokslui.

Prie to viso pridėt dar kitas labai nepatogias gyvenimo sąlygas: butų Kaune labai maža; studentams tenka gyventi ankštuose, nesveikuose kambariuose, susigrūdus po kelis į vieną. Maistas, neturint pakankamai lėšų, taip pat gana blogas. Žodžiu, visa mūsų mokslus einanti jaunuomenė reikalinga visuomenės paramos, pagalbos ir susirūpinimo. Padėkime jai išeiti į gyvenimą – ir tuomi sustiprinsime savo Tėvynės ateitį.

1925

Literatūros reikalas mūsų mokyklose

Kam yra tekę turėti artimesnių reikalų su mūsų gimnazijas baigusiais abiturientais, tas lengvai galėjo pastebėti, kad jųjų kultūrinis išauklėjimas turi didelių spragų. Ne tai, kad jiems būtų stoka žinių iš tokių dalykų, kaip, pav., matematika, istorija, gamtos mokslai; kartais jie nusimano ir filosofiniais pasaulėžvalginiais klausimais; dovanotina jiems ir lanksčių elgimosi manierų stoka. Čia kitu kuo tenka susirūpinti. Mūsų mokyklas baigusiam jaunimui stoka jaunumo dvasios. Jo pažiūros dažnai siauros, jo fantazija nelaki ir neturtinga; jis nepastabus ir nejautrus bent kiek sudėtingesniems įspūdžiams – žodžiu, nėra atatinkąs mokyklą baigusį, guvų, šviesiomis viltimis ir gyva energija į gyvenimą besiveržiantį jaunuolį. Blogiausia, kad to inteligentiškumo ir iš viso ne daug besama.

Būtų galima surasti gana įvairių tokio liūdno reiškinio priežasčių. Bet aš noriu čia iškelti tiktai vieną bendriausio pobūdžio: tai, kad mūsų gimnazijose estetinis humanitarinis programos punktas yra labai apleistas. Ar daug moksleivis išgirsta iš šių dienų savo mokytojų apie žymiausius meno ir literatūros kūrinius? Geriausiu atveju per maža, o dažnai ir visai nieko.

Ypatingai dėl literatūros mokslo padėjimo tektų šiandien rimtai pagalvoti. Dėl literatūros reikšmės gimnazijos amžiaus

ir išsilavinimo jaunuoliui negali būti dviejų nuomonių. Literatūra, gausingiausioji idėjomis meno šaka, duos jam įvairiais atžvilgiais daugiau, negu sausas abstraktinis mąstymas, nes tokiam mąstymui jis dar nėra pribrendęs. Painiausios žmogaus buities problemos, skausmingiausi konfliktai ir pavojingiausi bandymai čia jam bus atvaizduoti ir tikrojo gyvenimo bruožais, ir idealų skaidrinančia šviesa. Iš didžių literatūros kūrinių jaunuolis išmoks suprasti ir pamilti žmogų. Jisai praturtins savo širdį ir galvą ne greitai blunkančiomis ir pamirštamomis formulėmis, bet visos savo esmės paūgėjimu.

Prieš karą rusų gimnazijose Europos klasikai, tiesa, ne kažin kaip buvo studijuojami, bet rusai turėjo savąją turtingą literatūrą. Rusų literatūra vis dėlto įmasindavo mokinius skaityti. Šeštos klasės mokiniai tarpusavy jau ginčydavosi dėl Tolstojaus ir Dostojevskio. Įmasinti skaityti, jie iš vertimų susipažindavo ir su Europos rašytojais. Jau nuo 2–3 klasės rydavo ne tik fantastiškas Žiulio Verno, Main-Rido ir Kuperio apysakas, bet ir storus Valterio Skoto ir Dikenso tomus. Atsitikdavo, kad būdavo perskaitomi ne tik atskiri autoriai, bet ir ištisos lentynos ne visai mažų gimnazijos bibliotekų.

O šiandien? Gėda pasakyti. Esama abiturientų, kurie ne visus Maironio veikalus žino. Vydūno nieko nėra skaitę, apie Krėvę gal šį tą girdėję... Juk tokią, kaip mūsų, literatūrą kiekvienas baigiąs gimnazistas turėtų būti visą skaitęs nuo lapo ligi lapo! Padėjimas dar labiau blogėja dėl to, kad mūsų moksleivis jau nemoka nė vienos svetimos kalbos. Viena lietuviškąja literatūra ir geriausiais norais ne kažin ką padarysi. O vertimų nėra. Stačiai pasityčiojimu žiūri iš kai kurių Kauno knygynų Romain Rollando „Žanas Kristofas“ keturiomis kalbomis: prancūzų, vokiečių, rusų ir lenkų. Vadinasi, kaip

tyčia, tokis kūrinys, kuris brėstančiam jaunuoliui būtų kaip ir koks apreiškimas. Taiki tolerantiškumo dvasia, gili gyvenimo išmintis, geležinė genijaus valia, per skurdą, panieką, vienatvę ir aistras siekianti Dievo jai apreikštos kūrybos, kalba iš to vieno plačiausių šių dienų Europos rašytojų kūrinio. Ten ir turiningas žmogaus-individo kelias nuo lopšio ligi kapo, ir tautų psichologija, ir estetika. Deja, visa tai ne mums. Iš to eina dvejopas mūsų uždavinys: būtinai išmokyti gimnazijoj bent vieną Vakarų Europos kalbą ir organizuoti planingą vertimų darbą. Pirmąjį uždavinį gali atlikti pati mokykla, tinkamai sutvarkiusi kalbų mokymą. Tuo tikslu reikėtų pasirūpinti sąžiningų kalbų mokytojų ir neapkrauti mokinio dviem arba trimis kalbomis, o reikalauti vienos kurios, ir tai jau visu griežtumu. Kitaip mes liksime greitai nebylių tauta. Bet ir geriausiais norais, o vis dėlto be vertimų neapsieisime. Šis uždavinys krinta jau ant vyriausybės pečių – ir reikia tikėtis, kad ji neatidėliodama ims jį vykinti, nes reikalas galutinai pribrendęs. Pradžia jau padaryta kadaise p. Bizauskui valdant Švietimo ministeriją. Darbas, tiesa, buvo ne visai planingas, bet kiek jis svarbus, gali paliudyti kiekvienas, kuriam tenka literatūrą dėstyti. Dabar, esant prie Švietimo ministerijos Meno tarybai ir Knygų leidimo komisijai, gerų vertimų gaminimas gali būti visai tinkamai sutvarkytas. Lėšų stoka čia neprivalo sudaryti kliūčių, *nes tai yra vienas pirmaeilių mūsų kultūros reikalų*. Kitos jaunos valstybės tiems reikalams išleidžia dešimteriopai daugiau negu mes.

O kol kas bus, gimnazijose jau dabar dailioji literatūra turi būti pastatyta tinkamon plotmėn. Rūpestingas mokytojas ras pakankamai medžiagos ir savojoj raštijoj, suras ir iš svetimųjų šį tą duoti. Pratindamas mokinius skaityti, lavindamas

jųjų pastabumą, estetišką skonį ir kritikos jausmą, jis turi dar stengtis įkvėpti jiems stiliaus nusivokimą ir pratinti stilingai rašyti. Čia jau ir lietuvių kalbos mokytojo darbas. Deja, šiandien kalbos mokymas berods turi visai kitokių tikslų – dėl to „mandresnis" aukštesnės klasės mokinys, paskaitęs dienrašty „kalbos žinovo" straipsnį, tuojau bando „sugauti" mokytoją, nors pats nepajėgia žmoniškai dviejų sakinių sumegzti. Dėl to ne tik mūsų abiturientų, bet ir įpusėjusių jau studentų rašto darbai stiliaus atžvilgiu esti visai dar kaimietiški. Bet tai jau atskira tema.

Šiaip ar taip, o mūsų moksleivijos inteligentiškumu reikia gyvai susirūpinti. Kitaip niekas nepajėgs išblaškyti tą pasibaisėtiną dvasinį snaudulį, kuriame skendėja mūsų visuomenė ir jaunoji inteligentija.

1927

Dideli žmonės ir menki titulai

Gyvendami mes mėgstame titulus savo profesijai arba laipsniui pažymėti. Gyvenime, darbe, santykiuose kartais ir reikalinga žinoti, kad tas daktaras, tas direktorius, tas profesorius, o tas – Jo Ekscelencija. Ypatingai mes esame pamėgę neva moksliską „daktaro" titulą, turbūt užsikrėtę vokiečių įpročiu, nes ten tų „Herr Doktor'ų" gausu kiekvienam žingsny. Dėl gyvųjų, žinoma, neverta šio nereikšmingo klausimo nė kelti. Jei jiems patinka, mato reikalą ir turi teisę, tegul sau vadinasi! Bet nepakenčiama ir koktu, kai mes iš įpročio, nesąmoningai ta menka „daktaro" priesaga puošiame ir didžiuosius numirėlius. Ypač primygtinai „daktaruojame" du didžiausius mūsų naujosios epochos žmones – Joną Basanavičių ir Vincą Kudirką. Literatūros vadovėliuose, straipsniuose, prakalbose, paskaitose ir šiaip kalbėdami nepamirštame vieną ir kitą patituluoti „daktaru". Kaip tą „daktarą" suprastume – mokslo titulo ar gydytojo profesijos prasme, čia jis vis tiek neturi jokios reikšmės, netinka ir stačiai kažkaip prozina, kasdienina, jeigu jau ne teršia didžiuosius vardus apgaubusią aureolę. Mirdami jie paliko šiapus visas pripuolamybes, visas profesijas, visus titulus ir kitokius gyvenimo šapus. Iš anapus jų atminimas ir jų garbė siejasi tik su darbais ir nuopelnais, kurie nieko bendra su jokia „daktaryste" neturi. Jų vardai yra tapę mums didžių dvasios polėkių ir epochinių tautos žygių

simboliais, o mes norime juos apibrėžti banališka priesaga „daktaras“! Gyvi būdami, jie, tiesa, pasirašinėdavo daktarais. Bet jie prie to įprato, dirbdami kasdieninį savo profesijos darbą – receptus pasirašinėdami, o gal ir šiaip santykiuose su žmonėmis jiems tai buvo reikalinga – nors ir savo autoritetui arba savo raštų svoriui padidinti minios akyse. Bet šiandien tokio reikalo nebėra. O tačiau dar ir šiandien įsikūręs Vinco Kudirkos vardo simfoninis orkestras nepamiršo savo didįjį globėją daktaru patituluoti. Aš įsivaizduoju, kokį pasipiktinimo triukšmą pakeltų taip mėgstą „daktaravimą“ vokiečiai, jei kas nors daktaru imtų tituluoti, pav. Šilerį, kurs juk taip pat buvo išėjęs gydytojo mokyklą ir trumpą laiką „daktaravo“. Kiltų protesto balsų ir prieš Goethes ir kitų didelių žmonių titulavimą daktarais, nors tie žmonės ir būtų turėję mokslinius daktaro laipsnius. Kaip neskoninga, nestilinga ir stačiai užgaulu būtų tuos didžiuosius vardus apkrauti banališkomis kokių nors titulų priesagomis. Tat ir mes apvalykime pagaliau Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos, Vinco Pietario vardus nuo daktariškų titulų. Jų profesiją, laipsnius, titulus, kaip ir daug kitokių gyvenimo smulkmenų, galime aprašyti biografijose, bet vardus palikime grynus, nes toki jie mums daugiausia reiškia.

1934

Visi į didžiąją Vilniaus atstatymo talką!

Ketvirti metai baigiasi, kai Vilniaus skylėtuose mūruose švilpauja vėjas, parkuose draikosi šiukšlės, o griuvėsių kalvos baigia žole apželti. Daugybė neatidėtino atstatomojo darbo visose Tarybų Lietuvos gyvenimo srityse, matyt, vis nustumdavo rytdienai pačios sostinės sutvarkymą. Puikūs atstatyto Vilniaus vaizdai – projektai tik parodose žavėjo mūsų akis ir širdis. Bet štai, pagaliau, atėjo metas. Pats draugas Stalinas tarė, kad Tarybų Lietuvos sostinė turi būti atstatyta! Sąjunginė vyriausybė priėmė nutarimą Lietuvos sostinei atstatyti! Džiaugsmingai sukruto visi Vilniaus gyventojai: eisime į didžiąją talką valyti, puošti, gražinti savo garbingojo miesto! Mūsų darbo valandos akivaizdžiai realizuosis kitėjančiu atstatomojo Vilniaus vaizdu: atremontuotais rūmais, švariomis aikštėmis, poilsio parkais, žaliuojančiais medžiais, žydinčiais gėlynais. Ar gali būti gražesnė ir kilnesnė, negu ši kuriamojo darbo poezija, didesnis, negu šis atstatomojo darbo talkoj patirtas džiaugsmas?!

Gyvename tokiais laikais ir tokioj santvarkoj, kur solidarumas ir kolektyvinis darbas pasiekė dar neregėtų laimėjimų. Kolektyvinis darbas – tikriausias didelių uždavinių įvykdymo laidas. Pasinaudokime juo, paversdami Vilniaus griuvėsius naujo gyvenimo židiniu. Tegul neatsiras nė vieno pajėgaus vilniečio ir vilnietės, kurie neatliktų savo pilietinės pareigos

didžiojoj miesto atstatymo talkoje. Protinis darbuotojas, tarnautojas, studentas ar moksleivis te nesako, kad miesto valymo, augalų sodinimo ar statybinės medžiagos kilnojimo darbas – ne jo reikalas, kad tą privalo atlikti darbininkas. Ši Vilniaus atstatymo talka – visų reikalas! Visoje Lietuvoje, o ypatingai miestuose, jaučiamas darbo jėgos trūkumas. Jis turi būti papildytas visoms profesijoms įsijungiant į atstatymo talką. Ir vilniečiai tai suprato. Vyriausybės nutarimas remiamas solidariu visų pasiryžimu. Užkaitinus pavasario saulei, Vilnius bus panašus į didelį, darbštų skruzdėlyną, kurio kiekvienas gyventojas stropiai ir sumaniai neš savo žvirgždelį bendruomenės labui. Vilniaus atstatymui atliktu darbu pasidžiaugsime ne tik mes patys, bet ir ateities kartos.

1948

Knygų platinimas – rašytojo ir skaitytojo bendravimas

Knygų platinimo mėnuo turi tikslą ne vien tik išjudinti užsigulėjusius sandėliuose didelius knygų kiekius, bet ir žadinti tarybinei knygai meilę, ugdyti rašytojo ir skaitytojo bendravimą. Šiandien lietuviška tarybinė knyga, palyginus su buržuazinių laikų leidiniais, yra pasiekusi aukšto lygio kaip savo išvaizda, taip ir turiniu. Užkirstas taip pat kelias visokiam „originaliniam" ir verstiniam šlamštui, kurį galėjo brukti skaitytojui kiekvienas vertelga, norėjęs pasipelnyti iš smalsaus ir mažai kultūringo skaitytojo. Kriminaliniai bei pornografiniai romanai, bei visokios neva sensacijos, gaminamos Lietuvoje ir dar gausiau nevaržomai importuojamos iš užsienio, būdavo mėgiamiausia tokių leidėjų, pardavėjų ir skaitytojų literatūra. Ji nustelbdavo negausius geresniuosius spaudinius. Dėl to suprantama, kad tam tikro nepasitikėjimo lietuviška knyga, taip pat ir blogo skonio reiškinių yra dar likę ir tarybinės Lietuvos visuomenėj. Tad, plėsdami knygų platinimo akciją, turime kovoti ne tik su knygų bazių bei parduotuvių trūkumais, bet ir su anomis buržuazinių laikų liekanomis plačiose skaitytojų masėse. Skaitytojas turi žinoti, kad, keliant idėjinį ir meninį knygos lygį, Tarybų Lietuvoje pasiekta žymių rezultatų, ir iš esmės blogų knygų į rinką jau nebepatenka. Šiandien skaitytojas tegali reikalauti patarimo, kurią iš gerų knygų jam

pasirinkti pagal savo individualų poreikį bei skonį. Atėjęs į knygyną, jis turi turėti galimumą orientuotis didžiuliame gerų knygų lobyne, žinoti aktualiausias bei reikalingiausias knygas ir pamatyti naujienas. Kiekvienas geras, atitinkąs skaitytojo poreikį veikalas žadins jame knygos meilę ir norą įsigyti kitą, lygiai vertingą knygą. Knygų spinta, dėl kurios nebuvimo lietuvio inteligento bute buržuaziniais laikais sielojosi Vaižgantas, dabar jau yra ne tik žinomas, bet ir būtinas dalykas. Reikia tik ją papildyti geromis, ligi šiol dėl nežinojimo ar nepaslankumo dar neįsigytomis knygomis.

Knygų platinime ir meilės knygai žadinime, lygiai kaip ir visame literatūriniame darbe, svarbų vaidmenį turi suvaidinti rašytojų ir skaitytojų bendravimas. Skaitytojui, ypatingai jaunam, įdomu pamatyti jo skaitytos knygos autorių, išgirsti jo žodį, sužinoti nuomonę vienu kitu jam rūpimu klausimu. Susitikimas su dar nežinomu rašytoju paskatins skaitytoją susidomėti ir jo raštais. Taip pat ir rašytojui svarbu pažinti savo skaitytoją ir visą tą aplinką, iš kurios jis semia savo kūrybai medžiagos ir kuriai jis skiria geriausias savo kūrybines jėgas. Tarybinėje, socialistinėje visuomenėje atsirado pagaliau, kaip sako M. Gorkis, „skaitytojas – draugas, kurio ilgėjosi Saltykovas-Ščedrinas ir daugelis kitų... skaitytojas – draugas, kurio taip aistringai laukė taurieji XIX a. Rusijos literatai, ir kuris atėjo, su meile mus apsupa ir moko dirbti“. (Probl. soc. realizma, p. 169). Visiems žinoma, kad tarybinės literatūros galia, gilus bei sėkmingas jos poveikis remiasi teisingu gyvenimo vaizdavimu, darbo žmonių reikalų supratimu. Visa tai tegali būti pasiekta tik artimai bendraujant rašytojams su skaitytojais. Kad toks bendravimas vyksta Tarybų šalyje, liudija didelis knygos mylėtojas ir skaitytojo draugas tas pats M. Gorkis.

„Tokio glaudaus, betarpiško vienijimosi skaitytojo su rašytoju, rašė jis, niekad niekur nebuvo ir dėl to – sunkumas, kurį mes turim nugalėti, bet dėl to ir mūsų laimė, kurios mes dar neišmokome branginti“ (Apie literatūrą, p. 479). Tarybiniai lietuvių rašytojai, be abejo, supranta tokio betarpiško vienijimosi su skaitytojais reikšmę ir šį knygos platinimo mėnesį kuo sėkmingiausiai išnaudos. Partija ir vyriausybė davė galimybę rašytojų brigadoms suruošti literatūros vakarus visuose LTSR apskričių centruose. Tai yra pirmas lietuvių kultūros istorijoj tokio plataus masto literatūrinis-visuomeninis žygis, į kurį įtraukti beveik visi vyresnieji ir jaunesnieji mūsų rašytojai ir tūkstantinės skaitytojų gretos. Jei per šiuos vakarus tikrai sustiprės rašytojo ir skaitytojo bendravimas, jei rašytojai sužadins skaitytojuose dar didesnę knygos meilę, o skaitytojai paskatins rašytojus dar stropiau dirbti, tai knygos platinimo mėnuo savo tikslą bus pasiekęs, o šį tikslą pasiekti yra mūsų bendras reikalas.

1948

Nacionalinės lietuvių kultūros pagrindas – liaudis

Nacionalinės lietuvių kultūros klausimas man, kaip ir daugeliui mano kartos žmonių, parūpo nuo pat jaunystės. Mano karta į kultūrinį ir literatūrinį gyvenimą įsijungė prieš pat pirmąjį pasaulinį karą, baigiantis pirmajam XX a. dešimtmečiui. Jau buvo pasibaigęs tamsiausias lietuvių kultūros istorijos laikotarpis – spaudos draudimas, jau ėjo nemaža laikraščių ir keletas žurnalų, jau baigė praeiti politinė visuomeninė dezorientacija ir depresija po nepavykusios 1905 m. revoliucijos.

Nacionalinės lietuvių kultūros klausimas man, pradedančiam rašytojui, atrodė vienas iš pirmaeilių. Dėl ypatingų mano tautos istorijos raidos sąlygų, mes netekome bajorijos ir neturėjome buržuazijos – tų, kaip buvo priimta manyti, kultūrą ugdančių klasių praeityje ir dabartyje. Lietuvių tauta buvo valstiečių tauta. Lietuvos valstiečiai tik prieš 50 metų buvę išlaisvinti iš baudžiavos, bet ir toliau kentė carizmo ir dvarininkų priespaudą. Kultūrinių vertybių liaudis, kaip man tada atrodė, buvo sukūrusi nedaug, o ir tos pačios ne kiekvienam buvo akivaizdžios. Kur tad jų ieškoti?

Akys nejučiomis krypo į dvarus. Lietuvoje jų buvo nemaža. Jie, kaip kokios oazės, iškilniai stūksojo savo valdose, kurių gerai įdirbtos dirvos ryškiai skyrėsi nuo valstiečių laukų.

Akis traukė parkuose ir soduose paskendę rūmai, iš jų skambėjo muzika, juose vaidenosi paveikslų galerijos, bibliotekos, archyvai. Deja, visi tie dvarai buvo ne lietuvių rankose ir su lietuvių nacionaline kultūra beveik nieko bendra neturėjo. Dėl to kai kurie iš mūsų jaunosios lietuvių inteligentijos atstovų naiviai apsidžiaugėme, kai, susiformavus buržuazinei Lietuvos valstybei, daugelis tų rūmų, vykdant šiokią tokią žemės reformą, pateko į praturtėjusių lietuvių buržuazijos atstovų rankas. Mat dvarai su jų kultūros turtais būsią įjungti į nacionalinės lietuvių kultūros kūrybos procesą. Deja, aš pats ir daugelis kitų, kuriems tie klausimai rūpėjo, greitai nusivylėme. Dvarų rūmuose kultūrinių vertybių pasirodė besą ne tiek jau daug, o naujiesiems savininkams kultūra problemos nesudarė. Jie šėrė bekonus, plėtė pieninininkystę, o lietuvių menu, literatūra, muzika sau galvos nekvaršino ir atliekamą litą mieliau skyrė prabangai, tik ne nacionalinės kultūros reikalams.

Įžvalgesni iš jaunesniųjų kritikų greitai apsižiūrėjo, kad lietuvių literatūra ir menas įgauna negeistinų bruožų. Kaip visas kultūrinis gyvenimas, taip ir literatūra ir menas vis labiau ėmė atitrūkti nuo liaudies, o jaunoji buržuazija pasirodė nepakankama ir nepatikima tam atrama. Literatūrai ėmus orientuotis į buržuaziją ir miesčioniją, pradėjo rodytis nesveikų tendencijų ir stačiai blogo skonio reiškinių. Originalinėj literatūroj – dekadentinės nuotaikos turiny ir įmantrumas išraiškoj, verstinėj – menko lygio romanai ir apsakymai. Bulvarinė spauda, leidžiama vien pasipelnymo tikslu, vaikėsi pigių sensacijų, gadino ne per aukštą savo skaitytojų, ypačiai jaunimo, skonį. Tą pat galima pasakyti ir apie meną apskritai.

Kultūrinis gyvenimas Lietuvoje greitai neteko ne vien dvasinių moralinių ištakų, bet ir materialinių resursų. Liaudies

tas gyvenimas nesiekė, o buržuazija, miesčionija, apsikrėtusi pralobimo, įsitvirtinimo, karjerizmo aistromis, juo ne ką tesirūpino. Imta kalbėti apie literatūros ir meno krizę Lietuvoje. Reikėjo ieškoti naujų kultūrinio gyvenimo pagrindų, o literatūrai ir menui kitokių krypčių, kitokios tematikos, kitokių išraiškos priemonių. Reikėjo nuo buržuazijos ir miesčionijos pasukti į liaudį. Toks posūkis iš tiesų ėmė reikštis dar buržuazinėje Lietuvoje demokratiškai nusiteikusių rašytojų kūryboj, ir jo gaivinantis poveikis greitai įliejo naujų syvų visam kultūriniam lietuvių tautos gyvenimui. Tokiam posūkiui paskatinimo randame ir ankstyvesniojoj lietuvių literatūroj.

Visų, kam rūpėjo nacionalinės lietuvių kultūros ir literatūros pakreipimas į liaudį, dėmesį pirmiausia patraukė didelis XVIII a. lietuvių poetas K. Donelaitis (1714–1780) ir realistinė poema „Metai". Viskas joje valstietiška. Joje vaizduojamas paprastas lietuvių valstiečių baudžiauninkų gyvenimas, žmonės, darbai, gamta. Tačiau šiame ištisai liaudiškame kūrinyje randame ir pasaulinės literatūros atgarsių. Vergilijaus metrai, klasicizmo ir sentimentalizmo didaktika, Tomsono ir Sen-Lambero tematika – bet kaip originaliai, negirdėtai panaudota lietuvių valstiečių-baudžiauninkų poeto! Tai buvo mums, nacionalinės kultūros ieškotojams, tikra revoliucija. Vadinasi, liaudiškoje valstietiškoje poemoje, kur vaizduojamas žemiausias visuomenės klodas, poetas galėjo susisieti su giliomis literatūrinėmis tradicijomis, su plačiu jo amžiaus literatūriniu gyvenimu! Vadinasi, kurdami nacionalinę literatūrą, atremtą į liaudies gyvenimą, mes nenutrauksime ryšių su visuotine literatūra, su bendrai žmogiškąja kultūra.

Įsižiūrėjus pasirodė, kad ir geriausi XIX ir XX a. lietuvių literatūros kūriniai atspindi liaudies buitį, ir kad jų autoriai

vaizdavo gyvenimą iš demokratinių liaudinių pozicijų. Suminėsiu tik vieną pavyzdį – lietuvių literatūros klasikę Žemaitę (1845–1921). Ligi 50 savo amžiaus metų ji vargo kaime, niekuo nesiskirdama nuo savo kaimynių neturtingų ūkininkių. Tada, paskatinta vieno studento, ji ėmė rašyti ir greitai pasidarė populiari rašytoja. Ji paliko kelis tomus savo raštų – ir kokių raštų! Niekas ligi jos nebuvo taip giliai įžvelgęs į lietuvio valstiečio sielą, į jo buitį, į visuomeninius to laikotarpio santykius! Žemaitė ryšių su liaudies gyvenimu dėka pasidarė lietuvių literatūros klasikė. Tai buvo skatinantis mums, jauniesiems rašytojams, pavyzdys: nuo buržuazijos į liaudį! Tuo keliu jau buvo pasukę pažangesnieji lietuvių rašytojai ir pasiekę gerų rezultatų. Prasidėjo aštri buržuazinio gyvenimo kritika, valymas kelio į liaudį, jos buities, jos kūrybos gilesnis pažinimas.

Turtingos šiam reikalui medžiagos jau buvo surinkta anksčiau. Lietuvių tautosaka ir liaudies menas atkreipė etnografų dėmesį dar XVIII a. Ne tik patys lietuviai, bet ir kaimyninių tautų mokslininkai, literatai, muzikai surinko daug gražių lietuvių liaudies kūrybos pavyzdžių – dainų tekstų, melodijų, pasakų, audinių, medžio dirbinių. Žodinės liaudies kūrybos yra išspausdinta nemaža rinkinių, geriausieji liaudies dailės pavyzdžiai buvo ir yra išstatyti parodose, saugomi muziejuose.

Iš lietuvių liaudies pavyzdžių mums paaiškėjo, kokia nuostabi yra ta liaudis. Jos dainomis žavėjosi daugelis poetų ir kompozitorių – ne vien lietuvių, bet ir svetimų tautybių. Jos audinių raštai ir spalvų harmonija traukia dailininko žvilgsnį, kaimo meistrų savamokslių išdrožinėta ornamentika ir statulėlės stebina skulptorius savo kompozicija ir formos ekspresija. Ar nenuostabu, kad paprastos kaimo moterėlės prieš šimtą ir daugiau metų, išvargintos baudžiavos darbų, dūminėse pir-

kiose primityviomis staklėmis sugebėjo išausti sudėtingiausių raštų, subtilaus skonio audinius ir juostas? Ir visa ta tautosaka ir tautodailė, sukurta daugiausia žiaurioje feodalinės priespaudos gadynėje, rodo neišsemiamą dvasinę liaudies potenciją ir gilią dvasinę jos kultūrą.

Kai aš visa tai įsisąmoninau, nacionalinės lietuvių kultūros ir literatūros pagrindas man pasidarė aiškus: ne feodalizmo liekanos dvarai su savo parkais, rūmais ir svetimos dvasios senienomis, ne lietuvių buržuazija, atitrūkus nuo savo gimtojo kamieno ir pasidavus nesveikoms beišsenkančių kultūrų įtakoms, bet sava lietuvių liaudis – sveika, darbšti, kūrybinga, sukaupusi savy daug dar neišeikvotų pajėgų ir tarsi belaukianti, kad mes, jos vaikai, panaudotume tas pajėgas, kurdami aukštesnio lygio kultūrines vertybes, atitinkančias, iš vienos pusės, jos charakterį, iš kitos pusės – besikeičiančius gyvenimo reikalavimus.

Aš ir kai kurie kiti mano kartos rašytojai visa tai supratome, bet persiorientuoti į naujus kūrybos pagrindus nebuvo lengva. Mums geriau sekėsi kritikuoti buržuazinio gyvenimo negeroves, negu kurti veikalus, kuriuose giliai, teisingai atsispindėtų liaudies buities bruožai, jos siekimai ir ilgus amžius trukusi kova dėl šviesesnio gyvenimo. Mat mes, senesnioji rašytojų karta, pradėjusi literatūrinį darbą dar prieš pirmąjį pasaulinį karą, nepakankamai sugebėjome įvertinti darbo žmonių, liaudies reikšmę progresui.

Lemiamą poveikį mūsų pažiūroms ir nuotaikoms padarė socialistinės santvarkos įsitvirtinimas Lietuvoje. Mes susipažinome su marksizmo teorija. Mes išmokome teisingai suprasti istoriją ir pažangos veiksnius. Mums paaiškėjo, kad liaudžiai, darbo žmonėms priklauso absoliutus vadovaujamasis vaidmuo

gyvenime, ir kad patys tie žmonės turi teisę tvarkytis taip, kaip reikalauja jų gerovė, jų dvasinė ir materialinė pažanga.

Ne iš sykio ir ne lengvai man ir kitiems mano kartos žmonėms pavyko suprasti naujosios santvarkos ir pasaulėžiūros esmę, ją priimti ir joje įsitvirtinti. Mumyse kovojo daugybė protinių ir emocinių prieštaravimų. Kai kurie prisiminimai mus traukė į praeitį, kai kurie naujojo gyvenimo reiškiniai stūmė nuo dabarties. Mūsų gyvenimo kelias buvo kovos ir lūžių kelias. Viso to aš čia neaprašinėsiu. Šio rašinio uždaviniui aš turiu atsakyti tik į vieną klausimą: kaip naujoji santvarka paveikė lietuvių literatūrą, meną ir apskritai nacionalinę kultūrą? Ir čia aš turėsiu apsiriboti vien tik kai kuriais ryškesniais duomenimis. Pirmiausia – liaudies dvasinės kultūros turtų rinkimas ir jų apsauga. LTSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakos sektorius turi surinkęs apie 200 000 dainų, apie 30 000 melodijų, 215 000 pasakų, nekalbant jau apie smulkiąją tautosaką – 60 000 mįslių, 100 000 patarlių ir priežodžių. Dabar visa ta medžiaga sistematizuojama ir ruošiama spaudai. Praktikos reikalui kelios knygos jau išleistos. Dideli tautodailės turtai surinkti Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio muziejuose. Geresnieji tautodailės pavyzdžiai pradėti leisti dideliais puikiais albumais. Jų išėjo jau trys, o užplanuota apie 20. Pasirodo ir mokslinių darbų, analizuojančių bei gvildenančių liaudies kūrybos rinkimo ir studijų rezultatus.

Stebėdamas lietuvių nacionalinės kultūros raidą per paskutinį dešimtmetį, turiu pasakyti, kad liaudies iškovotas vadovaujantis vaidmuo visuomeniniame ir politiniame gyvenime, taip pat ir liaudies dvasinės kultūros lobyno panaudojimas literatūros ir meno kūrybai davė labai reikšmingų

teigiamų rezultatų. Originalinėj literatūroj išaugo visas būrys jaunų autorių, kurie rašo masiniam skaitytojui aktualia tematika, jam suprantamu stiliumi, paprasta liaudiška kalba. Galima tvirtinti, kad lietuvių literatūra visiems laikams nusikratė svetimomis kryptimis, įmantrumu, nenatūralumu, o įsitvirtino sveikame, darbo žmogui lengviausiai prieinamame realizme. Ta literatūra lygiai taip pat domina ir išmokslintą skaitytoją. Tinkamame lygyje atsistojo ir verstinė literatūra. Valstybinė grožinės literatūros leidykla dabar nebesivaiko pelno iš menkaverčių vertimų, kaip tai darydavo privatinės leidyklėlės, bet rūpinasi duoti gerų vertimų, pradedant pasaulinės literatūros klasikais ir baigiant šių dienų žymiausiais rašytojais.

Suprantama tad, kad susidomėjimas knyga Lietuvoje šiandien labai didelis: 15 000 tiražas išsibaigia per pusę metų. Populiarių praeities poetų, kaip, pvz., Maironis, bematant išpirktas 25 000 egz. leidimas. Buržuazijos viešpatavimo laikais didžiausias tiražas būdavo 5 000 egz. Šiandien knygų tiražus didina ta aplinkybė, kad krašte pristeigta daug mokyklų ir dar daugiau bibliotekų. Nepaprastai išaugo moksleivių ir studentų skaičius.

Nelaikydamas savęs kompetentingu daryti čia įvairių kultūrinių gyvenimo ir meno sričių apžvalgą, aš vis dėlto negaliu susilaikyti nepaminėjęs muzikos. Tokios didelės pažangos kaip muzika, per paskutinį dešimtmetį nepadarė nė viena kita meno šaka. Mes turime kelias naujas operas, du baletus, kelias simfonijas, kelis koncertus smuikui su orkestru, fortepijonui su orkestru ir daug smulkesnių pjesių bei vokalinių kūrinių. Tačiau dar svarbiau tai, kad naujoji lietuvių muzika kūrybiškai panaudoja liaudies melodijas, liaudies dainų stilių, intonacijas, kas suteikia mūsų kompozitorių veikalams savitumo, originalumo, nacionalinio charakterio. Reikia dar

pažymėti, kad meno ugdymą Lietuvoje šiuo metu skatina ne vien vyriausybės išlaikomos įstaigos, kaip teatrai, filharmonija, konservatorija, muzikos mokyklos, dailės institutas, bet ir gausūs saviveiklos kolektyvai. Aukšto lygio dainos, tautinių šokių bei žaidimų, muzikos ir teatro srityse yra pasiekę ne tik aukštųjų mokyklų, bet ir kai kurių fabrikų, o taip pat ir kolūkių saviveiklininkai.

Kai aš rašau apie nacionalinį dabartinio lietuvių meno charakterį, man prisimena kitų Tarybų Sąjungos tautų – gruzinų, armėnų, uzbekų, tadžikų ir kitų, ypač mažųjų tautų – menas bei kultūra, kurios bruožus teko man pažinti ar tai tiesiogiai, ar tai per radiją, kiną, teatrą, knygas. Aš visados džiaugdavausi, patirdamas, kad tų tautų menas, kultūra turi ryškių nacionalinių bruožų. Ir niekas niekados nesikėsino tų bruožų niveliuoti, nacionalinį meno ir kultūros charakterį neigti. Priešingai, nacionaliniai meno ir kultūros bruožai Tarybų Sąjungoje kėlė ir tebekelia visuotinį susidomėjimą bei paskatinimą. Kone kasmet Maskvoje įvyksta atskirų respublikų meno ir literatūros dekados, kurių metu parodomi geriausi pasiekimai visose dvasinės kultūros srityse. Gyvas plačiosios publikos reagavimas ir kritikos specialistų analizės padeda toliau vystyti pasiektus rezultatus. Dvi tokias dekadas buvome suruošę ir mes, lietuviai. Jos buvo įvertintos labai teigiamai. Didžiausią susidomėjimą ir pritarimą kėlė kaip tik liaudies menas: dainos, šokiai, drabužiai, audiniai, medžio dirbiniai. Gyvai buvo komentuojamas šiaurietiškas lietuvių liaudies kultūros pobūdis, pasireiškęs ypač dainose ir šokiuose: judesių santūrumas, susimąstymas, aukšta moralė, saiko ir harmonijos pajautimas.

Suprantama, kad toks mūsų liaudies dvasinės kultūros apraiškų įvertinimas labai skatinamai nuteikė visus mūsų meno

darbuotojus. Be abejo, paskutiniųjų metų žymūs pasiekimai tiek literatūroj, tiek muzikoj, tiek dailėje yra išugdyti liaudies kultūros syvų ir šilto draugiško tarybinių tautų pritarimo.

Matydamas ir žinodamas, kaip gaivinamai paveikė lietuvių meną paskutiniame dešimtmety priartėjimas prie liaudies ir jos kūrybos panaudojimas, aš laikau nacionalinės kultūros pagrindų klausimą išspręstą visiems laikams. Istorinėje visuomeninių santykių raidoje liaudis iškovojo pirmaujantį vaidmenį, kurio ji niekados niekam neužleis. Eiti kartu su liaudimi kiekvienoje žmogaus veikimo srityje – tai eiti neklaidingiausiu ir pažangiausiu keliu.

1958

II. KALBOS

Pradedame diskusiją dėl rašytojų būklės

V. Mykolaitis-Putinas, Rašytojų d-jos pirmininkas, siūlo literatūros penkmetį

Spalio 21 d. įvyks lietuvių Rašytojų d-jos visuotinas susirinkimas. Kaip jis įvyks, galima iš anksto gana tiksliai nusakyti. 16 valandą, kada susirinkimas šaukiamas, nebus kvorumo. 17 val. susirinkimas bus teisėtas, nežiūrint atsilankiusiųjų skaičiaus. Atvyks 10–15 žmonių, daugiausia jaunimo. Valdyba ir revizijos komisija duos veikimo apyskaitą, paskui vienas kitas iš susirinkusiųjų padarys priekaištų ir papeiks valdybą dėl neveiklumo. Valdyba pasiteisins, nurodydama kliūtis ir aplinkybes. Paskui bus renkama nauja valdyba. Kiekvienas kratysis ir atsisakinės. Pagaliau jei atsiras tokių, kurie duosis priverčiami ir panorės draugijos gyvenimą dar vienerius metus pratęsti, susirinkimas pasibaigs laimingai, jei neatsiras, draugijai gresia pavojus iširti. Taip buvo pereitais metais, taip greičiausiai bus ir šįmet. Štai čia mes ir atsiduriame prie daugelio blogybių priežasties. Kodėl taip visi vengia valdybos nario pareigų ir kodėl pusiau prievarta išrinktos valdybos nenudirbs didelių darbų? Pirmoji, gana banali priežastis – tai laiko stoka. Iš tiesų, mūsų rašytojai, dirbdami dar kokį nors pareiginį darbą, atliekamo laiko turi nedaug. Lengva sumesti, kad norint būti darbščiu valdybos nariu, reiks ir „trečiadieniais“

rūpintis, ir literatūros vakarus organizuoti, ir memorandumus rašyti, ir lėšų gauti, o jų gavus darbo atsiras dar daugiau, ir pagaliau posėdžiauti, posėdžiauti, posėdžiauti... Tai kada gi pasiruošti kūrybos darbui ir kada rašyti? Ir štai rašytojas stoja prieš alternatyvą: arba atliekamą laiką sunaudoti literatūrai ir būti rašytoju, arba tą laiką skirti organizacijai ir būti Rašytojų draugijos garbingu valdininku...

Bet leiskime, kad išrinkta gerų norų valdyba – darbšti, energinga, iniciatyvos kupina ir panorusi pasišvęsti organizacijos reikalams. Dieve duok, kad tokia atsirastų – ji, be abejo, padarytų daug gera. Tik ar ji gali atsirasti, jei draugijos nariai nerodo jokio susidomėjimo nei savo organizacija, nei profesiniais reikalais, nei pagaliau atlieka elementarinę nario pareigą sumokėti metinį nario mokestį. Dėl tokio pasyvumo ir stačiai abuojumo draugijos valdyba gerai nebežino nė ką nariais laikyti. Buvo keletas „trečiadienių" – nesilanko, atsirado literatūros laikraštis – nerašo. Taip dalykams esant, vargu, ar ir ta idealioji valdyba nudirbtų didelius darbus. Bet ir čia ar vien tik rašytojų nepaslankumas kaltas. Jei jie neprisirengia nė nario mokesčio sumokėti? Aš manau, kad paties to nepaslankumo priežasties, bent iš dalies, tenka ieškoti ne kur kitur, kaip Rašytojų draugijos organizacijoj, jos pagrinduose. Rašytojų draugija – tai profesinė organizacija, kurioje esą gali sutilpti visi lietuviai rašytojai įvairių krypčių ir pažiūrų. Čia pirmiausia kyla klausimas, koki gi tie profesiniai reikalai, kurie įstengtų tokį margą mišinį sujungti? Tokių reikalų arba visai maža, arba beveik nesant pas mus rašytojų profesionalų, jie yra neopūs, nejaučiami, neaktualūs. Dalį jų aprūpina žurnalistų sąjunga, tat rašytojai, kuriems tat svarbu, priklauso tai organizacijai ir ten nario pareigas atlieka uoliau. Nesant opių

profesinių reikalų, ką gi darys tarpusavy susirinkę „jaunieji" ir „senieji", kairieji, tautininkai ir neokatalikai, realistai, neoromantikai, utilitaristai ir dar kitoki? Tokioj margoj draugijoj nėra jaukumo, nėra intymumo, nėra nei ideologinių momentų, kurie maitintų draugijos gyvenimą. Einant ligi galo būtų galima net pasakyti, kad dabartinė Rašytojų draugija neveiklumu tik ir laikosi. Leiskime, kad ji gauna pakankamai lėšų, ima leisti knygas, skelbti konkursus, skirti premijas, komandiruoti užsienin, duoda pašalpas ir paskolas ir t.t. Tuomet netruktų visi aukščiau minėti skirtumai užsiaštrinti, paryškėti, prasidėtų organizacijoj vidaus kova ir draugija arba pairtų, arba pamažu atsistotų ant kokio nors ideologinio pagrindo ir taptų vieninga. Juk anais metais, kai buvo suorganizuoti keli vieši literatūros-muzikos vakarai, tuojau pasklido kalbos, esą Rašytojų draugiją apvaldę naujaromuviečiai, proteguoją saviškius ir pan. O juk čia aktyvumas buvo pasireiškęs tokioj nekaltoj, platoniškoj srity!

Ar turime jau padaryti išvadą, kad dabartinę Rašytojų draugiją reikia likviduoti? Aš to nemanau ir kitiems tokių minčių nenoriu įkvėpti. Aš tik norėjau iškelti porą klausimų, dėl kurių verta pagalvoti. Galimas daiktas, kad rašytojų tarpe yra žmonių, kuriems dabartiniai draugijos organizavimo dėsniai atrodo tikslūs ir teisingi. Gal yra žmonių, kurie turi numatę priemonių draugijos veiklumui atgaivinti, narių susidomėjimui sužadinti ir rašytojo prestižui pakelti visuomenės akyse. Lai ateina jie į susirinkimą, lai prabyla ir lai neatsisako paimti draugijos vairą į savo rankas! Juk kiekvienoj draugijoj pasitaiko valdybų veiklių ir neveiklių. Jei pasirodo, kad blogybių šaknis glūdi ne organizacijos esmėj, tai ji gali būti išrauta. Pagaliau, jei šiandien dar nėra pribrendęs laikas rašytojams

organizuotis kitais pagrindais, tai, be abejo, geriau turėti tokią draugiją, kokia dabar yra, negu jokios neturėti.

Rašytojo vardo prestižą pakelti visuomenės akyse aš laikau ne tik svarbiu kiekvienos literatų organizacijos uždaviniu, bet ir viena iš svarbiųjų sąlygų jos sėkmingam darbui. Ar šiokia, ar tokia bus Rašytojų draugija, šiokia ar tokia jos vadovybė, be visuomenės ir vyriausybės paramos ji nieko svarbesnio negalės pradėt veikti. Tos paramos jai teks ieškoti, prašyti, reikalauti. Aišku, kad valdyba tai galės daryti tik tuomet, jei jos atstovaujamoj organizacijoj bus susispietę žmonės, turį visuomenėj pasitikėjimo ir galį pateisinti savo, kaip rašytojų, vardą. Kuo gi kitu rašytojas gali pateisinti save, jei ne raštais. Esu tikras, kad visuomenė reikalauja iš mūsų ne literatūros vakarų, ne veiklumo draugijose, bet pirmiausia gerų raštų. Leiskim, kad visuomenė tų raštų nereikalauja, kad ji jų net ir neskaito, tai vis dėlto tik raštais rašytojas įgys visuomenėj pasitikėjimą ir gerą vardą. Tuo tarpu mums patiems ir visiems aišku, kad mūsų literatūrinis bagažas yra pusėtinai lengvas. Vieni tebesidžiaugia anais laikais, jaunystėje, lengvai įsigytu vardu, kiti šiaip taip verčiamės prieš metų eilę uždirbtu indėliu, treti įsivaizduojam esą pabaigti rašytojai po pirmo abejotinos vertės debiuto, ketvirti..., bet kam čia skaičiuoti bei rūšiuoti savas ir svetimas nuodėmes! Gana to, kad lietuvių literatūra tebėra menka, o galėtų būti geresnė, kad kiekvienas iš mūsų galėtų duoti daugiau ir geresnių dalykų negu yra davęs. Šitai ir padrąsina mane Rašytojų draugijos klausimą apversti kitu šonu. Kas mums iš literatų draugijos be literatūros? Dėl to, kaip ten bebūtų su draugija, stiprinkim literatūrą, pateisinkim, įrodykim, kad esame rašytojai! Tuo tikslu turėtume paskelbti sau intensyvaus literatūrinio darbo penkmetį. Kiekvienas rašytojas tu-

rėtų pasiryžti ir ištesėti duot visa geriausia, ką tik jis gali duoti. Lietuvių literatūra ima domėtis užsienis. Daug smalsių ir ne visuomet prietelingų žvilgsnių seka mus. Atėjo laikas pateisinti ne vien tik save savo visuomenės akyse, bet ir lietuvių tautos esimo teisę kultūringojo pasaulio akyse. Šiandieninės mūsų visuomenės abuojumas neturėtų mus baidyti, nes mes esam reikalingi Lietuvių Tautai. Penkeriems metams mes turėtume palikti dūmais patvinusias kavines, su savo estetiniais ir visuomeniniais idealais pasijusti ne tvankaus Kauno, bet plačios Lietuvos akivaizdoje, o už jos įžiūrėti ir tolimas Europos perspektyvas. Mes turime duoti lietuvių literatūrai išstudijuotų, paruoštų, išgyventų kūrinių, rimto turinio ir gražios formos. Mes keliais laipsniais turime pakelti literatūrinę kultūrą Lietuvoj, kad ji prilygtų lietuvių inteligentijos elito išsilavinimą ir skonį. Mes turime taikyti į viršūnes, tuomet ir žemumas sužavėsime. Turėtume bent kartą liautis su panieka žiūrėję į mūsų inteligentiją. Atsiminkime, kad jos lektūroje mums dar konkuruoja visa eilė didelių rusų, lenkų, vokiečių ir prancūzų senesnių ir jaunesnių rašytojų. Ar mes patys juos paskaitome? Ar ne čia glūdi mūsų nepasisekimo ir literatūros krizės priežastys? Tat turime padaryti, kad būsimasis istorikas apie 1935–1940 metų tarpą pasakytų, tai buvę kūrybos pakilimo metai, papuošti geriausiais to laiko rašytojų veikalais. Momentas yra patogus. Gyvenimas išsišakojo ir nusistojo, medžiagos pagausėjo, tauta pribrendo tolimesniems žygiams, aplink spirginančiai kunkuliuoja naujo laiko dvasia. Susikaupkime!!

Bet mano kolegos šypsosi, kad aš įpuoliau į patosą, egzaltaciją ir nukrypau nuo temos, gal tyčia sukdamas pėdas nuo Rašytojų draugijos reikalų. Ne. Šio lapo periferijose vaidenasi puiki draugijos ateitis. Bet aš taip norėčiau, kad po penkerių

metų mes turėtume neginčijamą teisę reikalauti, kas mums priklauso. Jei tą teisę savo darbu mes įsigysime, esu tikras, kad nereiks ja naudotis, nes mes jau turėsime tai, kas mums priklauso. Šitokių vilčių akivaizdoj nesunku įpulti į patosą ir egzaltaciją. O perspektyvų ir pasiskatinimo mums reikia.

1934

LRD pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino žodis, pasakytas atidarant metinį rašytojų suvažiavimą

Kolegos rašytojai!

Lygiai prieš metus jūs pavedėte mums, dabartinei valdybai, atstovauti Draugijai, rūpintis jos reikalais, ginti jos interesus. Šiandien tos mūsų pareigos jau baigiasi, ir mes grąžiname šiam visuotinam susirinkimui duotus mums įgaliojimus.

Atidarydamas šį susirinkimą, aš senosios valdybos vardu sveikinu Jus, čia taip gausiai susirinkusius, ir linkiu sėkmingai išspręsti visus mūsų Draugijos reikalus. Be to, aš norėčiau mums palinkėti, kad šia proga mes arčiau susitelktume, pajustume tarpusavinį ryšį ir atsigaivintume naujais kūrybiniais pasiryžimais.

Lietuvio rašytojo darbas, paskirai ir organizacijoj, mūsų gyvenimo aplinkybėse vis dar nėra normalus ir tinkamai vaisingas. Bet ir plačiau žiūrėdami į šių dienų gyvenimo reiškinius, į visą kultūrinį mūsų epochos foną, pastebime daug tokių dalykų, dėl kurių susirūpinimo šešėlis galėtų aptemdinti ir šviesius laimėjimus, jeigu jų ir turėtume.

Mūsų rašytojų darbas, kaip visi žinome, yra artimai susietas su visu kultūrų laikotarpio pasaulėvaizdžiu, su jo ideologija, kryptimis ir nuotaikomis. O ką gi mes matome aplinkui? Nebėra man reikalo plačiau kalbėti apie tai, kaip susidrumstusi šiandien yra pasaulio atmosfera ir kaip nauja visuotinė katastrofa gresia suardyti ne tik paskutines visokio kūrybinio darbo aplinkybes, bet sunaikinti ir ligšiolinius kūrybos laimėjimus. Atrodo, kad simboliniai Vydūno „Gaisro" įeigos regėsiai iš naujo ima kartotis mūsų akivaizdoj: pro lėktuvą ir radijo stotį, raudonos šviesos skrituly, „matyti didelė šaunama mašina, patranka. Dar ji dirbama. Jos vamzdis tamsiai rudo vario žėri kaip angies oda. Bematant mašina baigta". Ir jei kada, tai ypač šiandien visiems tos mašinos kalėjams, daugiausiai visokiems nacionalizmo vadams, tinka Vydūno priekaištas: „Iš jūsų dvasios ir širdies išaugo mašinos?"...

Tokių reiškinių akivaizdoje kas belieka rašytojui, jei ne visomis pajėgomis, visais gebėjimais ir priemonėmis dėtis prie visų tų, kurie dar išdrįsta pasipriešinti bekylančiam chaosui, neapykantai ir skelbia solidarumo bei teisingumo principus kultūrai ir žmoniškumui apginti.

Tačiau jei mes, palikę plačiuosius horizontus, kurių mūsų žodis dar neįstengia pasiekti, susitelksime čia pat, Lietuvos padangėj, tai pamatysime vaizdą nė kiek giedriau nenuteikiantį. Lietuva šiandien randasi prie pačios šėlstančios nacizmo gerklės[1]. Lietuva apšmeižta, apspjaudyta, išniekinta! Lietuva brutualiai apspardoma už kiekvieną bandymą savo teises ginti. Tie, kurie per amžius dėjosi esą tiesos ir kultūros nešėjai, kaip tada, taip ir šiandien pasirodė pikčiausio melo, neapykantos ir vergovės apaštalai. Jėga ir klasta jie naikina mūsų tautą, jie mūsų brolius pikčiausiais išgamomis paverčia!

Mes esame tragiško mūsų istorijos momento liudininkai.

O viduje, čia pat, mumyse – mūsų visuomenėj, baltojo Vyčio ženkle? Vyčio, iš kurio pasagos, pasak Faustą Kiršą, šviesuoliai buvo sukibę traukti aukso uknolių? Deja, perdegusių idealų pelenų žarstymas bene tinkamiausiai simbolizuoja mūsų nuotaiką. Sulaukėm, kad lietuviškas kraujas pasiliejo Basanavičiaus, Kudirkos, Mačio-Kėkšto, Andziulaičio-Kalnėno, Vaičaičio krašte[2].

Broliai rašytojai, atleiskite man, kad aš šią valandą primenu Jums visa tai, kas yra juodžiausia mūsų gyvenime. Aš noriu, kad mes, lietuviai rašytojai, sutelktinai tai pajustume, kas kiekvienam iš mūsų paskirai yra žinoma. Bet kas gi daryti? Ar tokių reiškinių akivaizdoj ir mes, kaip tie bibliniai tremtiniai, susėdę ant Babilono upių krantų, turime verkti, pakabinę savo kanklius ant gluosnio šakų? Be abejo, ne. Tiesa, kad rašytoją veikia jo epocha, kad jis yra savo visuomenės auklėtinis, bet jis nėra ir negali būti jos vergas! Tiesa, kad mes atkuriame savo aplinkos gyvenimą, bet mes galime jį teisti ir suprasminti naujų idealų šviesoje. Mes galime atskleisti naujų perspektyvų, mes galime ir didžiausią gyvenimo menkystę rodydami, žadinti ko nors geresnio pasiilgimą. Svarbu, kad mes patys tokių idealų turėtume, kad mes patys ko nors geresnio ilgėtumės.

Laimei, visa mūsų literatūros tradicija rodo mums šį kelią ir duoda nepamirštamų pavyzdžių. Praeity mes neturime didelių estetinių kūrybinių šedevrų, bet turime daug tautinio ir visuomeninio idealizmo gaivintų didelių asmenybių. Neminėdami ankstyvesniųjų, prisiminkime bent kai kuriuos iš tų, kurių kapai supilti jau iš Nepriklausomosios Lietuvos žemės: Žemaitę, Sofiją Pšibiliauskienę-Lazdynų Pelėdą, Mariją Pečkauskaitę, Motiejų Gustaitį, Maironį, Tumą-Vaižgantą. Visų

jų kūryba – tai drąsūs polėkiai iš juodos realybės į tautinio ir visuomeninio idealizmo aukštybes. Atsiminkime pagaliau ir vėliausiai mus palikusį ir galbūt sąmoningiausią idealizmo skelbėją Lindę-Dobilą, kurio visas literatūrinis veikimas buvo pagrįstas lietuviškojo idealizmo reiškinių ieškojimu bei komentavimu ir lietuviško tautinio renesanso skelbimu. Jo atminimą pagerbkime atsistodami.

Kolegos rašytojai! Mes čia esame susirinkę įvairių pažiūrų ir įvairių krypčių. Daug kas mus skiria. Bet aš norėčiau priminti tai, kas mus turėtų jungti: būtent, ar tai tautinis, ar tai visuomeninis idealizmas, be kurio negali būti jokio kūrybinio entuziazmo, juoba jokios įtakos tai gyvenimo aplinkumai, dėl kurios mes visi sielojamės.

Lietuvių tautai ir visuomenei kaip seniau, taip ir dabar buvo ir tebėra reikalingas stiprus ir prasmingas lietuvio rašytojo žodis ir žygis. Pabandykime, išdrįskime jį kurti!

1935

LRD pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino žodis, atidarant literatūros šventę

Ponas Respublikos Prezidente, Ponai Ministeriai, Ponios ir Ponai.

Ši iškilminga šventė, į kurią Jūs teikėtės taip gausiai atsilankyti, yra tikrai nepaprasta ir pirma tokia mūsų literatūros gyvenime. Čia pat netrukus bus įteiktos premijos už parinktus 1935 metų veikalus: Valstybės premija Ievai Simonaitytei už Mažosios Lietuvos buities romaną „Aukštųjų Šimonių likimas“,

Raudonojo Kryžiaus vaikų literatūros premija Vytautui Tamulaičiui už „Skruzdėlytės Greitutės nuotykius“, knygų leidimo b-vės „Sakalo“ premijos už jo išleistus veikalus – Petrui Cvirkai už romaną „Žemė maitintoja“ ir Antanui Miškiniui už eilėraščių rinkinį. „Varnos prie plento“ ir „Spaudos Fondo“ premijos už šios firmos išleistas knygas: Matui Šalčiui už kelionių aprašymus „Svečiuose pas 40 tautų“, Petrui Vaičiūnui už eilėraščių rinkinį „Saulės lobis“ ir Kostui Korsakui už vertimus.

Pradėdamas šią šventę, lietuvių Rašytojų draugijos vardu aš sveikinu kolegas laureatus ir linkiu jiems toliau dar geresniais kūriniais praturtinti mūsų literatūrą. Man ypatingai džiugu šia proga pabrėžti tas reikšmingas faktas, kad tarp išrinktųjų veikalų vienas, laimėjęs valstybinę premiją, yra parašytas autorės, kilusios iš Klaipėdos krašto, iš to krašto, kuris yra laikomas Mažosios Lietuvos dalim. Mes dažnai esame linkę nusiskųsti, kad Mažoji Lietuva yra nuo mūsų nutolusi, kad tautinė sąmonė joje apsnūdusi. Bet štai literatūros gyvenimo reiškiniai mus bent iš dalies suramina. Didysis Duonelaitis, Rėza, Vydūnas, neminint visos eilės kitų, rodo, kad lietuvių tautos kūrybinė galia buvo ir tebėra gyva ir Mažojoj Lietuvoj. Šios dienos laureatė tai patvirtina: Duonelaičio „Metai“, Rėzos „Dainos“, Vydūno „Prabočių šešėliai“ ir štai Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimas“ – tai vienos, beveik nenutrūkstamos grandies žiedai, nors kitoki, bet gimininga, gražūs, mums savi ir suprantami. Jie rodo, kad lietuvio buitis praeity ir dabarty, jo siela ir kūryba yra ta pati tiek Didžiojoj, tiek Mažojoj Lietuvoj.

Aš nematau reikalo čia atskirai minėti kitus mūsų laureatus ir jų kūrinius. Rašytojui, kaip ir kiekvienam menininkui ar šiaip kūrybos žmogui, sveikinimai, linkėjimai, garbė ir pelnas

– tai paskutinis reikalas. Kūrėjas žino viena: kad vis tiek, koks bebūtų jo laimėjimas, jis yra tik menkas žingsnis tolimos tobulybės linkme. Jis žino, kad kaip pirmasis, taip ir kiekvienas tolimesnis žingsnis yra lygiai sunkus ir reikalaująs kaskart vis didesnio jėgų įtempimo. Be šito kūryboje nebus pažangos.

Tačiau rašytojas, kaip ir kiekvienas kitas kūrėjas, gali tikėtis, o kartais ir reikalauti vieno dalyko: dvasinės kultūros aplinkumos, atmosferos, be kurios jis greitai užtrokštų. Sunkiais momentais jis gali tikėtis ir pritarimo, ir susidomėjimo, ir paramos. Ir štai mes, rašytojai, norėtume tikėti, kad šios dienos šventė nėra koks iš netyčių atsiradęs sporadinis reiškinys, bet pasekmė to, kad mūsų tautoj ir visuomenėj tokia dvasinė atmosfera aplink literatūrą ima susidaryti, kad ima atsirasti ir susidomėjimo, ir pritarimo, ir paramos jai kelti ir ją ugdyti. Įvairios komisijos, kurių nė viena, be abejo, nėra neklaidinga, nulėmė, kad realė parama premijų pavidalu tektų keliems išrinktiesiems. Jie tebūnie kaip ir kokie visuotinesnio reiškinio simboliai: jais ir per juos remiama bei skatinama visos mūsų literatūros kūryba. Ir tie, kurie premijų negavo, gali lygiai džiaugtis su tais, kurie jas gavo.

Antrojoj šios šventės daly, poezo-koncerte, dalyvaus ir mūsų svečiai estų jaunosios kartos rašytojai Betti Alver, Ago Jöger ir Aleksej Rannit. Ketvirtasis jų kolega Arvi Moor, susirgęs, negalėjo mūs atlankyti. Šiuo vakaru jie mums, o mes jiems atsilyginame už pirmąjį lietuvių-estų literatūros vakarą, įvykusį Taline pereitų metų pabaigoj. Ten dalyvavo 4 mūsų jaunosios kartos rašytojai.

Šis estų rašytojų atsilankymas taip pat nėra atsitiktinis reiškinys, bet vaisius to kultūrinio Pabaltės tautų bendradarbiavimo, kuris visų yra laikomas reikalingu ir kuriam vykdyti

mūsų ir estų rašytojai padarė pirmus realius žingsnius. Mes tikimės, kad ir toliau mūsų santykiai augs ir stiprės, kad literatūrinis bendradarbiavimas apims visas tris Pabaltės tautas: latvius, lietuvius ir estus, ir kad gal jau netrukus bus sudaryta tų trijų tautų antantė.

Sveikindamas čia jaunuosius estų rašytojus, aš esu tikras, kad jų dalyvavimas šioje mūsų literatūros šventėje yra ne vien draugiškų, kaimyniškų santykių manifestacija, bet ir reikšmingas veiksmas Pabaltės tautų solidarumui ugdyti mūsų bendrosios tėvynės Pabaltės labui.

1936

LRD Pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino kalba, pasakyta per Šveicarų knygos parodos atidarymą

Gerbiamosios, Gerbiamieji!

Ši paroda, kurios atidaryme mes šiandien dalyvaujame, yra ne tik gražus dviejų tautų, šveicarų ir lietuvių, kultūrinio bendravimo pavyzdys, ne tik to kamerinio mažųjų tautų koncerto numeris, kaip vaizdžiai išsireiškė p. konsulas Dr. Kaestli, bet mums, lietuviams, ši paroda sukelia visą eilę prisiminimų ir asociacijų, susietų su viso mūsų kultūrinio ir politinio gyvenimo raida, nuo pirmųjų mūsų tautinio renesanso „Aušros" laikų ligi Nepriklausomybės atgavimo ir tolimesnės kovos dėl savo teisių. Aš čia neliesiu tų visų prisiminimų ir tų visų mums reikšmingų faktų, įvykusių Šveicarijos teritorijoj, jos tolerantiškų įstatymų ir humaniškos valdžios prieglobsty.

Dalyvaudamas čia, kaip lietuvių rašytojų draugijos atstovas, aš pirmiausia noriu pabrėžti apskritai tą kūrybinę iniciatyvą, tą grynai psichologinę įtaką, sklindančią iš mažos, laisvos, bet stiprios Šveicarijos.

Nuo mūsų jaunystės, nuo mokyklos suolo, mes žinojome, kad vidury Europos yra maža kalnuota šalis, kurios sūnūs su dideliu, nepalyginamu heroizmu iškovojo sau laisvę ir sukūrė valstybę, kurioj žmogiškos teisės, individualiniai įsitikinimai ir asmenybės apsauga yra garantuota ne tik tos valstybės įstatymais, bet ir pačia jos santvarka. Didvyriško Viliaus Tell'io tėvynė, „Aušros" laikais priglaudusi Šliupą, žavėjusi Vincą Kudirką, Biliūną, Maironį, Pečkauskaitę, išauklėjusi būrį mūsų visuomenininkų ir rašytojų, davusi prieglobstį mūsų revoliucininkams ir jų spaudiniams iki 1905 m., pasidariusi populiari ir plačiuose liaudies sluoksniuose, skatino mūs tautą kovoti su priespauda, su dvasine vergove ir siekti tolimų ir aukštų, kaip balti Šveicarijos kalnai, kultūros idealų.

Ir štai šiandien dalį Šveicarijos kultūros laimėjimų mes turime pas save ir galime akivaizdžiai su jais susipažinti. Man, kaip rašytojų draugijos atstovui, ypatingai malonu, kad šioje parodoje demonstruojama ta kultūros sritis, kuri pasireiškia spausdintu žodžiu, knygomis. Knygos, be abejo, apima plačiausią kultūros ir kūrybos sritį. Knyga – elementoriaus pavidalu yra pirmasis žingsnis į kultūrą. Visoki spausdinti vadovėliai ir mokymo knygos supažindina mus su ankstyvesniais laimėjimais, leidžia pasisavinti didžiulį žmonijos lobyną, pagaliau paruošia savarankiškam darbui ir kūrybai. Knygose glūdi visų amžių mokslas, išmintis, literatūra. Pagaliau meniškasis, formalinis knygos atžvilgis, knygos techniškojo darbo meniškumas, apskritai tai, kas vadinama knygos menu,

jau yra aukščiausio kultūros laipsnio padarinys. Turiningas mokslo, meno bei literatūros knygas gražiai, meniškai leisti sugeba tik aukštos kultūros tautos.

Štai dėl to ši šveicarų knygų paroda turi mums ne tik tam tikra prasme sentimentalinę, ne tik informacinę, bet ir auklėjamąją vertę. Šveicarų tauta, seniai iškovojusi sau kultūros kūrybos laisvę, būdama pačiame Europos kultūrų centre, ir knygos meno srity yra pasiekusi žymių laimėjimų, iš kurių mums pravartu pasimokyti. Aš tikiuosi, kad ši pamoka ir šis mūsų susilietimas su šveicarų tauta, knygos ir apskritai spaudos meno srity bus mums sugestyvus, įtikinantis ir vaisingas.

Baigdamas šiuos kelis žodžius, aš lietuvių rašytojų vardu sveikinu šios parodos iniciatorius ir kartu reiškiu jiems nuoširdžią padėką. Taigi pirmiausia Šveicarijos konsului ponui Dr. Kaestli, šveicarų rašytojų sąjungai, šveicarų knygų leidėjų sąjungai, visoms kitoms šveicarų organizacijoms, šį gražų darbą parėmusioms, o taip pat ir mūsiškiam „Spaudos Fondui" ir kitiems, prie šios parodos organizavimo prisidėjusiems.

Bendras šios parodos rezultatas tebus dar vienas neišdildomas bruožas, įspaustas į lietuvių-šveicarų kultūrinio gyvenimo santykius ir panašumus, apie kuriuos taip gražiai atsiliepė savo kalboj ir Šveicarijos atstovas p. d-ras Kaestli.

1937

Vaidybos menas ir Konstantinas Glinskis

Mes šiandien susirinkome čia pagerbti mūsų mylimo dramos artisto – aktoriaus ir režisieriaus Konstantino Glinskio,

sukakus trim dešimtim metų nuo jo darbo pradžios lietuviškoje scenoje. Nuo 1907 m. Jurbarko mėgėjų vaidinimai, nuo 1911 m. Suvorino Teatras ir lietuviškųjų spektaklių režisavimas Petrapily, nuo 1918 m. lietuvių teatro organizavimas Vilniuje ir Kaune, ir po to vaisingas režisieriaus, artisto ir scenos pedagogo darbas ligi šios dienos – štai svarbesnieji Konstantino Glinskio kūrybinio kelio momentai.

Scenos menininkas, švęsdamas savo sukaktuves, yra tuo ypatingas, kad jis nesėdi pasyviai už stalo, klausydamas jį giriamų kalbų, jis nedemonstruoja savo anksčiau sukurto lobio, bet dažniausiai rodo mums save patį savo kūrybos metu, aukščiausiame savo įkvėpimo momente. Sukaktuvių spektaklis jam – tai ne buvusių laimėjimų džiaugsmas, bet dabartinis kūrybos susijaudinimas, kančia ir išgyvenimas dar vieno savo pasikeitimo – ir dar vienas žingsnis nežinomybėn, nes juk kūrybos veiksmas niekad negali būti pakartotas, o kiekvieną kartą naujas ir vienintelis. Sukaktuvių spektakly džiaugiasi ne tiek jis, jubiliatas, kiek mes, žiūrovai, nuteikti jo vaidybos, priimdami saldžią jo kūrybos išdavą, apsaugoti nuo jos kartumų ir jausdamiesi, kad paskutinis sprendėjo žodis priklauso mums. Jis, artistas aktorius, tam mūsų sprendimui negali būti abejingas, nes vienas iš jo kūrybos ypatingumų yra tas, kad jis jaučia kontaktą su mumis, kad jis apkrečia mus savo išgyvenimais, savo susijaudinimu ir iš auditorijos sklindančia nuotaika vėl ugdo savo įkvėpimą. Spontaniškas auditorijos pritarimas yra jam brangus ne dėl to, kad glostytų jo savimylą, kad skelbtų jo garbę, bet dėl to, kad tas pritarimas yra vienintelis nemelagingas jo galios liudijimas, neatskiriama jo kūrybinio veiksmo dalis. Nuskambės paskutiniai aplodismentai, užges rampos šviesos, atvės nuotaika, išblės įspūdžiai – ir iš

aktoriaus kūrybos beliks nykstąs atsiminimas ir gal dar keletas recenzijų bei kritikų, ne visados teisingų, ne visados taurių ir niekados neduodančių nė mažiausio supratimo apie aktorių tiems, kurie patys nėra jo matę.

Štai čia mes ir turime paliesti keletą vaidybos meno savumų, būdingai išskiriančių jį iš kitų meno šakų ir paryškinančių šios dienos sukaktuvių prasmę.

Pirmiausia – tariamasai vaidybos momentiškumas, nykstamumas. Visiems žinoma, kad rašytojas savo kūrybos vaisius palieka knygose, tapytojas paveiksluose, skulptorius statulose, kompozitorius gaidose. Jų kūryba kiekvienam yra prieinama, kada tik nori, ją gali studijuoti ir patikrinėt, ji, kaip sakoma, sudaro pastovų indėlį į tautos ir žmonijos kultūrą. O ką gi palieka aktorius? Be mechaniškai užfiksuotų, netobulų, besielių savo vaidybos atvaizdų, daugiau nieko. Akimirka po akimirkos gema ir miršta jo menas, nieko pastovaus nepalikdamas, už rampos šviesos ir teatro sienų toliau nesiekdamas.

Prie šitos, nelabai aktorių paguodžiančios, bet vis dėlto panašios į tiesą nuomonės prisideda ir kitos, dar mažiau raminančios ir mažiau teisingos. Ką esą kuria aktorius? Reprodukuoja rašytojų, poetų, dramaturgų sukurtus asmenis, kalba jų žodžiais, pamėgdžioja jų veiksmus. Jis, sako, žmogus be asmenybės, jam jos nė nereikia, nes jis neturi kuo, nei kaip, nei kada savęs pareikšti. Ir koks, sako, jo kūrybos tikslas? Sočios minios pramoga, geriausiu atveju utilitariniai kokio moralisto ar visuomenininko tikslai, o blogiausiu – žemųjų instinktų bei aistrų žadinimas. Ir štai dėl šitokio vaidybos prasmės supratimo, o gal ir dėl neišvengiamai aktoriaus darbą lydinčių menkysčių, krinta scenos menininkui užgaulus, vulgarus apibūdinimas – *komediantas!* Ir mūsų jubiliatas, klusnus savo

prigimties ir talento balsui, dar pirmus žingsnius žengdamas vaidybos meno keliu, sutiko griežtą pasipriešinimą, be abejo, iš gera jam linkinčių lūpų: *komediantu nebūsi!*

O vis dėlto komediantu, vadinasi, scenos menininku, ne vien aktorium, bet ir režisierium Konstantinas Glinskis liko. Jis pats berods nesijaučia prasilenkęs su savo gabumais ir gyvenimo paskirtim, o mes, stebėdami jo darbus ir darbus daugelio kitų, kurių pėdomis jis nuėjo, lengvai nusikratome visokiais neaiškumais, visokiomis abejonėmis, galinčiomis aptemdyti gražaus ir kilnaus vaidybos meno esmę.

Estetai ir meno filosofai idealistai visokios meno kūrybos šaltinio ieško grožy, kurį supranta kaip dieviškųjų idėjų atspindį, o meno kūrybą – kaip jų realizavimą žmogaus pajautimams prieinamomis lytimis. Šitokią meno pradžios koncepciją lyg ir pateisintų vaidybos menas. Ne tik metafizinis, bet ir istorinis jo tyrinėjimų kelias veda mus į religinius, sakralinius veiksmus ir atnašavimus dievybei pagarbinti. Primityvių tautų apeiginiai žaidimai, graikų dionizijos, viduramžių bažnytinės apeigos ir iš jų išaugusios misterijos – tai kilni vaidybos meno ir teatro pradžia. Žmogus-aktorius imasi atvaizduoti dieviškus ir herojiškus žygius, tuo momentu išsižadėdamas savo asmenybės, vadinasi, save patį aukodamas tai aukštesniajai idėjai, kuri realizuojasi, kuriasi jo vaidinamuose veiksmuose ir pavidaluose.

Moderniškas naujų laikų teatras išvadavo aktorių ir jo vaidybą iš religijos globos ir jos antprigimtinių tikslų, tačiau iš esmės vaidybos menas, kaip tam tikras psichologinis procesas, kaip kažko svetimo pasisavinimas ir su juo sutapimas, pasiliko tas pats. Ar kokio sinkretinio žaidimo primityvus dalyvis, ar kenčiantį karalių Edipą vaizduojąs graikas, ar viduramžių

misterijos personažas, ar pagaliau Konstantinas Glinskis kurioj nors eilinėj savo rolėj – visi jie atsimaino, aukoja save, priimdami svetimą pavidalą ir svetimus išgyvenimus.

Visiems žinomas yra psichologinis ne tik kūrybos, bet ir šiaip dvasinio gyvenimo dėsnis: jei rengiesi dideliam žygiui, jei eini į šventovę klausyti Dievo ar dievų balso, palieki šiapus slenksčio visus savo kasdienius rūpesčius bei reikalus ir sandariai užsidaryk duris nuo savo palydovų. Aktorius, žengdamas į Melpomenos (vaidybos deivės) šventovę, šį įsakymą turi pildyti kuo stropiausiai. Jis turi palikti šiapus ne tik savo rūpesčius bei reikalus, bet ir visą eilę savo asmenybės reiškimosi formų: savo priprastą kalbėjimo būdą, savo manieras, savo išvaizdą, savo nuotaikas – jis ne kartą turi nugalėti visą savo emocinį gyvenimą ir pasisavinti griežtai priešingą: nugalėjęs savo džiaugsmo polėkius, jis turi tapti tragišku skausmo reiškėju, o sutramdęs savąją kančią, jis turi vaidinti juokdarį ir linksmuolį.

Bet ar šis atsimainymas, šis momentinis savęs paties aukojimas reiškia asmenybės silpnumą? Priešingai. Didžiausias savęs paneigimas, savęs išsižadėjimas aukštesniosios idėjos vardan yra didžiausias heroizmas, vien stiprių asmenybių dovana. Ir aktoriaus asmenybė iš tiesų turi būti stipri ir turtinga. Kūrybos momentu aktorius turi ne vien savęs išsižadėti, save aukoti, bet ir rasti savy daug įvairiopų dvasinių išteklių. Jis turi turėti daug inteligencijos ir intuicijos suvokti vaizduojamojo asmens psichikai ir jo būčiai, jis turi turėti lakią vaizduotę jį sau gyvai prisistatyti. Jo atkuriamas asmuo turi būti ligi smulkmenų gyvas, logiškas ir įtikinamas. O juk aktoriaus vaizduojamieji asmenys esti ne tik gausūs, bet dažnai labai įvairūs ir net priešingi. Elgeta, juokdarys, karalius, plėšikas,

žmogžudys ir šventasis, kasdienybės smulki menkystė ir retai sutinkamas dvasios galiūnas – visi jie su nesuskaitomais savo jausmais ir žygiais telpa aktoriaus artisto sieloj. Ir jeigu aktorius savo kūrybos veiksmu aukoja save dėl jųjų, tai tuo pačiu veiksmu jis juos ir valdo. Valdo savo sąmone, savo valia, savo visų dvasinių pajėgų susitelkimu. Valdydamas savo sukurtus personažus, artistas valdo ir mus visus, kurie jo kūrybą stebime. Mes su juo tikime ir pasitikim ir klusnūs sekame kiekvieną jo sielos suvirpėjimą. Ši valdžia yra didžiausias aktoriaus džiaugsmas ir geriausias atlyginimas už jo savęs išsižadėjimą, už jo auką, už jo buities nerimasčius – ir už visus jo aktoriškos garbės spyglius.

Ir štai dabar vėl kyla senas klausimas: nejaugi visa tai tik vienai akimirkai? Nejaugi aktoriaus kūrybos padariniai, kaip kokie vaiduokliai, gali gyventi tik magiškoj rampos šviesoj, o jai užgesus, išnykti negrąžinamai, be jokio pėdsako, be jokios žymės? Tai būtų ne tik skaudu, bet ir neteisinga, nes juk kiekvienas žmogus puoselėja savy slaptą viltį dar ir po mirties savo darbais gyventi, nekalbant jau apie meno kūrinius. Iš tiesų bergždžias darbas būtų įrodinėti, kad aktoriaus kūryba palieka tokių pat apčiuopiamų rezultatų, kaip, pvz., tapyba ar skulptūra. O vis dėlto ir aktorius nėra nuskriaustas. Kas žino? Žmonijos ir tautos vertybių balanse, žmogaus buities galutinėj sąskaitoj galgi aktoriaus meno momentalūs padariniai nusvers ne mažiau už dulkėtus tomus, pajuodusius bei išblukusius paveikslus ir aptrupėjusias statulas.

Dvi klaidingos iliuzijos kenkia mums teisingai orientuotis, vertinant dvasinio gyvenimo reiškinius: pirmoji – per didelis materialinės formos garbinimas, antroji – klaidingas laiko vertinimas. Mes per dažnai pamirštame, kad kartą realizuotas

net grynai psichinis veiksmas bei išgyvenimas gali apvaisinti ilgo laikotarpio gyvenimą, gali sudaryti tradiciją ir atsinaujindamas eiti iš kartos į kartą. Juk ar ne tokia tradicija remiasi vaidybos ir iš dalies viso teatro istorija? Ar ne iš tokios gyvos tradicijos susikuria tautiniai tos pačios vaidybos požymiai ir stiliai? Juose, be abejo, yra gyvi ir ankstyvesniųjų korifėjų kūrybos laimėjimai. Teatro menas yra permanentinis nuolatinis menas, ir stiprių asmenybių jame įdiegti pradai lieka gyvi labai ilgą laiką.

Bet jeigu to ir nebūtų, kam būtinai kūrybinio veiksmo vertę sieti su tradicija, su praeitim bei ateitim? Praeities nebėra, nes ji praėjo; ateities dar nėra, nes ji neatėjo. Visa mūsų būtis yra dabarties akimirkoj – ir jokia iliuzorinė praeities bei ateities amžinybė negali mums atstoti dabarties gyvenimo pilnybės. Praeitis ir ateitis egzistuoja tik proto sąvokoj – dabartis realybėj, išgyvenime. Praeitis ir ateitis yra tik mūsų netobulo, materialinio žemiško gyvenimo, daiktų suvokimo kategorijos. Anapus regimybės amžinybėj nėra praeities nei ateities. Ten visa begalinė būtis egzistuoja visa kartu viename amžinai dabarty tebesitęsiančiame momente. Tad ar verta sielotis, kad viena ar kita mūsų netobulos kūrybos rūšis nesusikristalizuos į apčiuopiamas formas, nepaliks regimų pavidalų ateinančioms kartoms? Pavidalas yra pripuolamybė, akcidensas, o kūrybos esmė yra ta pati. Kūryba yra amžina dabartis – amžinas katharsis, amžinas dabarties išgyvenimas, – ir čia nėra jokio esminio skirtumo tarp įvairių meno šakų, nors ir kažin kaip jos skirtųsi savo materialinėmis formomis. Vaidyba gal tik tuo yra pranašesnė, kad ji leidžia mums stebėti patį kūrybos veiksmą, daro jį akivaizdų ir leidžia mums jame dalyvauti. Dėl to vaidyba dabarties išgyvenime, kūrybos veiksme,

jungia mus daug stipriau negu kitos šakos. Teatro auditorijoj visi mes gyvename viena mintimi, vienu jausmu, taip, kaip to reikalauja scenoje vaidilų kuriamas veiksmas. Teatro auditorijoj mes jaučiamės tarsi vienas sudėtinis kūnas, kuriame egoistinius mūsų norus, menkas smulkias užgaidas suvaržo, niveliuoja kolektyvo dvasia ir savijauta. Šitas ryškus socialinis vaidybos meno pobūdis turi labai didelę reikšmę solidarumo jausmui diegti, tarpusavio susipratimui, taikiam sugyvenimui ir kitoms socialinėms vertybėms ugdyti.

Čia iš teorinių samprotavimų mes grįžtame į šios dienos sukaktuvių šventę. Visi tie vaidybos meno savumai ir nuostatai, kuriuos aš leidau sau čia trumpai priminti, gali būti pailiustruoti Konstantino Glinskio trijų dešimtų metų teatrine veikla. Ir jo menas buvo auka, savęs išsižadėjimas, tačiau ir valdymas. Jis valdė savo kuriamuosius personažus, o jais valdė ir mus, savo žiūrovus. Kaip artistas, iš savo turtingos ir taurios asmenybės jis sukūrė mums visą galeriją personažų – labai įvairių, bet visuomet išgyventų ir įtikinamų. Kaip režisierius, jis pasižymėjo dideliu taktu, skoniu ir menine nuovoka, rasdamas deramą pusiausvyrą tarp realybės ir fantazijos, tarp tikrovės ir idealo. Kaip scenos pedagogas, jis brangino savo mokinių individualybę, skatino juos ugdyti ir turtinti savo vidaus pasaulį, krauti savy vaidybos meno išteklius. Dėl to Konstantinas Glinskis ilgai bus gyvas mūsų teatro tradicijoj ir vaidybos mene.

Konstantino Glinskio teatrinė veikla yra artimai susijusi ne tik su mūsų vaidybos meno ir teatro istorija, bet ir su ištisu mūsų kultūrinės raidos laikotarpiu. Šitai mums paaiškės, jei prisiminsime, kokios kultūrinės, visuomeninės, tautinės reikšmės turėjo anie prieškariniai vaidinimai Jurbarke, Petrapily ir kitur, režisuojant Konstantinui Glinskiui. Jo menas tada tarnavo

tautinei ir pilietinei mūsų sąmonei žadinti, kaip to reikalavo ano laikotarpio aplinkybės. Pasikeitus laikams, vaidyba turėjo tapti savaiminga tautinės kultūros vertybe. Ir čia Konstantinas Glinskis buvo vienas iš pirmųjų, pradėjusių organizuoti lietuvišką dramos teatrą. Ar bereikia minėti, kad jis ligi šiai dienai yra vienas iš talentingiausių ir mylimiausių mūsų vaidilų.

Garbinga yra patekti į tautos kultūros istorijos lapus. Konstantino Glinskio vardas bus juose įrašytas neišdildomai. Jo ir kitų mūsų meno pionierių bei tautos žadintojų pradėtas darbas, mes tikime, sutelks mus į vieną bendrą kūrybos žygį, kurio roles mums visiems yra paskirstęs Didysis mūsų visų likimo Režisierius.

1937

Rašytojo žodis prie mikrofono

Persiritus per Lietuvą karo bangai ir aptvarkius bent dalį Lietuvos sostinės Vilniaus griuvėsių, rašytojo žodis vėl skamba iš mikrofono. Ne tik dabar, bet ir sunkiausiais vokiečių okupacijos laikais lietuvis klausytojas laukė to žodžio, kaip vieno iš labai negausių giedresnių kultūrinių sušvytėjimų. Klausytojas žinojo, kad rašytojas jo neapvils ir sugebės pro visokias cenzūras išreikšti tai, ką jis pats jaučia, įdiegti atsparumo, pasipriešinimo ir pasitikėjimo šviesesne ateitim. Ir jeigu lietuvių tauta vieningai ir ištvermingai priešinosi okupantų ir jų talkininkų užmačioms, tai didelė dalis to nuopelno tenka lietuvių rašytojams, artistams, dainininkams ir choristams, kurie patriotinį eilėraštį ir patriotinę dainą radijo bangomis

skleidė po visą Lietuvą. Literatūrinių valandėlių, Tėvynės garsų, Filharmonijos liaudies ansamblio, Čiurlionio, „Varpo“ ir kitų chorų transliacijų metu kiekvieno lietuvio inteligento butas ir kaimo gryčios skambėjo lietuviškos lyrikos ir dainos garsais, kurie skelbė, kad lietuvis būtų budrus, kad jis nesiduotų pavergiamas, kad jis pasiryžtų geriau mirti, negu vergauti okupantui, kad laisvė yra brangiausias tautos idealas ir jis bus pasiektas po visų dabartinio karo šiurpių baisenybių. Gal kada nors bus patyrinėta okupacinio laikotarpio mūsų lyrikos ir dainos simbolika ir kokia prasme klausytojas priimdavo net ir senųjų rašytojų iš pažiūros abejingus tekstus. Šiandien tenka vien konstatuoti, kad šiuo atžvilgiu tarp rašytojo ir klausytojo buvo glaudus sąlytis ir klausytojas tinkamai įspėdavo ir iškomentuodavo rašytojo žodį, o rašytojas įspėdavo klausytojo dvasinį alkį ir jį tenkindavo. Tai yra didelė paguoda mums iš juodų vokiškosios okupacijos metų. Praėjo jie kaip tvankus košmaras su visokiomis kolonizacijų, nutautinimų ir pavergimų grėsmėmis, su aukštųjų mokslo įstaigų daužymais ir nekaltų žmonių žudymais.

Praslinko maždaug pusė metų po to, kai vokiečiai, Raudonosios Armijos stumiami, pasitraukė iš Lietuvos, pavertę miestus griuvėsiais, o kaimus – nuodėgulių krūvomis. Deja, Lietuvos padangė ir šiandien raudonuoja gaisrais ir lietuvio kraujas tebesilieja gausiau negu andai. Lietuvoje niršta brolžudiška kova, kokios dar niekad mūsų tautoje nėra buvę. Sukilo brolis prieš brolį, įsiliepsnojo pagieža ir kerštas, susidrumstė galvosenos, siaubingo chaoso banga ritasi per Lietuvą, grėsdama nušluoti visa tai, kas buvo likę po karo bangos.

Kas gi atsitiko? Tauta sustojo lemtingiausioj savo likimo kryžkelėj. Politinės išminties reikalas nušviesti jai teisingą

linkmę ir kelią. Poetai dažniausiai nesti politikais. Nesu politiku nei aš. Poetas tegali gyventi tautos likimu, su ja džiaugtis ir su ja kentėti. Bet gyvendamas tautos likimu, poetas greičiau ir gyviau pajunta reiškinių prasmę ir gresiančius tautai pavojus. Taigi ir šio meto įvykiai negali nekelti lietuvių rašytojų ir poetų širdyse dideliausio sielvarto ir susirūpinimo. Visi mes norime, kad negausinga mūsų tauta iš karo verpetų išplauktų kūrybinga ir pajėgi naujojo gyvenimo uždaviniams vykinti. Dėl to ir dabar kyla tas pats neramus klausimas, kurį aš dar pirmojo Didžiojo karo metu buvau išreiškęs šiuo posmu:

Žinau, pasibaigs tas audros ūžesys,
Pavasaris žemę žiedais aptaisys,
Bet ką gi papuoš pirmas žiedas kvapus:
Ar juodus dirvonus, ar šaltus kapus?[1]

Dabartiniai įvykiai kelia baimę, kad tas pirmas ateinančio pavasario žiedas gali papuošti mūsų tėvynėje tik „juodus dirvonus ir šaltus kapus“, ir tai ne perkeltine, bet tiesiogine prasme.

Kad taip neįvyktų, mes turime vienu balsu sušukti: meskite brolžudišką kovą, liaukitės kėlę brolį prieš brolį, neklaidinkite liaudies nepagrįstomis iliuzijomis, nesėkite kerštо ir neapykantos saviesiems, saugokitės priešo pinklių, nesiduokite suvedžioti jo agentams!

Šiandien mums reikia suprasti vienas pagrindinis ir svarbiausias dalykas: kelias į šviesesnę ateitį eina tik per visų laisvę mylinčių tautų bendro priešo sutriuškinimą. To priešo, kuris mus su panieka ir pašaipa pravardžiuodavo „Bauervolku“, kuris skyrė mums juodojo darbo vergų vietą savo suprojektuotoj „Naujojoj Europoj“. Ta „Naujoji Europa“, jeigu jis

būtų laimėjęs karą, tikrai būtų virtusi žiauriu tautų kalėjimu. Priešas turi būti sumuštas! Greita ir teisinga taika yra mūsų išgelbėjimas. Mes tikime, kad ši baisi pasaulinė katastrofa, kurios esame liudininkai ir dalyviai, negali praeiti nepadariusi didžiulės įtakos visų žemynų ir visų tautų likimui. Įsijunkime į visuotinės pasaulio raidos vyksmą. Suvaidinkime jame nors mažą, bet teigiamą vaidmenį: išlupkime nors vieną plytą iš žiauriausios pasaulyje tironijos tvirtovės, dėkimės į aktyvią kovą prieš ją!

Baigdamas savo žodį, aš noriu palinkėti, kad tarp lietuvio rašytojo ir klausytojo vėl užsimegztų savitarpinis pasitikėjimas ir šiltas nuoširdumas. Aš esu tikras, kad ir šiuo sunkiu metu rašytojas klausytojo neužvils. Tegu tad ir rašytojas gauna nors tą moralinį pasitenkinimą ir atpildą, kad jo žodis yra girdimas ir priimamas, kaip vaisius didelio susirūpinimo lemiamoj likimo kryžkelėj.

1945

Sveikinimo žodis valstiečių delegatų suvažiavimui

Sveikinu valstiečių delegatų suvažiavimą mūsų amžinojoj sostinėj Vilniuje ir linkiu, kad jo darbai ir nutarimai būtų vaisingi iš karo griuvėsių atsistatančiai mūsų tėvynei Lietuvai.

1945

Kalba, laidojant Salomėją Nėrį

Prie Salomėjos Nėries karsto liūdi kiekvienas, kam brangi kūryba, kam brangus poezijos žodis, kuriuo žmonės bendrauja aukščiausio sielos pakilimo momentais. Tokiais momentais tartas poeto žodis esti visuotinis, neginčijamas, nediskutuojamas. Tokiu žodžiu poetas mus pavergia, geriau pasakius, laimi mus sau ir pats atsiduoda mums, įsiskverbdamas į mūsų jausmus ir mintis. Jis pasidaro mūsų draugas, mūsų brolis ir sesuo.

Tokio žodžio paslaptį žinojo ir velionė Salomėja Nėris. Geresnioji jos kūrybos dalis – tai nuoširdi daina, kurią poetė išdainavo, įsiklausiusi į savosios lietuviškos žemės balsą, įsijautusi į jos žmonių sielą. Išdainavo ji ir savo pačios širdy kilusį ilgesį, meilę ir rūpestį dėl gyvenimo tragizmo, dėl jo mįslingumo, vingiuotumo, bet kartu ir herojiškumo tos epochos, kurioje jai teko gyventi ir kurti. Visa tai ji išreiškė nuoširdžiai, dainiškai, su lietuviškos sielos šiluma ir paprastumu.

Salomėjos Nėries daina nutrūko. Esti mirčių, kurias galėtume laiminti kaip žmogaus ir poeto išsivadavimą iš painių, neišbrendamų buities kryžkelių, esti mirčių, kurios tobuliausiai išbaigia pasiektus kūrybos laimėjimus. Bet esti ir tokių mirčių, kurios nutraukia kūrybos žygį tuo metu, kada poetas sukaupia savy daug patyrimo, kada jam buities mįslė jau buvo bepradedanti aiškėti ir ateities perspektyva švisti naujomis aušromis. Tokia mirtis atėmė mums ir Salomėją Nėrį. Ir ji buvo praturtėjusi naujais patyrimais, naujais išgyvenimais. Ir ji tebekaupė savy jėgų naujam dideliam kūrybos žygiui. Ji buvo pažinusi žmogiškojo skausmo ir sielvarto gelmę, tą neišsemiamą išminties ir kūrybos šaltinį. Ji nešasi į kapą ne tik pasiektus laimėjimus, bet ir neįspėtą savo sielos ir poezijos

paslaptį. Dėl to mirtis jai ne išsivadavimas, ne išbaigimas, bet didelė skriauda ir jai pačiai, ir visiems mums.

Lietuvių literatūros instituto vardu noriu jungtis su visais tais, kurie Salomėjos Nėries karsto akivaizdoj jaučia didelį liūdesį ir taria nuoširdaus atsisveikinimo žodį.

1945

Sveikinimas pirmajam Lietuvos tarybinių rašytojų suvažiavimui 1945 metų spalio mėn.

Sveikinu pirmąjį Lietuvos tarybinių rašytojų suvažiavimą Lietuvos TSR Mokslų akademijos ir Lietuvių literatūros instituto vardu. Linkiu, kad visi numatyti suvažiavimo darbai būtų atlikti sėkmingai ir spręstini klausimai išspręsti sąjungos ir mūsų literatūros klestėjimui.

Visi mes žinome, kad lietuvių literatūra net ir savo merdėjimo laikotarpiais buvo gyvai susijusi su liaudies ir tautos gyvenimu. Pirmieji lietuviškų spaudinių gamintojai, didysis Duonelaitis, Daukantas, Valančius, „Aušros" patriotai, Kudirka, Žemaitė, Maironis, Vaižgantas, Vydūnas ir visa eilė kitų rašė atsiliepdami į būtiniausius, gyviausius tautos reikalus.

Bet mes dažnai pamirštame kitą mūsų literatūros sėkmingai vykdytą uždavinį. Mūsų literatūra ne tik mokė gyvenimo išminties, ne tik kūrė ir auklėjo visuomeninius ir tautinius idealus ir kurstė už juos kovoti, bet ji dar bandė išryškinti patį lietuvio charakterį, atskleisti lietuvišką pasaulėvaizdį bei pasaulėjautą. Visi pajėgesnieji lietuvių rašytojai stengėsi susisieti su pačiu tautos pagrindu – liaudim, stengėsi iškelti iš

jos gyvenimo tai, kas yra būdinga, sava, kas liudija lietuvio savotiškus minties ir jausmo, tikėjimo ir gyvenimiškos išminties bei praktikos pasireiškimus.

Šitos mūsų literatūros pastangos – išryškinti tautinį lietuvio charakterį, jo pasaulėvaizdį ir pasaulėjautą tokiai tautai kaip mūsų, ilgus amžius pavergtai ir svetimųjų praskiestai, bene bus tik dar reikšmingesnės ir prasmingesnės, negu visi kiti auklėjamieji bei gyvenimiškieji tikslai. Ir tiktai tuo, ką mūsų literatūra yra ir bus pasiekusi tautinės individualybės išryškinimo srity, ji pateisins lietuvių tautos egzistenciją ir praturtins bendrą tautų kūrybos lobyną.

Gyvename didelių sukrėtimų ir tragiškų likimo posūkių epochą. Šių dienų uždavinys būtų įspėti, suprasti mūsų liaudies ir tautos balsą, suprasminti ir esmingai išreikšti lietuvių santykiavimą su šiais lemiamais epochos reiškiniais.

Sveikindamas šį suvažiavimą, aš linkiu, kad ir tarybiniai rašytojai dar su didesniu kūrybiniu pajėgumu tęstų gerąsias mūsų literatūros tradicijas: ne tik stovėtų lietuvių tautos laisvės ir garbės sargyboje, bet ir plėstų bei gilintų lietuviškos sąmonės prasiskleidimą naujos epochos aušroj.

1945

Kalba visuotiniame tarybinių Lietuvos rašytojų susirinkime

Visasąjunginės Komunistų partijos (bolševikų) CK nutarimas dėl „Leningrad“ ir „Zvezda“ žurnalų davė progos pasireikšti labai plačiam ir gyvam kritikos ir savikritikos sąjūdžiui,

kuris sujudino visą Tarybų Sąjungos literatūrinį gyvenimą. Šitas sąjūdis apvalė nuo karo metais susiplakusių nuosėdų sveikus tarybinės literatūros pagrindus. Tas sąjūdis, man atrodo, iškėlė tris vedamąsias tarybinės literatūros gaires: pirma, literatūra turi turėti realią tikrovės atramą; antra, ji turi būti aktuali, eiti kartu su gyvenimu; ir trečia, ji turi vengti nesveiko individualizmo, defetistinių nuotaikų, abstraktaus estetizmo ir bergždžio formalizmo.

Sąjūdžio metu pasakytose kalbose bei diskusijose buvo plačiai visa tai motyvuota ir įrodyta gyvais pavyzdžiais.

Vis dėlto minėtieji nutarimai bei juos lydinčios direktyvos skeptiškai nusiteikusių žmonių galvose sukėlė iš dalies gal ir nuoširdžių, bet daugiausia apsimetėliškų nuogąstavimų: esą dabar jau literatūrai užmautas apinasris, kad jos kūrybiniams polėkiams padarytas galas.

Jei šitokie nuogąstavimai ir būtų kiek suprantami tokiose literatūrose, kur estetizmas bei formalizmas turi gilias šaknis, tai mūsų, lietuvių, literatūroj anos trys vedamosios gairės neturėtų baidyti nė vieno geros valios rašytojo nei skaitytojo.

Visa mūsų literatūros raida rodo, kad geriausi ir patvariausi mūsų literatūros kūriniai yra susiję su gyventa tikrove, buvo savo metu aktualūs ir dabar dar tebėra įdomūs kaip tik dėl savo būtojo aktualumo, ne dėl formalinio įmantrumo. Toks Donelaitis, Strazdas, Valančius, Baranauskas, Maironis, Vaižgantas, o juo labiau Salomėja Nėris ir Liudas Gira.

Svetimų įtakų ir miesčioniškos aplinkos pagimdytas mūsų formalizmas bei defetistinis individualizmas mumyse nėra nei platus, nei gilus.

Vadinasi, mes turime sveikas literatūrines tradicijas, tik telieka jas perkelti į naują tarybinę plotmę. Bet čia ir prasideda

sunkenybės. Ir anie skeptiški nuogąstavimai dėl literatūrai maunamo apinasrio reiškia ne tiek literatūros suaktualinimo bei suaktyvinimo baimę, kiek būtent tarybinio socialistinio suaktualinimo bei suaktyvinimo nenorą.

Aiškus dalykas, kad mums, o pirmiausia man pačiam, reikia persiorientuoti taip, kad dabar tarybinės komunistinės santvarkos atrama ir jos aktualieji reikalai mūsų nevaržytų, kaip lig šiol nevaržė buržuazinės kapitalistinės santvarkos reikalai. Bet literatas, ypač poetas, šitaip persiorientuoti sugebės tik tuomet, jei jis savo idėjų pasauly įvykdys tokią pat revoliuciją, kokią įvykdė Rusijos darbo žmonės 1917 m. spalio mėnesį.

Mes turime įsigyti naują pasaulėžiūrą. Be to nieko nebus, nes kūryba galų gale gyvybingumo syvų traukia tik iš pasaulėžiūros. Galim mes pritarti vyriausybės politikai, galim net įsijungti į atstatomąjį darbą, galim, pagaliau, pasisavinę pakankamą idėjinio bagažo kiekį, aiškinti ar literatūrą, ar istoriją marksizmo šviesoje, bet pakankamos stiprios atramos kūrybai dar neturėsime. Reikia nuoširdaus ir gilaus įsitikinimo, kad čia, o ne kitur yra tiesa, kad tokia, o ne kitokia linkme eina visatos ir žmonijos raida.

Nelengva tai padaryti. Ypač tiems iš mūsų, kurie senąją pasaulėžiūrą susikūrėm vidaus kovomis ir sielvartais. Bet vis dėlto galima. Jau pats tas įsijungimas į darbą ir reikalingų žinių įsigijimas yra pirmas žingsnis persiorientavimo ir pasaulėžiūros kūrimo kely. Smerkti, kas smerktina, daryti, kas darytina šiuo momentu. Toliau, nevengti kritiškai persvarstyti bei panagrinėti tas vertybes, kurios mums buvo ypačiai brangios. Seks įsigilinimas į gyvenimo raidą, į save, į pačius pagrindinius mūsų buities principus. Visa tai vyks ne be kovos,

draugai, bet pati ta kova bus mūsų kūrybos ir medžiaga, ir skatinamoji galia.

Norėčiau dar porą žodžių pasakyti apie save. Tamstos mano kūrybą, mano raštus, tikiuosi, šiek tiek pažįstate, ir nėra man reikalo apie juos kalbėti. Tik pasakysiu tiek, kad man pačiam ta visa mano kūryba davė daugiau rūpesčio ir sielvarto, negu pasitenkinimo ir džiaugsmo. Aš štai, kone baigdamas savo gyvenimą, jaučiuosi nieko iš tiesų vertingo, nieko tikrai gero mūsų literatūrai ir mūsų tautai nedavęs. Aš net ir savo paties kūrybos aplinkybių bei sąlygų nesu tinkamai sutvarkęs. Tiesa, pavyko man išsivaduoti iš ankštų luominių varžtų, bet nepavyko išsivaduoti iš pedagoginio darbo varžtų, kuriuose baigiu naikinti ir šiaip negausias savo kūrybines pajėgas.

1940–1941 metais atrodė, kažkas tarsi nušvito, tarsi paaiškėjo. Bet štai karo pradžioje ar tai dėl mano menko politinio susiorientavimo, ar tai dėl klaidinančių sugestijų ir nuotaikų įvyko taip, kad parašiau, prisipažįstu čionai atvirai, visiškai reakcinių eilėraščių. Nedaugiausia jų buvo, ne daugiau kaip 10, gal ir tiek nėra buvę. Jie yra paskelbti, tamstoms tai ne paslaptis. Laimė, okupaciniame gyvenime greit prasiblaiviau ir susiorientavau. Toliau okupacijos metais, tiesa, esu rašęs ir skelbęs tai, ką rašiau, bet dėl šito aš labai nesielvartauju. Tai buvo dalykai, kuriais stengiausi prašmugeliuoti arba pratempti, kaip dabar sakoma, tokias nuotaikas, kurios vis dėlto kėlė pasipriešinimą mūsų tautos vokiškiesiems okupantams. Žinoma, jie nieko bendra neturi su tarybine literatūra, bet jie ir nepataikavo okupantams, kas būtų buvę verta didžiausios gėdos ir pasmerkimo.

Įėjus Tarybinei armijai į Lietuvą, nutariau pasilikti savo krašte. Kaip tada maniau, aš tai dariau, rizikuodamas savo

laisve, o gal ir gyvybe. Jei, maniau, manęs nepapjaus, tai jau tikrai į kalėjimą pasodins. Tačiau nei manęs pjovė, nei į kalėjimą sodino, bet paliko tose pačiose aukštose ir garbingose pareigose, kurias ligi šiol, kaip galiu, taip ir einu. Gal kai kam tai sukėlė nusistebėjimo, kai kam gal ir pavydo.

Bet štai šiandien, po dvejų tarybinio gyvenimo metų, jei kas nors manęs paklaustų, ir aš pats jei nuoširdžiai savęs paklausčiau, ar šiandien aš jau esu tarybinis žmogus, turėčiau atvirai pasakyti, kad ne. Šiandien aš taip pat svyruoju savo tradiciniame „tarp dviejų aušrų". Ir šitame svyravime tarp dviejų aušrų mane užpuola kartais niūri, juoda kažkokio pasipriešinimo banga. Ir jei aš būčiau tikras, jei tikrai manyčiau, kad mano idealai yra teisingi, yra tikri, aš pasiryžčiau dėl jų mirti. Tamstos dėl savo ideologijos, dėl savo idealų esate sėdėję kalėjimuose, esate buvę ištrėmime, esate kovoje frontuose. Kodėl aš dėl savo idealų negalėčiau žūti? Ką reiškia žūti tokioje epochoje, kurioje tiek milijonų žmonių yra žuvę? Pagaliau, kiek man belieka gyventi? Man lieka 5, daugiausia 10 metų. Kas tai yra?.. Bet visą šitą pūstą heroizmą kaip yla perveria aštri mintis: „Už ką gi tu žūsi? Ar verta?.. Kas yra tie tavo idealai? Ar jie iš tikrųjų yra amžini, pastovūs? Kokia bus ateitis? Kaip eina gyvenimas ir jo raida? Kas yra anapus, kas yra šiapus? Galbūt iš tiesų ateina nauja era, naujas pasaulis, kyla naujas žmogus, naujas sąjūdis... Eina minios, pilkos minios, kyla žmogus, pilkas žmogus, atsiradęs iš kažkur, iš požemių. Vakar jis galbūt ėjo kaip barbaras, ėjo nieko nepaisydamas. Viskas aplink jį degė ir liepsnojo. Šiandien jis yra karys, apsišarvavęs mokslu, naujausiais kultūros laimėjimais. Kas bus toliau?"

Taigi štai tas svyravimas „tarp dviejų aušrų". Gerbiamieji, aš šito nekalbėčiau, aš nenoriu nei efekto, nei pozos. Bet tai

dėl to sakau, kad tai yra mano kūrybos medžiaga ir tematika. Aš norėčiau, kad tai būtų kūrybos tematika iš dalies taip pat ir jums. Šitokiu būdu mes galbūt prieitume prie to gyvo žmogaus, apie kurį ne kartą jau buvo kalbėta, apie kurį čia draugas Dauguvietis kalbėjo. Reikalinga sukurti tokį žmogų, kuris įtikina. Reikalinga būtų mūsų literatūrai dabar duoti tokį personažą. Reikia duoti charakterį besiformuojantį. Reikia parodyti besikuriantį socialistinį tarybinį žmogų. Mūsų tauta, kaip daug kieno buvo pastebėta, savo pagrinde yra lyriška tauta, ir mes, gali būti, tik per lyrinius išgyvenimus, per įsigilinimą į žmogų, per jo pažinimą galime įtikinti ir prieiti prie mūsų tautos. Jeigu mes beletristiką kursime, vien tik mechaniškai gretindami žmones ir faktus, jei iš vienos pusės pastatysime banditą, iš kitos – milicininką, iš vienos pusės – buožę, iš kitos – naujakurį ir sudarysime tokias situacijas, kur vienus vaizduosime tokia, kitus kitokia šviesa, tai skaitytojas vis dar sūkuringame šių dienų gyvenime ras antra tiek priešingų faktų, ir mūsų veikalas jo neįtikins. Mes turime kurti tokį žmogų, kuriame skaitytojas rastų dalį savęs ir pasakytų: „Iš tiesų šitai ir aš patyriau, šitaip ir aš mąsčiau." Taigi ir mano svyravimas tam tikra prasme gali būti naudingas, gali sudaryti mums tematiką didelės formos veikalui. Nežinau, kaip tai atrodo jums, bet aš pats šita tematika domiuosi ir manau, kad kai kas iš to išeis.

Tuo tarpu eina svyravimas „tarp dviejų aušrų". Dėl šito svyravimo vienas didelis pranašas yra mane įspėjęs. Juozapas Albinas Herbačiauskas, dedikuodamas man „Dievų šypsenas", parašė taip: „Putine Mykolaiti, liaukis svyravęs tarp dviejų aušrų." Herbačiauskas buvo mistikas, mėgo sutemas, vidunaktį, visokius vaiduoklius ir visa, kas siejasi su naktimi.

O jisai parašė: „Pasirink Rytmetinę Aušrinę, o tavo talento Vakarinę Aušrinę visuomenė palaidos Rytmečio laiku Saulei tekant.“ Tad jeigu šitas svyravimas „tarp dviejų aušrų“ duos ką nors gero ir naudingo mūsų tautai, mūsų literatūrai, tai aš dėl tų savo sielvartingų išgyvenimų jausiuos patenkintas ir atsilyginęs. (Smarkūs plojimai.)

1946

Kalba, laidojant Petrą Cvirką

Nustebę ir sunkaus sielvarto prislėgti, stovime prie Petro Cvirkos karsto. Amžinai mus palieka didelis lietuviško žodžio menininkas, ištikimas liaudies sūnus ir nuoširdus mūsų visų draugas.

Žiaurus buities dėsnis moko mus, kad tik mirtis su visu ryškumu parodo žmogaus didybę ir įsąmonina gyvuosius, kokia skriauda yra jiems padaryta, atėmus tą, kurio gyvo jie dažnai nemokėjo, o gal ir nenorėjo branginti.

Bet Petras Cvirka nebuvo reikalingas tokio skaudaus bandymo. Nuo pat pradžios savo literatūrinės veiklos jis teisingai buvo laikomas vienu iš talentingiausių mūsų rašytojų. Jį tuoj suprato ir pamilo visa mūsų liaudis, visi darbo žmonės, nes ir pats velionis jų pirmiausia buvo draugas ir užtarėjas. Lietuviškojo kaimo aplinka, jo gamta, neturtingo valstiečio, darbininko, amatininko buitis – štai Petro Cvirkos literatūrinių temų lobynas. Kaip realiai, tikrai, akivaizdžiai jis tą buitį atvaizdavo, su kokia sielos šiluma jis atkūrė savo piešiamus žmones, žinom visi, kurie skaitėm jo veikalus.

Nedaug džiaugsmo ir laimės matė Petras Cvirka tame gyvenime, kurį jis stebėjo ir savo kūriniuose vaizdavo. Kova dėl žemės maitintojos ir su žeme maitintoja dėl duonos kąsnio tame visuomeninių santykių ir darbo raidos momente buvo sunki ir dažnai naikinanti. Ne vieną tragišką tos kovos vaizdą, ne vieną nuskriaustojo paveikslą randame Cvirkos kūriniuose. Visi tie vaizdai ir paveikslai yra tokie gyvi ir sultingi, kad be jokių autoriaus pastangų jie kelia mumyse ir širdgėlą, ir susirūpinimą, ir protestą dėl jų priežasčių bei pasėkų. Yra tai būdinga visokio iš gyvenimo esmės sukurto meno savybė. Toks buvo ir Petro Cvirkos menas.

Bet „Žemės maitintojos" autorius ne veltui atstovavo pažangiosioms, gyvenimą apvaldančioms jėgoms. Didelis pasitikėjimas darbo žmogaus valia bei jo pajėgomis ir šviesus optimizmas dėl ateities spindi visoje velionio kūryboje. Šis pasitikėjimas ir optimizmas yra pagrįstas ne tik Cvirkos įsitikinimais bei ideologija. Tai trykšta iš visos jo lietuviškos liaudiškos prigimties, iš jo paties asmenybės. Visi mes pažinome velionį Petrą kaip giedros nuotaikos draugą, mokėjusį taikliu sąmoju, originaliu humoristiniu posakiu, šviesia jį visur lydėjusia išraiška skleisti aplink save pasitikėjimą, viltingumą bei solidarumą.

Tai buvo brangi jo, kaip rašytojo-visuomenininko, savybė. Dėl to Petras Cvirka yra ryškus mūsų tarybinės literatūros kūrėjas ne vien dėl savo tematikos bei ideologijos, bet ir dėl tos šviesios optimistinės dvasios, dėl to vidinio veržlumo, kuriuo jis gaivino savo kūrinius ir kuriuo taip sugestyviai veikė savo skaitytojus. Petras Cvirka atsiskyrė nuo mūsų pačiame savo talento suklestėjime, tarybinio Lietuvos gyvenimo pavasarį. Dabar jo žodis, jo meistriškai atkurtas tikrovės vaizdas būtų

buvęs ypač reikšmingas, sąmoninantis, skatinantis, organizuojantis. Gilus gedulas padengė ne tik mūsų literatūrą, bet ir visą visuomeninį, politinį, kultūrinį Lietuvos gyvenimą.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Mokslų akademija, kurios vardu man tenka tarti šis gedulo žodis, jungiasi savo jausmais su visa darbo Lietuva, reiškia nuoširdžią užuojautą brangaus, neužmirštamo velionio Petro Cvirkos šeimai, jo artimiesiems ir tiems kolektyvams, kurių tarpe jam teko darbuotis. Šviesus velionio atminimas, pasiekti jo kūrybos bei veiklos laimėjimai tebūnie mums skatinantis pavyzdys ir paguoda šią gedulo dieną.

1947

MA tikrojo nario V. Mykolaičio-Putino pasisakymas

MA tikrasis narys V. Mykolaitis palietė savo atliktą darbą ir tolimesnius uždavinius.

„Aš buvau paminėtas, – pasakė V. Mykolaitis, – kaip parodęs tam tikra prasme gerų norų, geros valios, nagrinėjant literatūrą, naudotis marksistinės pasaulėžiūros dėsniais, ir kaip pasiekęs kai kurių teigiamų rezultatų. Labai gerai suprantu, kad tai nėra kokie nors mano dideli pasiekimai, laimėjimai. Anaiptol. Aš nusimanau visą savo silpnumą šioje srityje ir šituos palankius man žodžius, kuriuos yra pasakęs LKP(b) CK XV Plenume drg. Sniečkus arba čia, šitame posėdyje, mūsų instituto direktorius K. Korsakas, aš priimu su dėkingumu, kaip gerą paskatinimą tolimesniam darbui, tolimesniam savęs

auklėjimui šitoje srityje. Mano, kaip sakiau, pasiekimai yra beveik jokie. Tačiau, žinoma, žiūrint ir žinant mano praeitį, mano ankstyvesniojo darbo kryptį mokslinėje literatūroje ir dailiosios literatūros kūrybos srityje, žinant ir tai, kas mano dabar daroma ar yra kiek padaryta, reikia laikyti reliatyviai tam tikru žingsniu priekin. Bet aš sakau, anaiptol nenoriu šituo pasitenkinti ir negaliu tuo pasitenkinti, noriu ir esu pasiryžęs žengti taip pat pirmyn. Mes, rašytojai, ar tai beletristai, ar tai poetai, esame įpratę, linkę save sekti, save analizuoti. Ką mes tik patiriame, matome, ar tai savo pačių įspūdžius, savo pačių mintis, mes kartais sąmoningai, o kartais ir visai nesąmoningai atidedame į tam tikrą mūsų sąmonės kertelę, kad štai, galbūt reikalui iškilus, mes šituo savo patyrimu, savo išgyvenimais, įspūdžiais pasinaudosime mūsų literatūriniam darbui, mūsų literatūrinei kūrybai. Šitai, aš manau, yra naudinga taip pat ir mokslo srityje. Jei jau šį tą esu pažengęs, tai šitas literatūrinis įprotis man galbūt yra nemažai čia padėjęs. Jei skaitau ar tai vieną, ar kitą marksistinės literatūros klasiką, kritiką, ar iš viso šioje srityje įdomesnį veikalą, tai turiu galvoje, kaip tai galėsiu panaudoti, kokiu atžvilgiu, kur ir kada man tai bus reikalinga mano literatūriniam, moksliniam ar literatūriniam kritikos darbui.

Aš manau, kad šitai galima būtų taikyti ir visų kitų sričių mokslo darbuotojams, kad skaitant, susipažįstant su marksistine literatūra, visados ją susietume su praktišku reikalu. Tas literatūrinis atžvilgis šito viso darbo anaiptol neatpalaiduoja nuo pažinimo ir gilinimosi į marksizmą-leninizmą“.

1948

Lietuvių literatūros kelias

Pirmoji lietuvių literatūros dekada Maskvoje pirmą kartą leidžia mums viešai pasirodyti tokiai plačiai Tarybų Sąjungos auditorijai. Mes, lietuvių literatūros atstovai, norėtume, kad šis mūsų pasirodymas išeitų mūsų naudai, norėtume gerai atstovauti mūsų literatūrą, pasakyti jums ką nors įdomaus, o jūs, draugai, turite teisės to iš mūs reikalauti. Bet mes gyvename tik aštuntus tarybinio gyvenimo metus, iš kurių daugiau kaip treji metai buvo mūsų tėvynei okupacinės vergovės metai. Dėl to, suprantama, mūsų patyrimas ir mūsų laimėjimai tarybinės literatūros srity yra dar labai kuklūs. Pro šių kelerių tarybinio gyvenimo metų mūsų kūrybą mums, bent vyresniesiems, prasišviečia dar ankstyvesnieji metai ir mūsų raštų chronologinės datos apima du, o net ir tris lietuvių literatūros raidos laikotarpius. Bet pristatant jums, draugai, lietuvių literatūrą, kurią mes čia atstovaujame, tebūnie man leista pradėti dar nuo anksčiau ir, pirmiausia, keliais bruožais supažindinti jus su mūsų protėviais. Tai nebus per daug ilga istorija, nes lietuvių literatūros praeitis yra gana perregima, ažūrinė, tokia maždaug, kaip Lietuvos peizažas: pasilypėjęs į kurį aukštesnį kalnelį, pamatysi ligi pat tolimo, melsvo horizonto visas kalvas, visus pakilimus, visus svarbesniuosius atramos punktus.

Ilgą pirmąjį lietuvių literatūros laikotarpį charakterizuoja ta aplinkybė, kad mūsų protėviai net ligi XIV a. pabaigos buvo pagonys. Bet dar ir XVI a. vidury pirmosios lietuviškos spausdintos knygos autorius Mažvydas skundžiasi, kad liaudis tebetiki senuosius dievus, o valstietis, paklaustas apie krikščionių religijos tiesas, atsako, kad jam maloniau su šventa burtininke gaidį valgyti, negu bažnyčioj šaukimo žėkų

klausyti. Mes pilnai tokiai nuomonei galim pritarti, vis dėlto turim pripažinti, kad tokis mūsų protėvių konservatizmas turėjo mūsų literatūrai nemalonias pasėkas: pirma, greitą lietuvių bajorijos, dvasininkijos ir apskritai apšviestųjų žmonių sulenkėjimą, nes jie nebeįstengė atsispirti kartu su krikščionybe ėjusiai lenkų kalbos ir kultūros įtakai ir antra, ilgą religinės literatūros viešpatavimą, net ligi XIX a., literatūros, kuri iš pradžių tarnavo protestantų ir katalikų religinei propagandai bei kovai, o paskui viešpataujančių klasių interesams: laikyti liaudį ponų klusnybėje ir baimėje, gąsdinti pomirtinėmis pragaro kančiomis ir skleisti daugybę tamsiausių prietarų. Jei dar pirmieji XVI a. iš dalies ir XVII a. lietuviški spaudiniai yra įdomūs mums kaip kultūristoriniai dokumentai, kaip lietuvių literatūrinės kalbos ir poetikos bandymai, tai vėlyvesnieji katalikų religiniai raštai kalbiniu ir literatūriniu požiūriu pasiekia žemiausio kritimo laipsnio. Visiškai nutraukę ryšius su liaudimi, dvasininkai ne tik nejaučia gyvosios kalbos dvasios, bet nerodo nė mažiausių pastangų tą kalbą pažinti ir jos dėsniais vadovautis.

Šiame niūriame fone pasirodo didysis XVIII a. poetas Kristijonas Donelaitis, garsioje „Metų“ poemoje prabilęs gražia lietuvių liaudies kalba, ryškiomis realistinėmis spalvomis atvaizdavęs nepakenčiamą valstiečio baudžiauninko buitį, smerkęs feodalų dvarininkų ištvirkimą ir sauvalę ir žadinęs humaniškus užuojautos jausmus skriaudžiamiesiems. Šis ankstyvasis hegzametru parašytas lietuviškojo realizmo kūrinys yra pirmas meniškas feodalinės santvarkos blogybes demaskuojąs dokumentas lietuvių literatūroj.

Antras poetas, kurio dainomis prabilo pavergtojo valstiečio baudžiauninko jausmai, – tai Antanas Strazdelis, rašęs

XVIII a. pabaigoje ir XIX pradžioje. Jis parašė nemaža liaudiško stiliaus dainų, plačiai paklidusių po visą Lietuvą ir kartais sunkiai išskiriamų iš liaudies dainyno. Ypatingiausia tai, kad Strazdelio dainose, greta baudžiavinės buities temų, suskamba labai aštrūs socialinės kovos motyvai, išreikšti kurstančiomis frazėmis, kontrastingais vaizdais ir atviru grasinimu skriaudėjams: „Jau prikalta daugel plieno, ateis tokia dėl jų diena“. Dėl to Strazdelis yra laikomas lietuvių socialinės kovingosios poezijos pirmataku.

XIX amžiuje, po didelių atmainų visose Lietuvos gyvenimo srityse, kaip feodalinės lenkų-lietuvių valstybės sugriuvimo, buv. Jėzuitų akademijos perreformavimo į Vilniaus universitetą, prancūzų revoliucijos šūkių atgarsių, lietuvių literatūros vaizdas turtėja ir įvairėja. Apie dvidešimtuosius to amžiaus metus išryškėja smulkių žemaičių bajorų patriotinis literatūrinis sąjūdis, kuriame pirmą kartą suskamba savo krašto praeities ir kalbos idealizavimo motyvas, bet baudžiauninko buities temos žlungančio feodalizmo fone taip pat randa stiprią išraišką. Baudžiavos panaikinimas sudaro palankias aplinkybes kūrybinei iniciatyvai kultūrinės veiklos srityje vis plačiau reikštis inteligentijoje, kilusioje iš valstiečių. Čia minėtini du populiarūs autoriai: poetas Antanas Baranauskas, savo jaunystėje, dar baudžiavos panaikinimo išvakarėse, davęs lietuvių literatūrai antrą po Donelaičio „Metų“ šedevrą – lyrinę poemą „Anykščių šilelis“, kurioje su giliu įsijautimu ir išgyvenimu piešia aukštos meninės vertės miško gyvenimo vaizdą, susietą su skurdžia liaudies buitim ir simbolizuojantį paties poeto kūrybos likimą, – ir Motiejus Valančius, vienas iš pirmųjų dailiosios lietuvių prozos kūrėjų. Jo realistinio pobūdžio didaktiniuose apsakymuose atsispindi ankstyvosios

pobaudžiavinės gadynės reiškiniai ir kapitalistinių santykių užuomazgos Lietuvos kaime.

Sustiprėjus valstiečių kilmės inteligentijai, apie 1880 metus pradėjo formuotis buržuazinis tautinio išsivadavimo sąjūdis. Po 1863 metų sukilimo carinės vyriausybės represijos, slėgę visą kraštą, suteikė šiam sąjūdžiui politinį ir bendrai tautinį charakterį. Lietuvių spaudos draudimas, 40 metų trukdęs kultūrinę lietuvių veiklą, neįstengė šio sąjūdžio nuslopinti. Jis sutelkė savy geriausias tautos jėgas. Jų tarpe matome ir žymiausią XIX a. pabaigos ir XX pradžios poetą Maironį, davusį poetinę išraišką kovingiems, veržliems to laikotarpio šūkiams. Ligi Maironio lietuvių literatūroj nebuvo poeto, kurio kūryba būtu taip plačiai apėmusi ir viešuosius reikalus, ir individinius išgyvenimus, ir radusi tokio aukšto meninio lygio poetinę išraišką. Bet jau po 1905 m., buržuazinio patriotinio sąjūdžio veiklai įgavus reakcinį pobūdį, ir Maironio kūryboj ima reikštis defetistinių nuotaikų. Po pirmojo pasaulinio karo Maironis dar parašė reikšmingų satyrų, demaskuojančių buržuazinės Lietuvos viešpataujančių sluoksnių moralinį menkumą.

Tautinio išsivadavimo sąjūdžio metu pagyvėjo lietuvių santykiai su pažangiąja rusų inteligentija. Petrapilio Mokslų akademija ir Kazanės universitetas spaudos draudimo laikais išleidžia Donelaičio „Metus“, didžiulius dainų rinkinius ir pradeda spausdinti lietuvių kalbos žodyną. Rusų filologai, kaip Grotas, Fortunatovas, Sreznevskis, Šachmatovas, remia lietuvių spaudos grąžinimo reikalą. Nuo Maironio pastebimas ir literatūrinių įtakų gausėjimas. Senesniosios lietuvių rašytojų kartos kūryboje randame Puškino, Lermontovo, Tiutčevo, Feto, Nekrasovo, Nikitino, Kolcovo, Gogolio, Saltykovo-Ščedrino, Čechovo atgarsių. Jaunesniuosius veikė Bloko,

Gorkio, Majakovskio įtakos. Toninės eilėdaros įsigalėjimą lietuvių poezijoj nulėmė rusų poezijos klasikų įtaka, stipriai pasireiškusi Maironio kūryboj.

Lygiagrečiai su Maironiu vystėsi ir žymiausios to laiko lietuvių realistės Žemaitės kūryba. Jos prasmė bei reikšmė remias ne politinės kovos patoso žadinimu, kaip pas Maironį, bet tamsių feodalizmo liekanų buityje išryškinimu ir pirmųjų kapitalistinės epochos reiškinių praskleidimu pobaudžiaviniame kaime. Gindama smulkaus valstiečio gamintojo interesus, Žemaitė tačiau niekad nebuvo būdinga besiformuojančios lietuviškos buržuazijos atstovė, o į pabaigą savo gyvenimo aiškiai pakrypo į socialistinę pasaulėžiūrą.

Tolimesnį žingsnį Lietuvos darbo žmonių kovos kely žengė dar vienas žymus mūsų realistinės prozos kūrėjas Jonas Biliūnas, stipriau pasireiškęs 1905 metų revoliucijos išvakarėse. Savo apsakymuose vienur jis vaizduoja socialistinį darbininkų sąjūdį revoliucijos metais, kitur praskleidžia socialines valstiečio skurdo šaknis, dar kitur – feodalizmo liekanas pakitėjusioje medžiaginėje ir psichologinėje aplinkoje. Iš visų Biliūno apsakymų trykšta žmogaus meilė, visuose jaučiama jautri rašytojo širdis. Jo realizmas nėra šaltai observuojantis, bet su priemaiša lyrinių autoriaus išgyvenimų.

Jaunas Lietuvos proletariatas, nepaisant to, kad po 1905 metų nuslopinimo gyveno sunkias dienas, prieš pat pirmąjį pasaulinį karą davė lietuvių literatūrai poetą Julių Janonį, per keleris savo kūrybos metus spėjusį susidaryti pirmojo žymaus proletarinio poeto – komunisto vardą. Jo socialinių temų lyrikoj pirmą sykį visai sąmoningai prabyla darbo žmonių klasė, skelbianti kovą buržuazijai ir kapitalizmui visose jo pareiškimo srityse.

Lietuvių literatūros raidai po pirmojo pasaulinio karo suprasti, svarbu atkreipti dėmesį į tą didžiulį auklėjamąjį ir psichologinį vaidmenį, kurį suvaidino didžioji Spalio revoliucija lietuvių visuomenėj: Draugas Stalinas yra pasakęs, kad „Spalio revoliucija nėra tik revoliucija ekonominių-politinių santykių srityje. Ji kartu yra revoliucija protuose, revoliucija darbininkų klasės ideologijoje“ (Leninizmo klausimai, p. 187). Po Didžiojo Spalio vyko revoliucija ne tik pažangiųjų Lietuvos žmonių protuose, bet ir konservatyviškai nusiteikusieji buvo verčiami susimąstyti ir kartais visai teisingai vertinti savojo buržuazinio gyvenimo menkystes, taip akivaizdžiai apnuogintas Spalio revoliucijos laimėjimų šviesoje.

Buržuazinės Lietuvos literatūroje tuoj po pirmojo imperialistinio karo ėmę rodytis kritikinio realizmo ir apskritai kriticizmo reiškiniai, bus, be abejo, tiesioginiai ar netiesioginiai Spalio revoliucijos padariniai. Jos įtakos bus pajutę ir kai kurie senieji buvusio buržuazinio patriotinio sąjūdžio rašytojai, neišskiriant nė paties Maironio. Tiesa, jie revoliucijos bijosi, nes mato jos pavojingumą tai santvarkai, kurioje patys yra įsišakniję. Antra vertus, gresiančio pavojaus akivaizdoj tos santvarkos ydos jiems darosi dar ryškesnės ir juoba su didesniu įnirtimu jie jas demaskuoja ir smerkia. Tai konstatuojama ne tik Maironio satyrose, bet ir kito labai nuoširdaus ir impulsyvaus senosios kartos rašytojo J. Tumo-Vaižganto publicistikoj.

Gilų įspūdį Spalio revoliucija darė ir jaunesniajai ano meto mūsų rašytojų-poetų kartai, neoromantikams, simbolistams, estetams. Gilus ir platus tarybinio sąjūdžio literatūros veržlumas, optimistinis visuomeniškumas vertė juos gyviau pajusti savo individualistinės kūrybos užsidarymą bei siaurumą, o taip pat ir lietuviškojo miesčioniškumo kultūrinį bei dvasinį

seklumą. Dėl to kai kurie iš jų palinko į kritikinį realizmą, kiti iš lyrikos metėsi į dramaturgiją, kaip Balys Sruoga, tuo metu žymiausias neo-romantizmo pradininkas.

Bet daug gilesnė buvo revoliucinės rusų literatūros įtaka jauniesiems to laiko rašytojams. Pirmasis po imperialistinio pasaulinio karo jaunųjų rašytojų sąjūdis „Keturi vėjai", tiesa, nėra išaugęs iš marksistinės pasaulėžiūros. „Keturi vėjai" – tai gan tolima vakarietiškojo futurizmo atžala. Visas jų revoliucingumas reiškėsi vien protestu prieš miesčionišką rutiną, susmulkėjimą ir senųjų literatūrinių krypčių nepajėgumą. Dėl to mūsų „Keturi vėjai", bandydami vietomis pamėgdžioti Majakovskį, nesugebėjo pasekti Majakovskio kūrybos idėjiniu turiniu, plačiu bei giliu tarybiniu revoliucingumu.

Sekdami tolimesne mūsų literatūros raida, artėjant į tarybinę socialistinę literatūrą, turime stabtelėti ties jauniausiaja ir pažangiausiaja ano meto rašytojų grupe, susispietusia apie „Trečiojo Fronto" žurnalą, ėjusį 1930 ir 1931 metais. „Trečias Frontas" iš dalies paveldėjo „Keturių vėjų" palikimą literatūrinės formos, stilistikos, poetikos srity, dėl to ir pats atiduoda dar nemažą duoklę formalizmui. Tačiau ideologiniu atžvilgiu matome tarp abiejų grupių didžiulį skirtumą. Priešingai „Keturių vėjų" apolitiškumui, „Trečias Frontas" propaguoja socialistinio turinio kūrybą, pagrįstą proletariato interesais ir tarybinės santvarkos siekimais. „Trečias Frontas" ir pasirodė ryšium su tuo metu suaktyvėjusiu darbo žmonių išsivadavimo sąjūdžiu, kuriam vadovavo Lietuvos komunistų partija. Jau pirmame „Tr. Fronto" numery randame vardus autorių, kurie, dar vienam dešimtmečiui praslinkus, pasidarė žymiausiais ir kūrybingiausiais lietuvių tarybinės literatūros atstovais: V. Montvila, P. Cvirka, K. Korsakas, A. Venclova, J. Šimkus

ir eilė kitų. Prie jų netrukus prisijungė Salomėja Nėris. Ji tai būtent ir yra ryškiausias pavyzdys tų žmonių, kuriems tarybinės santvarkos ir literatūros laimėjimai įvykdė „revoliuciją protuose“. Salomėja Nėris, apie kurią ligi tol buvo manoma, kad ji yra dešiniųjų, katalikiškų pažiūrų rašytoja, savo pareiškime, išspausdintame „Tr. Fronto“ 5-me n-ry, aiškiai pasisakė prieš estetizmą, prieš vadinamąją kūrybos „nepriklausomybę“, prieš darbo žmonių išnaudojimą, prieš buržuaziją bei kapitalizmą. Ji pareiškė, kad savo literatūrinį darbą nori sujungti su išnaudojamųjų masių veikimu, kad jos poezija būtų darbo žmonių kovos įrankiu, reikštų jų norus bei kovos tikslus. Šitas pareiškimas rodo ir Salomėjos Nėries, ir paties žurnalo glaudų ryšį su marksizmu, socialistine literatūra ir darbo žmonių revoliuciniu išsivadavimo sąjūdžiu. Šiandien, praslinkus daugiau kaip 15 metų, kiekvienam aišku, kad pakeliui į tarybinę lietuvių literatūrą „Tr. Frontas“ suvaidino labai žymų vaidmenį, suorganizuodamas, nors ir trumpam laikui, stiprų vienalytį kolektyvą, diegdamas marksistinį literatūros supratimą, duodamas socialistine ideologija prisunktų kūrinių ir kritikos straipsnių, o ypatingai auklėdamas veržlią kovingumo dvasią ir pasitikėjimą istorinės raidos nulemtu proletariato laimėjimu. Šitai, apeinant cenzūrą, buvo išreikšta būdingai parinkta V. Majakovskio citata, minint didžiojo revoliucijos poeto mirties sukaktuves:

И песня и стих
Это бомба и знамя,
И голос певца
Подымает класс.
И тот,

Кто сегодня
поёт не с нами, –
тот
против нас!

Pakeliui į tarybinę literatūrą randame ir vieną senosios kartos poetą Liudą Girą, kurio perėjimas į socializmą daug ką dar labiau nustebino, negu Salomėjos Nėries panašus žingsnis. Pirmieji Liudo Giros posūkio kairėn akstinai bus kilę iš nusivylimo Lietuvos buržuazija ir tuo gyvenimo ydingumu, kurį savo satyrose jau anksčiau praskleidė Maironis, o publicistikoj Tumas-Vaižgantas.

Čia jau mes esame tarybinėj mūsų tėvynės santvarkoj ir mūsų literatūros raidos paskutiniame, dabarties etape. Ligi Lietuvos įsijungimo į Tarybų Sąjungą, buržuazinėje Lietuvoje marksistinės komunistinės ideologijos poveikis pažangiojoj literatūroj tegalėjo būti jaučiamas tik jos, jei taip galima pasakyti, podirvyje, šaknyse, vidiniuose impulsuose, o tarybinės santvarkos siekimai tegalėjo būti reiškiami atsargiai, pridengtai, bendriausiomis idėjomis ir vaizdais. Dabar tarybinis socialistinis žodis pasidarė laisvas ir atviras. Jau pirmomis tarybinės santvarkos dienomis Salomėja Nėris parašo poemą apie Staliną, Liudas Gira apie Stalino Konstituciją, visa eilė kitų poetų prabyla darbo, laisvės socialistinėmis ir politinėmis temomis. Visa lietuvių literatūra pamažu ima įgauti savo paskirčiai tinkamą charakterį: būti efektyviu veiksniu auklėjant tarybinį žmogų, įgyvendinant komunistinę santvarką, bolševikų partijai vadovaujant.

Pirmoj eilėj čia su savo kūryba pasireiškia tie rašytojai, kurie jau ir anksčiau, buržuazinėj Lietuvoj, rašė darbo žmonių

išsivadavimo temomis. Tad, pirmiausia, buvusio „Trečio Fronto“, dabar jau subrendusių rašytojų grupė, prie kurių prisidėjo ir kiti, anksčiau dalyvavę pažangiojoj spaudoj. Vyresniajai rašytojų kartai ir tiems, kurie buvo susiję su dešiniosiomis buržuazinės Lietuvos visuomenės grupėmis, teko išgyventi tam tikrą pasaulėžiūros krizę ir vidinį lūžį. Deja, sėkmingai prasidėjusį tarybinės mūsų literatūros augimą, kaip visi žinome, sutrukdė hitlerinių fašistų smurtas ir kelerių metų okupacija. Jau pirmomis jos dienomis vokiškųjų budelių buvo nužudytas talentingas poetas Vytautas Montvila, jau ir buržuazinėj Lietuvoj rašęs darbo žmonių išsivadavimo revoliucinėmis temomis, o tarybinėj Lietuvoj staigiu šuoliu pasistūmėjęs į pirmųjų tarybinių poetų eiles. Jo poezijoj jaučiama Majakovskio įtaka, bet ji yra taip organiškai sutapusi su jo paties išgyvenimais, kad anaiptol nemažina jo įnašo į tarybinę mūsų literatūrą vertės.

Hitlerio plėšikams įsiveržus į Lietuvą, dalis lietuvių rašytojų suspėjo pasitraukti į Tarybų Sąjungos gilumą, pasilikusiems Lietuvoje teko išgyventi vieniems priespaudos, kitiems laikinės dezorientacijos laikotarpis.

Ketvirtaisiais Tėvynės karo metais pergalingoji Tarybinė Armija išvadavo Lietuvą iš okupacinės vergovės. Tarybinių rašytojų šeima susibūrė iš naujo varyti atkuriamojo tėvynės darbo ir tarybinės literatūros ugdymo. Mūsų kūryba praturtėjo nauja tematika, nauju literatūriniu patyrimu ir politiniu subrendimu. Grįžę iš Tarybų Sąjungos rašytojai parsivežė naujų kūrinių.

Išgyvenusiems vokiečių okupaciją draugams sunkiau buvo sutaupyti ką nors reikšmingesnio iš savo kūrybos. Tik išvadavus Lietuvą iš okupantų vergovės, ir jie įsijungė į aktyvią literatūrinę tarybinę veiklą.

Lyrika lietuvių literatūros visą laiką buvo pirmaujantis žanras. Pirmaujančioj vietoj ji pasiliko ir Tarybų Lietuvos literatūroj. Vyriausias iš mūsų poetų Liudas Gira grįžo į atvaduotą Tarybų Lietuvą parblokštas sunkios ligos, iš kurios jis jau nebepakilo. Jo Tėvynės karo metais parašytų eilėraščių ir dainų gausumas ir jau paliegusio poeto optimizmas mus visus stebino. Jo dainos, keliančios neapykantą hitleriniams grobikams, žadinančios kovingą pasiryžimą ir nepalaužiamą pergalės viltį, lydėjo Lietuviškosios divizijos karius visuose jos žygiuose ligi pat karo pabaigos. Pats poetas, nuo pat savo jaunystės pamilęs liaudies dainą, ir savo karo metu poezijoj naudojosi jos motyvais bei poetika, kas gerai atitiko jos paskirtį – būti dainuojama. Liaudies poeto vardas, kuriuo buvo pagerbtas Liudas Gira, tiko jam kaip kovotojui dėl tarybinės santvarkos įgyvendinimo ir kaip liaudies dainiui, giliai ją pamilusiam ir savo kūryba prie jos priartėjusiam.

Taip pat ir Salomėja Nėris, Tėvynės karo metais savo dideliu talentu praturtinusi tarybinę lietuvių poeziją aukštos idėjinės ir meninės vertės eilėraščiais ir dainomis, priartėjo prie liaudies kūrybos dar giliau ir originaliau negu Liudas Gira. Salomėja Nėris sugebėjo įsijausti, įsigyventi į liaudies dainos esmę ir savo kūrinius tarsi iš vidaus ja peršviesti. Sal. Nėries, kaip ir kitų mūsų poetų, šio laikotarpio poezijos tematika yra susijusi su karo metų įvykiais ir išgyvenimais, bet Sal. Nėris tuo teigiamai išsiskiria, kad ji sugeba išvengti publicistinio sausumo bei retorinio patoso, ko apsčiai randame Liudo Giros ir kitų mūsų poetų eilėraščiuose. Ir pilietinių visuomeninių temų jos poezijoj jaučiamas poetinis polėkis, lyrinio jausmo gilumas ir išraiškos paprastumas. Skaudus smūgis teko patirti tarybinei lietuvių literatūrai, kad šis didelis talentas, subrendęs

ir užsigrūdinęs Tėvynės karo metais, išvaduotoje tėvynėje jau nebegalėjo jos pradžiuginti didesniais kūrybiniais laimėjimais. Salomėja Nėris mirė 1945 m. vasarą.

Du Sal. Nėries kartos rašytojai – Antanas Venclova ir Kostas Korsakas – pirmasis anksčiau žinomas kaip gabus beletristas, antrasis kaip pirmaeilis kritikas, sugrįžo iš evakuacijos su nemažu lyrinės poezijos bagažu. Abiejų šių autorių eilėraščiuose jaučiama ankstyvesniųjų jų literatūrinių žanrų įtaka: Venclovoj polinkis į ramų pasakojimą, plačią frazę, Korsake – analizė, aiškus formulavimas, minties persvara. Stambios A. Venclovos eilėraščių knygos „Obelis kur augalota“ turinys pinasi apie šias svarbesniąsias temas: skausmas dėl priešo užpultos ir naikinamos tėvynės, atsiskyrimas su gimtuoju kraštu, pasiryžimas lemiamai kovai, tėvynės ilgesys, pergalės viltys, Raudonosios armijos ir Lietuviškos divizijos žygiai, pagaliau pergalės džiaugsmas ir sugrįžusiojo tėvynėn jausmai. Kosto Korsako lygiai stambios knygos „Paukščiai grįžta“ tematika daug kuo panaši į Venclovos tematiką, tik dar stipresnis gimtojo krašto pasiilgimas sukelia lygiai stiprų kovos ir pergalės pasiryžimą, vaizdžiai išreikštą eilėraščių cikluose „Kovos įstatymas“ ir „Po karo dangum“. Paskutiniųjų metų šių dviejų pajėgių, plataus diapazono rašytojų kūryba tebelieka išblaškyta periodikoj.

Iš šių dienų veiklesniųjų lietuvių poetų reikia suminėti Valerija Valsiūnienė, autorė poemos apie lietuvių tautos didvyrę kovoj su vokiškaisiais grobikais Mariją Melnikaitę. Savo eilėraščių gausumu ir jų tematikos aktualumu Valsiūnienė pažengė į priešakines lietuvių poetų eiles.

Teofilis Tilvytis, vienintelis mūsų poetas su humoro ir satyros atspalviu. Originalinėj poemoj „Artojėliai“ humorą

pavaduoja aštri buržuazinės realybės esmę praskleidžianti ironija, aštri mintis, paradoksaliniai vaizdai ir paralelės. Savo poemą jis teisingai pavadino „Lietuvos liaudies vargų ir išsivadavimo kovų siluetais“. Tai savotiška tų kovų kronika, apimanti laikotarpį nuo 1917 iki 1944 m. Kita Tilvyčio poema „Šikšnosparniai“ demaskuoja katalikų dvasininkijos reakcinę veiklą, remiančią nacionalistinius buržuazinius banditus. Tilvytis, be to, verčia į lietuvių kalbą Majakovskį.

Anksčiau vien iš vertimų žinomas Aleksys Churginas, nemesdamas nė dabar vertėjo darbo, dviem savo lyrikos rinkiniais pasirodė kaip tarybinis poetas, meistriškai valdąs eilėraščio formą.

Priaugantieji jaunųjų literatų kadrai, kurių priešakyje stovi jau evakuacijos metu įsigiję vardą poetai Mieželaitis, Reimeris ir Mozūriūnas, rodo didelio aktyvumo ir kūrybinio entuziazmo ne tik pasivyti, bet ir pralenkti senesniuosius draugus, ko šie iš širdies jiems linki.

Nebandydamas kad ir trumpai minėti daugiau atskirų mūsų poetų, noriu vien padaryti porą bendro pobūdžio pastabų. Palyginę tarybinę lietuvių poeziją su buržuazinio laikotarpio poezija, matome didžiulį skirtumą. Pirmiausia, išnyko egocentrinė, išpažintinė, individualistinė lyrika, baigia nykti simbolizmo bei estetizmo liekanos, defetistinės bei pesimistinės nuotaikos. Įsiviešpatauja atstatomojo darbo, kovos dėl komunistinės santvarkos, taikos, tautų draugystės temos; įsigali optimizmo, ryžtingumo, kovingumo nuotaikos; išraiškoj siekiama paprastumo, suprantamumo, aiškumo. Tačiau kartu su visu tuo pastebima mūsų poezijoj pasireiškiant lyg nuobodaus vienodumo, pradedant eilėdara, ritmika, posmu, baigiant tematika ir emociniu nuspalvinimu. Mes vienas nuo kito

daugiau skiriamės geresniu ar blogesniu eilėraštinės formos valdymu, techniniu meistriškumu, negu vidinėmis lyrinio kūrinio savybėmis. Daugiau originalumo šiuo atžvilgiu rodo A. Venclova, T. Tilvytis, o iš jaunesniųjų E. Mieželaitis.

Dailioji lietuvių proza tarybinio gyvenimo metais didesnių laimėjimų, deja, nepasiekė. Produktingiausias ir talentingiausias šioj srity rašytojas Petras Cvirka per anksti pasitraukė iš lietuvių literatūros barų. Jo novelių ir apsakymų knyga „Ąžuolo šaknys" – pirmas žymus šio laikotarpio lietuvių beletristikos laimėjimas. Dabar šioj srity dirba senas lietuvių prozos veteranas A. Vienuolis, A. Venclova, J. Baltušis, J. Marcinkevičius, V. Žilionis ir keletas jaunesniųjų rašytojų. Iš jų tarpo savo produktingumu ir tematikos aktualumu pasižymėjo J. Dovydaitis, išleidęs du apsakymų rinkiniu ir parašęs vieną romaną.

Moterys lietuvių literatūroj yra suvaidinusios žymų vaidmenį. XX a. pradžioj greta žymiausios lietuvių realizmo kūrėjos Žemaitės, plačiai buvo skaitoma Marija Pečkauskaitė ir Lazdynų Pelėda. Šiuo slapyvardžiu rašė dvi seserys, iš kurių viena, Marija Lastauskienė dar ir dabar tebegyvena. Vyresniųjų rašytojų kartai priklauso Sofija Čiurlionienė, autorė kelių dramatinių ir beletristinių veikalų, dabar daugiau susidomėjusi tautosakine medžiaga. Ieva Simonaitytė, kilusi iš Klaipėdos krašto, savo romanams ir apysakoms imanti temų iš Mažosios Lietuvos valstiečių buities ir jų kovos su germanizacijos antplūdžiu. Tačiau šių dienų tarybinėj literatūroj aktyviau pasireiškia tik viena jauna autorė H. Korsakienė dailiojoj prozoj, kaip Valsiūnienė poezijoj.

Šie ir kiti čia nesuminėti lietuvių dailiosios prozos autoriai iš vienos pusės tęsia gerąsias tvirtas lietuviško realizmo tradicijas, iš kitos pusės, stebėdami naujuosius pasikeitimus

ir tarybinio gyvenimo tikrovę, žengia socialistinio realizmo kryptim. Tėvynės karo heroizmas, hitlerinių plėšikų žvėriškumai, klasių kova kaime, atstatomasis ir kuriamasis darbas ūkyje ir fabrike, tarybinio žmogaus galvosena ir veiksmai daugiau ar mažiau ryškiai atsispindi minėtųjų rašytojų veikaluose. Bet dar lieka labai daug neliestų temų, o ir paliestosios reikalauja idėjinio pagilinimo, gyvenimiško patikrinimo ir meniškesnio atvaizdavimo. Man atrodo, kad tarybinis žmogus mūsų šių dienų beletristikoj parodytas vienpusiškai, išeiginiu, oficialiu pavidalu, dėl to jam stoka gyvenimiškų, kasdienių, konkrečių bruožų, kurie vieni tegali sudominti ir įtikinti.

Lietuviškos tarybinės dramaturgijos pradžią padarė dvi vaidinamos Dauguviečio pjesės. Baltušis ir Marcinkevičius vykusiai pavarė šį darbą pirmyn, o dramos konkursas įnešė dar daugiau pagyvėjimo į šią dar neseniai apmirusią sritį. Lig šiol mūsų literatūroj buvo paliekama nuošaliai istorinė tematika kaip beletristikoj, taip ir dramaturgijoj. Tuo tarpu lietuvių liaudis, ilgus amžius pavergta ir feodalų išnaudojama, kėlė atkaklią pasipriešinimo kovą prieš pavergėjus, pradedant kryžuočių ordinu XIII amžiuje, baigiant caristiniu despotizmu ir sava lietuviškąja buržuazija XX amžiuje. Visa lietuvių literatūros istorija – tai kartu ir liaudies išsivadavimo kovų istorija su visais svarbesniaisiais jos etapais. Manyčiau, kad ir tarybinė literatūra, ypatingai didieji žanrai, romanas, drama, rastų dėkingos medžiagos toje kovingoje mūsų liaudies praeity. Lemiamieji tų praeities kovų momentai, atvaizduoti iš marksistinio požiūrio, neprieštarautų nei dabarties uždavinių išsprendimui, nei ateities gairių nužymėjimui.

Savaime suprantama, kad daugiausia mūsų kūrybinės iniciatyvos tebėra ir bus nukreipta į dabarties uždavinius, kurie

tiesia kelią į ateitį. Mes atsimename dr-go Ždanovo žodžius: „Parodyti tuos naujus, aukštus tarybinių žmonių savumus, parodyti mūsų liaudį ne tokią, kokia ji yra šiandien, bet įžvelgti į jos rytojaus dieną, padėti apšviesti prožektorium kelią pirmyn – toksai kiekvieno sąžiningo tarybinio rašytojo uždavinys".

Šios dekados dienomis jūs, draugai, ir palanki didžiosios Tarybų Sąjungos sostinės auditorija susipažins su kai kuriais lietuvių rašytojais ir jų kūrybos pavyzdžiais, išgirs kai kurias mūsų liaudies dainas iš to didžiulio lietuvių tautosakos lobyno, su kuriuo taip artimai yra susijusi ir mūsų literatūra.

Mes džiaugiamės, kad Tarybų Lietuvos meniškasis žodis ir garsas suskambės Maskvos darbo žmonių auditorijose. Mes atiduodam jį jūsų sprendimui.

Mes tikimės, kad asmeninis kontaktas su pirmaujančios tarybinės rusų literatūros atstovais padės mums susiorientuoti mūsų pačių siekimuose ir skatinančiai paveiks mūsų literatūrinį darbą.

1948

Kalba Lietuvos tarybinių rašytojų II suvažiavime

Antrasis Lietuvos tarybinių rašytojų suvažiavimas turės, be abejo, labai didelės reikšmės tarybinės lietuvių literatūros vystymuisi. Čia jau buvo pareikšta daug kritikos pastabų ir pozityvių nurodymų, kurie paskatins mūsų rašytojus kelti idėjinį ir meninį savo kūrinių lygį. Čia daug buvo kalbėta apie

tarybinės literatūros idėjingumą, apie jos vaidmenį, auklėjant tarybinį žmogų.

Apie literatūros meno kūrinių auklėjamąją reikšmę ir aš noriu čia kiek pakalbėti. Bet auklėjamąjį literatūros vaidmenį šiuo atveju aš noriu sieti ne tiek su veikalo idėjiniu tematiniu turiniu, jo anaiptol nepaneigdamas, kiek su formaline menine jo išraiška, jo atlikimo meistriškumu, poetiškumu, estetiniu įspūdžiu ir poveikiu, vėlgi anaiptol nenorėdamas nukrypti į formalizmą bei estetizmą. Kiekviename vertingame literatūros meno kūrinyje aš suponuoju svarų, reikšmingą idėjinį tematinį turinį, kurio auklėjamoji reikšmė kiekvienam yra lengvai suprantama. Bet šiuo atveju, kartoju, man rūpi pabrėžti formos, išraiškos auklėjamąją reikšmę, nes šis klausimas rečiau keliamas, o gal ir sunkiau suprantamas. Formos meistriškumas dažniausiai ir, reikia pasakyti, teisingai esti traktuojamas kaip priemonė turiniui išreikšti, padaryti jį prieinamą ir priimtiną skaitytojui. Be meninės formos, išraiškos kilniausias turinys nepasieks skaitytojo sielos, nepadarys jokio poveikio. Bet šis teisingas teigimas apie formos funkciją, kaip turinio perteikėją, dažnai nustelbia pačios formos, meninės išraiškos, kaip estetinės vertybės, poveikį net kartais ir nepriklausomai nuo turinio. Į šitai aš ir noriu atkreipti šio susirinkimo dėmesį ir pritaikyti tai kaip išvadą mūsų pačių rašytojų praktikai.

Draugai, ar reikia ir kalbėti, kad sudėtingame psichiniame žmogaus gyvenime estetiniai įspūdžiai, gauti iš sąlyčio su grožio reiškiniais gamtoje ir gyvenime, su meno reiškiniais dvasinės žmogaus veiklos srityje, vaidina didžiulį auklėjamąjį vaidmenį, žadindami geriausius, kilniausius žmogaus jausmus. Auklėjamoji grožio, meno reikšmė buvo suprasta visais laikais, ji ypačiai vertinama tarybinėje santvarkoje.

Tarybinė vyriausybė skiria labai daug lėšų parkams, aikštėms, gėlynams, fontanams, pakelėms ir kryžkelėms pagražinti, gyvenvietėms papuošti ir visoms meno šakoms ugdyti. Tarybinį žmogų turi iš visų pusių supti ir lydėti grožis ir menas. Tokioje aplinkoje užaugęs žmogus turėtų būti doras, teisingas ir humaniškas geriausia šio žodžio prasme. Iš tiesų mums sunku įsivaizduoti jaunuolį, kuris žavėtųsi didžiųjų klasikų ir žymiųjų tarybinių kompozitorių muzika, suprastų Puškino, Lermontovo, Mickevičiaus poezijos grožį, gėrėtųsi, sakysime, Lenino aikštės gėlynais – ir čia pat laužytų medelius, daužytų langus, vagiliautų, žodžiu, atlikinėtų tokius veiksmus, kuriuos mes paprastai vadiname chuliganizmu. Gorkis savo atsiminimuose pasakoja, kaip jis savo ankstyvoje jaunystėje buvo patekęs į tapytojų-bogomazų dirbtuvėlę. Buvo tai žmonės paprasti ir net grubūs, neapsišvietę, siauro protelio ir net ydingi. Ir štai pakliuvo į jų rankas Lermontovo poezijos tomelis. Gorkis ėmė jiems skaityti „Demono“ poemą. Ir kokį nepaprastą, didžiulį, keliantį įspūdį padarė ta poezija šitiems žmonėms. Jie klausė kaip užburti, prašė pakartoti, o vienas ėmėsi nusirašinėti visą poemą, nors lengvai galėjo ją nusipirkti. Kas taip paveikė šiuos žmones? Be abejo, paveikė juos ir kūrinio idėja – tragiškam atstumtajam, pasmerktajam, nelaimingajam išreikšta gili užuojauta, maištingi protesto žodžiai ir t.t. Bet šitos jų protu suvokiamos mintys, idėjos nėra jau tokios nepaprastos, sukrečiančios. Kas davė joms tą širdis ir protus pavergiančią galią? Davė išraiška, poetinė forma, vaizdų ryškumas, žodžių harmonija. Nėra abejonės, kad šitai sužavėjo anuos „Demono“ klausytojus, o tas susižavėjimas atidarė jų protus ir idėjoms, mintims priimti.

Draugai, ar daro bent kiek panašų įspūdį mūsų gaminamoji poezija? Vargu. Mūsų poezija nepaveikia ne tik gyvenimo

apdaužytų, surambėjusių žmonių, bet ir jautraus jaunimo širdys dažnai lieka jai abejingos. Ne paslaptis, kad šiandien pedagogai laužo galvas, kaip sudisciplinuoti ir auklėti jaunimą, kaip išgyvendinti iš mokyklų chuliganizmo reiškinius. Dėl ko tie reiškiniai taip įsišaknijo ir dėl ko nepakankamą vaidmenį atlieka literatūra, poezija auklėjimo darbe? Kas tuo kaltas? Kokios to priežastys? Aš matau dvi tokias priežastis. Pirma – nepakankamas literatūros, ypač poezijos, pateikimas skaitytojui, ypač jaunajam. Literatūros kritikai ir dėstytojai neprasskleidžia poetinio kūrinio esmės, poezijos žavesio, išraiškos meistriškumo ir grožio – viso to, kas paveikia sielą, kas ją subtilina, nuteikia, harmonizuoja, kas jos stygas suderina su skaitomojo kūrinio tonais. Juo kūrinys gilesnis, tobulesnis, meistriškesnis, juo daugiau jis duoda medžiagos ir galimybių rasti ir iškelti iš skaitytojo sielos kartais giliai joje glūdinčių, o labai gražių jausmų, moralinių vertybių užuomazgų. Šiame susirinkime jau buvo paliestas jaunimui skirtos literatūros tematikos klausimas. Kokia puiki būtų tema vaizdingai, gyvenimo pavyzdžiais mūsų aplinkoje parašyti aną gorkišką poetinio kūrinio skaitymo ir jo poveikio pavyzdį. Parašyti, kaip kartais vienas trumputis eilėraštis, vienas poetinis, sugestyvus vaizdas, vienas motyvas iš kurio nors Puškino, Lermontovo, Mickevičiaus ar žymiųjų tarybinių poetų eilėraščio įkrinta giliai į jaunuolio sielą, ten auga, kerojasi ir pasidaro vaisingu jo dvasinio gyvenimo pradu.

Mums stoka tokių nagrinėjimų, tokių dėstytojų, tokių pedagogų, bet mums mūsų tarybinėj lietuvių literatūroj stoka ar bent nedaug tėra ir tokių kūrinių, kurie minimam reikalui, būtent auklėjimui, išraiškos, formos meistriškumo priemonėmis tiktų. O mes turėtume tokių kūrinių duoti. Žinoma, mes

ne Puškinai, ne Lermontovai, ne Mickevičiai. Bet ir mes turime turėti sau idealą, sekimo pavyzdį, kryptį. Sutramdę savy tuščią pasipūtimą, pagyrūniškumą, turime sužadinti sveiką ambiciją išdrįsti, įtempti pajėgas, siekti aukštybių. O kas žino – gal šitoje pačioje salėje jaunųjų rašytojų būry, gal kurioj nors mokykloj tolimame Lietuvos užkampy bręsta mūsų literatūros genijus! Savo kūryba paruoškime jam kelią! Tobulinkime žodinio meno išraiškos priemones – kalbą, poetiką. Tik paruoštoje dirvoje atsirasdavo genijai.

Ar mes tinkamai tą dirvą ruošiame? Deja, netinkamai. Dažnai mes rašome nuobodžiai ir pilkai. Mes daromės literatūros amatininkais, bet ne aukštai kvalifikuotais meno meistrais. Sumenkėjo mumyse reiklumas sau patiems, mūsų siekimai darosi labai netolimi, riboti. Kai kuriuos mūsų net ir talentingų poetų eilėraščius eilinis skaitytojas cituoja, vien norėdamas pasijuokti.

Draugai, šitaip toliau būti negali. Visa mūsų šalies literatūrinė ir partinė spauda mirga šūkiais, skatinančiais kelti idėjinį ir meninį meno kūrinių lygį. Tegu šitie šūkiai nepasilieka tuščiais žodžiais. Neapsipraskime su jais, bet įsigilinkime į jų prasmę ir pasekime ja.

Kaipgi mes turime kelti savo meistriškumą, savo kūrinių meninį lygį? Visiems čia galioja labai paprastos, bet efektyvios visų didžiųjų meno meistrų išbandytos priemonės: – mokymasis, darbas, reiklumas sau pačiam, savo kūrinio meilė.

Jei tu esi poetas, rask motyvą, kuris tave sujaudintų, nuteiktų, sužadintų tavo jausmą ir vaizduotę. O kai imsi rašyti eilėraštį, derink jį ir šlifuok kaip juvelyras brangakmenį. Ritmo, rimo, strofos ieškojimas nėra tuščia formalistika. Dažnai naujas rimas, naujas sąskambis sugestijuoja naują vaizdą ir

naują idėją. Reikia atsiminti vieną labai svarbų dalyką: tematika be nuolatinio rūpinimosi formos, išraiškos tobulinimu greitai išsisemia. Apsileidimas išraiškos meistriškumo atžvilgiu veda į visos kūrybos sumenkėjimą, sausą retoriškumą. O kiek mes šiandien skaitome eilėraščių, kurių strofika ir ritmika neatitinka turinio ir rodo visišką poeto apsileidimą, nerūpestingumą.

Jei tu esi apysakininkas, apybraižininkas ar dramaturgas, pažink savo vaizduojamą tikrovę, įsigyvenk į savo personažus, susijaudink dėl jų rūpesčių, dėl jų buities, sek jų gyvenimą dienomis ir metais, bet atrink tai, kas yra svarbiausia, nepaskęsdamas smulkmenose. Konstruok siužetą kaip architektas sudėtingą daugiaaukštį pastatą.

Draugai, galbūt kad mano samprotavimai nėra visiškai tikslūs filosofinės estetikos atžvilgiu, turinio ir formos santykio klausimu. Bet šiandien ne tai man rūpi. Man rūpi, kad mes šio suvažiavimo proga pasiskatintume kelti savo kūrinių meninį lygį, nes tik tokiu būdu kelsime ir jų auklėjamąją reikšmę. Man rūpi, kad mes rašytume veikalus, kurie giliau, visapusiškiau paliestų skaitytojų ne tik protą, bet ir širdį, jausmus, vaizduotę, auklėtų geriausius, kilniausius žmogiškosios prigimties elementus ir polinkius. Tik tokiais kūriniais mes prisidėsime prie auklėjimo žmogaus, kuris realizuos, įgyvendins gražiausią ir kilniausią žmonijos troškimą – komunistinę santvarką.

Mano paties gyvenimo ir literatūrinio darbo kelias buvo ilgas, painus ir vingiuotas. Šiandien aš džiaugiuosi, kad gyvenimo raida išvedė mane į teisingą, vaisingiausią realizmo kelią. Aš esu dėkingas Partijai ir Vyriausybei, kad įgalino mane savo gyvenimo pabaigoj atsidėti daugiau literatūrai ir,

galimas daiktas, įvykdyti paskutinį ir plačiausią savo sumanymą. Tas sumanymas yra drąsus ir ambicingas. Aš noriu pastatyti literatūrinį paminklą savo liaudžiai, kurios aš esu sūnus, už jos kančias, už jos herojišką ilgų amžių kovą su priespauda, už jos nepalaužiamą galią kovoti ir ištesėti – tvirčiausią jos laimėjimų pagrindą. Liaudis, draugai, jos buitis, jos troškimai, jos menas – štai neišsenkamas mūsų kūrybos šaltinis ir veiksmingiausias paskatinimas.

Draugai, rašykime kūrinius, kurie būtų verti pateikti liaudžiai, būtų jos priimti ir susilauktų jos pritarimo ir aukšto įvertinimo.

1954

Poezijos kūrinio formos auklėjamoji reikšmė

Daug buvo rašyta ir kalbėta apie literatūros meno kūrinio idėjingumą, apie jo vaidmenį auklėjant žmogų. Šiuo klausimu ir aš noriu čia trumpai pasisakyti. Tačiau auklėjamąjį literatūros kūrinio, ypačiai poezijos, vaidmenį aš noriu sieti ne tiek su veikalo idėjiniu tematiniu turiniu, jo anaiptol nepaneigdamas, kiek su formaline menine jo išraiška, meistriškumu, grožiu, estetiniu įspūdžiu ir poveikiu, anaiptol nenorėdamas nukrypti į formalizmą bei estetizmą. Kiekviename vertingame literatūros meno kūrinyje mes randame svarų, reikšmingą idėjinį turinį, kurio auklėjamoji reikšmė kiekvienam yra lengvai suvokiama. Bet šiuo atveju man rūpi apibrėžti formos, išraiškos auklėjamąją reikšmę, nes šis klausimas rečiau keliamas, o gal

ir sunkiau suprantamas. Formos meistriškumas dažniausiai, ir reikia pasakyti, teisingai esti traktuojamas kaip priemonė turiniui išreikšti, padaryti jį prieinamą ir priimtiną skaitytojui. Be meninės formos, išraiškos kilniausias turinys nepasieks skaitytojo sielos, nepadarys jokio poveikio. Tačiau šis teisingas teigimas apie formos funkciją kaip turinio teikėją dažnai nustelbia pačios formos, meninės išraiškos kaip estetinės vertybės poveikį, net kartais ir nepriklausomai nuo turinio. Į šitai aš ir noriu atkreipti skaitytojų dėmesį ir pritaikyti tai kaip išvadą mūsų pačių, rašytojų, praktikai.

Ar reikia ir kalbėti, kad sudėtingame psichiniame žmogaus gyvenime estetiniai įspūdžiai, gauti iš susilietimo su grožio reiškiniais gamtoje ir žmogaus veikimo, kūrybos srityje vaidina didžiulį auklėjamąjį vaidmenį, žadindami geriausius, kilniausius jausmus bei išgyvenimus. Auklėjamoji grožio, meno reikšmė buvo suprasta visais laikais, ji ypatingai yra vertinama ir tarybinėje santvarkoje. Vyriausybė skiria milžiniškas lėšas parkams, aikštėms, gėlynams, fontanams, pakelių ir kryžkelių pagražinimui, gyvenviečių papuošimui ir visų meno šakų ugdymui. Tokioje aplinkoje užaugęs žmogus turėtų būti doras, teisingas ir humaniškas geriausia to žodžio prasme. Iš tiesų mums sunku įsivaizduoti jaunuolį, kuris žavėtųsi didžiųjų poetų ir kompozitorių kūriniais, gėrėtųsi aikščių gėlynais ir čia pat laužytų medelius, daužytų langus, vagiliautų, žodžiu, darytų tai, ką mes paprastai vadiname chuliganizmu.

Gorkis savo atsiminimuose pasakoja, kad jis ankstyvoje jaunystėje buvo patekęs į tapytojų „bogomazų“ dirbtuvėlę. Buvo tai žmonės paprasti ir net grubūs, neapsišvietę, riboti ir net ydingi. Ir štai pakliuvo į jų rankas Lermontovo poezijos tomelis. Gorkis ėmė skaityti jiems „Demono“ poemą. Ir kokį

nepaprastą, didžiulį įspūdį padarė ta poezija šitiems žmonėms! Jie klausė kaip užburti, prašė pakartoti, o vienas ėmėsi nusirašinėti visą poemą, nors lengvai galėjo ją nusipirkti. Kas gi taip paveikė šiuos žmones? Be abejo, paveikė juos ir kūrinio idėja – tragiškam atstumtajam, pasmerktajam, nelaimingajam išreikšta gili užuojauta, maištingi protesto žodžiai ir t.t. Betgi šitos jų protui suvokiamos mintys, idėjos nėra jau tokios nepaprastos, sukrečiančios. Kas davė joms tokią protą ir širdį pavergiančią galią? Davė išraiška, poetinė forma, vaizdų ryškumas, žodžio harmonija. Nėra abejonės, kad šitai sužavėjo anuos „Demono" klausytojus, o tas sužavėjimas atidarė jų protus ir idėjoms, mintims priimti.

Ar daro bent kiek panašų įspūdį mūsų gaminamoji poezija? Deja, ne visados. Mūsų poezija nepaveikia ne tik gyvenimo apdaužytų, surambėjusių žmonių, bet ir jautraus jaunimo širdys dažnai lieka jai abejingos. Ne paslaptis, kad šiandien pedagogai laužo galvas, kaip sudisciplinuoti ir auklėti jaunimą, kaip išgyvendinti iš mokyklų chuliganizmo reiškinius. Dėl ko tie reiškiniai taip įsišaknijo, ir dėl ko nepakankamą vaidmenį atlieka literatūra, poezija auklėjimo darbe? Kas dėl to kaltas? Kokios to priežastys? Neanalizuosiu jų visų, nurodysiu tik vieną – nepakankamą literatūros, ypač poezijos patiekimą jaunajam skaitytojui. Literatūros kritikai ir dėstytojai tinkamai neprasklaidžia kūrimo poezijos žavesio, išraiškos meistriškumo ir grožio – viso to, kas paveikia sielą, kas ją subtilina, sutelkia, kas jos stygas suderina su skaitomojo kūrinio tonais. Juo kūrinys gilesnis, tobulesnis, meistriškesnis, tuo daugiau jis duoda galimybių rasti ir iškelti iš skaitytojo sielos kartais giliai joje glūdinčių, o labai gražių jausmų, moralinių vertybių užuomazgų.

Mums stoka tokių nagrinėjimų, tokių dėstytojų, tokių pedagogų, nors lietuvių literatūroje atsirastų jau nemaža kūrinių, kurie tiktų žmogui auklėti išraiškos, formos, grožio priemonėmis. Mes turėtume dar daugiau tokių kūrinių duoti. Tiesa, mes ne Mickevičiai, ne Puškinai, ne Lermontovai. Bet ir mes turime turėti savo idealą, siekimo pavyzdį, kryptį. Sutramdę savyje tuščią pasipūtimą, pagyrūniškumą, turime sužadinti sveiką ambiciją, išdrįsti, įtempti pajėgas, siekti aukštybių. Kas žino, gal jaunųjų mūsų skaitytojų būryje, gal kurioj nors mokykloje tolimame Lietuvos užkampyje auga mūsų literatūros genijus. Savo kūryba paruoškime jam kelią! Tobulinkime žodžio meno išraiškos priemones – kalbą, poetiką. Tik apruoštoje dirvoje atsirasdavo genijai.

Ar mes tinkamai tą dirvą ruošiame? Deja, netinkamai. Dažnai mes rašome nuobodžiai, pilkai. Mes daromės literatūros amatininkais, o ne aukštai kvalifikuotais meno kūrėjais. Sumenkėjo mumyse reiklumas sau patiems. Mūsų siekimai darosi labai netolimi, riboti. Mūsų kūrinių išraiška auklėjamojo vaidmens neatlieka. Šitaip toliau pasilikti negali. Literatūrinė ir partinė spauda mirga šūkiais, skatinančiais kelti idėjinį ir meninį lygį. Tegu tie šūkiai nepasilieka tuščiais žodžiais. Neapsipraskime su jais, bet įsigilinkime į jų prasmę ir pasekime ja.

Kaipgi mes turime kelti savo kūrinių meninį lygį. Visiems čia galioja labai paprastos, bet efektyvios visų didžiųjų meno kūrėjų išbandytos priemonės: mokymasis, darbas, reiklumas sau pačiam, savo kūrinio meilė. Jei tu esi poetas, rask motyvą, kuris tave sujaudintų, nuteiktų, sužadintų tavo jausmus ir vaizduotę! O kai imsi rašyti eilėraštį, derink jį ir šlifuok taip kaip juvelyras brangakmenį. Ritmo, rimo strofos ieškojimas

nėra tuščia formalistika. Dažnai naujas rimas, naujas sąskambesys sugestijuoja naują vaizdą ir naują idėją. Reikia atsiminti vieną labai svarbų dalyką: tematika be nuolatinio rūpinimosi formos, išraiškos tobulinimu greitai išsisemia. Apsileidimas išraiškos meistriškumo atžvilgiu veda į visos kūrybos sumenkėjimą, sausą retoriškumą. O kiek mes šiandien skaitome eilėraščių, kurių strofika ir ritmika neatitinka turinio, o rimai rodo visišką poeto apsileidimą bei nerūpestingumą.

Gali būti, kad mano samprotavimai nėra visiškai tikslūs filosofinės estetikos atžvilgiu, turinio ir formos santykio klausimu. Bet čia ne tai man rūpi. Man rūpi, kad mes pasiskatintume kelti savo kūrinių meninį lygį, nes tik tokiu būdu kelsime ir jų auklėjamąją reikšmę. Man rūpi, kad mes rašytume veikalus, kurie giliau, visapusiškiau paliestų skaitytojų ne tik protą, bet ir širdį, jausmus, vaizduotę, auklėtų geriausius, kilniausius žmogiškosios prigimties polėkius.

1954

Žodis radiofone

Lietuvių tautos praeityje randame nemaža svarbių istorinių įvykių. Įspūdingiausi ir šiandien mus labiausiai jaudiną praeities įvykiai tai bus, be abejo, valstiečių maištai ir sukilimai prieš ponus, kai baudžiavinės priespaudos našta pasidarydavo nebepakeliama. Tokių maištų bei sukilimų randame jau XV amžiuje, jie gausėja sekančiais amžiais, o XIX a. viduryje įgauna ryškų revoliucinį pobūdį ir įsilieja į 1863 m. sukilimą, turėjusį didžiulės visuomeninės ir politinės reikšmės.

Susipažinęs su 1863 m. sukilimą liečiančia literatūra ir archyviniais dokumentais, pamačiau, kad visa tai duoda labai įdomios medžiagos istoriniam romanui ir pasiryžau tokį romaną parašyti. Pirmoji mano rašomojo romano „Sukilėliai“ dalis vaizduoja 1861–1862 metų įvykius Lietuvoje, būtent, kaip valstiečiai nusivylė caro manifestu, kovoja su dvarininkais, norėdami nusikratyti baudžiavinių prievolių našta ir išlaikyti savo rankose žemę, kurią jie nuo amžių dirbo. Antroji romano dalis vaizduos 1863–1864 m. sukilimą, kuriame Lietuvos valstiečiai gana gausiai dalyvavo, ir kuriam vadovavo revoliuciniai demokratai Sierakauskas, Mackevičius, Kalinauskas. Visame veikale turėtų plačiai atsispindėti to laikotarpio valstiečių gyvenimas, buitis, visuomeniniai santykiai, klasiniai prieštaravimai ir liaudies išsivadavimo iš ekonominės, socialinės ir nacionalinės priespaudos judėjimas.

Aš norėčiau, kad iš mano rašomojo romano skaitytojas pamatytų, kad 1863 m. sukilimas nebuvo tai beprasmiškas kraujo praliejimas, užtraukęs ant lietuvių tautos vien žiaurias Muravjovo-Koriko represijas, bet, priešingai, kad tai buvo labai reikšmingas, ryškiausias lietuvių liaudies kovų dėl žemės ir laisvės, dėl šviesesnio gyvenimo tradicijos pratęsimas, įpareigojęs ir įgalinęs būsimąsias kartas kovoti dėl savo teisių, dėl ekonominio, socialinio ir nacionalinio išsivadavimo.

1954

„Sukilėliai“ – išsivaduojamosios valstiečių kovos vaizdai.

Aš džiaugiuosi, kad mano romanas „Sukilėliai“ davė medžiagos operai. Nepaisant to, kad operos siužetas ir kai kurie veikiamieji asmenys daug kuo skiriasi nuo romano siužeto ir personažų, vis dėlto, abudu kūriniai idėjiniu atžvilgiu siekia to paties tikslo – pavaizduoti vieną lietuvių liaudies kovų dėl žemės ir laisvės epizodą yrančio feodalizmo fone, 1863 m. sukilimo išvakarėse. Kaip romane, taip ir operoj atsispindi kai kurie būdingiausi tos epochos bruožai: carizmo bei feodalizmo atstovų žiaurumas ir moralinis susmukimas, valstiečių priešinimasis priespaudai ir kova dėl geresnio gyvenimo, mokslo šviesos pasiilgimas, taip pat ir pirmieji atbundančios nacionalinės sąmonės reiškiniai, žiauriai slopinami carinės imperijos „tautų kalėjime“. Toje epochoje liaudyje buvo stiprus religinis jausmas, tad sukilimo vadai ir jį stengėsi panaudoti išsivadavimo kovos reikalui. Įtakingiausias lietuvių valstiečių vadas 1863 m. sukilime buvo kun. A. Mackevičius, dėl to ir tapęs kunigu, kad lengviau galėtų prieiti prie valstiečių baudžiauninkų ir įgyti jų pasitikėjimą. A. Mackevičius, giliai nekentęs feodalinės ir carinės priespaudos, sugebėjo įtraukti į sukilėlių gretas gausingus valstiečių būrius. 1863 m. sukilime jis yra tikras lietuvių liaudies herojus, jai paaukojęs visas savo jėgas ir gyvybę.

1863 m. sukilimas, kaip žinome, laisvės liaudžiai neiškovojo. Tačiau jis sustiprino ilgus amžius trukusią valstiečių maištų, sukilimų ir kovų tradiciją. Visi tie sukilimai, pareikalavę daug kraujo aukų, tegu ir nuslopinti, liudija apie lietuvių valstiečių baudžiauninkų kovinį veržlumą ir nesitaikstymą su

priespauda. Kas dar svarbiau, jie grūdino liaudies valią bei pasiryžimą toliau grumtis ligi galutinio laimėjimo.

Šiandien, minėdami garbingas Didžiojo Spalio 40-tąsias metines, mes minime liaudies išsivadavimą ne tik iš feodalinio bei ir kapitalistinio išnaudojimo. Šis išsivadavimas reiškia ir lietuvių nacijos išsivadavimą iš carinės imperijos „tautų kalėjimo". Džiaugsmingai minėdami galutinę liaudies pergalę, prisiminkime ir vieną iš ankstyvesniųjų kovos etapų – 1863 m. sukilimo pradžią, kaip jis atsispindi šiandien statomoje J. Juzeliūno operoje „Sukilėliai".

1957

Sveikinimo žodis A. Vienuoliui

Minint 75-ąsias gimimo metines

Brangusai mūsų Drauge Vienuoli!

Šiandien mes čia susirinkome kartu su Tavimi praleisti šio vakaro ir pasidžiaugti gražia Tavo amžiaus ir kūrybos švente. Aš neminėsiu jokių datų, jokių skaičių. Skaičiai be darbų yra tušti žodžiai. Šiandien mes džiaugiamės ne Tavo metų skaičiais, bet Tavo darbais. Antra vertus, Tavo darbų ir kūrybos tėkmės skaičiai ir datos nesustabdė. Tavo veikla grožinės literatūros ir visuomeninio gyvenimo baruose nesulaikomai eina į priekį, lauždama bet kokias ribas, bet kokius dirbtinius barjerus.

Šiandien mes pasirinkome vieną sąlyginę datą paminėti Tavo pasiektiems laimėjimams, žinodami, kad po metų ar gal jau ir rytoj tie laimėjimai bus gausesni. Štai kuo mes šiandien

ypačiai džiaugiamės. Štai kokį pavyzdį Tu rodai mums visiems, ar tai plunksnos, ar tai visuomeninio darbo draugams.

Tu rodai mums pavyzdį ir visu savo kūrybos bei veiklos pobūdžiu. Jis kyla iš gimtojo krašto ir jo žmonių meilės. Tu savo kūryba apėmei Lietuvos žmonių buitį, jų vargus ir džiaugsmus, kovas ir laimėjimus nuo gilios senovės ligi šių dienų. Tačiau Tu neapjuodinai nė vienos epochos ir lygiai nė vienos nepagrįstai neišaukštinai. Pažindamas gyvenimą ir žmogaus širdį, Tu žinai, kad visur ir visados yra blogų ir gerų žmonių. Bloguosius Tu teisingai smerkei, geruosius teisingai gyrei.

Tačiau Tu taip pat žinai, kad žmogaus širdis ilgisi laimės, veržiasi į šviesesnį, geresnį gyvenimą. Tu žinai, kad šitas širdies ilgesys yra didelė skatinamoji jėga į pažangą, į kovą su visokiomis kliautimis, pastojančiomis kelią į laimę besiveržiančiam žmogui. Ta jėga sąlygoja istorijos poslinkius ir progresą.

Prisiminę Tavo kūrybą, su džiaugsmu mes galime teigti, kad joje teisingai atsispindi anas žmogaus širdies ilgesys, ana skatinamoji jėga ir istorijos raidos poslinkiai kelyje į laimingesnį gyvenimą. Su tuo susijus ir progresyvioji Tavo raštų reikšmė.

Ar reikia ir besakyti, kad Tu, Brangusai mūsų Vienuoli, vaizduodamas Lietuvos žmones ir gamtą, sukūrei daugybę neužmirštamų paveikslų, kurie kaip gyvi stovi mūsų atmintyje, – vieni žavi, kiti jaudina, vieni patraukia, kiti atstumia, tačiau visi yra pastebėti įdėmios menininko akies, pajusti ir išgyventi, o pavaizduoti paprastu liaudišku žodžiu, be jokių įmantrybių bei stilistinių gudrumų. Tavo realizmas yra mums savas, artimas. Be jo neįmanoma suvokti lietuvių literatūros raidos paskutiniųjų penkiasdešimties metų laikotarpiu. Ne

be reikalo Tu nusipelnei garbingą lietuvių literatūros klasiko vardą.

Brangusai Drauge Vienuoli! Anais laikais pradėdamas sunkų lietuvių rašytojo kelią, Tu jauteisi vienišas, nesuprastąs, dažnai buvai baramas ir peikiamas, kaip tariamai nepažįstas gyvenimo žmogus. Dėl to Tu ir pasivadinai atsiskyrėliu, Vienuoliu.

Šiandien, praslinkus daugiau kaip penkioms dešimtims Tavo literatūrinio darbo metų, Tu jau nebesi „vienuolis". Su Tavimi tūkstančiai Tave mylinčių skaitytojų, su Tavimi visa lietuvių tauta.

Tu pasidarei lietuvių tautos autoritetas! Tiek metų stebėdamas savo krašto, savo liaudies, savo tautos gyvenimą, Tu pažįsti jį geriau ir giliau, negu bet kas iš mūsų. Tu pažįsti ne tik buitinius, bet ir kultūrinius, ir nacionalinius lietuvių tautos reikalus.

Ir štai nuoširdžiausias mano linkėjimas Tau šios šventės proga: Naudokis savo autoritetu drąsiai pakelta galva! Sakyk teisybės žodį visiems ir visur, kur jis reikia pasakyti! Gyvuok, kurk ir veik dar ilgus metus!

1957

Kalba Rašytojų sąjungos plenume

Šitame plenume aš buvau ketinęs nekalbėti. Apie savo darbą, savo uždavinius aš nieko nei įdomaus, nei prasmingo pasakyti negalėčiau. Aš turiu temą ir uždavinį visam savo likusiam gyvenimui: tęsti „Sukilėlių" romaną ir baigti versti

A. Mickevičiaus „Poną Tadą“. Jeigu baigčiau šiuos darbus taip, kaip aš noriu, ramia širdimi atsisveikinčiau su gyvenimu.

Mano praeities darbo rezultatai visiems, kas tuo domisi, yra žinomi. Aš rašiau taip, kaip čia gražiai pasakė drg. Vienuolis: nepaisydamas jokių metodų, nei krypčių. O vis dėlto kai ką šiuo klausimu, kas liečia grožinę kūrybą, aš norėčiau patikslinti. Skatina mane į tai ir kai kurios čia girdėtos kalbos – jų turinys ir forma.

Pagrindinis meno kūrybos principas yra konstruktyvinio organizuotumo, vieningumo ir planingumo principas. Be jo nėra ne tik meninės, bet ir jokios kūrybos. Kaip dažnai mes tam principui nusižengiam. Čia pat girdėjome kalbų, kurios neturėjo jokio konstruktyvinio prado, jokio organizuotumo, nei planingumo.

Meno ir literatūros kūrybos pagrindą sudaro ne metodas, bet pasaulėžiūra ir moralė. Pasaulėžiūra čia užima turbūt pirmaujančią vietą, o moralė ja paseka, ją papildo. Iš pasaulėžiūros ir moralės išauga ir metodas, ir meno kūrinys. Sąsaja tarp pasaulėžiūros bei moralės iš vienos pusės ir metodo bei meno kūrinio iš kitos pusės gali būti ne visai sąmoninga, bet ji visados yra būtina, organizuota. Kai ta sąsaja yra, veikalas bus kūrybinis, meniškas, jeigu jos nėra, veikalas bus negyvas, besielis, bedvasis.

Išvada iš to kokia? O tokia, kad mes ne tiek rūpinkimės metodais, kiek savo pasaulėžiūra ir morale. Šie dalykai paprastai esti susiję su laikotarpiu, epocha. Dėl to kūrinyje, kuris yra išaugęs iš pasaulėžiūros ir moralės, teisingai atsispindi ir epocha. Dėl to ir didiesiems praeities rašytojams niekas nediktavo jokių metodų, jokių temų, niekas apie ausis botagu nepliaukšėjo, tačiau jų kūryboje atsispindi epochos su visais

būdingais bruožais. Ir dar daugiau: atsispindi jų didelės asmenybės su bendrai žmogiškais polinkiais, jausmais, aistromis ir paklydimais. Visa tai rašytojus iškelia aukščiau epochos ribų, daro juos visų laikų ir visų nacijų genijais. Štai mums perspektyva į ateitį, perspektyva į kūrybą ir amžinybę.

Sudėtingame, margame mūsų epochos gyvenime, kurį turi peršviesti mūsų pasaulėžiūra ir moralė, aš čia noriu išskirti ypatingam mūsų dėmesiui vieną mus supančios gyvenimo realybės sritį, būtent liaudį ir jos buitį.

Paliesdamas šį klausimą, aš noriu trumpai paliesti vieną kūrybinės aplinkos, kūrybos sąlygojimo aspektą.

Liaudis lietuvių tautos kultūriniame gyvenime vaidino ypatingą vaidmenį. Tai buvo visos mūsų kūrybos, visos literatūros atrama. Ji tokia pasilieka ir šiandien. Ilgą laiką mes neturėjome kultūros atramos miestuose. Šiandien mes jos vėl nebetenkame. Mums pasilieka liaudis.

Saugokime ją! Mūsų liaudis nuostabi! Kokią ji sukūrė kalbą, tautosaką, audinius, medžio ornamentiką, skulptūrą. Saugokime savo liaudį. Pabrėžkime teigiamus jos charakterio bruožus.

Taip, liaudis turi ir ydų, taisykime jas, bet neniekinkime, nesityčiokime iš jos! Protestuokime prieš liaudies niekintojus. Prieš įsigalėjusią madą[1].

Mokykimės iš liaudies sveikos savigarbos. Tai ne nacionalizmas, ne šovinizmas. Lietuvių liaudis šovinizmu niekad nesirgo. Jeigu šiandien mūsų gyvenime pastebime kai kurių šovinizmo reiškinių, tai ne mūsų kaltė, ir ne iš mūsų jie eina.

Prisipažinsiu, kad aš pats ilgai neįvertinau liaudies reikšmės kūrybai. Šitą klaidą aš supratau ir noriu ją atitaisyti. Aš noriu parašyti veikalą, kuriame atsispindėtų ir mano pasaulėžiūra, ir

mano moralė. Būtų man didžiausias džiaugsmas, kad ta pasaulėžiūra ir moralė, taigi ir kūryba derintųsi su lietuvių liaudies gyvenimu ir buitimi.

1957

Poezijos ir dailiosios prozos keliu

Prėjusieji metai, mano nuomone, tuo yra reikšmingi lietuvių literatūrai, kad rašytojai, bent daugelis iš jų, pradėjo vengti štampų ir šablonų, varžiusių kūrybą asmenybės kulto laikais. Rašytojas, būdavo, ima plunksną ir noromis nenoromis galvoja, kaip čia jam parašius taip, kad kūrinys bent kuriuo atžvilgiu atitiktų tam tikrą oficialų požiūrį, patenkintų kažkokį bendrai galiojantį užsakymą. Visa tai labai neigiamai atsiliepdavo literatūrai, ypačiai lyrinei poezijai. Turbūt visi sutiksime, kad poeto individualybė reiškiasi idėjiniais tematiniais motyvais, emociniu išgyvenimu ir žodine išraiška. Lyrinės poezijos esmę, be abejo, sudaro asmeninis išgyvenimas. Jis tegalimas tik poeto prigimčiai atitinkančių tematinių motyvų atžvilgiu, jis taip pat randa ir tinkamą sau žodinę išraišką. Taigi, kai poetą veikia anas bendrai galiojantis užsakymas, štampas, šablonas, negali būti nei laisvo tematinių motyvų pasirinkimo, nei nuoširdaus išgyvenimo, nei originalios žodinės išraiškos.

Dėl ko aš čia primenu šiuos elementarius teorijos dėsnius? Dėl to, kad ir man pačiam paskutiniaisiais metais parūpo poezija, ir aš pats į ją grįžau, nors nežinau, ar ilgam. Vadovaudamasis minėtaisiais dėsniais ir žinodamas, kad mano amžius yra jau labai ribotas, nutariau nebekvaršinti galvos

ir negaišinti brangaus laiko tokiomis temomis, kurios neatitinka mano charakterio, nekelia lyrinių išgyvenimų, neranda sugestyvios meninės išraiškos. Savo paskutinįjį poetinės kūrybos etapą aš nutariau susieti su ankstyvesniuoju laikotarpiu, kuriame išryškėjo mano kaip lyrinio poeto charakteris. Tai nereiškia, kad aš noriu kartotis, būti paties savęs epigonu. Kartojimasis, epigonizmas – mirtis. O aš manau, kad sugebėsiu susieti suvėluotus jaunystės išgyvenimus, atsiminimus su jau nebetrumpo gyvenimo patyrimu, gilesniu požiūriu į save ir kitus, prasmingesniu įžvelgimu į gamtą ir meną.

Kaip jaunystėje, taip ir šiandien aš manau, kad poetas, kaip kasdieninės, realios buities dalyvis, yra gerokai kitokis, negu iš jo kūrybos susidarytas jo paveikslas. Šių dienų literatūros mokslas teisingai daro, nuimdamas nuo autoriaus jo poetinių „nuodėmių“ ir „dorybių“ dalį, o aną susidaromą iš poezijos paveikslą vadina „lyrinio herojaus“ vardu. Lyrinis herojus poeto kūrybos eigoje, įvairiais laikotarpiais žymiai keičiasi. Aš manau, kad ir mano poezijos paskutiniojo laikotarpio lyrinis herojus žymiai skirsis nuo mano jaunystės lyrinio herojaus, nors jų emociniai išgyvenimai būtų žadinami ir panašių tematinių motyvų. Aš pats tenorėčiau viena – kad juodu abudu jungtų tas pats giminystės ryšys: sugebėjimas apibendrinti kaip galima didesniam skaitytojų ratui suprantamus jausmus, taurius troškimus, siekimą viso to, kas gyvenime yra teisinga, gražu ir gera.

Kita mano literatūrinio darbo sritis – grožinė proza. Šiandien aš gailiuosi, kad per maža joje pasidarbavau, kai turėjau daugiau jėgų. Savo jaunystėje buvau bandęs rašyti simbolinių dramų, turėjau jų sumanęs ir daugiau. Nieko gero iš to neišėjo. Romanas „Altorių šešėly“ įstatė mane į realistinės literatūros

kelią. „Sukilėlių“ I tomas – tolimesnis, deja, gerokai pavėluotas žingsnis tame kelyje. Dabar rašau II tomą. Dar nežinau, ar tilps jame visa medžiaga, kurią turiu. Gal prireiks dar ir III tomo. Jei jėgos leistų, dar rašyčiau ir toliau. Sekantieji tomai apimtų lietuvių visuomenės raidą ligi 1905 m. revoliucijos išvakarių. Be to, tolimoje perspektyvoje vaidenasi man ir romano „Altorių šešėly“ IV dalis. Skaitytojas jaučia, kad šis romanas dar nėra baigtas. Kaip bepakryptų šių sumanymų vykdymas, viena galiu užtikrinti – iš realistinio kelio, teisingo tikrovės vaizdavimo, aš neiškrypsiu.

Baigdamas šį pasisakymą, noriu padėkoti visiems tiems skaitytojams, kurie ypačiai susidomėjo „Sukilėliais“, atsiliepė skatinamaisiais laiškais, o kiti atsiuntė ir vertingos medžiagos apie 1863 m. įvykius – Surviliškio vidurinės mokyklos jaunieji literatai, Lyduokių bibliotekos vedėja, nepažįstami draugai Rokiškyje, Klaipėdoje ir kiti, kurių visų čia nesuminėsiu. Jų susidomėjimas ir pagalba – didelis man paskatinimas mano darbe. Visiems nuoširdžiai dėkoju.

1958

Išsipildys poeto troškimas

Šis kuklus paminklas poetui kovotojui Vytautui Montvilai atidaromas reikšmingą dieną – minint dvidešimtąsias metines nuo Lietuvos priėmimo į tarybinių tautų šeimą. Į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą.

Ta istorinė diena buvo ypačiai brangi ir Vytautui Montvilai. Ji reiškė įsikūnijimą visų jo troškimų, visų jo politinių

visuomeninių idealų, kuriuos jis taip aistringai skelbė savo kūryboje, už kuriuos kovojo visą savo gyvenimą, už kuriuos jis ir gyvybę paaukojo.

Tragiška Vytauto Montvilos mirtis nuo nacistinių hitlerinių grobikų rankos šiandien, minint Lietuvos įsijungimo į tarybinių tautų šeimą dvidešimtąsias metines, liudija, kad teisingi buvo tie idealai, dėl kurių mirė poetas. Tarybų Lietuva klesti ir žengia socializmo keliu į komunizmo pergalę, o poeto-kovotojo žudikai, seniai sutrempti į dulkes, pavirto į nieką. Teisingai poetas Vytautas Montvila prieš 20 metų skelbė:

Ne! – viesulai neperplėš mūsų gairių!
Su mumis žengia laisvė ir jėga.
Ir drąsiai laiko komunizmo vairą
tvirta kompartijos ranka.

Vytautas Montvila gyvendamas ir kovodamas žinojo, kad ta kova pareikalaus daug aukų, daug gyvybių, bet kad tai bus aukos, kurios suklestės nauju gyvenimu, reikš naujo gyvenimo pilnybę. Graudu šiandien prie šito paminklo skaityti pranašingus poeto Vytauto Montvilos žodžius:

Draugai, sušaudyti nakčia,
mus sveikina iš kapo:
kas vakar niekas buvo čia,
viskuo tas šiandie tapo.

Arba kitoje vietoje, kur jis tarsi susisieja su tragiško, bet šlovingo likimo draugais:

Sušaudytų idėjos,
iš grabų

išėję,
kaip nerami dvasia
vis audrino pasaulį,
kol revoliucijos banga ugninė išsiliejo,
per Spalį pasikėlusi su saule.

Kaip padrąsinančiai tie žodžiai skamba ir šiandien visoms kolonizatorių engiamoms, tačiau sukilusioms į kovą už laisvę tautoms!

Tegul šis kuklus paminklas poetui kovotojui Vytautui Montvilai bus ir prisiminimas to, kas laimėta, ir paskatinimas į tolimesnius laimėjimus. Poetas, numatydamas naujus nepribaigtų priešų pasikėsinimus, perspėja:

Mūs kelias nebaigtas. Su kliūtimis. Sunkus.
Jis grįstas priešų akmenim.
Bet eisime, kol pereisim visus gaisrus
ir ugnį užgesinsime ugnim.

Tada išsipildys poeto, o drauge su juomi ir mūsų, ir visų geros valios žmonių troškimas:

Ir miestuose, ir kaime
taika darbais žydės.
Plataus mūs krašto laimė
dainose suskambės.

1960

Įvado žodis kūrybos vakarui

Mieli mano Bičiuliai ir Draugai!

Prieš pradėdamas skaityti savo kūrinius, jaučiu reikalą tarti keletą kaip ir kokio įvado žodžių.

Man teko ne kartą dalyvauti literatūros vakaruose, tačiau dar niekad nebuvo atsitikę taip, kad pats vienas turėčiau užimti visą vakarą. Kyla man baimė, ar nenusibosiu, ar neįkyrėsiu. Būti nuobodžiam juk yra viena iš didžiųjų ar tai menininko apskritai, ar tai poeto rašytojo nesėkmių. Gali būti nesuprastas, ginčytinas, puolamas, bet nuobodus – niekados. Taigi ir aš bijau šį vakarą pasidaryti nuobodus. Pavojus didėja dėl tos aplinkybės, kad mano medžiaga yra gana ribota. Aš noriu Jums paskaityti kai ką iš tų savo kūrinių, kuriuos parašiau, išėjus iš spaudos mano Raštų I tomui, poezijai, vadinasi, nuo 1959 m. antrosios pusės, – ir tik vieną kitą iš ankstyvesniųjų. Čia pat pasigirsiu, kad per tuos pustrečių metų parašiau nemaža eilėraščių, kurių tarpe yra bene 5 lyrinės poemėlės. Aš niekad nepasižymėjau dideliu produktyvumu poezijos srity, taigi šiais pastaraisiais metais skųstis negalėčiau.

Tačiau Jūs turite teisę skeptiškai nusišypsoti: taip, *kiekybė* nemaža, tačiau *kokybė*? Dėl kokybės sielojuosi ir aš pats. Rinkdamas šiam vakarui medžiagą, aš atsirinkau tokius eilėraščius, kurie ne tai kad būtų geriausi, poetiškiausi, mano nuomone, bet kad būtų būdingi mano šiam kūrybos laikotarpiui. Čia reikėjo mesti žvilgsnį į visą štai jau daugiau kaip 50 metų savo poezijos tūrį. Visko ten būta: jaunuoliško entuziazmo, eleginio liūdesio, maištavimo ir rezignacijos; egocentrinių ir visuomeninių bei filosofinių temų, gamtinių motyvų ir vidaus išgyvenimų; tiesioginio pasisakymo, simbolizmo ir realizmo.

Kritikai, literatūros istorikai nužymi ir tam tikrą mano poetinės kūrybos raidą. Jie, be abejo, apibūdins ir šio paskutiniojo laikotarpio mano lyriką. Man pačiam ir nedera į šituos klausimus gilintis bei juose painiotis.

Tačiau vienas klausimas man rūpi, taip sakant, teisėtai, ir jis privalo rūpėti kiekvienam bandančiam kurti lyrinę poeziją: kuo vadovautis savo kūryboje, pasirenkant metodą, atrenkant temas, motyvus, stilių, išraiškos priemones? Buvo laikai, kai mane vadindavo simbolistu, estetu, formalistu. Dėl simbolizmo tiek jau to! Tačiau ką reiškia tas „estetas", man ne visai aišku. Juk estetinių ir formalinių normų tam tikra prasme turi laikytis kiekvienas menininkas ir poetas. Kartais estetais vadina „grynosios poezijos" šalininkus. Sąvoka taip pat miglota. Laimei, čia turime autoritetingų pasisakymų. Pacituosiu smalsumo dėlei du: Anri Bremoną ir Polį Klodelį – abudu Prancūzų akademijos nariai.

A. Bremonas, šis grynosios poezijos, „poésie pure", riteris, nepripažįsta jokios poetinės vertės protu suvokiamam turiniui, idėjai. Poezijai esąs visiškai svetimas bet koks didaktiškumas, suprastas net ir plačiausia prasme, kaip galėjimas ką nors apreikšti, pasakyti protui. Grynoji poezija, pagal A. Bremoną, esąs kažkoks paslaptingas žavesys, magija, visai nepareinanti nuo žodžių prasmės. Tą žavesį mes esą galį pajusti, kartais net ir nesuprasdami poezijos dalyko turinio. Tas žavesys išnykstąs, pakeitus kartais tokią smulkmeną, kuri visai neturi reikšmės turiniui. Žinoma, poetas, naudodamasis žodžiais, negali jais ko nors nepasakyti, tačiau tai nesąs jo tikslas.

„Grynosios poezijos" pobūdį A. Bremonas dar šitaip apibrėžia: „Negryna (vadinasi, nepoetiška) yra visa tai, kas poezijos kūriny liečia mūsų sielos paviršiaus veiksmus, protą,

vaizduotę, jausmingumą; visa tai, ką poetas, atrodo, norėjęs mums pasakyti ir yra pasakęs; visa tai, ką jis mums sugestijos keliu duoda; visa tai, ką gramatikas ar filosofas tame kūriny randa, visa tai, ką gali perduoti vertėjas. Negrynybė, aišku, tai siužetas arba kūrinio santrauka, bet taip pat kiekvienos frazės prasmė, logiškoji idėjų eiga, pasakojimo tąsa, aprašymo detalės ir viskas, net ligi keliamųjų emocijų imtinai. Mokyti, pasakoti, piešti, jaudinti ir ašaroms spausti – visam tam puikiai pakanka prozos – ir tai jos tikrasis objektas." Kas gi pagaliau yra ta „grynoji poezija"? Poezija, metaforiškai atsako Bremonas, tai vidinė liepsna, balsas iš vidaus, į širdį įspausta amžinybės žymė, o ji atsiranda iš poeto mistinio kontakto su Absoliutu. Kaip matome, atsakymas ne tik miglotas, bet ir nieko nesakantis.

Skirtumą tarp grynosios poezijos ir nepoezijos bando parodyti P. Klodelis savo parabole apie proto, Animaus, ir sielos, Animos, santykiavimą dvasinėj žmogaus veikloj: „Ne visa kas gerai klojasi Animaus ir Animos šeimoj. Jau medaus mėnuo seniai praėjo, ir tolimas laikas, kada Anima turėjo teisę kalbėti viską, kas jai patinka, o Animus klausė jos susižavėjęs. Bet Animus neilgai leidosi laikomas šioj antraeilėj būklėj ir netrukus parodė savo tikrąją prigimtį – tuštoką, pedantišką ir ironišką. Anima esanti nemokša, kvailiukė, ji *niekados nėra buvusi mokykloj,* tuo tarpu kai Animus žinąs labai daug ir yra begales *skaitęs knygose.* Visi draugai sako, kad negalima esą *geriau kalbėti, kaip kad jis kalbąs.* Anima nebeturi daugiau teisės nė žodžio tarti. Jis geriau už ją pačią žinąs, ką ji norinti pasakyti. Ji lieka namie, tyloje triūstis virtuvėje ir viską valyti *kaip* gali. Animus turi *nusistovėjusius įpročius.* Jis mėgsta, kad jam padavinėtų *vis tuos pačius valgius.*

Bet štai kartą atsitiko keistas dalykas. Vieną dieną, kai Animus netikėtai sugrįžo namo, jis išgirdo, kad Anima viena, užsidariusi duris, dainuoja įdomią dainelę, kažką tokio, *ko jis visai nežinojo: neįmanoma jam rasti nei gaidos, nei žodžių, nei rakto.* Keistą, stebuklingą dainelę. Nuo tada jis užsispyręs ėmė versti ją pakartoti, bet Anima apsimeta jo nesuprantanti. Ji tyli, kai tik jis į ją žiūri. *Siela tyli, kai tik protas į ją žiūri.*" Nepaisant šio sugestyvaus vaizdingumo, nei ši Klodelio parabolė grynosios poezijos esmės nenušviečia.

Nors ir kaip atrodytų paradoksalu, tačiau ar nesusisiekia rusų futuristų iš „Opojazo" „zaumnyj jazyk", „zaum" su Bremono ir Klodelio poezijos supratimu? Vienas iš „zaumnikų" A. Kručionychas rašė: „Mintis ir kalba nespėja pasekti išgyvenimu to, kas įkvėpta. Dėl to poetui leista išsireikšti ne tiktai bendrine kalba, sąvokomis, bet ir asmenine individualinio kūrėjo kalba, neturinčia apibrėžtos prasmės, nesustingusia kalba („zaumnym jazykom")." O ir šių dienų ultranaujoviški poetai taip pat neigia suvokiamą žodžio prasmę, ir jų kuriama poezija pasilieka anapus supratimo ribos. Mano lyrika su ta „grynąja poezija" berods nieko bendra neturi.

Mes žinome, kad greta anų bandymų poeziją sumistifikuoti bei suabstraktinti buvo ir yra rašoma aiškiai žodžiais suvokiama poezija, išreikšta vienų idiliniais romantiniais, kitų grubiais kasdienės šnekos žodžiais, įvairiais stiliais bei išraiškos priemonėmis. Ir visa tai apibendriname vienu žodžiu – poezija! Dėl ko? Negi dėl to, kad visa tai parašyta eilėraštine forma, kuri, beje, taip pat jau tiek paįvairėjo ir nutolo nuo pirmapradės, kad kartais jos nė eilėraščiu nenorime vadinti. O vis dėlto ir tai gali būti poezija. Dėl ko? Teisingą atsakymą rastume, vadovaudamiesi tų kūrinių analize, įspūdžiu, daromu poveikiu ir pan.

Tačiau ir be tokios analizės kartais netyčiomis skaitytojo padaryta pastaba padeda susivokti poezijos kūrinio prigimtyje. Kartą vienas mano skaitytojas, net ne literatas, o istorikas pedagogas, man sako: „Aš kartais prisimenu tamstos „Pesimizmo himnus“ ir juos vėl perskaitau. Nu, kaip gražu!“ Aš jam padėkojau už gerą žodį, o paskui susimąsčiau. Jei mano skaitytojas norėjo padaryti man malonumą, tai jis galėjo pasakyti, kad „Pesimizmo himnai“ – kūrinys niūrus, stiprus, įspūdingas ar panašiai, bet kad tai gražu?.. Nieko gražaus ten nėra: juodos mintys, juodi jausmai, neviltis, nusiminimas... O vis dėlto pagalvojęs padariau išvadą, kad mano pažįstamas, sakydamas apie „Pesimizmo himnus“, kad tai esą „gražu“, teisingai aptarė kiekvieno meno veikalo prigimtį. Lygiai jis būtų teisus, jei, pavyzdžiui, pavadintų „gražiu“ nedailaus veido gerą portretą. Nes kas tai yra „gražu“? Gražu yra tai, kas kelia estetinį pasigėrėjimą, pasitenkinimą. Tokį pasitenkinimą gražus kūrinys kelia ne vien dėl techninio, formalinio atlikimo. Tobulomis eilėmis galima parašyti visai nepoetišką, nevertingą eilėraštį.

Estetinio pasitenkinimo jausmas, grožio įspūdis kyla iš kūrinio gilaus, intymaus susilietimo su poeto, menininko siela, su jo emocijomis, vaizduote, intelektu. Tokį susilietimą mes paprastai vadiname išgyvenimu, seniau jį vadindavo įkvėpimu. Jam yra būdingas jausminis susijaudinimas, pagyvėjęs vaizduotės veiklumas, paaštrėjęs pastabumas ir jaučiamas reikalas savo vidaus būseną objektyvuoti, išreikšti kitiems žmonėms prieinamomis formomis.

Meninis išgyvenimas, aišku, nėra visų vienodas. Jis įvairuoja pagal menininko ar poeto prigimtį, charakterį, temperamentą, išeitą mokyklą ar paveldėtą tradiciją. Kas jaudina, įkvepia vieną, palieka abejingą kitą. Prievartos jis nepakenčia.

Pasirinkimo ir išsireiškimo laisvė yra būtina meno kūrybos sąlyga.

Toks išgyvenimas bus poetui jo kūrybos medžiagos atrankos principas ir kūrinio vertės kriterijus. Jeigu jis bus gilus, nuoširdus, apvaldys poeto sielą, tai jis išryškins jo sumanymą, temą, idėją, padės rasti tinkamą žodį, metaforą, simbolį, apsaugos nuo blaškymosi, ištižimo, daugiažodžiavimo, tuščios žodinės ekvilibristikos, mėgdžiojimo, išviršinių efektų gaudymo. Toks išgyvenimas vers poetą, kad kiekvienas jo kūrinys taptų jo lyrinio herojaus dvasinio gyvenimo, jo vidinės biografijos reikšmingu momentu.

Mano mieli bičiuliai ir draugai! Štai tokią poeziją ir aš norėčiau kurti – pagal savo prigimtį, charakterį ir išgyvenimą, nepaisydamas, ar ji išeis optimistinė, ar pesimistinė, visuomeninė ar individualistinė. Visos temos yra geros, visa, kas žmogiška, gali ir privalo atsispindėti menininko, poeto kūryboje.

Dar ankstyvaisiais mano kūrybos metais po Pirmojo pasaulinio karo kai kurie kritikai ėmė man prikaišioti, kad mano poezija esanti depresyvi, pesimistinė, ir kad tai esąs dekadentinis pesimizmas, geriausiu atveju bėgimas nuo smunkančios buržuazijos. Tačiau aš pats vis dėlto manau, kad manojo pesimizmo, t.y. sielvarto temų bei motyvų, šaknys yra kitokios. Jos iš dalies glūdi mano jaunystės gyvenimo aplinkybėse, auklėjime, o svarbiausia, iš esmės mano charaktery, mano psichinėj sudėty. Čia pačios prigimties esi determinuotas tokiam, o ne kitokiam emociniam pasaulio priėmimui, ir veltui stengtumeis savo sielos šviesą pakeisti. Tačiau ar verta ir stengtis? Aš esu įtikinęs, kad neverta ir nereikia. Tai būtų beprasmis savęs žudymas. Apie tai nėra ko daugiau nė kalbėti.

Kitas klausimas, jeigu sakoma, kad toj sielvarto, liūdesio, skausmo temų lyrikoj neatsispindinti mūsų gyvenamoji epocha, ir kad tokia poezija tramdanti žmogaus dvasios polėkius. Aš manau, kad kiekvienoje epochoje rašytojas ras tokių reiškinių, dėl kurių jis gali, o kartais turi sielvartauti bei liūsti: moralinis bei fizinis blogis, mirtis, liga, karai, ties žmonija pakibusi sunaikinimo grėsmė – visa tai dešimteriopais variantais gali žadinti poeto širdį ir protą. Ir iš to kils epochos atsispindėjimas jo kūryboje. Tokios temos, tokie motyvai, atgaivinti poeto širdies krauju, galbūt ir paveiks skaitytoją, bet paveiks ne gniuždančiai, o taurinančiai, žadindami jam susimąstymą, pagilindami jo sielos gyvenimą. Jeigu tie „pesimistiniai" motyvai bus poeto giliai išgyventi ir meniškai išreikšti, jie žadins skaitytojo estetinį pasigėrėjimą, ir jis pasakys – tai gražu! O tai, kas gražu, negali veikti gniuždančiai nei sielos polėkius tramdančiai.

Tokią poeziją norėčiau aš kurti. Supratimas ir geri norai yra, bet reikia dar sugebėjimo, įgimtos dovanos, talento. Ar man yra tai duota, ar aš ką gera sukūriau, Jums apie tai spręsti. Aš pats daug kuomi esu nepatenkintas. Tačiau nedera man leistis į savo kūrybos vertinimus. Aš noriu ką kita pažymėti. Džiaugiuosi, kad poezijos mūzai tarnauju štai jau daugiau kaip 50 metų. Nuo pirmojo plunksnos pabraukimo ligi šios dienos daugiausia man rūpi poezija, lyrika. Tačiau, deja, pasklaidęs savo raštų chronologiją, matau, kad buvo ir labai liesų, ir net visai tuščių metų. Prisiminęs aną Klodelio parabolę, galėčiau pasakyti, kad tai Animus many viešpatavo tais metais ir kliudė Animai dainuoti. Aš skaičiau paskaitas, parašiau nemaža straipsnių ir šiaip prozos. Vis tai darbai, prižiūrimi Animaus. Tačiau ir Anima niekad manęs visiškai nepalikdavo ir po trumpesnio ar ilgesnio tylėjimo vėl prabildavo. Kūrybos

sąlygos ypačiai pagerėjo, susikūrus Tarybų Lietuvai, kai pagyvėjo visas kultūrinis gyvenimas, o nuo mano paties pečių buvo pagaliau nuimta pedagoginio mokslinio darbo našta – literatūros dėstymas universitete. Deja, netrukus pradėjo blogėti sveikata.

Metęs žvilgsnį į savo gana ilgų metų poetinę kūrybą, norėčiau šiandien geru žodžiu paminėti tuos žmones, kurie padėjo man žengti pirmuosius žingsnius anais sunkiais pradedančiam poetui laikais. Nekartosiu to, ką esu pavaizdavęs romano „Altorių šešėly" pradžioj. Liudo Vasario ir mano paties gyvenimo sąlygos seminarijoj, darbo aplinkybės bei vidinės sielos būsenos sutampa. Mes, sąmoningesnieji lietuviai, jautėmės ten kaip ir kokiame pogrindy, kaip ir kokios slaptos konspiracijos dalyviai. Mane tai jaudino ir skatino. Ar tai menkas daiktas jaustis, kad tu, į ankštus seminarijos režimo varžtus įspraustas jaunuolis, turi kažką savo individualaus, kad bandai išsilaužti iš tos rutinos! Kad gali būti susektas ir nubaustas! Tai skatino visą gamą vidinių būsenų ir emocijų: atkaklumą, maištavimą, o kartais rezignaciją, dažniau laisvės ilgesį. Tas atsispindi ir mano ankstyvuosiuose eilėraščiuose. Draugai, kurie apie mano rašinius žinojo, man pritarė ir mane globojo. Suminėsiu čia du, ir šiandien tebegyvenančiu, nors kiek ir vyresniu už mane. Tai Jonas Raitelaitis-Jonelaitis, šiandien besidarbuojąs Krikštonyse, ir Petras Gerulis-Varnėnas-Kragas, dirbąs Petrašiūnų elektrinėje. Raitelaitis susižinojo su „Šaltinio", „Ateities", „Draugijos" redakcijomis, pasiūlė joms pirmuosius mano eilėraščius ir netrukus parodė man juos išspausdintus. Gerulis-Varnėnas pritariamai ir kartu kritiškai juos vertindavo.

Iš savo mokytojų, profesorių suminėsiu čia Marijampolės gimnazijos lietuvių kalbos mokytoją Petrą Kriaučiūną,

V. Kudirkos bičiulį, davusį man pirmą supratimą apie lietuvių raštiją, ir Seinų seminarijos profesorių Henriką Betto, baltarusį, tada neseniai baigusį Peterburgo dvasinę akademiją ir mane norėjusį į tą mokyklą įstatyti. Aš tada jau buvau bebaigiąs seminariją. Prof. Betto rašė man nepelnytai gerus pažymius iš dogmatinės teologijos ir patikimesniems pakuždomis pletkavo, kad „Mykolaitis ma talent z rozmachem". Buvo ir daugiau gerų, man padėjusių žmonių, tačiau kur čia visus besuminėsi! Vis dėlto jaučiu pareigą suminėti du redaktorius. Pirmas – jūs nustebsite, draugai – tai Al. Dambrauskas-Adomas Jakštas. Šitas kietas ortodoksas, asketas, katalikybės, dogmų saugotojas, „Draugijos" redaktorius, mano atžvilgiu pasirodė tolerantiškas ir atlaidus. Jis dėjo į „Draugiją" tokius mano eilėraščius, kaip „Disonansai", „Juodas kryžius" ir kitus, kurie nesiderino su seminaristui privalomu religingumu ir askeze. A. Jakštas, kiek pamenu, atmetė tik vieną mano eilėraštį, kurį aš buvau parašęs, nusižiūrėjęs į A. Mickevičiaus „Odę jaunystei". „Draugijos" redaktorius man atsakė, kad eilėraščio nespausdins, kadangi tos pačios mintys kitų esą tobuliau išreikštos.

Antrasis anais laikais mane paskatinęs – tai L. Gira, „Vaivorykštės" redaktorius. Jis mielai priėmė mano eilėraščius, parašė padrąsinanti laišką, patardamas skaityti Tiutčevą ir Fetą ir ieškoti vis naujų reiškimosi formų. Atsimenu, aš labai didžiavaus, kai „Vaivorykštės" redakcija, 1914 m. pirmoje knygoje kviesdama prenumeruotis žurnalą, anonsavo, esą „Vaivorykštėje" nuolatos bendradarbiauja šie žinomieji mūsų rašytojai: Maironis, Vincas Krėvė, Vaižgantas, M. Gustaitis, I. Šeinius, Putinas, Radzikauskas, A. Vienuolis ir daug kitų. Šiandien ir man pačiam visa tai atrodo smulkmenos, tačiau

anais laikais mano būsenoj, niūriose seminarijos sienose, tai buvo veiksmingi paskatinimo spinduliai, nušvietę pirmuosius mano poetinės kūrybos polėkius.

Baigdamas noriu čia suminėti dar vieną būtybę – ištikimą, nebylų mano jaunystės svajonių patikėtinį – mano tėviškės kalnelį, anais laikais vadintą Krušakalniu, o šiandien Aušrakalniu. Jis yra su meile pavaizduotas ir taip pavadintas romane „Altorių šešėly“. Jį prisiminęs, ir šiandien turiu prieš akis tą gimtųjų vietų peizažą, kuris nuo jo atsiskleisdavo, o ypačiai tuos saulėlydžius, kurie tiek kartų mane jaudindavo ramiais vasaros vakarais. Atsisėdęs jo viršūnėje stambioje žvirgždyno žolėje, kvepiant čiobreliams ir kačpėdėlėms, nukreipi žvilgsnį į toli toli už slėnų laukų besileidžiančią saulę. Ji didelė, raudona, vyzdžių neakina, ir gali ilgai į ją žiūrėti. Matai saulę, o aplink ją danguje ir žemėje ištisą šviesų ir spalvų simfoniją, judrią ir paslankią, tave patį užliejančią, pagaunančią, kažkur nešančią, plukdančią. Aplink saulę pasirodo skaidri karūna. Pakreipi akis į šalį ir danguje matai jau nebe saulę, o mėlyną skritulį. Jis sekioja tavo žvilgsnį, kur tik bekreiptum akis. Pagaliau vyzdžiai pasilsi, ir tu vėl išvysti saulę, jau liečiančią žemės kraštą.

Be gamtos, guosdavo mane anais laikais ir muzika. Deja, ji man buvo sunkiai prieinama. Vos vos sugrabaliodavau vieną kitą lengvesnį dalykėlį seminarijos melodikonu ir vargonėliais. Ko neišgaudavau iš instrumentų, papildydavau vaizduote ir jausmu. Ne vieną valandą aš praleidau, slebizuodamas gaidas. Ir šiandien mielai tuos dalykus prisimenu.

1962

Maironis

100-tosioms gimimo metinėms paminėti

Mano kartos žmonėms Maironis daugiau negu poetas. Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie. Ne savo raštų gausumu, ne tematikos svarumu, ne poetiniu artizmu, o savo lietuviško žodžio galia ir poveikiu mūsų sąmonei, – žodžio, padėjusio mums rasti save, apsispręsti ir visą amžių pasilikti su savo kraštu, su savo tauta.

Kai mes stebime tautų, ypačiai mažųjų tautų gyvenimą ir santykius, tai susiduriame su vienu labai įdomiu psichologiniu reiškiniu, ypač išryškėjusiu XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje. Būtent, dėl ko tam tikros tautos žmogus, tautos paniekintos, pavergtos, užguitos, mažos, – vakarykščių baudžiauninkų tautos žmogus – nebenori priklausyti nė vienai didelei, viešpataujančiai tautai, kartais net ima ją neapkęsti, ima didžiuotis ta savąja pavergta maža tautele ir vien jai nori priklausyti. Taip yra atsitikę su mažomis Balkanų tautomis, taip atsitiko ir su tautiškai sąmonėjančiais lietuvių tautos žmonėmis. Dėl ko? Kas juos taip paveikė?

Nesileisiu čia į įvairias tautinio sąmonėjimo priežastis bei veiksnius. Savo reikalui, susiedamas tai su Maironiu, noriu čia paminėti tris tokius veiksnius, ypačiai reikšmingus lietuvių tautai – tai praeitis – senovė, gimtoji kalba ir kova prieš carizmą dėl tautos teisių. Prie jų galėtume pridėti dar vieną, kaip anų pasekmę – tai prisirišimas prie gimtojo krašto. Maironis savo raštais visus šiuos veiksnius ugdė, skiepijo į savo skaitytojų širdis, – buvo vienas iš tų, kurių žodis skambėjo įspūdingiausiai, įtikinamiausiai.

Mūsų poetas nebuvo istorikas. Tačiau jis suprato istorijos reikšmę pavergtai tautai, senovės žavesį, ypač kad piešiant senovės paveikslą, vaizduotė gali laisvai skrajoti idealiose fantazijos srityse. Praeities toliuose gali rodyti patraukliausius heroizmo pavyzdžius. Visi Maironio raštai nusagstyti lietuvių tautos praeities motyvais. Pradėdamas savo literatūrinį darbą, jis pajuto reikalą duoti trumpą istorijos vadovėlį. Jis jį parašė 1884–6 m. Ta jo „Istorija" buvo išspausdinta 1891 m., vėliau pakartota dar tris kartus. Viename savo eilėraštyje Maironis sakosi, kad jis norėtų „prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų – Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį iš senovės laikų". Noras atgaivinti, pavaizduoti praeitį įvairiais variantais skamba lyrinėj ir epinėj Maironio poezijoj. Jį lengvai išgirs kiekvienas, peržvelgdamas poeto raštus. Tas pats noras paskatino jį rašyti dramų trilogiją „Kęstučio mirtis", „Vytautas pas kryžiuočius" ir „Vytautas Karalius".

Sąmoningas subrendusios tautos istorikas ieško praeity istorinės tiesos, analizuoja socialinius santykius, nužymi progreso linkmes. Tauta-kūdikis ieško praeity pasakų ir pamokymų. Maironis, tai žinodamas, prologe į trilogiją taip savo uždavinį ir aptaria:

Paliki už durų kasdieninius vargus
Ir pilko gyvenimo naštą!
Lakius pabalnojęs vaizduotės žirgus,
Nuskriski į tolimą kraštą!
Į kraštą tamsių, neįžengiamų girių,
Į kraštą prabočių, tėvų didžiavyrių!
– – –
Ir ten, iš prabočių didžios praeities,
Mokinkis paguodos, ieškok išminties!

Vaizduodamas senovės lietuvių barzdočių kovas su priešais, Maironis įsakmiai nurodo du pikčiausius priešus – kryžiuočius ir lenkų šovinistus-endekus. Tiedu priešai ir jo jaunystės laikais grėsė didžiausioms lietuvių vertybėms – žemei ir tautiškumui.

Tačiau, be tų dviejų, buvo dar trečias priešas – poeto gyvenamoj dabarty. Tas priešas – tai carinės Rusijos imperijos režimas – carizmas, pavertęs, kaip žinoma, Rusiją tautų kalėjimu. Kova prieš carizmo užmačias Lietuvoje skamba Maironio poezijoj garsiausiais, karingiausiais tonais tiesiogiai, atvirai, o kai kur pridengta alegoriniais, simboliniais įvaizdžiais bei metaforomis. Štai vienas būdingas posmas:

Neregėti aušros!.. Taip prailgo naktis!
Beldžia vėjas į langą bailiai;
Nebenori jau miego pabudus akis,
Nors negreit, patekės spinduliai.

Kovingieji, nukreipti prieš carizmą eilėraščiai bei dainos pelnė Maironiui didžiausią populiarumą Lietuvos visuomenėj, nes atitiko plačiųjų liaudies masių siekimus bei nuotaikas. Geriausioje savo kūrybos dalyje Maironis tapo kovotoju už liaudies teises, už pavergtos tautos laisvę ir tautiškumą.

Konkretus, visuotinis tautiškumo elementas yra gimtoji kalba. Lietuvių tautos istorija, kaip žinoma, ėjo tokia linkme, kad gimtoji kalba ėmė pamažu nykti pirmiausia bajorijoje, o paskui ir liaudyje. Vyko polonizacijos ir germanizacijos procesas. Maironis šį procesą sekė skaudama širdimi. Jis norėjo jam užkirsti kelią. Jis norėjo sulaikyti lietuvių kalbos nykimą valstiečių pirkiose. Nepaisydamas dvarininkų priešiškumo

liaudžiai, jis norėjo lietuvių kalbą grąžinti net ir į dvarus. Poetas rūstauja, kad dvarininkų dukros, patekę į Varšuvos pansionus:

Lietuviškai, rods, neišmoks, prakalbėti,
Ar austi, ar braukti rasas,
Ar prosenių žemę, jos būdą mylėti,
Bet... užduotį savo supras:
Per pokylius kaip karalienės žibės.

Jis smerkia išsigimėlius, kurie išsižada savo žemės ir jos papročių:

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo,
Kas verta meilės ir garbės.
Jis skatina kovą už gimtąją žemę, jos būdą ir kalbą:
Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!
Stokim į darbą kaip milžinai!

Ir džiaugiasi, kad Nemuno ir Šešupės krašte „broliai artojai lietuviškai šneka“. Šitokiais kalbos aukštinimo ir gynimo motyvais perpintos ir visos Maironio poemos.

Tačiau jis buvo ne vien gimtosios kalbos gynėjas, bet ir ja rašąs poetas. Lietuviškas žodis jam buvo svarbiausia ir vienintelė reiškimosi priemonė. Deja, kai Maironis pradėjo rašyti poeziją, tas žodis buvo dar labai netobulas, moderniajai poetinei kūrybai nepritaikytas. Pirmosios savo poemos „Tarp skausmų į garbę“ pratarmėje Maironis taip skundžiasi, turėdamos galvoje

jaunųjų skaitytojų reikalavimus: „Bet jauni, per daug įsitikėję į savo galią, per daug taip jau reikalauja ir nuo kitų; ir mano poema ne visai juos užganėdins: jos rūbai pasirodys dar šiurkštūs ir stori, eisena gana sunki. Bet neužmirškite, broliai, jog einu keliu visai nauju ir neišmintu, jog lietuviškas liežuvis, ypatingai poezijoje, visai dar neišdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia ne kartą rymoti ilgomis valandomis, iki išrandi atsakantį išsireiškimą savo mislies. Sergėjaus kiek galėdamas naujų ir mažai suprantamų žodžių, bet kad palengvinti skaitymą ir supratimą ir tiems, kurie mažai temoka lietuviškai, patalpinau ant galo trumpą paaiškinimą truputį sunkesnių žodžių“. Tame žodynėly šalia šiandien jau nebevartojamų žodžių, kaip *ateiga, gyvata, karionė, liuosybė, praeiga, užganėdinti, valandrodis, visotnyčia* (universitetas), randame ir tokių, šiandien visų vartojamų, kaip *anga, banga, begalinis, būdas, diduomenė, gaivalas, įkvėpimas, išgama, karta* ir daug kitų. Versdami Maironio raštus, matome, kad jis visą gyvenimą stengėsi turtinti, įvairinti savo kalbą. Tačiau poezijai svarbiau negu žodynas kalbos stiliaus lankstumas, emocingumas, ekspresija, muzikalumas. Ir šiuo atžvilgiu poetinės kalbos kūryboje Maironio laimėjimai yra labai reikšmingi. Jis pirmas ir, galima sakyti, vienintelis iš savo amžininkų pasiekė tokio poetinės kalbos ir formos tobulumo. Rašęs klasikine tonine eilėdara, jis ilgiems laikams ją prigydė lietuvių literatūroje. Jis sukūrė būdingas maironiškas strofas, savotišką ritminę intonaciją, daug ligi jo nežinomų, nevartotų sąskambių-rimų. Maironio poetinės kalbos vaizdingumas, emocingumas, metaforika kartu su paprastumu darė jo turinį įtaigų, jaudinantį, lengvai suprantamą. Štai dėl ko Maironio poezija veikė lietuvių tautą sąmoninančiai, ugdydama jos

nacionalinį susipratimą. Ji sudaro ištisą epochą, šiandien vadinamą maironine lietuvių literatūroje.

Lietuvių nacionalinio judėjimo laikais, Maironio jaunystėje, jo talento suklestėjimo metais, visi svarbiausieji jo patriotiniai šūkiai – mylėti savo tautos praeitį ir kalbą, kovoti su priespauda, liaudies nutautimu – buvo visuotinai priimtini. Kai kurios Maironio patriotinės dainos ir šiandien skamba lietuvių liaudyje, o daugelis jo poezijos posmų ir šiandien tebejaudina skaitytoją.

Pradėdamas savo kalbą, sakiau, kad Maironis yra didis ir brangus ypačiai mano kartos žmonėms. Mes esame maždaug trimis dešimtimis metų jaunesni už Maironį. Kai mes pradėjome sąmoningai, intelektualiai gyventi apie 1907–10 metus, Maironis buvo pačiame savo talento subrendime. Buvo pasirodę visi reikšmingiausieji jo kūriniai. Mes juos skaitėme, mes jais gėrėjomės, mes jais auklėjomės. Jie mus veikė giliau negu vyresniųjų ir jaunesniųjų kartų žmones. Vyresniosios kartos, Maironio amžininkai, nesutarė su juo daugeliu ideologinių klausimų. Tai buvo lietuvių visuomenės diferenciacijos laikotarpis. Paliovė ėjusi „Aušra“, kurioje Maironis išspausdino pirmąjį eilėraštį. Pasirodė pozityvistinis liberalinis „Varpas“, klerikalinė „Apžvalga“ ir „Tėvynės sargas“, socialistiniai „Lietuviškasis balsas“, „Lietuvos darbininkas“, „Darbininkų balsas“, vėliau „Žarija“, „Skardas“, „Naujoji gadynė“. Maironis pritapo prie klerikalinės spaudos. Už klerikalines jo kūrinių idėjas jį aštriai puolė St. Matulaitis, šnairavo Kudirka, Šliūpas ir visi kairiosios krypties žmonės.

Jaunesniosios už manąją kartos laikė Maironį jau pasenusiu, atgyvenusiu, nebeaktualiu rašytoju. Jos tarėsi esą išsivadavusios iš Maironio pažiūrų bei poetikos poveikio.

Ištikimiausia Maironiui pasirodė manoji karta. Didžiuma jos žmonių buvo nusiteikusi laisvamaniškai religijos atžvilgiu. Kad Maironis – kunigas, ji žinojo, tačiau žiūrėjo į tai atlaidžiai. Mumyse dar ilgą laiką buvo gyva Maironio įdiegta Lietuvos senovės romantika, praeities heroizmas, bočių-didvyrių šlovė. Mes pakilia nuotaika skaitydavome:

Kur šiandieną Jinai?
Miega jos milžinai;
Po žemių jų ilsis krūtinė!
Kaip po audrų didžių,
Kad ant marių plačių
Užmiega vilnis paskutinė.

Mes ilgai prisiminėm tamsius carinės priespaudos metus – ir vėl deklamuodavom:

Jau slaviai sukilo. Nuo Juodmarių Krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais.
Po Lietuvą žiema. Nei žodžio nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais...

Maironio poezijos patriotizmas visuomeniškai pilietiškai nusiteikusius jaudino kone visą gyvenimą. Poetiškų sielų skaitytojai gėrėjosi dainiškais, skambiais jo eilėraščiais, gamtiniais bei individualiniais motyvais. Maironis mano kartos žmonių sąmonėj įsitvirtino kaip didelis lietuvis ir poetas.

Aš pats Maironį pirmą sykį pamačiau Marijampolės bažnyčioje per mokinių pamaldas. Jis, matyt, buvo atvažiavęs atlankyti savo bičiulio, o mūsų mokytojo kapeliono, taip pat poeto

Motiejaus Gustaičio. Maironis po pamaldų pasakė mums pamokslėlį. Atsimenu tik vieną to pamokslėlio vietą. Tais laikais gimnazistai nešiodavo uniformas su nikelinėmis spindinčiomis sagomis. „Žiūrėkite, kalbėjo Maironis, gal tai jūsų tėvų, brolių ir seserų ašaros spindi.“ Aš tada galėjau būti trečioje ar ketvirtoje tuometinės gimnazijos klasėje. 1909 metų vasarą, išvažiuodamas atostogų, atlankiau savo klasės draugą Petrą Šalčių. Jis man parodė Maironio poemą „Jaunoji Lietuva“ ir kai ką iš jos paskaitė; bene „Jau slaviai sukilo“. Knygelę aš įsigijau ir, važiuodamas namo, vežime godžiai ją skaičiau. Netrukus po to nusipirkau „Pavasario balsus“, paskui „Raseinių Magdę“ – ir Maironis tvirtai įsišaknijo mano vidaus pasaulyje.

Neprisimenu, kuriais metais buvo išleistas pirmasis Maironio portretas ir pardavinėjamas knygynuose. Buvo tai padidinta fotografija – gražus, amžiaus stiprume vyras, tankiais garbanotais plaukais, apsirengęs kunigiškai, su kanauninkišku ar pralotišku medalionu ant krūtinės. Šitas medalionas, matyt, aukso grandinėle pakabintas ant kaklo, visą laiką man rėžė akis: ar tai tinka poetui tokios puošmenos?! Ir aš neiškentęs sykį ėmiau ir juodai užtušavau tą kanauninkišką ar pralotišką ordiną – nuėmiau jį nuo poeto krūtinės. Jei aš tada pasielgiau nepagarbiai, čia viešai atsiprašau bent jo atminimą. Tą portretą, laimingai išlikusį per karų suirutes, aš saugau ir šiandien.

Su gyvu Maironiu man teko susitikti žymiai vėliau – tik 1923 m., kai aš pradėjau dirbti Lietuvos universitete Kaune. Maironis skaitė teologijos-filosofijos fakulteto studentams senosios lietuvių literatūros kursą – apie Donelaitį. Susitikdavau su juo posėdžiuose. Jis laikėsi santūriai, maža kalbėjo. Į lietuvių rašytojų draugiją jis nebuvo įsirašęs. Sakydavo, kad rašytojas turi rašyti, o ne leisti laiką posėdžiuose ir pobūviuose.

Artimesnių asmeninių santykių su Maironiu aš taip ir nesumezgiau. Man buvo nedrąsu prie jo, tokio oraus, pirmam prieiti, o jis neturėjo į mane jokio reikalo... Atsimenu, tik vieną kartą esu buvęs jo ištaigingame bute jo namuose pas jį vaišėse su daugeliu kitų svečių. Tame pobūvyje nieko specifiškai maironiško, poetiško, literatūriško nepatyriau.

1932 m. pavasarį pasklido žinia, kad Maironis serga.

Vieną kartą, birželio 28 d., ėjau Vaižganto gatve. Staiga susitinku patį Vaižgantą. Jis stabtelėjo ir su jam būdingu išviršiniu nerūpestingumu, bet su tragiška potekste ištarė tik šiuos du žodžius: Maironis „pomior"... Ir nuėjo, palikęs mane sukrėstą, apstulbusį.

Trečią dieną Maironį laidojo. Palaidojo jį slegiančiuose mūruose, Kauno katedros kriptoje. Marmuro lentoje įrašė:

Kaip man gaila to balto senelio,
Kurs, užstojęs ant amžino kelio,
Jau nebkelsis ant balso varpų
Ir, ant kelių ainius pasodinęs,
Nebepasakos, bočius atminęs,
Nepratars iš šaltųjų kapų!

Bet tai ne būdingiausi poeto žodžiai. Man atrodė, daug labiau pritiktų palaidoti Maironį atviroj Lietuvos gamtoj, kalnely, tarp šlamančių beržų. Jo bareljefas turėtų būti ne seno, bet poeto pačiame amžiaus stiprume, o antkapy iškalta:

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno.

1962

Savo skaitytojams

Yra senų žmonių, kurie sako: per ilgą savo amžių daug ko esu matęs, daug patyręs. Pavydžiu tokiems žmonėms. Aš pats štai nors jau baigiau septintą dešimtį, nesijaučiu nė ilgai gyvenęs, nė daug ką matęs, patyręs. Mano gyvenimas, man atrodo, buvo labai trumpas. Mokslo metai praskriejo nejučiomis. Savarankiškas gyvenimas, nuo 1923 m. dėstymas universitete iki antrojo pasaulinio karo, buvo atkaklaus darbo laikotarpis – jis vėl greitai praėjo. Karo metai taip pat. Tarybinis laikotarpis berods ilgiausias, o tarsi dar taip neseniai prasidėjęs.

Kai vienu žvilgsniu apimu visą ligi šiol išeitą savo gyvenimo kelią, matau jame daug vingių, slėnių ir kalnelių. Mano kelio aukštumos ir pakilimai – tai geresnieji mano kūrybos metai. Miela man juos prisiminti. Miela jausti, kad esi davęs lietuvių literatūrai ir savo skaitytojams vieną kitą priimtiną ir jų pamėgtą kūrinį.

Nuo pat savo literatūrinio darbo pradžios štai jau 52 metai aš, nors gyvenime dažniausiai jaučiausi vienišas, kūryboje vienišas nebuvau. Aš nuolatos jaučiau savo skaitytojų, bičiulių ir draugų palankų dėmesį. Jie nuoširdžiai džiaugėsi mano laimėjimais ir ne per daug barė už nepasisekimus. Turėjau ir priešų. Jie manęs nepalaužė. Priešingai, grūdino ir ugdė tokius mano charakterio ir kūrybos bruožus, kurie būtų likę nepastebėti, į sąmonės šviesą neiškelti.

Šiandien, atsisveikindamas ne vien su jaunystės, bet beveik jau ir viso gyvenimo pajėgiausiais metais, dėkoju visiems savo skaitytojams, dėkoju draugams ir priešams, kad jie sekė mano žingsnius, domėjosi mano kūryba ir padėjo man įnešti į gimtąją literatūrą kuklų daugiamečio rašytojo darbo indėlį.

1962

Žodis 70-ųjų gimimo metinių minėjime

Džiaugiuosi, kad galiu dalyvauti šiame savo amžiaus 70 metų sukakties ir LTSR liaudies rašytojo garbės vardo suteikimo minėjime, suruoštame Vilniaus valstybinio Vinco Kapsuko universiteto ir Lietuvos TSR Rašytojų sąjungos.

Ilgus metus darbavausi Kauno ir Vilniaus universitetuose ir dalyvavau lietuvių Rašytojų draugijos ir tarybinių Rašytojų sąjungos veikloj. Miela man tuos metus prisiminti. Darbas universitete buvo sunkus. Jis atėmė man daug jėgų ir laiko. Iš pradžių jaučiausi nepakankamai jam pasiruošęs. Ne viskas ėjo sklandžiai ir deramame lygyje. Tačiau dabar visi anuomet patirti sunkumai ir nemalonumai jau baigia iš atminties išdilti, o pasilieka tai, kas buvo šviesu ir gera. Aš žinau, kad šitai patiria ir buvusieji mano klausytojai bei auklėtiniai. Užmiršę spragas, nepriteklius bei klaidas, jie, kaip teko ne kartą išgirsti, mini mane geru žodžiu. Dėkui jiems už tai. Mus jungė – dėstytojus ir klausytojus – savosios tėvynės, savosios kultūros ir literatūros meilė. Tos literatūros, kuri, nebūdama labai turtinga išraiškos priemonėmis, buvo turtinga ir stipri savo dvasia, liaudies gyvenimo bei poreikių temomis ir kuri suvaidino tokį svarbų vaidmenį liaudies ir visos tautos sąmonėjime ir kovoje už geresnį, šviesesnį gyvenimą. Aš visuomet sakydavau ir dabar sakau, kad dėstyti lietuvių literatūrai nepakanka vien metodologinio pasiruošimo, o reikalinga didžiųjų praeities patriotų Mažvydo, Daukšos, Donelaičio, Daukanto, Maironio, V. Mickevičiaus-Kapsuko minties supratimas ir dabarties liaudies reikalų bei siekimų pažinimas. To paties reikalautina ir iš studijuojančių lietuvių literatūrą. Mano laikais aš tą matydavau – ir tai lengvino sunkų mano darbą.

Dalyvavimas rašytojų organizacijose ne vien ugdė, stiprino mano kūrybines jėgas, bet ir pratino akyliau stebėti gyvenimą. Buržuazijos viešpatavimo metais aš nebuvau pasiruošęs su deramu kritiškumu tą gyvenimą vertinti, suprasti visuomeninių santykių raidą ir istorijos eigą, tačiau vis dėlto pastebėdavau ne vieną buržuazijoj įsišaknijusią ydą, ne vieną gresiantį tautai pavojų. Aš stengdavaus praskleisti tai kritikos straipsniuose, prakalbose ir grožinėj kūryboj. Kritiškas žvilgsnis į gyvenimą, tegu ir be tvirtesnio ideologinio pagrindo, ilgainiui padėjo man teisingai išspręsti pasaulėžiūros klausimus ir įsijungti į tarybinę santvarką.

Nekalbėsiu čia apie savo kūrybinį metodą. Jį yra aptarę mano kūrybos nagrinėtojai ir kritikai. Aš pats mažai sau kvaršinau galvą metodo klausimais. Rašiau taip, kaip rašėsi, kaip reikalavo temos pobūdis, reiškiama idėja, uždavinys. Daug negudraudamas, ir dabar manau, kad prozos kūriniui, vaizduojančiam gyvenimą, geriausiai tinka realistinis metodas. Poezijoj galimybės įvairesnės – nuo konkretaus vaizdo ligi apibendrinamojo simbolio. Svarbiausia išgyvenimo nuoširdumas, minties, vaizdo ir emocijos vienybė, viso kūrinio įtaigumas bei suvokiamumas. Į šią schemą gali įdėti labai įvairų turinį, prieinamą įvairaus išsilavinimo bei kultūrinio lygio skaitytojui.

Mieli Bičiuliai ir Draugai! Baigiau 70 savo amžiaus metų. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas suteikė man LTSR liaudies rašytojo garbės vardą. Esu nuoširdžiai dėkingas už tą garbę ir suprantu įpareigojimus, kuriuos ta garbė man uždeda. Tačiau esu tikras, kad tie įpareigojimai neprieštaraus mano, kaip poeto, charakteriui ir pašaukimui, nevaržys poeto žmogiškos prigimties teisėtų polėkių. Poetas turi matyti,

girdėti ir jausti daug. Puškino Pranašas-poetas sakosi, kad angelas, vadinasi, poezijos genijus:

... lengva ranka
Akis man palietė staiga –
Ir jos sužiuro ir sušvito
Kaip akys aro išbaidyto.
Jisai man palietė ausis,
Ir jas pripildė gaudesys –
Ir išgirdau, kaip dunda dangūs,
Kaip lekia angelas aukštai,
Kaip skleidžiasi ievos žiedai,
Ant marių dugno šliužas rangos.
A. Churgino vert.

Per 52 savo literatūrinio darbo ir poetinės kūrybos metus ir man teko daug ką matyti, girdėti bei išgyventi kaip Puškino Pranašui – ir dangaus dundėjimą, ir angelo skridimą, ir žiedų skleidimąsi, ir patamsių dugne šliužų rangymąsi. Būdavo džiaugsmų ir sielvartų, būdavo nuopelnų ir kalčių – tačiau kūrybos plotmėj visa tai gera ir priimtina, kas baigiasi poezijos, kūrybos žygiu. Ir taip per visą gyvenimą. Jaunystėje, prieš 40 metų, rašiau:

Praėjusio meto jau nykstančius žemės sapnus
Dainuoti baigiu.
Užversiu tiesiai ir kreivai išrašytus lapus
Šypsniu palankiu.
Trumputės minutės, susmulkinę žemės dienas,
Taksėdamos slenka, –

Ir visa, kuo sirgo ir liūdo, ir džiaugės širdis,
Taip smulku ir menka,
Kad rodosi, nėr ko atleisti nė melst atleidimo –
Nebuvo kalčių!
Jei buvo, tai vien tik širdies daugiabalsė kalba:
Myliu ir kenčiu.

O senatvėj, neseniai, vėl rašiau:

Širdies svyravimai ir proto paklydimai
Painiam buities kely manęs nebebaugina.
Į margą puokštę klojas jųjų atminimai –
Vieni saldžiai paguodžia, o kiti graudina.

Ir dabar, pradėdamas aštuntąjį savo amžiaus dešimtmetį, aš taip pat girdžiu ir padangių dundėjimą, ir angelo skridimą, ir patamsės šliužų ropojimą – ir vėl išgyvenu širdies svyravimų ir proto paklydimų – ir mane dar sykį vilioja gyvenimo žavesiai. Savo gimimo 70-ųjų metinių išvakarėse parašiau antrą eilėraštį iš sumanyto ciklo. Pirmasis eilėraštis baigėsi tragiškais posmais:

Amžinybės angoje neveikia
Jokios mūs trumpos buities vilionės.
Temstant nakčiai,
Saulės nebereikia
Paskutiniam žygiui
Žemiškos kelionės.
Temstant nakčiai,
Man nereikia tragiškų grimasų.

Paskutiniam žygy
Žemiškos kelionės
Noriu tarti žodį
Atvirą ir drąsų –
– Sudie, gyvenime!

O antrasis, pirmojo antitezė, skamba taip:

Bet ne, jis manęs nepaleidžia!
It liaunas patamsių vijoklis,
Į aukštį ir šviesą iškopti panūdęs,
Jis stiepias į saulę silpnu mano kūnu,
Godžiai šaknimis įsiėda į širdį
Ir alkanas smegenis čiulpia.

Gyvenimas dar sykį nori
Manim pražydėti.
Aušrom spindulingų saulėtekių,
Dienovidžių saulės kaitrom,
Vakarių žarų liepsnomis,
Ir paukščių čiulbėjimu,
Ir kvepiančių sodų žiedais,
Ir muzikos žavesiu, –
Ak, ir meilės svaiginančiais burtais
Jis nori mane vėl į žemę įdiegti
Ir vėl mano siela
Į saulę įkopti.

Ir aš nežinau,
Dėl ko šitą vieną vienintelį kartą

Panūdau melu apsigauti.
Tada jį apglėbiau
Kaip brolį seniai nematytą,
Ir iš lūpų išsprūdo tas žodis –
Ave vita!

Baigdamas spaudžiu ranką savo draugams, su kuriais teko darbuotis lietuvių literatūros katedroje, buvusiems savo klausytojams ir draugams rašytojams, – visiems, su kuo mane jungia bendri lietuvių literatūros mokslo ir kūrybos rūpesčiai.

Dėkoju ir gausiems savo skaitytojams, kurie sveikino mane šios mano gyvenimo šventės proga, reikšdami man savo pritarimą ir meilę. Mes visi, kurie jaučiamės, kad dirbame ir kovojame dėl teisingo reikalo, galime su viltimi sakyti: Ave vita! Sveikas, gyvenime!

1963

III. KELIONIŲ ĮSPŪDŽIAI

Friburgiečiai Paryžiuje

1. Kelionės tikslas

Friburgo lietuvių studentų būrelis, prieš baigdamas mokslą ir apleisdamas Šveicariją, sumanė atlankyti didžiausią Vakarų Europos kultūros židinį, Prancūzijos sostinę Paryžių.

Jau nuo senų laikų šis miestas yra žinomas kaipo mokslo ir meno centras. Vienas seniausių ir garbingiausių Europos universitetų, visa eilė garsių mokslo įstaigų, iš viso pasaulio surinktų istorijos paminklų ir meno kūrinių traukte traukė į save gausingas lankytojų minias. Po karo gi jo reikšmė dar labiau padidėjo.

Pasaulinė katastrofa parodė, kad germanų kultūra, pasižyminti geležiniu, kaip atrodė, patvarumu, turi per maža dvasinio turinio, per maža tikro žmoniškumo, per maža gyvo miklumo, kad ja galėtume remtis, kurdami savosios tautos ateitį. Didis vokiečių poetas – humanistas Schilleris ne be reikalo pageidavo: „Didžių valdovų išauklėjai – ir esi jų verta; bet pabandyk, o Vokietija, ir padaryk, kad jie daugiau žmonėmis būtų!“ Ar paklausė Vokietija savo pranašo ir ar daug žmoniškumo ji išauklėjo, liudija Lietuvos okupacijos orgija, Reimso ir Louvain'o griuvėsiai, neminint jau kitų, prašokančių bendrus karo žiaurumus, nežmoniškumų.

Romanų kultūra, mažiau paliesta materialistinio protestantizmo, geriau išsaugojo pirmykštį krikščionybės turinį, turi daugiau žmoniškos meilės ir šilumos, dėl to ji yra gajesnė ir patvaresnė. Šios gerosios ypatybės, laikinai aptemdintos sugedimo drumzlėmis, visu skaidrumu ima reikštis naujame Prancūzijos katalikų judėjime, kurio priešaky dabar stovi nenuilstąs darbuotojas, parlamento narys Marc Sangnier, pernai atlankęs ir Lietuvos katalikų kongresą.

Žinodami visa tai, mes norėjome ten pat, vietoje, pažinti žmones ir jų gyvenimą, atlankyti įstaigas, pamatyti gražiausio gal pasauly miesto statybą, pasigėrėti garsiausiais meno kūriniais nuo giliausios senovės ligi mūsų dienų. Be to, kiekvienas turėjom savo asmeninių tikslų ir norų, kuriuos patenkinti atrodė kiekvienam bus naudinga.

Mūsų sumanymas įvyko pirmiausia kun. A. Vilimo dėka, kuris pats baigęs politinius mokslus Paryžiuj ir turėdamas gerų pažinčių, prašalino visas mūsų kelionės kliūtis. Tad vizas ir visokių palengvinimų kelionei ir pragyvenimui gauta per komitetą „des amitiés françaises“, ir 3 balandžio dieną, septyniese užėmę visą trečiosios klasės kupę, studentiškai, pusbalsiu traukdami lietuviškas daineles, bildėjome į Paryžių.

2. Pirmieji įspūdžiai, pirmosios pažintys

Kadangi iš traukinio išlipom nakčia apie 12 val., o išėję iš stoties patekome į smarkų lietų, tai pirmieji Paryžiaus įspūdžiai nepasižymi nei ypatingu ryškumu, nei malonumu. Persigabenę į iš anksto mums paimtus kambarius, mažam, bet švariam viešbutuky, tuoj atsidūrėm savo lovose, o ryto metą pasijutom žadinami automobilių triukšmo ir gatvės „kromi-

ninkų“ šūkavimo. Pietų valgyti nuėjom į valgyklą, laikomą kooperatyvinės katalikų draugijos „La Démocratie“. Iš pradžių čia mus palaikė belgais, bet paaiškėjus, kad mes lietuviai, bendras įdomumas, o paskui ir simpatija palinko mūsų pusėn. Kun. A. Vilimas asmeniškai pažinojo jau minėtąjį parlamento narį p. Marc Sangnier ir pats jį buvo lydėjęs į Lietuvą. P. Marc Sangnier, sugrįžęs iš Lietuvos geriausiais įspūdžiais nešinas, čia pat „La Démocratie“ salėje darė pranešimą apie Lietuvos katalikų kongresą ir čia pat kun. Vilimo buvo ginčytasi su lenkais. Pernai toj pat salėj kun. prof. P. Būčys dalyvavo tarptautiniame Krikščionių demokratų kongrese – ir čia jį dar ir šiandie su pagarba mini. Tad mūsų, kaipo lietuvių, vardas čia gerai žinomas. Mums rodomas palankumas pagaliau pasiekė net ramų, geraširdį valgyklos virėją, kuris apsaugodavo nuo per ankstyvo suvalgymo geresnius, jo nuomone, kepsnius, kad jie tektų mums, vėliau ateinantiems.

Kooperatyvinė katalikiškų leidinių ir propagandos draugija „La Démocratie“ yra verta platesnio paminėjimo. Yra tai židinys viso Prancūzijos katalikų judėjimo, paveldėtoja ir vykintoja gražių „Sillono“ tradicijų. Viso to judėjimo siela yra vis tas pats nenuilstamas Lietuvos prietelis Marc Sangnier. Jo pasakytų įvairiais klausimais kalbų nuo 1891 ligi 1922 m. yra išėję 6 dideli tomai. Jis yra redaktorius organo „La Jeune République“. Be to, „La Démocratie“ leidžia dar du laikraščiu: vieną savo vardu ir kitą „L'âme commune“. Simpatingi bendradarbiai pakvietė mus atlankyti visus draugijos namus ir įstaigas. Dideliausi namai apima 4 numerius prie Raspail bulvaro. Čia randas knygynas, konferencijų salės, redakcijos ir administracijos, spaustuvė, restoranas ir koplyčia su atmintinėmis žuvusių kare narių plytomis. Įdomu buvo apžiūrėti

dideles rotacines spaustuvės mašinas ir visą laikraščių spausdinimo darbą. Mums apstojus mašiną, kur liejama laikraščio tekstas, darbininkas čia pat atliejo eilutę „vive la Lithuanie!“ Mes paprašėm, kad pridėtų dar „vive la France!“. Berodant stenografijos mašinėlę, vadui kalbant, stenografistė užrašė: „Mūsų draugų iš Lietuvos atsilankymas teikia mums daug džiaugsmo“ ir t.t. Vis tai yra, tiesa, mažmožiai, bet gan charakteringi ir kokių niekur kitur svetimoje šalyje nebuvom patyrę.

Antrą ar trečią dieną komitetas „Des amitiés françaises“ iškėlė mums priėmimo vakarienę, kurioje prancūzų širdingumas apsireiškė visu gausumu. Be mūsų, 8 lietuvių, dalyvavo dar vienas čekas, vienas jugoslavas, vienas Paryžiaus miesto Tarybos narys, p. Ed. Bl., ir pats komiteto pirmininkas su savo sekretoriumi. Čia buvo paliesta ir politinių klausimų. – Mūsų siekiniai reikalauja, – pasakė savo kalboj pirmininkas, – santarvėj gyventi su lenkais. Bet mes žinome individualines lietuvių tautos ypatybes ir istorinį jos vaidmenį. Tai žinodami, mes nebūtume prancūzai ir nebūtume demokratai, jeigu neremtume visiškos Lietuvos valstybės nepriklausomybės. Mes dideliu pasitenkinimu girdime, kad pas jus Lietuvoje, kaip liudija ir p. Marc Sangnier, yra vykdomi mūsų katalikiški ir demokratiniai dėsniai. – Iš kur kitur teko smulkiau patirti, dėl ko Prancūzų vyriausybė taip šaltai lig šiolei žiūrėjo į Lietuvos reikalus. Bet ne mūsų reikalas daryti politinė mūsų valdžios sąžinės sąskaita. Mums pakanka žinoti, kad ir Prancūzijoj mes turim draugų, ir kad nuo mūs pačių pareina jų turėti dar daugiau.

– Čekai taip pat rems Lietuvą, – atsiliepė vienas dalyvaujančių.

– Taip, mes jus remsime, – atsakė čekas, – tačiau su ta sąlyga, jei jūs taikingai gyvensite su rusais.

Vakarienė pasibaigė šampanu ir tostais už Prancūziją ir Lietuvą.

Minėtas p. Ed. Bl. parūpino mums pirmaeiliame teatre Opéra Comique miesto Tarybos ložę, kur gėrėjomės puikiai atlikta „Carmen" opera. Taip pat gavome bilietų į Odeono teatrą, kame anais metais buvo vaidinama mūsų tautiečio, dabartinio Lietuvos atstovo Paryžiuj, p. Milašiaus drama „Mephiboseth". Mums teko matyti viena Šekspyro komedija ir jauno prancūzų poeto m. Lamaçois lyrinė, simbolinė drama „Stebuklingas žiedas". Didelėj tautinėj prancūzų operoj matėme „Faustą". Tai yra didžiausias ir geriausias Paryžiaus teatras. Bet kas buvo Petrapilio Marijos operoj, tai vargu pasakys, kad operos menas Paryžiuj aukščiau stovėtų. Rusai įdėdavo daugiau širdies ir gyvumo ypač į vaidinimą, prancūzai daugiau rūpinasi grakštumu, švelnumu, o dramoj gražia deklamacija ir poetingais posakiais, gi patikus, nesivaržo plojimu artistų pertraukti.

Kun. A. Vilimas per p. Marc Sangnier gavo leidimus įeiti į prancūzų Parlamento posėdį. Pusračio salė su atstovų sėdynių eilėmis. Priešais katedra kalbėtojams, iš šalių stenografistams, kurie rašo stovėdami ir tolydžio pasimainydami. Dar aukščiau pirmininko krėslas ir sekretorių vietos. Puikūs liokajai frakuose su žibančiais grandiniais ant krūtinių ir su špagomis. Įeinant pirmininkui, visi liokajai sustoja į dvi eili ir praleidžia jį ligi savo vietos. Atstovai savo vietose elgiasi gan liuosai. Iš viso jų yra apie 600. Posėdy tada svarstė 18 mėnesių kareivavimo įstatymo projektą. Iš kairės buvo labai smarki opozicija. Kalbant karo ministeriui, dešinėj kildavo audra plojimų,

kairėj audra protesto balsų. Pirmininkui vos pavykdavo įvesti tvarka. Nežiūrint į didelį užsidegimą ir į tai, jog matyt buvo, kad projektas praeis, kairioji pusė nebėginėjo iš salės, kaip tai atsitinka mūsų Seime. Prancūzai moka smarkiai ginčytis, bet taip pat moka pagerbti didžiumos nuomonę ir valstybinio darbo netrukdo.

3. Miestas ir jo retenybės

Tie mano draugai, kurie geriau pažįsta Berlyną, pamatę Paryžių, sako, kad tarp tų dviejų miestų esąs begalinis skirtumas. Aš pats Berlyną mažai pažįstu, tačiau tas skirtumas ir man puolė į akis. Berlynas labiau slegia savo didumu, sunkumu, sakyčiau, šaltu, protingu išskaitliavimu. Berlyne žmogus jautiesi mažas vabalėlis, neturįs nei kur išsitiesti, nei atsikvėpti. Paryžiuj pačiam vidury miesto erdvu, šviesu ir laisva, nežiūrint į didžiausią judėjimą, kur tave kiekviename žingsny gali šimtai automobilių suvažinėti. Paryžiuj taip pat matai išskaitliavimą. Bet tai yra ne amatininko, bet menininko išskaitliavimas ir suderinimas. Iš tiesų, Paryžiaus sustatymas dešiniuoju Senos krantu yra vienas didelis meno kūrinys. Nuo gražaus Gambettos paminklo prieš Louvrą Jūsų akims atsidaro puikiausias begalinis reginys. Tuilerie sodas, toliau Concorde aikštė su tiesiu, laibu, išbėgusiu į viršų obelisku, fontanais ir stovylomis, toliau ilgiausia Eliziejaus laukų alėja ligi didingos Triumfo arkos Etoile aikštėje ir dar tolyn, ir tolyn. Ir visa tai, nuo vieno ligi kito galo, platu ir tiesu, lyg šaute iššauta. Ir visa tai rūpestingai išpuošta, fontanais atgaivinta, stovylomis apgyvendinta. O šalimais, atstu, įdomios statybos rūmai, bokštai ir aukščiausiai iškilęs pasakingas Eifelio kuo-

ras, lengvas, sakytum, iš šipuliukų sudėstytas žaislas. Nuo Eifelio kuoro vėl nepaprastai gražus reginys per tiltą priešais į Trocadero rūmus, kurie savo keliu, papuošti gražiu sodu ir fontanais, duoda nemažiau gražų reginį į Eifelio pusę. Tokių vietų per Senos upę yra ir daugiau. Pav., Aleksandro III tiltas, visas iš špižio nulietas, gražiausias Paryžiaus tiltas. Paskutinis rusų caras Nikolajus II jį pastatė prancūzams savo tėvo atminimui.

Aš jau neaprašinėsiu kitų gražių Paryžiaus vietų. Nemačiusiam vis tiek sunku suprasti, o mačiusiam joki aprašymai nereikalingi. Aš tik noriu dar paminėti aną Triumfo arką Etoile aikštėje, kur ilsis Nežinomojo Kario (soldat inconnu) kūnas, palaidotas čia 1920 m. lapkričio 11 d. Yra tai dideliausia mūro anga, 45 metrų aukščio, išpuošta puikiais lipdybos paveikslais. Viduje, pačioje angoje, įmūryta marmuro lenta, po kuria guli Nežinomasis Karys. Šiuo kapu prancūzai norėjo pagerbti visus tuos niekam nežinomus pilkus didvyrius, kurių tūkstančių tūkstančiai padėjo galvas mūšių laukuose. Pro šį kapą einama be kepurių, o svetimų valstybių atstovai, atsilankę į Paryžių, atneša čia gyvų gėlių vainiką.

Šia proga atsimenu aš vieną skulptūrą, matytą karo muziejuj. Menininkas vaizduoja tą valandą, kada prancūzai, pasibaigus karui, švenčia savo laimėjimo iškilmę. Tolumoje matyti ta pati Triumfo arka, vėliavomis ir vainikais išdabinta. Aplinkui minių minios klauso garsių kalbėtojų, turbūt valstybės ir kariuomenės vadų. Visi garbės džiaugsmu virpa, šaukia ir dainuoja... O čia arčiau kapai, žemi palūžę mediniai kryžiai. Ir keliasi iš kapų anie Nežinomieji. Remiasi į žemę rankomis, peršautas galvas tiesia į tą gyvųjų džiaugsmo vaizdą. Ir nežinai, kuomi daugiau jie kenčia: ar nelaiminga savo dalia, ar

karčiu išmėtinėjimu gyviesiems... Man niekur neteko matyti ryškiau pabrėžto karo laimėjimų tragizmo.

Kalbant apie Paryžių meno žvilgsniu, negalima nutylėti gausių jo muziejų. Tačiau juos aprašyti laikraščio straipsny yra stačiai negalima. Pakanka paminėti vieną didžiausią Louvro muzejų, kuriam bent šiek tiek apžiūrėti reikia kelių dienų laiko. Be Louvro, mes apžiūrėjome dar Liuksemburgo, Cluny, Rodino, Karo, Paryžiaus miesto muziejų ir dar vieną kitą. Kiek juose sukrauta meno turtų ir istorijos paminklų, sunku ir pasakyti.

Kūrybos dvasia

Ir visur spindi žmogaus-kūrėjo dvasia, visa liudija apie amžinas jo pastangas ieškoti Idealo ir juomi kurti, tverti savo atskirą pasaulį.

Vieni meno kūrėjai mato tą grožio idealą kūno formose, kiti dvasios išraiškoje; vieni semia vaizdus iš jų matomojo pasaulio, kiti, lyg šilko drugiai, patys iš savęs vynioja stebuklingus siūlus ir jais savo sapnus ataudžia. O kokis priemonių įvairumas!

Prisižiūrėję naujųjų laikų tapybos ligi mūsų šimtmečio pradžios, mes buvome nustebinti begaliniu sugebėjimu išnaudoti įvairiausius spalvų įspūdžius. Tuo pačiu metu apsireiškia per didelis žmogaus kūno garbinimas.

Po viso to suprantama, dėl ko mene imta ieškoti „naujų kelių“. Visi regimojo pasaulio daviniai atrodo esą išnaudoti ligi galo. Menininkas nusikreipė nuo jų ir paskendo vidujiniuose savo sielos pergyvenimuose. Jis stengiasi išreikšti savo vidaus vaizdus jau visai nebodamas to, ar tie vaizdai kitiems prieinami, ar ne. Reakcija pasirodė per stipri.

Nauja meno lytis – ekspresionizmas, pamynusi regimąjį pasaulį, atėmė mums raktą įeiti į pačio menininko pasaulį ir pasiekti jo kūrinių prasmės.

Šios rūšies veikalų mums neteko pastebėti dideliuose muziejuose. Matyt, Paryžiuj dar jie nėra pripažinti „de jure".

Karo Panteonas

Savotiškos rūšies meno veikalu gavom stebėtis karo Panteone.

Dideliausia apskrita salė, kurios sienos nuo žemės ligi lubų ir aplinkui sudaro vieną ištisą paveikslą – panoramą. Jo dalys vaizduoja visus aliantų karo didvyrius atskiromis valstybėmis.

Iš apačios laiptais įeini į vidurį salės – ir nutirpsti iš nuostabos. Prieš akis matai minią žmonių – ir ne tuoj susigriebi, kad tai tapytas paveikslas, o ne gyvi žmonės.

Pirmiausia – prancūzų dalis. Vidury stovi paminklas su parašu „Karžygiams" – pergalės angelas iškėlęs laiko du laurų vainiku. Ant laiptų prieš paminklą stovi vyriausių generolų eilė su Joffre, Foch ir Petain vidury. Šalimais, labiau į priekį, iš vienos pusės Respublikos prezidentas su Senato ir Parlamento pirmininkais aukštų kariškių lydimi, iš kitos pusės valdžios pirmininkas Clemenceau ir valstybės vyrų būrys.

Pačiam prieky – didžiulė armota, ant žemės vokiečių erelis ir vėliavos. Mes net susiginčinom, ar armota piešta, ar tikrai pastatyta. Pasirodė, kad ir armota, ir žemė piešta.

Toliau, abišaliai paminklo ir gilyn už jo, platūs laiptai veda į gilumoj stovinčio rūmo kolonadą. Ant laiptų užplaukusi kariškių minia, kurioje vienoje pusėje pastebi gailestingųjų seselių būrį, kitoje aviatorių, vyskupų ir kunigų. Visa ta

minia – tai portretai žuvusių ar šiaip jau pasižymėjusių kare žmonių. Visame veikale yra jų 6000. Visi jie gražiai sustatyti, taip gyvomis išraiškomis ir judesiais, kad, rodos, štai prakalbės, pakils ir nužengs nuo tų laiptų.

Toliau eina mažesnės dalys: Anglija, Italija, Amerika, Belgija, Rumunija, Graikija, Japonija, Rusija – kiekviena su savo valdovais, su pasižymėjusiais karo istorijoj vyrais ir moterimis.

Gražiai atvaizduota Belgija su kardinolu Mercier prieky ir karaliumi Albertu vidury. Ypatinga taip pat Rusijos grupė.

Vidury stovi caras Nikolajus su sūnum, vyriausiais karo vadais ir dvasininkais. Šalia jų Istorija į marmurinę lentą rašo rusų-prancūzų sąjungos pasižymėjusius vardus. Prie jos kojų gęsta numestas žibintuvas, o prie kertės prisispaudęs sėlina raudonas bolševikas ir ilgabarzdis žydas.

Didelio įspūdžio palieka dar viena paveikslo dalis: paminklas mirusiems. Keturi kariai laiko ant rankų iškėlę juoda vėliava apsuptą karstą. Žemai ant paminklo laiptų klūpo sunkaus gedulo rūbu apsigaubusi moteriškė. Šalia jos pamestas vainikas mirusiems. Ir daugiau nieko. Paveikslas pasižymi tokiu paprastumu ir tokia tikrenybe, kad prakalba į tą sukniubusią moteriškę ir, rodos, matai, kaip pamaži siūbuoja juodas jos velionas ir jauti joje visų motinų skausmą dėl tiek jaunų gyvasčių žuvimo.

Aukščiau visų čia paminėtų ir nepaminėtų dalių matai karo laukų atvaizdavimą su pažymėjimu svarbesniųjų miestų ir vietų. Aukso raidėmis įrašyta Verdun'o tvirtovė. Dar aukščiau vaizduojamas oro karas.

Panoramos meno šviesoje

Paprastai šios rūšies veikalai (panoramos) nelabai aukštai vertinama meno žvilgsniu. Juose, iš vienos pusės, per daug būva fotografinio, sakyčiau, realizmo, iš kitos pusės dėl per didelio platumo stoka vidurio, branduolio, kuris duotų kūriniui vienybę ir telktų žiūrėtojo dėmesį.

To negalima pasakyti apie „Karo Panteono" panoramą. Laimingai ji paskirstyta į dalis, kurių sudėjimas ir išpildymas yra tikrai artistiškas. Visame kūriny akis randa dvi kaip ir pasilsio, įspūdžių atmainos ir susitelkimo vieti: mano aukščiau aprašytas vaizdas prie paminklo „Karžygiams" (prancūzų grupė) ir liūdinti moteriškė prie paminklo mirusiems. Be to, visą veikalą jungia bendras ūpas ir bendra mintis. Tai yra visos kelių metų laikotarpio pusės pasaulio atvaizduotos pastangos.

Jauti, kad tie tūkstančiai įvairių sluoksnių žmonių yra vedami ir gaivinami vieno tikslo. Yra tai didelė materialinių ir dvasinių įvykių santrauka (sintezė), kuri taip retai pavyksta išreikšti istorinėj tapyboj.

Ką ir besakyti, kaip didelės reikšmės turi toki veikalai patriotiniu žvilgsniu. Kartų kartos sems iš jų tautinės garbės, pasiryžimo dideliems žygiams ir pagarbos praeities didvyriams. Jeigu mums, lietuviams, kas nors sukurtų kovų dėl nepriklausomybės Panteoną, padarytų lietuvių tautai daugiau, negu Carrier-Belleuse ir Gorguet padarė prancūzams, sukurdami Paryžiaus „Karo Panteoną."

Miesto Rotušė

Belankant Paryžių, gražaus atminimo mums paliko miesto Rotušė (Hôtel de Ville). Čia mus nusivedė jau minėtas miesto

Tarybos narys p. E. B. Jo tad ir Tarybos sekretoriaus vedami, apžiūrėjom visus gražaus stiliaus rūmus, iš lauko ir viduje išpuoštus įžymiais dailės veikalais. Atsisveikinant sekretorius apdalino mums po storą knygą su visomis žiniomis apie miesto Tarybą, su narių paveikslais ir biografijomis. Mes gi jį apdovanojome lietuviškais pašto ženkleliais, kurių Paryžiuj esą sunku gauti.

Bažnyčios

Į Paryžiaus retenybes reikia įskaityti kelias ar gal keliolika žymesniųjų jo bažnyčių. Gražiausia ne tik Paryžiaus, bet ir visos Prancūzijos viduramžių statybos liekana yra Nôtre-Dame bazilika. Pirmą akmenį jai padėjo pats popiežius Aleksandras III dvyliktame šimtmetyje. Pastatyta gryno gotiko stiliuj, pasižymi ji tuomi, kad turi bokštus kaip ir pusiau nukirstus. Visų jos turtų čia neišskaitysi.

Šv. Širdies bazilika

Antra bažnyčia, kuri padarė į mus didelio įspūdžio, tai Šv. Širdies bazilika. Ši bažnyčia vadinama Tautos įžadų Bažnyčia, pradėta statyti Tautos Seimo nutarimu 1874 m. tuoj po nelaimingojo karo su vokiečiais. Visos milžiniškos lėšos surinktos tautos aukomis.

Bažnyčia romaniškai-bizantiško stiliaus, pastatyta vien iš akmens. Joje nėra nė vieno gabalėlio nei medžio, nei geležies. Del savo nepaprasto aukščio ir kadangi stovi dar ant kalno, ji matyti iš daugelio miesto vietų.

Žiūrėk – boluoja aukštai pro ūkanas, lyg koks regėjimas.

Mes buvom prilipę į pat bokšto viršūnę. Reginys į visas puses per 50 kilometrų. Didžiojoj bonėj kabo didžiausias pasauly varpas, sveriąs 17.735 kilogramus. Jo balsas nepaprastai skambus ir malonus. Nulipę nuo bokšto, nusileidom po bažnyčia, kur randas dar erdvios koplyčios.

Vidurinėj stovi dvi marmurinės Paryžiaus kardinolų stovylos, labai gražaus darbo. Ypač vienas senelis savo maloniu šypsniu patraukia žiūrėtoją.

Mums į jį beveizint, viršuj ėmė skambinti didysis varpas. Buvo vakaras. Slėpininga koplyčios sutemų tyla dar labiau susitelkė. Senučio kardinolo veidas, rodos, visai atgijo ir dar maloniau nusišypsojo, beklausydamas taikios milžino-varpo muzikos. Išėjom į viršų giliai sujaudinti.

Bažnyčioj įsteigta amžinas Švenčiausiojo Sakramento garbinimas. Nakties metu būrelis norinčiųjų pasilikti bažnyčioj pasiskirsto į kelias dalis. Kai vieni budi prie Švenčiausiojo, kiti požeminėj daly nuošaliai ilsis.

Paskutinėmis Didžiosios savaitės dienomis aplankėme ir daugiau bažnyčių, kurių žymiausia bus šv. Magdalenos bažnyčia, įdomi savo panašumu į senovės graikų šventyklas.

Pastebėjome, kad Darželio ir Kristaus karsto įrengimas čia ne taip gražiai ir rūpestingai atliekama kaip Lietuvoj. Bet tai galima matyti ne vien Paryžiuj, bet ir visoj Vakarų Europoj. Lietuvos žmonės labiau mėgsta papuošti visas bažnyčios iškilmes.

Dar pastebėjome, kad daugiau maldingumo ir susitelkimo matyti mažutėse bažnyčiose, negu didelėse, kur dažnai einama vien pasižiūrėti ir pasiklausyti.

4. Pabaiga

Per ankstyvas metas ir blogas oras neleido mums pamatyti gražių, kaip sakoma, Paryžiaus apylinkių.

Mes atlankėm tiktai Versailles, garsų savo rūmais ir sodais. Rūmuose, be daugybės istorijos liekanų ir meno paminklų, matėme ir garsią „stiklo galeriją“, kurioj 1919 m. buvo pasirašyta taika su vokiečiais. Iš tiesų yra ko pasižiūrėti!

Salė turi 73 metrus ilgio, sienos ir lubos išpieštos puikiais istoriniais paveikslais. Pro langus atsidaro žavintis reginys į didžiulius sodus. Kiek juose yra visokių fontanų, stovylų ir kitokių papuošalų, aš neapsiimu spėti. Sako, kad tie sodai esą vieninteliai pasaulyje.

Negalėdami atsigauti pavasario saule, orui galutinai pabjurus, tuoj pasijutome gan nuvargę. Iš tiesų, diena dienon muziejų lankymas ir vaikščiojimas po miestą yra nelengvas darbas.

Pirmąją Velykų dieną, išklausę pamaldų įvairiose bažnyčiose, atšventėm savo viešbutuky patys vieni gan tyliai ir skurdžiai. Tik čekas su jugoslavu mus nepamiršo, na ir geraširdis virėjas geresniu kepsniu pavaišino.

Pasijutom vis dėlto svetimi toj milijoninėj verdančioj Paryžiaus jūrėj. Be savųjų papročių, prie kurių nuo mažens esame pripratę, ir Velykos ne Velykomis. Tad ant rytojaus pradėjome rengtis atgal į Šveicariją, o trečią Velykų dieną, vakare sėdom į traukinį.

Žmonių ne daugiausia, vietų kiek nori. Anksti rytą buvom jau ant Šveicarų sienos. Nustebome, pamatę baltus snieguotus laukus. Paryžiuj buvo šalta, bet čia dar šalčiau. Be to, nemiegota naktis anaiptol netaiso ūpo. Pasitenkinimu išvydome pusiau kaimiškus Friburgo rūmus, kurie po Paryžiaus

dar kaimiškesni atrodo. Čia susistovės ir subręs pasemta tenai medžiaga. Buvo jos apsčiai istorikui ir pedagogui, filosofui ir visuomenininkui, moralistui ir literatui. Čia ne viskas sakytina – ir ne viskas pasakoma.

1922

Kolonijų egzotika

Kolonijų paroda, kurią šiemet suruošė prancūzai Paryžiuj, yra galbūt vienas iš grandioziškiausių įvykių pokarinėj Europoj. Šiandien dar negalima statistikos daviniais tiksliai parodyti, kiek lėšų sukrauta į tą 110 hektarų plotą, kiek ten priversta visokeriopo turto iš visų pasaulio kraštų, kiek ten sugalvota įvairiausių pramogų ir ištaigų patraukti minioms, sužadinti smalsumui, kad visa tai apsimokėtų, o kai kam leistų ir pasipelnyti. Skaitmens, be abejo, būtų kolosališki – ir jie kada nors bus paskelbti. Kolonijų paroda pirmą kartą atskleidė eiliniam Europos žmogui tolimųjų Pietų ir Rytų daugelį gyvenimo atžvilgių, parodė daug pačių tų kraštų gyventojų ir net gamtos ypatybių. Ne be reikalo tad jos lankymas vadinamas kelione aplink pasaulį. Juoba, kad čia rodo savo kolonijas ne vieni prancūzai, bet ir olandai, ir italai, ir portugalai, ir danai, ir belgai, dalyvauja Suvienytos Amerikos Valstybės, Indostanas, Palestina ir Sumatra. Čia randame dideliausius paviljonus, stačiai ištisus kvartalus Madagaskaro, Maroko, Alžyro, Tuniso, Sirijos ir Indijos. Čia matome ne tik medžiaginius išdirbinius ir produktus, bet susipažįstame su tų kraštų kultūra, religija ir menu. Matome Europos civilizacijos plitimą, misijų

darbus ir taip pat tų šalių kultūros įtaką Europos gyvenimui ir menui. Skleisdamos švietimą ir kultūrą, Europos metropolijos bent iš dalies pateisina arba manosi pateisiną tų kraštų užgrobimą ir jų išnaudojimą. Ir iš tiesų, matydami didžiuliame kolonijų muziejuj ir misijų paviljonuose atvaizduotą tų kraštų skurdą, tamsą, įvairius prietarus ir ligas, mes esame linkę tikėti metropolijų geradėjystėmis. Bet tai turbūt tik viena medalio pusė...

Šią vasarą dėl parodos Paryžius užplūdęs svetimtaučių ir pačių prancūzų provincialų. Judėjimas mieste didelis, bet retai pamatysi liuksusinius paryžiečių limuzinus. Jie dabar pajūrio kurortuose ir vasarnamiuose. Didžiųjų bulvarų publika gana prastuoliška. Paryžiaus teatruose, kinuose ir kabaretuose gali jaustis visai saugiai: ten sėdi geri, naivūs provincialai, dažnai tėvas motina su dukteria arba sūnum ir smalsiomis akimis stebi, kas aplink dedas. Net Paryžiaus padugnės ir tos nuslūgo prieš tą sveiką, praktišką ir šykščią provincijos srovę. Visokiems perėjūnams ir smaguriautojams šie vasaros mėnesiai Paryžiuj blogas sezonas. Užtat pelnosi viešbučiai ir restoranai. Parodos reklama ir susisiekimas organizuoti puikiai. Gausingi tramvajai, autobusai ir požeminiai traukiniai kiekvienu momentu išmeta prie parodos vartų lankytojų minias – ir nei prie bilietų kasų, nei prie įėjimų niekad nėra susigrūdimo ir netvarkos.

Įėję į parodos teritoriją, Jūs nustembate paviljonų dydžiu ir išvaizda. Tai jau nebe paviljonai, bet didžiausi rūmai ir bokštai. Štai pirmiausia Informacijų rūmai, užėmę 19.000 kvadratinių metrų, vadinasi, beveik dviejų hektarų plotą! Grandioziškas kupolas turbūt aukštesnis, kaip Kauno Įgulos bažnyčia. Milžiniškos kolonos ir portikai, freskai, bareljefai ir statulos. Visur

puiki mūro imitacija. Tik gerokai pabarškinęs, pajunti medį ir lentas. Nenori tikėti, kad visa tai tik laikinai – šiems metams, šiai vasarai. Informacijų rūme, be kitko, randasi graži 1.500 vietų salė paskaitoms, iškilmėms, kongresams ir kinui.

Bergždžias darbas būtų aprašinėti visus parodos pastatus ir rūmus. Nemačiusiam vis tiek sunku bus juos ir įsivaizduoti. Štai tik keletas skaitmenų. Prancūzų metropolijos pramonės rūmai užima 42.000 kv. metrų, turi 35 metrų aukščio ir papuošti bokštu 85 metrų aukščio, Katalikų misijų bokšto kryžius siekia 40 metrų, Alžyro rūmas su savo minaretu 37 metrų, Madagaskaro – 42 metrų. Didelis, gražus ir turtingas Olandų paviljonas, pastatytas iš medžiagos, imituojančios spalvotas koklines plyteles.

Kiti imponuoja jei ne savo aukščiu ir dydžiu, tai solidumu, formų prašmatnumu ir harmonija. Savo dydžiu, klasišku stiliumi, ornamentais ir statulomis pasižymi dar Italijos rūmas, kuris esąs archeologinė Tripolitano bazilikos rekonstrukcija. Žodžiu, geriausi architektai davė čia ne vieną kūrinį, kuris yra vertas realizuoti pastovesne medžiaga, negu lentos ir tinkas. Iš tų visų dekoratyvinių rūmų tik vienam yra lemta pasilikti ilgiems laikams, tai būtent nuolatiniam Kolonijų muziejui. Apima jis 6.000 kv. metrų plotą, turi požemį ir tris aukštus. Požemio sienose įtaisyti puikūs egzotiškų žuvų akvariumai, tapybos ir skulptūros paroda, kolonijų susisiekimo ir transporto priemonių pavyzdžiai ir daug dar visokių įdomių dalykų. Požeminio aukšto prašmatnybė – tai šviesinė planisfera. Prieini prie gana gilaus, 12 metrų diametro įdubimo, kurio dugne tamsioj, vandenį imituojančioj masėj, matai plūduriuojančius visus žemės kontinentus, nušviestus nematomų, reflektuojančių lempų. Kituose muziejaus aukštuose randi

gausių ir įvairių eksponatų, čia vaizduojančių kolonijų įtaką prancūzų menui, ten nušviečiančių kolonijų praeitį, kitur vėl jų kultūrėjimą, dar kitur jų etnografines savybes, jų gamtą, augalus, mineralus, gyvulius ir t.t. Stebiesi, kad palyginti trumpu laiku čia taip kruopščiai surinkta ir susistematizuota, rodos, neapimama įvairiausių daiktų daugybė. Muziejaus centre įtaisyta puikiai dekoruota 1.200 vietų salė paskaitoms ir iškilmėms. Muziejaus fasadą puošia skulptoriaus Janniot didžiulis 88 metrų ilgio ir 13 metrų aukščio bareljefas, vaizduojąs įvairias kolonijų gyvenimo scenas ir motyvus. Tikrai, tai turbūt didžiausias moderninės skulptūros kūrinys.

Lieka suminėti dar prašmatniausias rūmas, dėl kurio vieno verta kolonijų parodą lankyti – tai didžiulės, grandioziškos Angoros šventovės, pagodos, rekonstrukcija. Angora – vieno Indijos krašto prie Siamo užtakos, Kambodžos, sostinė, klestėjusi 9–12 šimtmečiais po Kristaus. Aukšta to laikotarpio civilizacija 13 šimtmety ima smukti ir nuo 14 šimtmečio dėl naikinančių karų su kaimynais, privertusiais valdančią dinastiją bastytis po visą kraštą. Angora jau nebe sostinė, nebe aukštos kultūros, religijos ir meno centras, bet mirštantis, griuvėsiais virstantis ir miškais apaugantis miestas. 16 šimtmety aptinka jį ispanų keliauninkai ir klaidingai palaiko romėnų darbu. Pagaliau, apie 1850 metus į Angorą užklysta vienas prancūzų misionierius, o dešimčia metų vėliau – mokslininkas gamtininkas Henri Mouhot, kuris, susižavėjęs, palyginti gerai išlikusia šventove, aprašo ją anglų ir prancūzų spaudoj ir tokiu būdu padaro žinomą Europai. Po 1907 metų prancūzų ir siamiečių sutarties, įsigalėjus čia prancūzų įtakai, vyriausybė paveda Tolimųjų Rytų Prancūzų mokyklai išstudijuoti Angoros liekanas ir apsaugoti jas nuo galutinio sunykimo. Tokiu būdu

nuo pagodos ir kitų paminklų buvo nuvalyta žemė ir augalija, ir nuostabaus grožio architektūra vėl buvo sugrąžinta pasauliui. Nuo to laiko Angora tapo archeologų, menininkų ir šiaip turistų lankymo vieta ir davė progos pagaminti gana gausingai literatūrai. Suminėsiu tik George'o Groslier'o, Kambodžos muziejaus konservatoriaus, monografiją „Angkor" iš leidinių ciklo „Les Villes d'art célèbres". Iš šios monografijos aš ir paėmiau keletą aukščiau duotų žinučių ir susidomėjusiems patariu ją įsigyti. Monografija yra gausiai iliustruota Angoros statybos pavyzdžiais. Iš tų iliustracijų gauname įsitikinti, kad Paryžiaus kolonialinėj parodoj pastatyta šventovė yra visai tiksli Angoros Vat-pagodos kopija. Parodos šventovė kelia dvejopo nusistebėjimo: pirma, dėl originalaus architektūros ir ornamentikos grožio, antra, dėl pačios kopijos realizavimo technikos. Iš tolo artindamiesi į tą sanskrito aidais, rodos, tebeskambantį dievnamį tam tikru keliu, Jūs jaučiatės pagauti šio pastato dydžio, jo erdvės, jo linijų kilnumo, simetrijos ir proporcijos. Ties pačiu viduriu milžiniški laiptai, saugojami liūtų, veda į vidurines didžiules duris. Laiptais, terasomis suplanuota ir visa priešakinė žemutinė pagodos dalis. Kažkokis nepaprastas malonumas pagauna, pirmą kartą lipant tais, rodos, nesibaigiamais laiptais į Indijos šventovės duris, nors visos parodos aplinkybės ir triukšminga minia anaiptol nėra palanki mistiškiems nusiteikimams kilti. Didžiuliai, tarsi iš kokių lankų sunerti bokštai, kaip milžiniškos, nuimtos nuo pačių dievų galvų tiaros, pabrėžia didingą šventovės charakterį. Jau ir iš tolo Jūs pastebite, kad visas tas didžiulis statinys, taip blaivus ir ryškus pagrindinėmis savo linijomis, yra dar be galo gausingas ornamentais ir puošmenomis. Priėjus arčiau, ta ornamentika virsta smulkiausia drožyba ir lipdyba, kuria

kaip kokiu mezginiu aptraukta visa šventovė. Ir Jūs nežinote, kuo daugiau stebėtis, ar tos ornamentikos savotiškumu ir gražumu, ar nepaprasta technika, leidusia ją čionai Jums parodyti. Nes Jūs net negalit įspėti, iš kokios medžiagos visa tai čia padaryta. Atrodo, kad tai tikrai amžių glūdumos statinys, kurį šimtmečiai aptraukė kažkokia kieta, melsvai pilka žieve. Ir tik parašai, nurodą publikai mirties pavojų laipiot neskirtose tam vietose, primena, kad čia tik trapi imitacija, kuri, pasibaigus parodai, turbūt negailestingai bus sunaikinta.

Angoros šventovė – tai ne vien parodos papuošalas, dekoracija, bet kartu ir paviljonas. Jos viduje, rodos trimis aukštais, randame daug ir įdomių eksponatų iš prancūziškų Indokinijos kolonijų. Apžiūrinėjant tuos eksponatus, gauni progos apžiūrėti ir pačią pagodą, ypač jos viršų, stogo kolonadas ir bokštus.

*

Parodos teritoriją užplūdusi minia nuo įėjimo vartų pasiskirsto keliom vyriausiom arterijom, kurios išsišakodamos pasiekia tolimiausius viso to 110 hektarų ploto užkampius. Be plano čia niekaip nesusiorientuosi, ypač, kad šiaip ar taip, tai yra miškas, nors ir gerokai praretintas, plačių asfaltuotų arba žvyruotų kelių, aikščių ir didžiulių rūmų išmargintas. Parodos aikštės vidų užima ežeriukas, o jame vėl dar dvi tiltais sujungtos salos. Čia ir yra triukšmingiausios pasilinksminimų ir žaidimų vietos, gausiai lankomos demokratiškų nusiteikimų minios. Aplink parodos teritoriją visu jos pakraščiu važinėja ilgas ir margas, kaip žaltys, traukiniukas, su neapsakomu triukšmu lėkdamas užkampiais ir spiegiančiai švilpdamas bei triūbindamas skerskeliais, jis dangina parodos naujokus, kurie be patvorių ir užpakalinių restoranų kiemų, maža ką dau-

giau šioj pirmoj susipažinimo kelionėj ir tepamato. Publikos patarnavimui yra dar visa eilė autobusų ir liliputiškų taksiukų, bet čia jau kainos eiliniam parodos lankytojui pataria geriau naudotis savo paties kojomis.

Parodą užplūdusioj baltųjų indoeuropiečių minioj dažnai tenka susitikti ir spalvotų egzotiškų šalių gyventojų. Jie – gyvi eksponatai – smalsiai apžiūrinėjami ir stebimi. Yra jų visokių: civilizuotų ir puslaukinių, aristokratiškų ir proletariškų. Vienur išdidžiai vaikštinėja nematyta fantastiška uniforma kažkoki turbūt tolimųjų rytų kariai, kitur, kaip povas, praslenka margomis skraistėmis apsisupęs koks arabas ar indusas, dar kitur Siamo gražuolės siūlo Jums Rytų kvepalus, apyrankes arba šilkus. Dažnai Jums nusišiepia perliniai negrų dantys ir sublykčioja akių baltymai. Keistai ir nevienodai jaučiasi tie įvairūs tamsiaodžiai šitoj juos pavergusios baltosios rasės sostinėj. Jei negras dažniausiai jums blykčioja besišypsodamas savo baltais dantimis, tai išdidaus arabo arba induso veide Jūs neišskaitysite jokio palankumo jausmo. Ypač arabai. Kaip statulos stovi jie kur nors prie Maroko arba Alžyro rūmų įėjimų ir tik rankos mostu sulaiko Jus, jeigu ne pro tas duris bandote įeiti arba išeiti. Bet daugiausia Pietų ir Rytų gyventojų galima sutikti prie smulkių kioskų, kuriais apstatyti salų pakraščiai ir šiaip tam skirtos parodos vietos. Rasite čia ir kilimų, ir audinių, ir šilkų, ir papuošalų, ir kvepalų, ir amuletų, ir devynias galybes gerų daiktų ir niekniekių, kuriuos Jums siūlo, giria ir į rankas bruka. Bet publika dažniausiai su nepasitikėjimu žiūri į visus tuos pasiūlymus, numanydama, kad čia iš jos norima tik pasipelnyti. Ir dar viena rūšis tolimųjų kolonijų žmonių – tai įvairūs rankadarbiai, auksakaliai, verpėjai, audėjai, amatininkai, darbininkai, kurie inscenizuotose

savo krašto aplinkybėse, publikai matant, dirba savo darbus. Žinoma, pamokančios tai scenos, bet ir skurdžios. Juk ar ne skurdu matyti šalia tų prabangos rūmų ir didmiesčio liuksuso kokio nors Madagaskaro suvargusias mezgėjas arba Kongo auksakalius, nendrinėse pašiūrėse, tamsoj ir skurde drebančius nuo šalčio ir dirbančius savo katorginius darbus?

Daug ką dar čia parodo. Ne tik egzotiškųjų kraštų darbus, bet ir žaislus ir muziką, ir meną ir teatrą. Yra čia kelios spektaklių vietos. Populiariausios tačiau – „Bagdadas", „Indų teatras" ir „Alano sodas" randas berods vertelgų rankose. Dar iš tolo Jūs išgirstate pašėlišką nesibaigiančią, vientisą panašios į mūsų klernetą dūdelės melodiją ir džeržgiančio būbnelio dūzgėjimą. Priėję arčiau, ant teatro laiptų pamatote ir muzikontus: susėdusius ant pagalvėlių dūdele grojantį rytietį juodabarzdį vyrą ir jauną būbneliu daužantį berniuką. Aplinkui ima rinktis smalsuolių. Tada iš teatro išeina balsingas vyras ir, užrėkdamas muziką, mostaguodamas rankomis, pradeda kviesti:

– Ponios ir ponai! Paskutinis Rytų teatro vaidinimas tuoj prasidės. Nepraleiskite progos pamatyti! Paskutinis kartas! Nematę Oriento teatro, Jūs niekad negalėsite suprasti daugelio tos šalies paslapčių. Ponios ir ponai! Aš Jus užtikrinu, kad Jūs nesigailėsite tų kelių frankų, nes tai, ką Jūs pamatysite, bus vieninteliai jūsų gyvenime matyti dalykai! Paskutinis vaidinimas! Tuoj pradėsime!

Bet ponios ir ponai su nepasitikėjimu žvalgosi į kasos langelį, ir niekas nesiryžta pirktis bilietą. Kvieslys šaukia dar įtikinančiau, dūdelė ir būbnelis triukšmauja dar smarkiau, iš užpakalio minia auga ir grūdasi priekin, bet pirmosios eilės stovi kaip mūras, nes pro plevėsuojančią teatro uždangą matyti, kad jisai visai dar tuščias ir tamsus. Bet štai iš gilumos

ant laiptų ateina padrikusiais smaliniais plaukais moteris, ant kaklo užsikabinusi didžiulę gyvatę. Gyvatė blizga, jos galva ir uodega beveik siekia žemę ir tingiai vartosi tai į vieną, tai į antrą pusę. Provincialai tiki, kad tai gyva kirmėlė. Ponios aikčioja. Dūdelė, būbnelis ir kvieslys prapliumpa nauja garsų ir žodžių kaskada. Minia jau suintriguota, bet dar vis nesiryžta. Tada kvieslys nutaria suduoti paskutinį, lemiamą smūgį. Jisai žengia porą žingsnių artyn – muzika nutilsta – ir nuleistu balsu taip prabyla:

– Ponios ir ponai, žinoma, aš turiu pripažinti, kad Jūsų nepasitikėjimas iš dalies yra pateisinamas. Spektakly, kurį Jūs pamatysite, nebus nieko pamokančio. Daugeliui atrodys jisai ir visai nepadorus. Bet aš turiu Jums priminti, ponios ir ponai, kad tai yra Orientas. Oriento gi moralės supratimas yra kiek kitoniškas, negu mūsų. Nieko nepadarysi, tokia yra realybė! Intymaus Rytų gyvenimo scenos, kurias čia pamatysite, praplės Jūsų minties horizontą. Pagaliau, mes gyvename dvidešimtą amžių! Mūsų pačių supratimai ir papročiai...

Čia keletas apysenių ponų tvirtu pasiryžimu žengia prie langelio. Ir tučtuojau prasideda spūstis ir grumtynės dėl bilietų. Dūdelė suklykė, būbnelis sužvangėjo, o kvieslio balsas toliau rutuliojo Oriento gyvenimo pažadus.

Už teatro, saloj, visas pramogų „atrakcionų“ sūkurys. Čia rodo kažkokius triukus su automobiliu, ten Kazanovos prietykių labirintas, ten vėl prašmatnus fotografas, ten karikatūristas, ten fakyras, ten chiromantas, toliau viena kitą užrėkdamos muzikuoja galvatrūkčiu besisukančios karusėlės. Štai viena, kurios vagonėliai linguoja aukštyn ir žemyn, į kairę ir į dešinę. Susėda senų ir mažų – ir įsimylėjusių porelių. Po kiek laiko pasiutusio važiavimo, į kurį žiūrint širdžiai darosi blo-

ga, vagonėliai apsidengia audeklinėmis, kaip čigonų vežimų, būdomis – nežinia, ar įsimylėjusiems sudaryti patogias flirtui aplinkybes, ar duoti progos nematomai nusivemti dėl apnikusios jūrų ligos...

Žodžiu, šioj didžiulėj parodoj kiekvienas randa, ko norėdamas: ekonomistas mokslininkas – davinių, menininkas – kūrinių ir naujų motyvų, pirklys – prekių, perėjūnas – pramogų, vertelga – lengvatikių.

* * *

Į pavakarę, apie 5–6 valandą, tie, kurie buvo atvykę nuo ryto, jaučiasi mirtinai pavargę. Kojos atsisako kilnotis, akys žiūrėti, galva samprotauti, valia dar ko nors norėti, be poilsio. Taigi pamažu ima prisipildyti gausingi restoranai ir jų terasos. Yra čia jų kuklių, liaudiškų, yra ir ištaigingų, prabangių, aristokratiškų. Pirmuosiuose gargaliuoja garsiakalbiai, antruosiuose suskamba džazbandai, saloniniai orkestrai ir dainos. Jūs pažįstate rusų melodijų motyvus ir matote rusų tautiškais rūbais apsitaisiusius ir muzikuojančius bei dainuojančius jaunus vyrus bei moteris. Kas jie? Nuo bolševikų emigravę kunigaikščiai ir karininkai, kaip sako kino filmos? Ar paprasti amatininkai? Šiaip ar taip, jie čia gyvi liudininkai rusų tautos tragedijos. Jie savo melancholiškomis melodijomis pripildė Paryžių ir mokėjo patikti. Jiems ploja, juos kviečia.

Temstant restoranai, ypač turtingieji, ima nušvisti ir puoštis įvairiaspalviais žiburiais. Viena po kitos užsidega pirmosios iliuminacijos šviesos. Pamažu kuriasi naujas parodos vaizdas – nakties vaizdas. Ir kas nėra matęs parodos naktį, yra netekęs pusės tų įspūdžių, kuriuos šis sukoncentruotas egzotikos pasaulis gali lankytojui duoti. Dieną Jūs paskęsta-

te jūroj smulkmenų, Jūs domitės ir šiuo ir tuo, Jūs einate iš paviljono į paviljoną, Jūsų dėmesys išsiblaško, ir pailsę Jūs imate nepastebėti daugelio prašmatnių dalykų, o kai kurių ir visai negalite suprasti, nes jie būtent tik nakčiai skirti. Iliuminacijos šviesos paskirstytos taip sumaniai ir skoningai, kad beveik niekur neužgaus Jūsų akių ir neapspangins tiesioginiai lempos spinduliai. Tiesioginė šviesos versmė paslėpta ir veikia tik atsimušdama į reflektorių. Tokioj šviesoj architektūros arba skulptūros linijos pasidaro reljefiškos ir ryškios, dekoratyviniai augalai ir krūmai virsta fantastiškomis gėlėmis, o fontanai skaidriausiomis deimantinėmis srovėmis, įvairiaspalviu, teškančiu ir putojančiu vynu. Balzgani sviediniai, kuriais nudėliotas Informacijų rūmų skveras ir kurių dieną Jūs nė nepastebėjote, dabar, kaip milžiniški šv. Jono vabalėliai, spinduliuoja mėlyna šviesa, taip puikiai susiderindami su baltomis statulomis, palmėmis ir žalumynais. Balti, pakelėmis nustatyti stulpai ir diskai, kurių reikšmės dieną Jūs nesupratote, dabar tapo spalvingomis, šviečiančiomis kolonomis ir skaidriausio marmuro lempomis. O tų lempų įvairumas! Čia diskai, ten viena kiton sunertos, kabančios kaip milžiniškų lelijų taurės, kitur vėl kaip į viršų prasiskleidę pumpurai.

Visiškai sutemus ir visai iliuminacijai šviečiant, Jūs jaučiatės ne biznieriškoj pramonės parodoj, bet kažkokioj nežemiškoj, pasakiškoj feerijoj. Jums ateina į galvą idealistų filosofų estetų mintys apie šviesą, kaipo pirmąjį Idėjos realizavimąsi, taigi ir pirmąjį grožio pradą gamtoje. Idėja ir materija, šviesa ir tamsa: du priešingi poliai, dvi viena antrą neigią priešingybės, amžinai kovojančios ir amžinai viena antros pasiilgstančios. Ir viena antrą neigdamos, jos tuo pačiu metu viena antrą teigia. Ten, kur jųdviejų ribos susisiekia atkaklioj, kosmiškoj

teigimo ir neigimo kovoj, žmogus esti didingiausių reiškinių ir dvasią pagaunančių vaizdų liudininkas. Ar nejaudina mūsų ankstybos rytmečio aušros ir ugnim žėruoją temstančių vakarų gaisai, ir tamsios žvaigždėmis mirgančios naktys? Jau primityvus laužas juodoj miško glūdybėj jaudino pirmykščio žmogaus dvasią – ir jisai ugnį ima laikyti pačia dievybe. Sukultūrėjusiam žmogui ugnies mistika žuvo, bet estetinė, dekoratyvinė jos vertė pasiekė aukščiausio laipsnio. Iliuminacijos tapo prašmatniausia ir iškilmingiausia pramoga.

Kolonijų parodoj šviesos duoda visą gamą efektų – nuo intymių, švelnių pusiaušešėlių iki galingų milžiniškų spindulių versmių, užliejančių didžiulius rūmus ir plotus. Egzotiškų nakčių nuotaiką sudaro Informacijos rūmų ir Maroko skverai, kur alėjose kiekvienas medelis iš apačios nušviestas ramia mėlyna, arba melsvai žalsva šviesa, kai tuo tarpu pačiam rūme ir jo kolonadose sunkiai laistosi tiršti raudoni tonai. Ir visa tai atsispindi tam tyčia įtaisytuose vandens baseinuose. Taip pat orientališkomis spalvomis iliuminuotas ir Bagdado sodas. Tačiau giliausią įspūdį palieka didžioji Kolonijų alėja, vandeniniai tiltai ir Angoros pagoda. Iš Informacijų rūmų pasukdami į parodos vidurį, Jūs patenkate į didžiulę, plačią, asfaltuotą alėją, abiem pusėm nustatytą šviečiančiomis, šešiakampėmis kolonomis. Kiekvienu tų kolonų kampu, nuo apačios iki viršaus, stiklo vamzdžiais liejasi raudonos, mėlynos, oranžinės šviesos juostos, švelniais atspalviais nudažydamos ir visą baltai šviečiančią koloną, ir patį kelią bei jo šalitakius. O nuo kiekvienos kolonos viršaus rūksta melsvi kažin kokių smilkalų dūmai. Įspūdis neužmirštamas. Eidamas ta alėja, jautiesi einąs kaip ir kokioj triumfališkoj eisenoj, kur deginamos ugnys ir kvapūs smilkalai nugalėtojų garbei. Be abejo,

tokia mintis ir norėta čia išreikšti. Juk Kolonijų alėja stačiai atsiremia į didžiulį, 82 metrų aukščio, vadinamąjį „Bronzos bokštą“, pastatytą kolonijų nukariautojams ir didvyriams atminti, su jų biustais, su įrašytais vardais ir trofėjomis.

Antra iliuminacijos prašmatnybė – tai grandioziški įvairiaspalviai fontanai, ypač taip vadinami „vandeniniai tiltai“, jungią parodos teritoriją su ežero sala. Yra jų trys, apie 80 metrų atstu viens nuo kito. Įsivaizduokite eilę galingų švirkšlių, kurie iš abiejų krantų sviedžia įstrižai į viršų galingas vandens sroves, sudarydami fantastišką 30 metrų pločio ir tiek pat aukščio vandens, putų ir rūkų arką. Šita šniokščianti, tyškanti ir putojanti arka apačioj paslėptų prožektorių spinduliuose kaitaliojasi skaidriausiomis spalvingomis šviesomis: čia ji kruvinai raudona, čia mėlyna, čia švelniai rožinė, čia žalia, čia vėl balta, kaip kokia sniego pūga. Įdomu pažiūrėti, kaip čia pat prie švirkšlių, tam tikram šuliny, tamsiaodis žmogutis reguliuoja prožektorių šviesas. Apsigaubęs guminiu apsiaustu ir kapišonu, visas blizgąs nuo vandens, jis tarsi koks gnomas, iškišęs galvą stebi nepaprastą žaismą. Bet štai jis pasislėpė savo urve – ir tuoj vandeninė arka nuo krašto ima keisti spalvą, kol visa sutvyskės nauju grožiu ir nauja galybe. Blizganti žmogučio galva vėl išlenda iš urvo. O abiejuose krantuose džiūgaujanti minia jau laukia naujų spalvų ir naujų įspūdžių.

Atsižiūrėję iliuminacijos stebuklų, apleisdami parodą, Jūs dar kartą užsimanote pamatyti Angoros pagodą. Ir neapsirinkate: naktį ji dar įspūdingesnė, negu dieną. Publika žino tai, ir jau temstant ima rinktis prieš šventovę pamatyti, kaip ji staiga nušvis, įjungus prožektorių srovę. Visa aikštė prieš ją nustatyta kėdėmis, ir čia vietos išnuomojamos, kaip teatre. Paleidus šviesas, per minią praskrenda pasigėrėjimo atodūsis. Tamsia-

me nakties fone šventovė, kaip kokia vizija, apsireiškia visu savo grožiu. Pati iliuminacija čia visai paprasta. Jos uždavinys – paslėptais prožektoriais lygiai nušviesti visą statinį ir padaryti jį gerai matomą bei reljefišką. Ir jau to pakanka, kad žiūrėtojas ilgą valandą stovėtų, neatitraukdamas nuo jo akių. Čia jau ne vien efektas, bet tikrai gilus, pagaunantis dvasią įspūdis. Man teko matyti Angoros šventovę dvejopai apšviestą. Vieną kartą ji buvo tarsi degančių laužų atspindžiuose, o iš vidurinio bokšto tryško keli mėlyni, platyn einą spinduliai. Kitą kartą ji visa buvo užlieta ramios žalsvai mėlynos šviesos. Šis antrasis, mažiau efektingas apšvietimas, kėlė tačiau gilesnę nuotaiką. Norėjai tikėti, kad tylią mėnesienos naktį esi tolimame Indokinijos krašte, senųjų khmerų tėvynėj, prieš apsemtą mėnulio spindulių Vat-šventovę, kur dangus tokis gilus ir mėlynas, kur naktys tokios šviesios.

1931

Estų kultūros šventėje

Šįmet sukanka 400 metų, kai buvo išspausdinta pirmoji knyga estų kalba. Toms garbingoms sukaktuvėms paminėti, rugsėjo 8 d. Taline įvyko didelės iškilmės, kuriose teko dalyvauti ir mudviem su Liudu Gira. Buvo dar kviesta po 2 svečiu iš latvių ir suomių rašytojų, bet latvių atvažiavo tik vienas, o suomiai visai neatvyko. Šventės išvakarėse jau buvo jaučiama pakili nuotaika: mieste matyti daug žmonių iš provincijos, ypač daug jaunimo, moksleivių, pardavinėjami tam tikri metaliniai žetonai sukaktuvių atminimui. Tą pačią dieną mus paėmė savo vaišingon globon estų rašytojai, kurių sudaryta

programa padėjo kuo vaisingiausiai sunaudoti laiką per visas tris mūsų ten svečiavimosi dienas. Šventės ruošimo komitetas yra įsikūręs dideliuose „Kunstihoone“ – Meno rūmuose. Ten pat suruošta didelė turtinga estų knygų paroda. Pirmosios knygos likučiai, tik ne per seniai atrasti kitos vėlesnės knygos aptaisuose, rūpestingai apsaugoti, o jos tekstas restauruotas iš vėlesnių laidų. Parodoj gauni aiškų supratimą apie estų knygos ir literatūros evoliuciją. Paroda gausiai lankoma moksleivių ekskursijų ir šiaip žmonių. Tos pačios dienos vakarą „Estonijos“ teatre mes matėme pačių estų parašytą operetę „Amžina legenda“. Buvo visa, kas reikalinga gerai operetei: lengva muzika, sąmojus, puošnus pastatymas ir gražios artistės. Mes nustebome, pamatę dalyvių sąraše šokėją Klaudiją Maldutis – tikrą lietuvaitę, nors lietuviškai, rodos, jau nemokančią. Ji yra viena iš pirmųjų šokėjų, jos fotografijos kabo teatro kuluaruose, ji ir tą vakarą buvo triukšmingai sutinkama ir lydima nuo scenos. Mes estų operete galėjome vien pasidžiaugti, bet mūsų kolegos estų rašytojai aštriai ją kritikavo ir iš viso nenorėjo pripažinti šiam žanrui teisių, nes jis esą nieko gera neduoda, o vien gadina skonį ir atima publiką operai bei dramai. Kaune ir mes panašiai kalbame.

Ryt rytą mes nuvykom į pamaldas, kurias atlikinėjo pats protestantų vyskupas su keliais pastoriais. Į pamaldas atsilankė valstybės prezidentas, vyriausybės nariai, diplomatinis korpusas ir daug rinktinės publikos. 2 val. kino teatruose ir didesnėse patalpose buvo koncertai – paskaitos visuomenei. 16 val. valstybės prezidento rezidencijoj – priėmimas, kur dalyvavo vyriausybės nariai, užsienio svečiai, iškilmių komitetas, rašytojai ir šiaip daug meno ir kultūros srities žmonių. Mes maloniai nustebę pamatėme, kad net ir jaunesniesiems

rašytojams čia durys plačiai atdaros, juos žino, pažįsta, jais domisi.

20 val. buvo kulminacinis šventės punktas, iškilmingas aktas didžiulėj „Estonijos“ koncertinėj salėj. „Estonijos“ rūmai – tai estų tautos pasididžiavimas ir garbė. Prieš pat karą pastatyti iš tautos aukų, jie savo dydžiu ir puošnumu galėtų tikti bet kuriai didžiajai tautai. Be teatro, restorano, salės pokyliams, kelių mažesnių salių, juose telpa dar reto dydžio ir grožio koncertinė salė su puikiais vargonais. Rašytojas Tuglas dar ir dabar atsimena ir mielai pasakoja, kaip 1914 m., atidarant rūmus, didelis Lietuvos patriotas J. Tumas-Vaižgantas, dalyvaudamas tose iškilmėse, verkė iš susijaudinimo. Buvo graudu ir mudviem su Liudu Gira, kai toj salėj pamatėme visą intelektualinę Estiją, susirinkusią pagerbti sudulkėjusios knygelės lapus, ir kai visi, galingai vargonams pritariant, giedojo savo šalies himną. Toliau buvo paskaitytas specialiai tam tikslui parašytas Henriko Visnapuu prologas, kalbėjo valstybės prezidentas, ministeris pirmininkas ir pakaitomis su choro numeriais buvo keli pranešimai šventei pritaikintomis temomis. Jokių sveikinimų, jokių tuščių kalbų. Aktui baigiantis, švietimo ministeris pranešė, kas, už ką ir kokias gavo premijas. Šiais metais, sukaktuvių proga, literatūros premijoms buvo paskirta 15.000 kronų (apie 25.000 litų). Premijų buvo labai daug, bet jos nedidelės – nuo 1000 ligi 300 kronų. Be rašytojų, gavo premijas ir trys knygų iliustratoriai. Premijų skelbimas buvo sekamas su didžiausiu susidomėjimu. Gavusiems premijas publika gausiai plojo, o prie teatro susirinkusi minia sekė prie garsiakalbių, kas dedasi viduj. Kitos dienos laikraščiai jau margaliavo iškilmių nuotraukomis, premijas gavusių rašytojų atvaizdais, vertinimais, atsiliepimais. Estai

savo rašytojus pažįsta, tad ir premijuoti veikalai čia gyvai diskutuojami. Buvo premijuojami tiek grožinės, tiek mokslinės literatūros veikalai.

Po akto buvo priėmimas pas ministerį pirmininką Eenpalu, kur dalyvavo gavusieji premijas rašytojai ir šiaip rinktinių svečių būrys. Ir čia jokių kalbų, jokių sveikinimų. Tik svečiams iš užsienio – mums ir latviams buvo duotas žodis. Čia Liudas Gira visiems padarė malonų siurprizą, savo prakalbą paskaitęs estiškai. Iš visų dalyvavusių, aš buvau vienintelis, kuris nesupratau, ką sako Liudas Gira. Jo kalbą kelis kartus nutraukė gausūs aplodismentai, o rytdienos laikraščiai beveik ištisai ją atspausdino. Rytdienos vakarą p. ministeris pirmininkas Eenpalu suruošė dar vienas vaišes, į kurias buvom pakviesti tik mudu (latvių svečias jau buvo išvažiavęs), mūsų atstovas Taline p. Dailidė ir mažas būrelis estų rašytojų. Iš viso mudu, kaip Lietuvos svečiai, patyrėme iš estų kolegų nepaprastai daug nuoširdumo ir vaišingumo. Ex Hubel – Mait Metsawurk, Henrik Visnapuu, Juhan Jaik, Albert Kivik, Fr. Tuglas, Johannes Schutz buvo beveik nuolatiniai mūsų palydovai ir informatoriai.

Jiems ir kitiems jų kolegoms reiškiame čia viešą, draugišką padėką. Taip pat turime padėkoti ir mūsų kaimynui latvių rašytojui Ed. Virzai, kad jis, viešėdamas kartu su mumis Taline, išrūpino mums nemokamą bilietą per Latviją.

Mes gana plačiai išsikalbėjom apie savo literatūros ir kultūrinius reikalus. Išvažiuodami iš draugingos Estijos, priimti ir palydėti nuoširdaus jos rašytojų bičiuliškumo, mes drįstame tikėtis, kad mūsų atsilankymas bent kiek sustiprins ir kultūrinį abiejų kraštų bendradarbiavimą. Tuo tikslu mes lauksime progos priimti estų kolegas mūsų kultūros šventėj.

1935

Lietuvių literatūros dekados vakaras

Eilinis mūsų dekados vakaras įvyko Maskvos universitete – tame pačiame universitete, kur ėjo mokslus J. Basanavičius, V. Pietaris, J. Jablonskis, A. Kriščiukaitis, P. Leonas ir daug jaunesniosios kartos mūsų visuomenininkų ir rašytojų. Spaudos draudimo laikais pažangieji šio universiteto profesoriai rėmė tautinius lietuvių reikalus ir teikė globos lietuviams studentams. Prof. Fortunatovas, didžiojo mūsų kalbininko Jono Jablonskio mokytojas, savo vardu gaudavo draudžiamąją lietuvių spaudą ir duodavo ją lietuvių studentų rateliui. Suprantama, kad ir mes Maskvos universiteto salėje jautėmės ne kaip svetimi atklydėliai, bet kaip senų kultūrinių draugiškų tradicijų tęsėjai naujoje tarybinių tautų draugystės atmosferoje.

Salė, kurioje telpa apie 700 žmonių, buvo pilnutėlė, ir daugybė besitelkiančių aplink studentų negalėjo į ją patekti.

Man teko padaryti pranešimą apie lietuvių literatūrą ir jaučiau, kad gausinga auditorija jį sekė su dėmesiu. Taip pat ir mūsų rašytojų kūriniai, skaitomi lietuvių ir rusų kalbomis, buvo lydimi nuoširdžiu pritarimu. Kaip kitur, taip ir čia didžiausio susižavėjimo kėlė mūsų liaudies dainų ir šokių ansamblis, kai kuriuos dalykus turėjęs kartoti. Universiteto prorektorius prof. K. A. Sališčevas savo sveikinamojoj kalboj išreiškė pageidavimą, kad tarp Maskvos ir mūsų universitetų užsimegztų mokslinis bendradarbiavimas, organizuojant studentų ir profesorių atsilankymus. Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, atsakydamas į prof. Sališčevo kalbą, taip pat pabrėžė buvusius šiame universitete lietuvių-rusų santykius ir tolimesnio bendradarbiavimo reikalą. Mūsų dekados vakaras Maskvos universitete paliko

mums kuo gražiausią įspūdį ir, be abejo, laikytinas, kaip tolimesnių santykių užuomazga platesnėj mokslinio ir kultūrinio bendradarbiavimo srity.

1948

Dekadai pasibaigus

Lietuvių literatūros dekada Maskvoje davė progos mūsų rašytojams beveik dvi savaites praleisti didžiojoje Tarybų sostinėje. Per tą laiką mes ne tik apsipažinome su Maskvos miesto vaizdu, senuoju Kremlium ir naujoviškais dangoraižiais bei garsiuoju metro, bet, kas dar svarbiau, turėjom galimumo pažinti ir vieną kitą kultūrinio gyvenimo bruožą, mūsų dekados vakaruose susitikdami su įvairių visuomenės grupių atstovais, dalyvaudami kartu su maskviškiais rašytojais mūsų literatūros svarstymuose, lankydami jų leidyklas, knygynus, muziejus, teatrus. Jau tas vienas faktas, kad vykstantieji lietuvių literatūros vakarai sutraukdavo pilnas klausytojų sales – tiek profesionalinės inteligentijos, tiek studentų, kariškių ir darbininkų – liudija apie Maskvos visuomenės intelektualinį judrumą ir plačius kultūrinius interesus. Pranešimai apie lietuvių literatūrą buvo klausomi su dėmesiu, poezijos pavyzdžiai gyvai komentuojami, solistų ir liaudies ansamblio dainos bei šokiai priimami su dideliu palankumu ir teisingu vertinimu. Mums ypatingai įdomu ir malonu buvo tai, kad Maskvos darbininkai domėjosi mūsų dekados vakarais gal net gyviau, negu kitos visuomenės grupės. Pav., didelis „Trechgornoj Manufaktury" teatras buvo pilnutėlis žmonių. Jie domėjosi visa vakaro pro-

grama, jų atstovai pertraukų metu bičiuliavosi su mūsų rašytojais. Taip pat šiltai ir draugiškai mus priiminėjo ir kitose mūsų „gastrolių“ vietose.

Man pačiam, tikiuosi ir kitiems draugams rašytojams, reikšmingiausi susitikimai buvo su maskviškiais rusų rašytojais – kritiškas aptarimas išverstų į rusų kalbą mūsų kūrinių ir pačių vertimų. Mes pamatėme, koki reikalavimai statomi redaktoriams ir vertėjams. Tiesa, ne visi tie reikalavimai kol kas patenkinami, bet dėl tokios kritikos vertimų lygis, be abejo, turės dar pakilti. Dar naudingiau mums buvo išgirsti kritikos žodis dėl tarybinės lietuvių literatūros laimėjimų ir nedateklių. Buvo pripažinta, kad iš dekados proga pasirodžiusių vertinimų ir iš pačios dekados matyti mūsų literatūros sutapimas su gyvenimu, jos aktualumas ir kovingumas, bet greta to konstatuota dar nemaža ir formalizmo bei estetizmo liekanų, abstraktumo ypatingai peizaže, gyvo jausmo stoka ir tematikos bei išraiškos siaurumas, vienodumas.

Lankydamiesi leidyklose „Goslitizdat“ ir „Sovietskij Pisatel“, mes įsitikinom, kad literatūros kūriniui plisti Tarybų Sąjungoj sudaromos kuo palankiausios aplinkybės. Knygos išeina patrauklios išvaizdos, gražiai įrištos, meniškai papuoštos, milžiniškais tiražais. Taip išleisti ir mūsų autorių vertimai, ypač imponuoja Žemaitės ir P. Cvirkos tomai. Leidyklų vadovybės padovanojo mums pluoštą naujausių leidinių, nemaža ir mes patys įsigijome. Turbūt visi ten buvę mūsų poetai parsigabeno didelį gražų tomą – rusų tarybinės poezijos antologiją, apimančią 1917–1947 m. kūrybą – nuo Gorkio, Bloko, Briusovo, Majakovskio ligi žymiausių šių dienų rusų poetų. Tai knyga, kurioj ras daug skatinančių bei pamokančių pavyzdžių ir mūsų poetai.

Lietuvių literatūros dekados Maskvoje įspūdžiai bei atsiminimai, tarybinių tautų draugystės gyvas, mūsų pačių patirtas pavyzdys neišdildomai įsibrėžė į mūsų širdį.

1948

Ališeras Navoji ir jo tėvynė

Šių metų gegužės mėn. 15–21 d. Uzbekistano sostinėje Taškente buvo švenčiamas didžiojo uzbekų poeto mąstytojo ir valstybės vyro Ališero Navoji 500 metų gimimo sukakties minėjimas. Genialaus uzbekų sūnaus jubiliejų šventė ne tik pati Uzbekija, bet ir visos Tarybų Sąjungos tautos, nes gražus tarybinių tautų draugystės ir bendradarbiavimo principas ir reiškiasi ne vien teoriniu bendrų politinių bei visuomeninių idealų išpažinimu, ne vien medžiaginės tarpusavio pagalbos teikimu, bet dar labiau kultūriniu bendradarbiavimu, padedančiu pažinti kitų tautų kūrybos laimėjimus, jais praturtinti savo patyrimą ir pasiskatinti savos tautinės kultūros kūrimo darbe.

Tad ir mudu su draugu J. Šimkum, Lietuvos Tarybinių rašytojų sąjungos valdybos pirmininku, gavę Ališero Navoji jubiliejui ruošti komiteto pakvietimą, mielai išsirengėm į tolimą kelionę, į vidurinės Azijos tarybinę rytų respubliką – Uzbekistaną.

Kaip plačiai ir nuoširdžiai minimas tas XV a. vidurinės Azijos poetas, mes pajutome, tuojau atvykę į Maskvą. Didžiojoj Tarybų Sąjungos sostinėje gegužės 8 d. įvyko Kolonų salėje Ališero Navoji minėjimas, suruoštas Rusijos tarybinių rašytojų sąjungos ir Mokslų akademijos. Mudviem su

drg. Šimkum teko garbė dalyvauti minėjimo prezidiume ir sėdėti už to paties stalo, kur prieš trejetą mėnesių sėdėjome per pirmą lietuvių literatūros dekados vakarą. Tada pilnutėlė didžiulė klausytojų salė klausėsi pačios vakarinės, vienos iš jauniausių tarybinių respublikų rašytojų žodžio, dabar ji su tokiu pat susidomėjimu klausėsi rytų pasaulio literatūros ir meno atstovų. Mes dėl laiko stokos tegalėjome dalyvauti tik pirmoje minėjimo dalyje, kurioje išgirdome rytų literatūrų žinovo prof. Bartelso pranešimą apie Navoji kūrybą, keletą nuotrupų iš gausių Navoji kūrybos rusiškų vertimų, paskaitytų pačių vertėjų L. Penkovskio, S. Lipkino, V. Zviagincevos ir kt., ir išgirdome keletą Navoji poezijos fragmentų uzbekų kalba.

Po pirmosios minėjimo dalies išsiskubinome į Kazanės stotį ir po vidurnakčio pradėjome 5 parų kelionę traukiniu į tolimąjį Taškentą. Patogiame tarptautinio tipo vagone kad ir ilga kelionė mūsų nebaugino. Tikėjomės bent pro vagono langą ir stočių peronuose sustojimo metu pamatyti vieną kitą būdingesnį tų kraštų gamtos ir gyvenimo bruožą. Rytai mus, vakariečius, vis dar intriguoja ir kelia mūsų smalsumą savo tariamąja egzotika bei paslaptingumu. Bet dažnai pasirodo, kad viso to „rytietiškumo“ daugiau esama mūsų fantazijoj, negu šių dienų rytų gyvenime.

Vis dėlto kraštovaizdis, riedant mums beveik tiesia linija nuo Maskvos į pietryčius, pradėjo žymiai kitėti. Miškų ir girių, kurių tiek daug pakeliui iš Lietuvos į Maskvą, čia jau nepamatysi. Begalinėse lygumose pro traukinio langą vienur kitur pamatai nedidukų laibų berželių, karklų, šiaip kokių krūmokšnių, bet niekur neišvysi nei lietuviško augaloto beržo, nei ištekinės pušies, nei skarotos eglės, nei jokio kito didelio, liemeningo medžio.

Kraštovaizdžio nuotaika pavasariška: didžiuliai, derlingi plotai, apdirbti laukai skendėja akinančioj gegužės saulės šviesoj, vietomis apsupti ripuliuojančių vandenų, išsiliejusių upių bei balų. Gyvenamų vietų, pastatų nedaug. Iš traukinio lango kur-ne-kur atokiai pamatysi kažką panašų į kaimą ar miestelį. Tačiau apdirbtų laukų pavasariniai želmenys rodo, kad šiuos plotus prižiūri budri tarybinio valstiečio akis, apsėja ir derlių nuima darbšti jo ranka.

Pravažiavus Kuibyševą, už Volgos kraštovaizdis nežymiai ima keistis. Pati Volga plačiai išsiliejusi, kaip ir kitos mūsų matytos upės. Pavasariniai potvyniai neleidžia spręsti apie tikrąjį jų dydį ir vaizdą. Ir anapus Volgos iš dešinės driekėsi begalinės lygumos, kur-ne-kur paįvairintos medelių, derlingi laukai. Bene antrą mūsų kelionės dieną, vakarop, iš kairės, tolumoje, pradėjo rodytis neaukšti plokščiakalniai – bene artėjančio Uralo žymės? Bet Čkalovo miestą pietiniame Urale ir Uralo upę pravažiavome naktį.

Esame Azijoje. Pirmą sykį į Aziją pakliuvusio keleivio dėmesys, žinoma, padidėja, ir jis ima smalsiai žvalgytis pro traukinio langą ir išnaudoti trumpas traukinio stovėjimo minutes stotyse.

Jau anksčiau, dar šiapus Volgos, atkreipė mano dėmesį savotiška to krašto miestų išvaizda: su vieninteliu aukštu pastatu viduryje, panašiu lyg ir į cerkvę, lyg ir į mečetę. Anapus Volgos dėl medžio ir degtų plytų stokos statyba darės vis mažesnio masto. Nameliai buvo panašūs į lietuviškas šieno kupetas, o iš tokių namelių-kupetų sustatyti miesteliai kaip kokie skruzdėlynai glaudėsi kur nors netoli stoties. Mat stotyse yra vandens, o tuose kraštuose, kur vanduo, ten ir gyvybė. Prie stoties pastatų visur pamatysi darželi, sodelį ir keletą

aukštų medžių. Už miestelio-skruzdėlyno čia pat netoliese kiokso kitas mažesnis skruzdėlynas – kapinės. Aš nesu matęs nieko skurdesnio, kaip tos rytietiškos kapinės. Neaptvertos, be jokio želmens, saulės deginamos, su vieninteliu kažkokiu pastatėliu ar paminklu kampe, jos atrodo ne tik kad liūdna, bet stačiai nyki amžinos užmiršties vieta. Bet negi atvesi vandenį numirusiems augmenija papuošti, kai gyviesiems jo stoka, negi lipdysi mūrą apie kapus, kai su dideliausiu vargu vos namelį-kupetą gali susilipdyti!

Tokie miesteliai ir kapinės yra ypač būdingi Kazachstanui, kurį pasiekėme trečią mūsų kelionės nuo Maskvos rytą. Mes tikėjomės, kad, važiuodami nuo Maskvos pietryčių kryptim, artėsime į pavasarį, į šilumą – ir labai stebėjomės: ta šiluma ne tik nedidėjo, bet, kaip mums atrodė, nuolatos mažėjo. Anapus Volgos medžiai buvo dar mažiau išsprogę, negu Lietuvoje, o tą naktį, kada įvažiavome į Aziją, su malonumu pajutome, kad mūsų vagono radiatoriai ima šilti, žinoma, ne nuo Azijos klimato, bet nuo traukinio centrinio apšildymo. Taigi ir Kazachstane oras buvo giedras, bet šaltas. Gal dėl šalto šių metų pavasario Kazachstano stepės, kurios kitais metais gegužės mėnesį, sako, jau virsta negyva dykuma, dar tebežaliavo pavasario augmenijos likučiais, bet jau baigė išdegti. Vienur kitur dar telkšojo nebaigę išdžiūti ežerėliai-kūdros, ir augmenija aplink juos buvo gausesnė ir vešlesnė. Kitur bolavo druskinės nuosėdos ir stiprus, sausas vėjas žarstė pro nudžiūvusius stagarus smėlio bangeles... Kur buvo gyventojų ir augmenijos, rėplinėjo asiliukai, skurdžiose ganiavose skabė žolę karvės.

Pravažiuodami Čelkaro stotį ir miestą, pirmą sykį pamatėme kupranugarius, tuos dykumų laivus, kuriais pergabenami

kroviniai, palaikomas susisiekimas, atlankomi kaimynai. Sako, kazachas, užsėdęs kuprį, joja kokį šimtuką kilometrų pas kaimyną viešnagėn arbatos išgerti. Arbata – čia didelis skanėstas ir labiausiai paieškoma prekė. Stotelėse atsitinka, kad koks senas kazachas su vatiniu chalatu ir karakuline kepure priėjęs konfidencialiai klausia, ar neturi čai, čai, čai...

Už Aralo jūros, kurios žiemių pakraščiu pravažiavome naktį, geležinkelis ilgą laiką ėjo lygiagrečiai su Syr-Darijos upe, žinoma iš geografijos ir istorijos. Upė atrodė vandeninga, lėkštais krantais, drumsto, geltono vandens sklidina. Stotyse gauname nusipirkti skanios, keptos žuvies. Stotyse apskritai maisto buvo visur, daugiausia kiaušinių ir atvirinto pieno, kurį moterys semdavo iš didelių molinių puodų pro geltoną nuo šutinimo užsidėjusią plėvę.

Iš Kazachstano stočių ir miestų mano atminty liko Džusly stotis ir miestas – didžiulis molinių namukų skruzdėlynas ir greta kapinės – skurdžios, saulės išdegintos ir, atrodo, tik mirties proga lankomos. Pravažiavome taip pat palyginti nemažą Kzyl-Ordos miestą, buvusią Kazachstano sostinę. Čia pat turiu pastebėti, kad neteisinga būtų spręsti apie visą Kazachstaną iš tų įspūdžių, kuriuos gauname, stebėdami pro traukinio langus to krašto stepes ir dykumas. Tikrasis Kazachstanas su savo turtais ir tarybinio gyvenimo laimėjimais yra toliau į rytus. Ne be reikalo tad ir respublikos sostinė buvo perkelta į rytinio pakraščio Alma-Atos miestą.

Penktą mūsų kelionės dieną pasiekėme Uzbekistano sieną. Traukinys sunkiai kilo pro kalvas į aukštumą. Vakaruose, kiek akys užmato, driekėsi gelsvos Kazachstano dykumos, rytų horizonte baltavo snieguotos Tian-Šanio kalnų viršūnės. Persiritus per sieną, vaizdas staiga ėmė kitėti: mes įvažiavome į

derlingą Taškento oazę. Pamatėme apdirbtus ir dirbamus laukus, prie geležinkelio žmogus pjovė sodrią pievos žolę, traukiniui sustojus vienoj prasilenkimo vietoj, kai kurie keleiviai neiškentę šoko skinti taip pasiilgtų pievos gėlių. Iš šalto oro ciklono jau seniai buvome ištrūkę, ir čia mus lepino ne tik giedra, bet ir šiluma.

Artėjant į Taškentą, sodų ir daržų gausėja, kol pagaliau ima atrodyti, kad visas tas kraštas – tai vienas didžiulis sodas ir daržas. Vienur tuos daržus supa storos, plūktos molinės sienos su apirusiomis spragomis, kitur vaismedžiai, vynuogynai ir daržovės auga, jokių tvorų neapsaugotos. Vaisių čia esti tiek, kad niekam nėra reikalo jų saugoti. Jei būtume nuvykę į Taškentą rudeniop, tai tų gėrybių būtume atsivalgę ligi soties, o dabar, gegužės vidury, tegavome braškių ir čerešnių, neskaitant gan savotiškų ir apyskanių šilkmedžio uogų, kuriomis smaguriauja vaikai, bet rimtam svečiui niekas jų nesiūlo.

Apie valandą pavažiavę traukiniu Uzbekistano kraštu, pasiekėme jo sostinę Taškentą, mūsų kelionės tikslą. Mus ir kitus kartu atvykusius į Navoji jubiliejų svečius stoty pasitiko vaišingi šeimininkai, uzbekų rašytojai. Susipažinimas, pasisveikinimai, moterims puikios, nors nekvepiančios Taškento rožės.

Apgyvendino mus kartu su daugeliu kitų respublikų atstovų gan toli nuo Taškento, apie 18 kilometrų, vyriausybės vilose, apsuptose puikaus sodo su daugybe rožių ir per kiauras naktis čiulbančių lakštingalų. Tos romantikos nepatogumas buvo tas, kad, suvaržyti susisiekimo, negalėjome arčiau susipažinti su pačiu Taškentu, jo įmonėmis ir įstaigomis taip, kaip to norėjome. Vis dėlto, viešėdami šioje gražioje turtingo tarybinio Uzbekistano sostinėje ir būdami pilnateisiais Ališе-

ro Navoji jubiliejaus dalyviais, mes turėjome ne vieną progą daug ką sužinoti apie uzbekų tautos praeitį ir apie šių dienų tarybinio gyvenimo laimėjimus.

Ryškiausias spindulys, nušvietęs man uzbekų tautos praeities vaizdą, tai buvo pats Navoji, kurio gyvenimas, veikla ir kūryba visokeriopai susiję ne tik su XV amžiumi, kuriame jis gyveno, bet meta šviesos ir į ankstyvesnius bei vėlyvesnius uzbekų istorijos laikotarpius.

Pirmą Navoji iškilmių dieną buvo atidaryta jubiliejinė jo paroda, kuri sintetiškai pavaizdavo ne tik paties didžiojo poeto gyvenimą ir kūrybą, bet ir visą uzbekų kultūros kelią. Ališero Navoji pirmatakų skyriuje išstatyti senieji rankraščiai, siekią net XIII a., toliau eina paties Navoji rankraščiai, gazelės, divanai, jo ranka atliktas piešinys, jam rašytų laiškų rinkinys – vertingiausias tai epochai pažinti šaltinis. Dar toliau Navoji amžininkų ir jo pasekėjų raštai ir jo paties kūrinių vėlyvesni XVI a. nuorašai. Stebina kai kurių tų rankraščių puikus atlikimas ir didelė meninė vertė. Rankraščiai stilinga švaria rašysena, puikiai iliuminuoti-iliustruoti spalvingomis miniatiūromis, kurių spalvos ir aukso spindėjimas ligi šiol išlaikė visą savo pirminį grožį.

Žiūrinėjant šiuos neįkainojamus kultūros turtus, nejučiomis kildavo mintis, kad kai kurie iš mūsų dėl savo nežinojimo neteisingai atsiliepdavome apie tuos tariamai nekultūringus rytų azijatus! Mes akivaizdžiai pamatėme, kad jie buvo ne tik narsūs, žiaurūs užkariautojai, suorganizavę galingas ordas-imperijas, bet sugebėjo sukurti ir turtingus kultūros židinius, kur klestėjo mokslas, literatūra ir menas. Tolimesni Navoji parodos skyriai vaizduoja jo įtaką uzbekų tautosakai, literatūrai, jo populiarumą mokyklose ir visoje tautoje.

Jau ir paviršutiniškai susipažinus su Ališero Navoji veikla ir kūryba, aiškėja, kad jis buvo vienas iš ryškiausių Rytų kultūros atstovų XV amžiuje. Norint suprasti jo reikšmę ir vietą ne tik uzbekų, bet ir kitų jiems gimininguų bei kaimyninių tautų kultūroje, pravartu čia bus prisiminus keletą ankstyvesniųjų istorijos faktų.

Žinomo iš vidurinių amžių istorijos Rytų užkariautojo Čingiz-chano pavergtieji kraštai XIII amžiuje sudarė galingas valstybes – Aukso Ordą ir Baltąją Ordą, Čingiz-chano sūnų ir palikuonių valdomas. XIV a. Aukso Ordos rytinės dalies klajokliai vadinosi uzbekais. Spėjama, kad tas vardas yra kilęs nuo chano Uzbeko, mirusio 1342 metais. XIV amžiaus paskutiniame ketvirty išgarsėjo kitas didis Rytų kariautojas Timurlengas, t. y. Timuras šlubasis, Vakaruose paprastai vadinamas Tamerlanu, miręs 1405 metais. Jo užkariauti kraštai sudarė didžiulę imperiją, apėmusią Mažąją Aziją, Persiją, Vidurinę Aziją ir žemes į žiemius nuo Kaspijos ir Juodosios jūros. Šitas žiaurus ir, kaip pas mus manoma, barbariškas daugelio kraštų ir tautų pavergėjas savo sostine padarė Samarkando miestą, esantį dabartiniame Uzbekistane. Mums teko ten lankytis. Ką gi mes ten matėme, kokį žiauriojo Timuro palikimą radome šiame istorinių liekanų mieste?

Pirmiausia mus nustebino didžiuliai, tikrai grandioziški Timuro laikų architektūros paminklai, byloją apie aukštą tų laikų kultūrą. Milžiniškų medresių, arba tų laikų mokyklų, griuvėsiai su gerai išsilaikiusiais fasadais ir apskritais bokštais bei kupolais stebina savo ornamentika iš mėlyno glazuro plytelių, dar ir šiandien puikiai atrodančių ir spindinčių švariu, penkių amžių nesuteptu žydrumu. Taip pat imponuoja dar geriau išsilaikiusių mečečių ištisas kvartalas su visokiais

laiptais, skliaustomis angomis, tamsiais perėjimais, atviromis aikštelėmis ir kiemais.

Vieną atskirą mečetę Timuras pastatydino savo mylimam mokytojui palaidoti. Toje pačioje mečetėje buvo palaidotas ir jis pats, du jo sūnūs ir keletas palikuonių. Matėme iš juodo marmuro iškaltą Timuro antkapį ir kitus, dunksančius mečetės skliautų prieblandoj, o nusileidę gilyn, į visiškai tamsų rūsį, apžiūrėjome ir Timuro kapą, kuris jau prie tarybų valdžios, vadovaujant mokslo įstaigoms, buvo atkastas ir moksliškai ištirtas. Tų kasinėjimų radinių, kaip ir daugel kitų istorinių bei archeologinių liekanų, galima pamatyti istoriniame Samarkando muziejuje. Ten pat apžiūrėjome turtingus etnografijos ir kraštotyros muziejus. Tarybų valdžia rūpestingai saugoja ir globoja istorines vietas, senovės kultūros liekanas, konservuoja ir restauruoja istorinius paminklus. Moksliniam istorinių paminklų tyrimui tarybiniame Uzbekistane nutiesti tvirti pagrindai.

Didžiulė Timuro imperija, kaip žinome iš istorijos, jam mirus, pradėjo greitai irti, kilus tarpusavio kovoms dėl sosto tarp gausių Timuro palikuonių – timuridų. Didžiojo užkariautojo sūnus Šachruchas perkėlė sostinę iš Samarkando į Heratą, kuris netrukus paveržė ir Samarkando pirmaujantį vaidmenį ir greitai pasidarė tų laikų kultūros centru, nes Šachruchas rūpinosi miesto statyba, mėgo mokslą ir meną, surinko daug rankraščių ir skatino jų perrašinėjimą. Tuo tarpu Samarkandą valdė Šachrucho sūnus Ulugbekas, pasižymėjęs savo mokslu, ypač astronomijos srity. Jis dar prieš Koperniką skelbęs heliocentrinę teoriją – kad žemė yra apskrita ir sukasi apie saulę. Mes matėme Samarkando užmiesty Ulugbeko observatorijos griuvėsius: didžiulio, apskrito pastato pamatus, o viduj rūsį

su kaip ir kokiais loviais ir latakais; iš ten, sako, buvę stebimos žvaigždės. Ulugbekas, kaip pažangus tų laikų mokslo skelbėjas, nepatiko muloms-dvasininkams. Jie sukurstė prieš Ulugbeką jo paties sūnų, kuris užgrobė valdžią ir liepė tėvą nužudyti 1449 metais. Navoji parodoje mes matėme ligi šiol išlikusį Ulugbeko drabužio gabalą.

Lankant Samarkando istorines vietas, griuvėsius bei muziejus ir vaikščiojant jo gatvėmis bei stebint dabarties gyvenimą, į akis krinta reikšmingi praeities ir dabarties kontrastai. Šalia tamsių mauzoliejų, medresių bei mečečių iškilo naujoviški universiteto, institutų, mokyklų pastatai. Samarkandas, praeities feodalinių valdovų bei didikų ir mahometonų dvasininkijos miestas, šiandien tarybinio švietimo ir auklėjimo, aukštųjų ir kitokio tipo mokyklų centras, verda energingos, ryžtingos jaunosios uzbekų kartos kūrybiniu entuziazmu. XIV–XV amžiaus feodalizmas, sukūręs tegu ir didingus, bet vis dėlto apie žiaurią priespaudą, išnaudojimą ir fanatizmą bylojančius monumentus, turėjo pasitraukti ir užleisti vietą socialistinės gadynės darbui ir statybai, skirtai liaudies masių gerovei ir pažangai.

Tuo metu, kai Herate artėjo į galą Šachrucho, o Samarkande Ulugbeko viešpatavimas, 1441 metais Herato mieste gimė Ališeras Navoji. Jo tėvas priklausė feodalinei aukštuomenei ir buvo artimas Šachruchui žmogus. Tad būsimasis poetas ir valstybininkas iš pat mažens galėjo auklėtis aukštoj kultūrinėj atmosferoj, susipažinti su mokslo, meno ir literatūros žmonėmis. Mokydamasis Samarkando medresėj, Ališeras susidraugavo su vienu iš timuridų, Huseinu Baikara, būsimuoju sultonu, Herato valdovu.

Maždaug po 20 metų, kurie Ališerui ir Huseinui buvo labai turtingi įvairių nuotykių ir patyrimų prasidėjusiose po Šach-

rucho mirties politinėse kovose, abu jaunystės draugai vėl susitinka, bet kokia skirtinga dabar jųdviejų padėtis! Huseinas Baikara, metęsis į kovas dėl sosto ir jas laimėjęs, įžengia į Heratą kaip sultonas. Ališeras, likęs ištikimas mokslui ir menui, pasveikina buvusį draugą sultoną Huseiną poetine kasida-ode. Sultonui tai patinka ir jis paskiria Ališerą atsakingoms ir aukštoms pareigoms – antspaudo saugotoju – muchrdaru. Ir taip prasidėjo valstybinė visuomeninė Ališero Navoji veikla, kurios protarpiais ir atoslūgiais bei vėlesniais sultono nemalonės metais buvo sukurta jo nuostabioji poezija.

Vertinant Ališero Navoji veiklą ir poeziją, reikia atsiminti, kad ji reiškėsi žiauraus rytietiško absoliutizmo ir feodalizmo gadynėj, kurioj Navoji renesansiškas humanizmas sušvinta kaip gaivinančių spindulių pluoštas niūrioje padangėje. Irstant Timuro imperijai, jo palikuonių kovos ir nuolatiniai karai dėl sosto anaiptol nelengvino liaudies buities. Kiekvienas pretendentas į sostą spietė aplink save narsuolių ir avantiūristų būrį, kurį reikėjo išlaikyti ir gausiais atlyginimo pažadais laimėti vadų ištikimybę. Įsistiprinęs soste, valdovas dalijo jiems žemes, tiksliau pasakius, teisę spausti iš liaudies visokeriopą pelną arba rinkti mokesčius. Tokiu būdu šalia kilminės aristokratijos susidarė karinė diduomenė, dar žiauresnė už aną. Pačiam valdovo dvarui buvo reikalingos didžiulės pajamos; sostinės puošimas, statybos ir pramogos sunkia našta slėgė gyventojus, o ypač liaudį. Sultonai, staigaus pinigų reikalo prispirti, parduodavo teisę rinkti mokesčius lupikams ir pirkliams, kurie, nepaisydami įstatymų, nežmoniškai eksploatuodavo valstiečius. Nenuostabu tad, kad, netekę kantrybės, valstiečiai sukildavo prieš savo prispaudėjus. Vienas toks sukilimas įvyko pačiame Herate, kai sultonas Huseinas kovojo

su pavojingu priešu, kitu timuridu – Muchamedu Jadgaru. Ališeras Navoji patarė sultonui išklausyti teisingų liaudies skundų ir nubausti kaltininkus, apkrovusius liaudį neteisėtais mokesčiais. Sultonas paklausė gero patarimo ir pavedė pačiam Ališerui įvykdyti teisingumą. Šis gerai atliko patikėtą jam uždavinį ir dėl to pelnė dar daugiau liaudies pasitikėjimo ir sultono palankumo. Išmintingais patarimais ir narsa padėjęs sultonui nugalėti savo priešą Jadgarą, Ališeras buvo apdovanotas emyro titulu ir paskirtas valstybės viziriu – ministru. Jis tada ėjo 31 savo amžiaus metus.

Gavęs tokias atsakingas pareigas ir valdžią, Ališeras tuojau pasirodė kaip nuostabiai sumanus administratorius ir veiklus didelių viešųjų darbų organizatorius. Greitai išryškėjo visokeriopi jo qabumai. Jis buvo ne tik genialus poetas, bet gerai nusimanė ir apie kitas meno šakas ir dailiuosius amatus: architektūrą, muziką, paišybą, lipdybą, kaligrafiją. Sumanęs paversti Heratą gražiausiu kultūros ir meno židiniu, o visą Chorasano provinciją pavyzdingai sutvarkytu kraštu, jis telkė mokslo, meno žmones ir amatų žinovus ir pats, nevengdamas net ir fizinio darbo, vykdė visokeriopus statybos sumanymus. Tokiu būdu pastatyta daug visokių viešų pastatų: mokyklų, bibliotekų, ligoninių, pirčių, nutiesta kelių ir tiltų, pravesta vandentiekių, įveista parkų ir sodų. Vykdydamas šiuos darbus, Ališeras nesigailėjo nei savo triūso, nei turto – ir šiuo atžvilgiu jis toli pralenkė patį sultoną, kuris, nutolęs nuo valstybės reikalų, leido laiką ir lėšas medžioklėms, puotoms ir prabangai. Išlikę liaudies padavimai vaizduoja Ališerą Navoji kaip išmintingą, dosnų ir gailestingą poną, o sultoną Huseiną kaip žiaurų, kietaširdį despotą.

Tokia Ališero veikla, jo teisingumas bei humaniškumas

negalėjo patikti Huseino dvariškiams, pagaliau ir pačiam sultonui, kuriam poetas nesivaržė tarti rūstaus teisybės žodžio:

Valdove, sostas didelę tau galią duoda,
Bet vietoj gėrio tu neši vergovę juodą.
Tu laiką leidi puotose, ištvirkime
Ir savo garbę purvo sutepi dėme.

Suprantama tad, kad dvariškių intrigoms sultonas pasirodė klusnus, ir jau 1487 metais Ališeras buvo neva paskirtas, o faktiškai ištremtas į tolimą Astrabado provinciją kaip jos valdytojas. Pasidarbavęs čia keletą metų ir pasiilgęs gimtinės, jis, nepaisydamas sultono nei savo priešų, grįžo į Heratą. Sultonas tylomis su tuo sutiko. Poetui nemaža teko dar patirti kartumų šiame paskutiniame savo gyvenimo laikotarpy, bet jis pasiliko ištikimas Huseinui ir daug jam gera padarė vėl prasidėjusiose kovose ir suirutėse. Paskutinis poeto nuopelnas buvo tas, kad, jam tarpininkaujant, sultonas Huseinas susitaikė su savo paties maištaujančiu sūnum. Dar kuriam laikui praėjus, pasveikinęs iš naujo karo žygio grįžusį į sostinę Huseiną, Ališeras apalpo ir jau nebegalėjo pakilti nuo žemės. Jis mirė 1501 m. sausio 3 dieną, sukakęs 60 metų. Kronininkas sako, kad, Ališerui mirus, „nuo verksmo šauksmų, pakilusių į dangų, mėlynę padengę debesys ir žemę užliejo ašarų srovės".

Poetinė Ališero Navoji kūryba yra gausi ir įvairi. Lyrinius eilėraščius, vadinamąsias gazeles, jis rašė nuo pat jaunystės dienų. Jo lyrika surinkta į vieną rinkinį, vadinamą „Čar-divaną" – tai reiškia keturi divanai, nes rinkinys susideda iš keturių dalių: „Kūdikystės keistenybės", „Jaunystės įžymybės", „Vidurio (gyvenimo) retenybės" ir „Senatvės (teikiamos) naudos".

Navoji lyrika – tai daugiausia meilės temų ir motyvų lyrika, nes ir pats gazelės (gazal) pavadinimas arabiškai reiškia „meilės šnekos, meilus pašnekesys su mylimąja“. Bet meilinę tų laikų lyriką, kuri buvo konvencionali, abstrakti, bekraujė, Navoji atgaivino gyvu jausmu, vidiniu išgyvenimu ir pagilino savo pasaulėžiūros filosofine mintim, praturtino gyvenimo stebėjimu, žmogaus sielos pažinimu ir savo paties išmintim.

Svarbiausias poetinis Ališero Navoji veikalas – tai jo garsioji „Chamsa“, t. y. penkeriukė, susidedanti iš 5 didelių poemų: „Teisiųjų sąmyšis“, „Leili ir Medžnunas“, „Farchadas ir Širin“, „Septynios planetos“ ir „Iskenderio pylimas“. Šiuos veikalus Navoji parašė nepaprastai greitai – per dvejus metus, bet, atskaičius daugelį kitų to meto darbų, poemoms liks ne daugiau, kaip 6 mėnesiai. Tiesa, kad poemų medžiaga, vaizduojami įvykiai ir žmonės, siužetai ir fabulos nėra tai Navoji kūrybos vaisius, bet paimta iš garsaus Azerbaidžano poeto Nizami (1141–1203) „Chamsos“. Mat, anais laikais buvo įprasta rašyti žinomų poetų veikalams vadinamuosius „atsakymus“, savotiškai apdirbant, papildant jų kūrinio medžiagą, kitaip aiškinant įvykius ir motyvuojant veikiamųjų asmenų elgesį ir jų charakteristikas. Juo „atsakymo“ autorius stipresnis poetas, juo ir jo „atsakymas“ būdavo originalesnis, kūrybingesnis, vertingesnis. Taigi ir Navoji „atsakymas“ Nizami poemoms išėjo toks originalus ir vertingas, kad Navoji yra ir turi būti laikomas ne Nizami sekėju, pamėgdžiotoju, bet savaimingu, genialiu poetu.

Perdaug specialus būtų klausimas čia nagrinėti abiejų poetų poemų panašumus ir skirtingumus. Kritikai dalyko žinovai nurodo daug ne tik panašumų, bet ir skirtumų veikiamųjų asmenų charakteristikose ir veiksmų motyvacijoj. Bet dar svar-

biau tai, kad Navoji kūriniuose atsispindi jo epochos, XV a. visuomeniniai santykiai, jo laikų gyvenimas, jo krašto koloritas, jo pasaulėjauta bei asmenybė – ir jo meno charakteringi savumai.

Iš viso to Ališeras Navoji išryškėja kaip originalus rytietiško renesanso humanistas. Demaskuodamas didikų ir valdovų nedorybes, nesilankstydamas ir nepataikaudamas jų užgaidoms, reikalaudamas teisybės, užtardamas skriaudžiamuosius, savo kūriniuose teisinga šviesa rodydamas smerktinus ir sektinus pavyzdžius, jis atstovauja pažangiosioms savo epochos tendencijoms.

Pirmojoj filosofinėj „Chamsos“ poemoj „Teisiųjų sąmyšis“, nagrinėdamas gėrio ir blogio reiškinius, jis smerkia liaudžiai daromą skriaudą kaip didelį blogį ir, priešingai, susirūpinimą liaudim laiko aukščiausiu žmoniškumo požymiu: „Garbingu žmogaus vardu vertas vadintis tik tas,– sako Navoji, – kas niekados nesiliovė rūpinęsis liaudim.“ Ten pat jis nuplėšia dieviškumo apsiaustą nuo carų ir sultonų, prabildamas į juos tokiais pamokymais: „Jei iš liaudies tu paėmei adatą, nepamiršk jos grąžinti: ji durklas – pervers kada nors ir tavo krūtinę“... „Iš pikto taurės atsigert tu niekad neįstengi; pamynęs teisėtumą, aistrą tu įstatymu skelbi.“

Dėl savo įgeidžių visus į dulkes tu trini,
O tavo pokyliai prabangos perteklių pilni.
Ir šitie, su kuriais tu puotose išvien esi,
Ar būtų seniai, ar jaunuoliai – šunes jie visi.

Taip pat atvirai, piktai, bet teisingai charakterizuoja jis ir mulas-dvasininkus:

Širdy klastingi ir pikti, nors puošiasi gražiai,
Tie ilgabarzdžiai melo vingiais klaidžioją ožiai.
Jų darbuose, jų elgesy ir iškalbos triukšme
Teisybės ne daugiau, neg ožio bliovime.

Pasmerkęs blogio reiškinius, poetas poemos pabaigoj džiaugiasi teisingumo, draugiškumo ir teisybės pavyzdžiais.

Sektinų teigiamų darbštumo, pasiaukojimo ir meilės pavyzdžių randame dviejose Navoji poemose – „Farchadas ir Širina“ ir „Leili ir Medžnunas“. Farchadas – kinų valdovo sūnus, išmokęs visų mokslų, perpratęs dailiuosius amatus ir meną, bet negalįs nuraminti savo širdy didelio ilgesio ir liūdesio. Pamatęs stebuklingame veidrody nepaprastai gražios mergelės Širin paveikslą, jis vyksta jos ieškoti, o jos meilė skatina didelį jo heroizmą ir pasiaukojimą. Jis atvyksta į jos tėvynę Armėniją ir atlieka milžiniškus darbo žygius, padėdamas kalnakasiams pramušti uolas ir pastatyti vandentiekio kanalą. Farchadas uzbekų literatūroj tapo bendriniu titaniško kūrybinio darbo simboliu, sektinu ir suprantamu visais laikais. „Farchado ir Širinos“ poemos vertėjas į rusų kalbą L. Penkovskis pasakoja, kad ta poemos vieta, kuri vaizduoja Farchado darbą kalnuose, išvedant vandentiekio kanalą ir to kanalo atidarymo šventę, yra taip tiems kraštams būdinga ir visiems laikams tinkanti, kad ji jam gyvai priminė garsaus Uzbekistane Fergano kanalo atidarymo šventę 1939 metais: ir Fergano kanalo atidarymas sutapo su Navoji poemos aprašymu ir kėlė lygiai tokius pat džiaugsmo jausmus.

„Leili ir Medžnuno“ poema – tai didžios, tragiškos meilės giesmė, primenanti Vakarų renesanso epochos nemirtingą Šekspyro kūrinį „Romeo ir Džiuljetą“. Leili ir Medžnuno

meilei ir čia, kaip ir Šekspyro tragedijoj, stoja nenugalima kliūtis – šeimų nesantarvė. Bet Leili ir Medžnuno meilė dar gaivališkesnė. Leili ir Kaisas-Medžnunas įsimyli, būdami dar vaikai, mokyklos suole. Kaisas, karštakraujis poetas, dėl tos meilės tarsi netenka proto ir tampa „Medžnunu", t. y. nepagydomu pamišėliu. Po įvairių peripetijų ir kančių abu įsimylėjusius pagaliau sujungia tik mirtis.

Vienoj ir kitoj poemoj Navoji meilę vaizduoja ne abstrakčiai, bet psichologiškai, kaip dviejų realių žmonių jausmą. Aprašinėdamas atsiskyrusio nuo Leili Medžnuno bastymąsi po tyrus, poetas, sako, pats verkęs. Jis griežtai smerkia šiam jausmui daromas kliūtis ar tai žiauraus konkurento asmeny, kaip „Farchado ir Širinos" poemoj tironas Chosrovas, ar tai tėvų dėl šeimyninių išskaičiavimų bei turtų, kaip „Leili ir Medžnuno" poemoj. Moters išsivadavimas iš tradicinių rytietiškų prietarų, pavertusių moterį vyro verge, yra viena iš vedamųjų Navoji poezijos idėjų.

Meilės tema žymią vietą užima ir ketvirtoj „Chamsos" poemoj „Septynios planetos". Galingas ir iš pradžių teisingas, bet žiaurus savimyla šachas Bachramas išperka nuostabią kinų mergaitę – muzikę ir dainininkę Diljaram – ir nori ją paversti klusnia, be atodairos jam pataikaujančia verge. Jai parodžius menkiausią nenuolankumą, nepagyrus jo taiklaus šūvio, Bachramas nubaudžia ją žiauria mirtim – palieka gyvą žūti dykumoj. Dėl to pats kankinamas sielvarto ir meilės ilgesio, jis bando užsimiršti ir nusiraminti, statydindamasis septynis rūmus, kiekvieną vis kitokios spalvos, prie kelių į septynias planetas, kurių valdovai turėsią išleisti už jo savo dukteris. Palinksminti šachui kiekviename rūme pasakojama nuostabių nuotykių istorija. Pabaigoje pasirodo, kad Diljaram,

kadaise pamesta dykumoj, žūčiai, stebuklingai išsigelbėjo ir dabar vėl grįžta pas Bachramą. Bet šis vienos medžioklės metu patenka į pelkes ir paskęsta dumble, taip nubaustas už savo kaltes. Šacho Bachramo charakteristika ir poemos didaktinė prasmė pritaikyta poeto buvusiam draugui sultonui Huseinui, leidusiam laiką ir valstybės lėšas medžioklėms ir puotoms; poetas nori įspėti šachą, koks likimas laukia užmiršusio savo pareigas valdovo.

Pagaliau paskutinėj „Chamsos" penketuko poemoj „Iskendero pylimas" Navoji duoda supoetintą ir nuo istorinės tikrovės atitrauktą Aleksandro Makedoniečio paveikslą, išlikusį Rytų tautų padavimuose. Navoji Iskenderas-Aleksandras, idealus, išmintingas ir teisingas valdovas, supranta, kad jo laimė ir pasisekimas pareis nuo to, kokie bus jo santykiai su liaudim. Dėl to jis rūpinasi liaudies gerove ir jos palankumu. „Krašte jis įvedė tvarką ir sustiprino teisę – ir tuo praturtino graikų tautą..." „Ir vis tik jis į liaudį nutiesė tiltą, liaudis apsupo jį kaip žvaigždžių būrys", – sako Navoji savo poemoj. Paėmęs sostą, Iskenderas baudžia liaudies prispaudėjus, dvejus metus neima mokesčių, nustato rinkai pastovias kainas. Paskui jis leidžiasi į karo žygius su priešais. Čia pamatome jo narsą ir išmintį. Nukariauto priešo jis nenaikina, bet stengiasi užmegzti su juo gerus santykius, įgyvendinti taiką. Patekęs į kalnuotą, taikingų žmonių gyvenamą kraštą, Iskenderas gina juos nuo užpuolikų ir tarpukalnėj statydina stiprų pylimą, uždarantį grobikams kelią. Poemos pabaigoj matome Iskenderą užsiimantį mokslu. Jis statydina didelį laivyną, kuriam vadovauti paveda filosofui Sokratui. Norėdamas ištirti jūros dugną, jis stiklinėj dėžėj leidžiasi į gelmes. Grįždamas į savo kraštą, dykumoj jis apserga ir miršta. Jo kūnas vežamas lai-

doti į Aleksandriją. Prieš mirtį jis buvo įsakęs, kad viena jo lavono ranka būtų matoma iš lauko: visi turį matyti, kad net galingiausi valdovai palieka gyvenimą su tuščiomis rankomis. Ir ši didaktinė poema buvo skirta sultonui Huseinui, kad jis pasektų didžiojo Iskendero-Aleksandro pavyzdžiu.

Taigi matome, kad į pasakiškus savo poemų siužetus Navoji įdėjo gilią prasmę. Be aukščiau nurodytų humanistinių jo poezijos idėjų, dera atkreipti dėmesį dar į vieną, kuri pilnai realizavosi tik mūsų laikais tarybinėj santvarkoj. Navoji būtent pasirodo buvęs tautų solidarumo skelbėjas ir pranašas. Jo poemų veikėjai-herojai yra įvairių tautybių žmonės: tiurkų-uzbekų, kinų, arabų, persų, graikų, armėnų, – ir visi jie traktuojami lygiomis, neskirstant į tikinčiuosius ir netikėlius, kultūringuosius ir barbarus, savus ir svetimus. Žmoniškumas, dora, išmintis, teisingumas – štai Navoji personažų vertės kriterijus, vis tiek kokiai tautai bei valstybei jie priklausytų. Nukariautas priešas, jei jis pasirodo taurus ir doras, tampa bičiuliu ir gimine. Iskenderas-Aleksandras, sužinojęs, kad jo didžiausias priešas Daras-Darijus mūšio metu mirtinai išdavikų sužeistas, skuba jo atlankyti, ir čia įvyksta graudi susitaikymo ir atsisveikinimo su buvusiu priešu scena. Tokiu būdu Navoji humaniškumo ir tolerancijos dvasioj ištirpsta neapykanta, išsilygina priešiškumai ir iškyla Žmogus su savo geraisiais, tauriaisiais širdies ir proto polėkiais. Tokiu žmogum didžiavosi ir didysis mūsų laikų socialistinio humanizmo skelbėjas Gorkis, kai jis sakė: „Žmogus – šitai skamba išdidžiai!“

Navoji humanizmo ir pažangumo priežastis yra ta, kad jis, nors ir negalėjo prasiveržti pro savo feodalinės epochos ribas, vis dėlto sugebėjo įspėti gilius socialinius tos epochos prieštaravimus, pamatyti skriaudėjus ir skriaudžiamuosius ir

visa savo tauria širdim palinkti į skriaudžiamųjų pusę. Be to, jis buvo praplėtęs dvasinį savo akiratį senųjų graikų filosofų mokslu, su kuriuo jis susipažino, tarpininkaujant arabams. Jis pažinojo Talesą, Pitagorą, Sokratą, Platoną, Aristotelį. Dėl to jo poezija kupina filosofinės minties, dvelkia giliu susimąstymu, jo lyrika ir poemos mirga giliaprasmiais posakiais, aforizmais, spindi ironijos ir humoro žiežirbomis.

Ališero Navoji kūryba uzbekų literatūros istorijoj turi labai didelę reikšmę. Navoji laikomas uzbekų literatūrinės kalbos pradininku. Jo laikais tuose kraštuose buvo įsigalėjusi persų kalba. Ji buvo laikoma kilnia šviesuomenės ir diduomenės kalba; ji turėjo dideles literatūrines tradicijas: ja rašė Firdusi, Nizami, Hafizas, Saadi ir paties Navoji mokytojas Džami. Pats Ališeras auklėjosi persų kalba ir ja parašė apie 12 000 eilučių poezijos. Bet netrukus jo dėmesį patraukė liaudies kalba, vadinama tiurkų, čagatajų, arba senąja uzbekų kalba. Šia kalba jau rašė kai kurie Ališero pirmatakai ir amžininkai, bet jie vis dėlto nenulėmė tos kalbos įsigalėjimo literatūroje. Tai padarė Ališeras Navoji savo genijaus galia, savo poezija ir teoriniu veikalu „Dviejų kalbų ginčas“, kuriame jis apgynė ir įrodė gimtosios kalbos teisę ir tinkamumą poetinei kūrybai. Šiame veikale jis su rytietišku vaizdingumu ir entuziazmu taip rašo apie gimtosios kalbos poetiškumą, atidariusį jam naują įkvėpimo pasaulį: „Man atsidarė pasaulis, pralenkiąs aštuoniolika tūkstančių pasaulių; čia įkvėpimui prasiskleidė dangus, aukštesnis už devynias dangaus sferas, atsirado toks pranašumo bei tobulumo lobynas, kurio perlai skaidresni, negu žvaigždės. Pasirodė pieva su žiedais, prasiskleidusiais pilniau, negu dangaus žiburiai. Žmogaus pėda dar nebuvo mindžiusi šios pievos brangenybių, lobyno turtų nebuvo lie-

tusi ranka. Prie tų lobių buvo daugybė kraugeringų gyvačių, o pievoje spyglių. Bijodami gyvačių geluonių, poetai praėjo pro šalį, nepaėmę tų lobių dalies, bijodami spyglių dūrimo, poezijos puokščių rinkėjai praėjo savo keliu, negalėję nusiskinti gėlių toje lankoje." Ališeras Navoji savo poezija iš tiesų įrodė, kad jis mokėjo pasinaudoti tuo gimtosios kalbos lobynu. Ir kiti nesvyruodami juo pasekė. Persų kalba sukurtas poezijas Ališeras pasirašinėjo Fani slapyvardžiu, t. y. „mirtingasis", uzbekų kalba jis pasirinko Navoji vardą, t. y. „melodingasis".

Taigi Ališero Navoji jubiliejus davė mums progos šį bei tą suvokti iš uzbekų tautos praeities, susipažinti su vienu kitu jų senosios kultūros bruožu. Tarybinėj santvarkoj ta kultūra ne tik nebuvo paneigta, bet, priešingai, su visu atsidėjimu ryškinta ir studijuota. Taip iš tiesų yra atsitikę ir su Navoji kūryba. Feodalinėje ir kapitalistinėje santvarkoje ji nebuvo prieinama platiesiems liaudies sluoksniams, skendėjusiems vergovėj ir tamsoj, nebuvo prieinama dėl valstybinio ir tautinio antagonizmo nei kaimyninėms gimininigoms tautoms, nekalbant jau apie tolimesniąsias. Uzbekų tautai stojus į socialistinės tarybinės santvarkos kelią, Ališeras Navoji tuojau išryškėjo ir istorinėj perspektyvoj, ir dabarties gyvenimo fone visu savo dydžiu ir idėjiniu spindėjimu. Jis atsistojo į tarybinių tautų didžiųjų poezijos kūrėjų panteoną šalia Nizami, Rustavelio, Puškino, Ševčenkos, Tolstojaus, Gorkio. Jo kūriniai išversti ir verčiami į daugybę kalbų, o rusų kalba pasirodė puikūs, liuksusiniai, monumentalūs jo raštų leidiniai, praskynę jam kelią į pasaulinę literatūrą.

Šis susidomėjimas Ališero Navoji, kaip ir kiekvieno kito klasiko, kūryba nėra koks abstraktus smalsumas, bet konstruktyvus praeities ir dabarties susiejimas, atrama dabarties ir ateities kūrybai.

Ališero Navoji jubiliejaus proga mes galėjome pasižvalgyti ir po dabarties tarybinį Uzbekistaną ir bent kiek susipažinti su šios gadynės pasiekimais. Deja, mano įspūdžiai ir prisiminimai neduos nė apypilnio šio krašto ir jo sostinės vaizdo, nes mes buvome užimti daugiausia Navoji jubiliejum, o krašto pažinimui neturėjome pakankamai nei laiko, nei galimybių.

Tarybinis Uzbekistanas savo teritorija didelė respublika, apimanti 378 000 km², taigi maždaug septynias Lietuvas, ir turinti 6,5 milijonus gyventojų, – skaičius palyginti nedidelis, nes respublikoj daug yra negyvenamų vietų – dykumų ir kalnų. Dykumos Uzbekistane išnyktų, jei būtų pakankamai vandens. Jau ir dabar jos metai iš metų mažėja, atvedant kanalais iš kalnų ir upių vandenį. Skrisdami iš Taškento į Samarkandą, mes perskridome vadinamąją „Alkanąją dykumą“, kurios plotis, jei neklystu, prieš kelerius metus buvo apie 70 km, o šiandien beliko apie 40. Plečiant irigaciją, iš abiejų šonų braunasi į dykumą daržai, sodai, vynuogynai. Iškasus garsųjį 270 km ilgumo Fergano kanalą, buvo atkovota iš dykumos keliasdešimt tūkstančių ha derlingos žemės, kur šiandien tarpsta puikiausios medvilnės plantacijos. Deja, Fergano kanalo, šito, galima sakyti, greito socialistinio darbo stebuklo, iškasto per 1,5 mėnesio, mums neteko pamatyti. Uzbekistane apskritai, kur tik vanduo, ten gyvybė, ten turtas ir išteklius. Kai kurie jubiliejaus dalyviai atlankė tolokai už Taškento esantį kolektyvinį ūkį, kur prieš 8 metus rudavo dar dykuma, o šiandien klesti sodai, daržai, vynuogynai ir medvilnė. Pats ūkis laikomas ūkiu-milijonierium, kurio darbo pirmūnams pereitais metais buvo išmokėta po 90 000 rb., neskaitant produktų.

Uzbekistanas dėl savo medvilnės, vynuogynų, vaisių ir žemės turtų laikomas turtinga respublika, bet klystų, kas many-

tų, kad tie turtai lengvai pelnomi. Tik atkakliu, įnirtingu darbu, dideliu pasiryžimu ir ištverme uzbekai yra pasiekę dabartinę gerovę ir dar didesnės siekia. Jau vien kanalų išvedimas ir visa sudėtinga irigacijos sistema reikalauja didelio darbo ir lėšų. Ir tik socialistinėj santvarkoj, kolektyvizmo sistemoj, per palyginti trumpą laiką galėjo būti pasiekti tokie dideli rezultatai, kurie tarnauja ne kapitalui, ne turtingųjų klasei, bet visai liaudžiai, visiems darbo žmonėms.

Liaudis tai supranta ir nesigaili triūso vykdyti ūkiniams planams, gauti numatytiems derliams. Darbas Uzbekistano laukuose yra sunkus. Medvilnės derlius reikalauja 200 saulėtų dienų, plantacijos turi būti 3 kartus ravimos, augalų vatos nuėmimas, rūšiavimas ir apdirbimas reikalauja mokėjimo ir įgudimo. Darbas laukuose ir daržuose, negailestingai kepinant saulei, yra labai varginąs. Mes matėme moteris vidudienio saulės kaitroj su didžiuliais kapstukais ir matikais ardančias kietą žemės plutą, kaupiančias augalus. Lietus ten nereikalingas, netgi žalingas. Jis lyja retai, bet esti smarkus ir bangus, greit nuteka, suplaka molėtą žemę, kuri, saulės kepinama, suskrenta ir kietėja. Medvilnei debesuotumas ir lietus – tikra nelaimė. Vienintelis būdas teikti augalams drėgmės – tai irigacija ir laistymas. Labai klysta, kas mano, kad pietų šiltųjų kraštų žmonės yra linkę į tinginiavimą. Priešingai, niekur nereikia įdėti tiek darbo, kovojant su gamta, drėkinant laukus, kasant kanalus ir šulinius, išvedant per kalnus kelius, kaip pietų šalyse. Uzbekistane aš tuo dar sykį įsitikinau. Darbas čia daro žmogų sumanų, taurų, herojišką. Titaniškas akmenlaužis, nepalyginamas meistras ir kartu tauriu žmoniškumu, meile ir narsa spinduliuojąs Ališero Navoji poemos herojus Farchadas tik čia, atrodo, galėjo būti sukurtas.

Viešėdami Taškente, nors savo akimis nematėme, bet girdėjome apie nepaprastai išaugusią Uzbekistano pramonę, apie naujai išaugusius pramonės miestus, kaip Čirčik, Angren Begovat, apie galingas hidroelektros stotis, iš kurių didžiausia esanti Fergane. Apie elektros energijos išteklius mes patys galėjome spręsti iš to, kad Taškento gatvės ir gausūs parkai, iliuminuoti lempų girliandomis, šviečia ne tik visą naktį, bet dažnai ir ligi priešpiečių jas pamiršta užgesinti...

Taškentas atrodo tarytum didžiulis miestas-parkas. Milžiniški medžiai – jovarai, topoliai, šilkamedžiai, činarai, liepos – dažnai po dvi eiles, klesti prie šaligatvių, kur arikais dieną naktį čiurlena vanduo. Tik feodalizmo liekana – senamiesčio molinių namukų skruzdėlynas – kiokso plikas, negailestingos saulės svilinamas. Jo kaimynystėj knibžda senoji rinka, kur nuo ryto ligi vakaro liūliuoja įvairiaspalvė minia – čiabuviai su spalvotais chalatais, su margomis kaip drugiai tiubeteikomis ant viršugalvio. Neretai pamatysi žilabarzdį senį, apsimuturiavusį galvą čalma, o moterį apsivyniojusią skraistėmis ir pridengusią veidą tankiu ašutiniu tinkleliu-čadra. Čia pardavinėjama šilkas chalatams, skaros, juostos, tiubeteikos, indai ir šiaip visoki niekniekiai, kaip ir mūsų „tolkučkėse“. Minioje stumdosi vaikų, visokių užklydėlių, turistų. Vieni perka, kiti stebi neįprastas jiems scenas. Štai pasirodo ant dviejų didžiulių ratų užkrauta dėžė, tempiama neužaugos asiliuko-išako. Dėžė prikrauta visokio laužo, ant pundų sėdi viso to turto savininkas, o kitas raitas joja ant vargšo išako; raitelio kojos siektų žemę, jei nebūtų pariestos ir įspirtos į balno kilpas. Ten vėl kokių 10 metų mergaitė ant nugaros skraistėj velka ne ką jaunesnį už save vaikigalį, papuoštą tautine tiubeteika. Toliau virš minios kilsčioja kupranugario galva, kupra ir

ant jos sėdįs jojikas. Netoliese nuo rinkos kiekvienoj gatvėj būtinai rasi „čaichaną“ – senovišką arbatinę, kur po stogeliu pakeltose platformėlėse, pasitiesę medžiaginius arba šiaudinius kilimėlius, seni uzbekai sėdi valandų valandomis ir geria nesaldintą žaliąją arbatą, gan malonaus skonio, sako, gelbstinčią nuo saulės karščio. Šaligatviuose vienur kitur pastebėsi bekūrenant ugnį ir ant virbo sumautus čirškiančius šašlikus. Dideliame katile prie įkaitusių sienelių krečiamai prilipdytos kepa bandelės. Kiekviename žingsnyje sitro ir vaisvandenių kioskai. Gatvėmis bilda tramvajai, dūzgia troleibusai.

Naujasis Taškentas, metai po metų augdamas, jau ima siekti senamiestį. Platus Navoji prospektas su naujais uzbekiško stiliaus rūmais jau beveik jungia centrą su senamiesčiu. Iš naujųjų Taškento pastatų skiriasi vyriausybės rūmai, centrinis paštas, kino studija, naujoji Navoji vardo biblioteka, o ypač naujas nepaprastai puošnus Navoji vardo Operos ir baleto teatras. Šiame teatre buvo suruošta Navoji paroda, įvyko iškilmingas jubiliejaus aktas, pastatyta „Leili ir Medžnuno“ opera. Tad mes, turėdami pakankamai laiko, galėjome šio įdomaus pastato prisižiūrėti. Juo didžiuojasi kiekvienas uzbekas, ir jis iš tiesų gali būti kiekvienos sostinės puošmena. Teatras labai erdvus ir patogus. Spektaklių salė ir gausios foje išpuoštos labai skoningai originalia uzbekų liaudies stiliaus ornamentika. Visos sienos padengtos nuostabiai švarios, subtilios lipdybos mezginiu, harmoningai suderintu su architektūrinėmis pastato linijomis, skliaustomis angomis ir nišomis. Ypač žavų, pasakišką įspūdį daro viena salė, kur tas ažūrinis ornamento mezginys užtiestas ant veidrodinių sienų. Priderintos stilingos liustros ir reflektuojąs apšvietimas dar paryškina tų puošmenų efektą. Labai graži Ališero Navoji salė papuošta poeto biustu ir keturiais

dekoratyviniais pano sienose, vaizduojančiais scenas iš jo poemų. Geriausi Uzbekistano liaudies meistrai-žinovai dirbo šio teatro ornamentiką.

„Leili ir Medžnuno“ opera, kurią matėme šiame teatre, kartu su pačiu teatru buvo mums akivaizdus įrodymas, kokio aukšto kultūrinio lygio yra pasiekusi uzbekų tauta tarybinės santvarkos metais. Operos pastatymas atitiko paties teatro puošnumą. Puikios dekoracijos ir dar puikesni rytietiški istoriniai kostiumai, mizanscenos teisingai atkūrė vietos ir laiko koloritą ir žavėjo savo spalvingumu ir meniškumu. Neapsiimu spręsti apie muziką, parašytą dviejų autorių – ruso Glijero ir uzbeko Sadikovo, bet ir profanui ji atrodė įdomi ir originali tiek bendrai kompozicinėmis priemonėmis, tiek ir rytietišku koloritu bei melodijų savotiškumu. Turi uzbekai gerų operos ir baleto artistų. Minimoj operoj matėme dvi jų žymias artistes – Tarybų Sąjungos liaudies artistę dainininkę Chelimą Nasirovą ir Uzbekistano liaudies artistę šokėją Mukaram Turgunbajevą, kurių pasirodymas kiekvieną kartą sukeldavo publikos ovacijas. Uzbekų artistų dainavimas ir balso pastatymas, gan savotiškas, mums neįprastas, kažkoks gerklinis, suspaustas, aštriai rėksmingas, mane patį nelabai sužavėjo – ir čia mano ir uzbekų publikos bei žinovų nuomonės aiškiai skyrėsi.

Dramos teatre mums teko matyti naują jų dramaturgo Uiguno dramą „Ališeras Navoji“. Nors ir nesupratau tos dramos teksto, bet drąsiai galiu sakyti, kad aktorių vaidyba buvo graži, pagaunanti žiūrovus ir sukelianti gyvą jų pritarimą. Kam teko matyti „Otelą“ Taškento uzbekų scenoje, visi pripažįsta, kad tokiu Otelu galėtų didžiuotis kiekviena didelė bet kurios sostinės scena. Šiandien Uzbekistane veikia 47 teatrai.

Tarybinė Uzbekija gali pasigirti dideliais pasiekimais ne tik teatro, bet ir kinematografijos srity. Tai rodo filmas „Ališeras Navoji“ su artisto Chamrajevo sukurtu genialiojo poeto paveikslu, apėjęs visos Tarybų Sąjungos ekranus.

Ne tik meno, bet ir mokslo srity turi kuo pasigirti ir pasididžiuoti tarybinis Uzbekistanas. Be universiteto ir kitų aukštųjų mokyklų, veikia uzbekų Mokslų akademija, įkurta 1943 m. ir jau spėjusi suorganizuoti kelias dešimtis įvairių mokslo tiriamųjų institutų, suspiesti šimtus įvairių sričių mokslininkų. Mokslų akademijos sesija, skirta Ališero Navoji jubiliejui, buvo aukšto mokslinio ir idėjinio lygio ir sutraukė dalyvių pilną didelę Aukščiausiosios Tarybos posėdžių salę.

Per daug užimtų laiko ir vietos nors ir trumpa tarybinės uzbekų literatūros pasiekimų apžvalga. Ir čia jie yra žymūs, kaip ir kitose kultūrinio gyvenimo srityse. Kiekvienas literatūrinis žanras turi savo talentingų kūrėjų. Rašytojų Gafuno Guliamo, Aibeko, Aini ir kitų vardai yra žinomi ne tik uzbekams, bet ir daugeliui kitų Tarybų Sąjungos tautų. Ališero Navoji jubiliejus paskatino imtis temų iš didžiojo poeto gyvenimo, jo aplinkos ir epochos. Iš didesnio masto kūrinių, be minėtos jau Uiguno dramos, didelį susidomėjimą sukėlė Aibeko romanas „Navoji“, išverstas į daugelį kalbų. (Turime ir mes jo vertimą.)

Vienu žvilgsniu apėmę tarybinio Uzbekistano padarytą pažangą tiek medžiaginės, tiek ir dvasinės kultūros srity ir prisiminę, kas buvo Viduriniosios Azijos tautos prieš didžiąją Spalio revoliuciją, kuo aiškiausiai matome, kad ta pažanga tegalėjo būti padaryta tik Komunistų partijos vykdomos tautinės politikos dėka, – politikos, kuri, keldama carizmo pavergtų, atsilikusių tautų švietimą, leido bręsti jų nacionalinei sąmonei ir tautinei kultūrai.

Įdomu pasekti, kaip tarybiniais metais keitėsi Uzbekistano vaizdas švietimo srity. Cariniais laikais raštingų žmonių čia tebuvo 3 % – ir tie patys priklausė tik pirklių ir musulmonų dvasininkų luomui. Vadinasi, liaudis buvo visiškai beraštė. Tradicinės pradžios mokyklos prie mečečių, vadinamosios maktabai, per 2–3 metus įkaldavo vaikams į galvą atmintinai arabiškų Korano ištraukų ir maldų. Kas patekdavo į aukštesniąsias mokyklas, medreses, per 5–6 metus išmokdavo arabiškai ir persiškai skaityti religinius raštus ir gaudavo elementarių žinių, reikalingų mečečių tarnautojams. Chivoj ir Bucharoj medresės ruošė dar ir valdininkus. Išėję šias mokyklas, tikėjo, kad Indijos vandenyne esanti sala, kur gyvena žmonės su šuns galvomis... Be šių mokyklų, tais laikais dabartinio Uzbekistano teritorijoj buvo dar 160 rusiškų pradžios mokyklų, daugiausia miestuose rusų gyventojams, ir 12 vidurinių mokyklų vien tik rusams.

Po Spalio revoliucijos, buv. Turkestano kraštams įsijungus į tarybinę santvarką, švietimo reikalas pasidaro pirmaeiliu partijos ir vyriausybės rūpesčiu. Didžiausia kliūtis švietimo darbui organizuoti buvo mokytojų stoka. Senieji mokytojai ne tik kad šiam reikalui visai netiko, bet jie, padedami visų reakcinių krašto elementų, kaip beįmanydami trukdė naujųjų mokyklų steigimą. Jų mokytojai buvo žudomi, mokiniai ir jų tėvai bauginami ir mušami. Kova dėl mokyklos buvo bendras klasinės kovos reiškinys.

Tačiau ir šiame fronte buvo laimėta. Gausūs pedagoginiai kursai per palyginti trumpą laiką paruošė jaunų mokytojų kadrus, ir jau iki 1932 metų buvo atidaryta 386 naujos mokyklos, t. y. daugiau negu dusyk tiek, kiek buvo caro laikais. Toliau mokyklų ir mokinių skaičius Uzbekistane auga nepaprastai

sparčiu tempu: vienais 1924 metais įsteigta 260 mokyklų, 1925 m. veikia jau 908 mokyklos su 75 546 mokiniais, 23 technikumai su 3694 stud. ir 2 aukštosios mokyklos su 2897 studentais. Praleidę visus kitus statistikos duomenis, pažymėsime vien, kad 1946 m. Uzbekistane buvo 4523 mokyklos, iš kurių 478 vidurinės. Mokinių tais metais buvo 997 439. Vietos kalbomis mokėsi 87,5% mokinių. Šiuo metu, vykdant penkmečio planą, mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičius sparčiai auga.

Turėdami tad prieš akis šitokį nacionalinės ir švietimo politikos rezultatų vaizdą, suprantame, kur glūdi priežastys ir šaknys visų tų pasiekimų ir laimėjimų, kuriuos mes matėme Uzbekistane, švęsdami garbingą Ališero Navoji jubiliejų.

Šis jubiliejus, be to, buvo dar vienas akivaizdus įrodymas, kokių gražių rezultatų davė Komunistų partijos politika tarybinių tautų bendradarbiavime. Į Navoji jubiliejų suvažiavo apie 200 įvairių tautų delegatų iš visos Tarybų Sąjungos – ir visi buvo lygiai nuoširdžiai priimti, visi ten jautėsi kaip namie. Kiekvienas turėjo progos pasidalyti įspūdžiais ir informacijomis jį dominančiais klausimais. Tautų draugystė pasirodė esanti ne abstrakti sąvoka, ne sunkiai pasiekiamas idealas, bet realus gyvenimo faktas.

Mes išvykome iš žaliojo, žydinčio Taškento, linkėdami draugams uzbekams ir visai darbščiajai Ališero Navoji tėvynei dar didesnių kultūrinių laimėjimų, realizuojant visus didžiuosius socialistinės epochos idealus. Galingas „Iljušinas“ per 9 valandas parlėkdino mus atgal į Maskvą – tą patį atstumą, kuriam nugalėti traukinys pūškavo puspenktos paros.

1948

IV. INTERVIU. ATSAKYMAI Į ANKETŲ KLAUSIMUS. LAIŠKAI REDAKCIJOMS

Laiškas „Ryto“ redakcijai

Gerbiamas Pone Redaktoriau,

Tamsta padarysi man gera, duodamas vietos Tamstos dienrašty šiems mano žodžiams:

Sausio m. 21 d. „Ryto“ vedamajam straipsny Dr. A. Spaknis, polemizuodamas su „Lietuvos Žiniomis“, be kitų panaudojo ir mano pavardę. Aš turiu garbės labai prašyti Ponų publicistų niekados daugiau panašiais atvejais mano pavardės nevartoti.

Jungiu pagarbos žodį.

V. Mykolaitis-Putinas

1925

Apie lietuvišką knygą

Pone Redaktoriau,

Šia anketa Jūs iškėlėte vieną svarbesniųjų mūsų dienų kultūrinio gyvenimo problemų. Joj glūdi šiurpus ir tragingas klausimas: kodėl tauta, laimėjusi nepriklausomybę, reiškia, vyriausiąją savajai kultūrai kurti sąlygą, neskaito savųjų raštų ir knygų, neturi savo spaudos? Kokia to keisto reiškinio priežastis?

Jau šitoje pačioje vietoje buvo nurodytos kelios tokios priežastys. Aš manau, kad jų bus surasta labai daug, o jos visos skirsis į dvi kategorijas: rašytojai kaltins visuomenę, visuomenė kaltins rašytojus – ir vieni antrų neįtikins. Gi mūsų tikslas turėtų būti bendras: taisyti, kas yra taisytina, nes kitaip mūsų tautos laukia baisi katastrofa, nuo kurios neapgins nei diplomatija, nei ginklas, nei partijų programos. Tauta, kuri neskaito, nemąsto ir nekuria, neturi pasaulyje prasmės.

Atsakinėdamas į klausimą, kas kenkia lietuviškajai knygai platintis, pirmiausia aš išskirčiau šalin visą eilę priežasčių, kurias laikau kol kas nepataisytinomis gyvenimo būtinybėmis: kad mes neturime savos aristokratijos, neturime turtingos miestelėnų klasės, kad mūsų rašytojai gamina tokius, o ne kitokius kūrinius, rašo tokiu, o ne kitokiu stiliumi, kad mūsų knygos tokios brangios – visa tai gyvenimo faktai, visai nepareiną nuo mūsų geros valios. Nei mes visuomenę praturtinsime, nei rašytojų talentus perdirbsime, nei knygų kainas numušime.

Pone Redaktoriau, kai aš seku mūsų knygos santykį su visuomene, kuri apima taip pat ir menininkus, ir rašytojus, tai to nepalankaus mūsų knygai ir kiekviename žingsnyje sutinkamo tipo aš kitaip negaliu pavadinti, kaip *snobo* vardu. *Snobizmas* – tai charakteringa mūsų visuomenės nuotaika, dusinanti literatūros augimą. Snobizmas visu ryškumu netruko pasisakyti net „Kauno Naujienų“ šitoje pačioje vietoje: mes neturime genijų, mūsų literatūra neįdomi, nė vienas rašytojas manęs nepriaugo... Taip iš anksto pasmerkęs lietuviškąją knygą, snobas jaučiasi visai ramus ir nekaltas – ir naujais leidiniais jau jis visai nebesirūpina. Esu tikras, kad kiekvienas mūsų pažįstame ne vieną tokį peikiką – niekintoją, kurio namuose nerastume nė vieno mūsų literatūros kūrinio. Snobiz-

mas, dvasios sutingėjimas, plokštumas, „rambus“ atkaklumas diletantiškai neigti visas mūsų kūrybos pastangas sudarė tokį tvanką ir šiaip jau ankštame mūsų krašte, kad yra pavojaus užtrokšti ir tiems keliems dar gyviems mūsų rašytojo žodžio kūrėjams. Kas gi juos pažadins į darbą, jeigu jų žodis kurčiai dingsta pasyvioj, negyvoj, inertinėj masėj. Jeigu mūsų inteligentui rūpėtų tautos pažanga, kultūra, menas ir literatūra, tai jisai skaitytų ją, kalbėtų, girtų ar peiktų, džiaugtųsi ar sielotųsi – ir tuom pačiu ją gaivintų ir keltų. Šita mūsų visuomenės liga, tai ne gyvenimo būtinybė, bet momento snaudulys, kurį mes privalome išblaškyti. Kutenkime visuomenės sąžinę! Kovokime su snobizmu!

Didelė atsakomybė dėl mūsų knygos likimo krinta *kritikos* sąskaiton. Mūsų kritikos uždavinys šiuo momentu būtų ne tiek vertinti pačius kūrinius, kiek suvesti juos į kontaktą su literatūros istorijos eiga ir su mūsų visuomenės pripažintomis vertenybėmis. Rasti naujame kūriny tokį atžvilgį, kuriuomi jis būtų įdomus ir suprantamas mūsų skaitytojui. Suvesti į santykį su tokia gyvenimo vertenybe, kurios šviesoje naujas kūrinys parodytų maksimumą savo grožio ir vertės. Net ir minėdamas neabejotinas veikalo ydas, kritikas turėtų liautis jį niekinęs skaitytojo akyse.

Toliau, mūsų knyga neturi jokios *reklamos*. Knyga, kaip ir kiekviena kita prekė, be reklamos negali platintis. Į nežymius laikraščiams „atsiųstųjų knygų“ paminėjimus arba recenzijų skyrius patenka ne visos ir ne geriausios knygos. Reikia tik stebėtis, kaip mūsų knygų leidėjai ir patys knygynai, rodos, tyčiomis knygą nuo pirkėjų slepia. Dažnai reikia jos prisispyrus reikalauti ir ieškoti, kol galų gale surandi. Antai vienas didžiausių knygynų prie Laisvės Alėjos laiko apkrovęs savo

vitrinas gėdą darančiais bogamaziškais oleodrukais, laiškų popiera ir rašalinėmis, naujų literatūros leidinių ten nepamatysi, o ir pačiame knygyne jų nerasi. Tuo tarpu kitur, arba ir pas mus Vokiečių knygynas, siuntinėja į namus, ypač prieš šventes, katalogus, prospektus, užsakymų atvirukus, ir tai [be abejo] apsimoka.

Pone Redaktoriau, jungdamas mūsų knygos likimą bendrai su literatūros padėtimi, aš negaliu nepaliesti dar vienos tolimesnės blogybių priežasties – tai aukštesniųjų mokyklų klausimo. Ką mūsų mokiniai šiandien gauna literatūros skoniui auklėti? Vien tai, ką gali išspausti iš mūsų literatūros istorijos – reiškia, beveik nieko. Jau nekalbant, kaip tai neigiamai atsiliepia į bendrąjį jų išsilavinimą, tenka tik pastebėti, kad literatūros reikalai mūsų visuomenėj dėl to dar negreit pasitaisys.

Į kitus anketos klausimus nemokėčiau tiksliai atsakyti. Kodėl aš skaitau lietuviškas knygas? Dėl to, kad jos savos, lietuviškos ir kad man vis dėlto rūpi savoji literatūra ir tauta.

Kokios rūšies knygos labiausia mėgiamos? Kaip visur, taip ir pas mus didžiausio pasisekimo turėtų beletristika, romanas. Aš manau, kad būtų skaitomos dar literatūros monografijos, kritikos etiudai, literatūros teorijos ir estetikos bandymai.

Dėl knygų išvaizdos pasakyčiau tiek, kad mums būtų reikalinga nusistatyti bent keli knygų tipai: mokslo studija, romanas, antologija... Aš laikau nepakenčiamu, pav., Vienuolio raštų formatą. Jisai savo dideliais puslapiais, ilgomis eilutėmis, plokščia išvaizda visai priešingas romano dvasiai. Tai ne romanas, bet mokyklos studijų knyga ar chrestomatija, reikalaujanti kuo mažiausiai vartyti lapų. Knygos išvaizda turi psichologinės reikšmės, kurią reikia išnaudoti atatinkamai knygos dvasiai ir turiniui.

Pone Redaktoriau, lietuviškos knygos likimas – tai mūsų pažangos ir kultūrėjimo rodiklis. Linkiu, kad Tamstos anketa pastūmėtų jį kuo toliausia nuo mirties taško.

1926

Amerikos lietuviai ir Lietuva

Iš Amerikos lietuvių aš esu patyręs labai daug gera. Jie patys yra puikiausi žmonės. Bet jų amerikonizmo bruožai man visados atrodo karikatūriški.

Žinau, kad Amerikos lietuvis, ypač ten augęs, labai nekenčia, jeigu papeiki tą šalį. Yra viena ypatinga žudymo priemonė: apsvaiginti, sužavėti ir praryti.

1927

Laiškas „Lietuvos aido“ redakcijai

Gerbiamasai Pone Redaktoriau,

Neatsisakyk Tamsta įdėti į „Lietuvos aidą“ šiuos mano kelis žodžius.

Paskutiniais laikais, kilus spaudoj diskusijoms dėl Universiteto reformų, šalia principinių klausimų, kartais bandoma įvelti į diskusijas ir vieno antro dėstytojo asmuo. Taip. „Ryto“ gegužės mėn. 31 d. Nr. straipsny „Dar Universiteto reformos klausimu“ viena vieta labai artimai liečia humanitarinių mokslų fakulteto ir teologijos-filosofijos fakulteto lietuvių literatūros docentus. Man visados koktu, kai diskusijos dėl principinių dalykų nukrypsta į ginčą dėl asmenų. Universiteto mokomojo personalo

kvalifikacijoms nagrinėti publicistiniai dienraščių straipsniai netinka iš esmės, nekalbant jau apie paprastą diskretiškumą kiekvieno asmens atžvilgiu ir tą moralės depresijos jausmą, kurį gauni patirti, tapęs tokios polemikos objektu.

Šia proga jaučiu pareigą nusilenkti Gerbiamam humanitarinio fakulteto savo Kolegai, kurio nuopelnai lietuvių literatūros mokslui, dėl gausių monografijų apie draudžiamojo laiko rašytojus ir švietėjus, kiekvienam literatūros dėstytojui yra žinomi.

1928

Laiškas (atitaisymas) „Ryto“ redakcijai

„Ryto“ gegužės 28 dienos n-ry, „Šatrijos“ šventės aprašyme mano kalbos santrauka ištisai yra tiek netiksli, o vietomis net visai pramanyta, kad aš negaliu nei prie joje pareikštų minčių prisipažinti, nei jų atitaisyti.

1929

Poeto Mykolaičio-Putino „Valdovo sūnus“

Pasikalbėjimas su autorium

Vienur kitur laikraščiuos pasitaikydavo užtikti žinią, kad poetas Putinas perdirbo savo „Valdovo sūnų“, prieš kelerius metus ėjusį Kauno Valstybės Teatre, įnešdamas daug naujų elementų. Tų žinių prisiskaitė ir „Ateities“ redaktorius. Neseniai jis mane susitiko ir sako:

– Ar negalėtum nueiti pas „Valdovo sūnaus“ autorių ir šio to išsiklausti apie naująjį kūrinį.

Sutikau. Ir štai aš, iš Dievo valios labai menkas korespondentas, dar menkesnę nuovoką apie „interviu“ turįs, vieną vakarą ryžausi užkopti į kalną, lygiai prieš „Saulės“ namus.

Pas poetą tenka įeiti iš kiemo pusės. Laimingai radęs jį namie, tuoj savo reikalą pasakiau.

– Gerai, – tarė jis.

– Dėl kokių priežasčių ėmėtės „Valdovo sūnų“ perdirbti? – pasiteiravau.

– Pirmiausia dėl to, kad Valstybės Drama sumanė atnaujinti „Valdovo sūnaus“ pastatymą ir net įtraukė į Latvijon vežamųjų veikalų skaičių. Aš niekaip negalėjau sutikti, kad „Valdovo sūnus“ būtų vaidinamas tokiam pavidale, kokiam jis buvo lig šiolei. Tiesą pasakius, jau pereitą vasarą buvau pasiėmęs jį pertvarkyti, bet tik ši proga privertė mane galutinai ir griežtai imtis darbo ir greitu palyginti laiku jį atlikti. Aš dirbau, susižinodamas su Dramos režisierium p. Dauguviečiu, kuriam už nurodymus daug esu dėkingas. Svarbiausia galbūt ką p. Dauguvietis man pastebėjo, tai praplėsti Krušnos, kaipo tėvo, vaidmenį ir pagilinti jo tragizmą, kas juk ir sudaro svarbiausią mano veikalo temą. Šiuo tikslu ir parašiau visai naują pirmąjį ketvirto veiksmo paveikslą. Toliau, man pačiam labiausiai nepatiko tuščias stiliaus patosas ir lyrinis balastas, kurio daugiausia buvo antrame, trečiame ir šeštame senojo „Valdovo sūnaus“ vaizde. Aš norėjau visai dramai duoti paprastesnę, natūralesnę kalbą. Tas man tik dalim pavyko, nes vis dėlto veikalą rašiau ne iš naujo, o tik jį taisiau.

– Ar daug pakeistas naujasis „Valdovo sūnus“, palyginti su senesniuoju? – paklausiau.

– Taip, gana daug. Beveik visas liko tik pirmas veiksmas. – Čia autorius parodė senąjį tekstą, visą išbraukytą, ištaisytą, ir naujojo rankraščius. – Pirmame veiksme, be stiliaus pataisų, teko išmesti tik nenatūralią sceną Krušnos su žvalgais, o į jos vietą įvesti, mano nuomone, geriau čia tinkančią sceną su Pasiuntiniu ir padaryti vieną antrą kupiūrą. Pusę antrojo veiksmo parašiau visai naujai, o trečiasis veiksmas, miške, yra visas perdėm naujas. Jame man rūpėjo praplėsti dalimi Mauro, bet ypač sceniška Kirmio rolė. Apie ketvirto veiksmo pirmą paveikslą jau esu minėjęs. Jis visai naujas. Tai intymiškos scenos Krušnos su Gerda ir su abiejų Valdovų sūnais. Šį paveikslą tyčia parašiau proza, nes tai geriau tinka tų scenų intymiškumui ir nuotaikai. Antruoju šito veiksmo paveikslu eina buvusis ketvirtasis vaizdas su nežymiais papildymais. Penktas veiksmas, buvusis penktasis vaizdas, pradžioj lieka tas pats, bet į pabaigą žymiai pakitėja, atstodamas kartu ir buvusį šeštąjį vaizdą, kuris, kaip Tamsta matai, dabar visas perdėm išbrauktas. Ir pati dramos fabula dabar išsiriša kiek kitaip. Danguolė lieka gyva, o žūva tik vienas Mauras iš Gerdos keršto, kurio priežastį ir brendimą dramoj stengiausi nužymėti.

– *Gerda? – nustebęs prasitariau. – Tokio vardo iš senesniojo „Valdovo sūnaus“ neatsimenu. Dovanokit, Profesoriau, už trumpą mano atmintį.*

– Tai visai naujas mano dramos personažas. Man atrodė, kad vienos moteriškos ir tai ne per didelės rolės, kaip buvo Danguolė, scenai per maža. Gerda – Mauro genties ir tipo moteris. Savo išvaizda ir būdu ji sudaro kontrastą Danguolei. Aš manau, kad ji dabar net nustelbs Krušnos dukrą. Dauguvietis padarė pastabą, kad Danguolė turėtų būti daugiau laukinė, judri ir gyva mergiotė, o ne pusiau sentimentališka kuklutė pa-

nelė. Aš tuo tarpu Danguolę palikau nelietęs, nors ir sutinku, kad jos vaizdas per maža ryškus, o rolė turi maža sceniškumo. Prie jos dar ketinu grįžti, galutinai ruošdamas naują dramos leidimą spaudai.

– *Tokiu būdu naujoji Tamstos dramos redakcija linksta daugiau į primityviško gyvenimo vaizdą ir nuotaiką.*

– Griežtai imant, jokis nei vietos, nei laiko koloritas man nerūpėjo, ypač pirmą kartą rašant „Valdovo sūnų". Dabar šito primityviškumo gal kiek daugiau, bet ir tai ne stiliuj, tik šiaip jau kur ne kur mestoj gyvenimo apyvokoj ir aplinkybėse. Veiksmo fonas dabar ne tautos, bet genčių atsiribojimas, kova ir neapykanta. Jeigu dabar tektų rašyti panašaus pobūdžio drama, tai stengčiausi daugiau kreipti dėmesio ir į epochos koloritą.

– *O vedamosios idėjos ar tos pačios liko?*

Dramatinė idėja – tėvo ir sūnaus tragizmas – liko ta pati. Jeigu kas norėtų ieškoti filosofinės dorovinės idėjos, tai manau, kad nerastų ir ją žymiai pakitėjus. Šiaip jau visą tą kilnumą bei idėjingumą, kurio anksčiau būta atskiruose dialoguose ir šeštojo vaizdo pabaigoj, stengiausi išmesti, nes tai buvo gryni niekai. Šiuo atžvilgiu reiks dar kartą su raudonu pieštuku tekstą pamarginti.

– *O koks bus pataisytosios dramos vardas?*

– Geresnio vardo kaip „Valdovo sūnus" nerandu. Bet kadangi veikalas žymiai pakitėjo, reikia keisti ir vardas. Tuo labiau, kad Valstybės Drama veža į Rygą – p. Čiurlionienės „Aušros sūnus", taigi „sūnų" jau būtų per daug. Kol kas sustojom prie pavadinimo stačiai „Valdovas". Aš dar rezerve turiu vardą „Genties kraujas".

– *Kada bus „Valdovo" premjera Kaune?*

– Kaune šį sezoną „Valdovas“ viešai neis. Bet rudenį turbūt jį pamatysime. Režisuoja B. Dauguvietis, o dekoracijos A. Varno.

Buvau labai dėkingas autoriui už gautas žinias. Bet kadangi žmogus amžinai nepasotinamas, tai ir aš neiškentęs prasitariau:

– *Norėčiau paklausti, ką daugiau šiuo tarpu gražiosios literatūros srity dirbate.*

– Pradėjau rašyti dramatizuotą liaudies pasaką, lengvo žaismingo stiliaus. Pirmą veiksmą jau baigiau. Dar teks padirbėti prie „Valdovo sūnaus“. Taip pat manau sutvarkyti ir išleisti „Žiedą ir moterį“. Dabar esu kiek nutolęs nuo eilėraščių. Atrodo, – tarė šypsodamasis poetas, – kad Lietuvoj eilėraščiai yra tik jaunystės dalykas. O dėl manęs, tai čia, rodos, esama ir individualinių psichologinių priežasčių... Vis dėlto dar tikiuosi jas pašalinti ir su lyrika kada nors plačiau pasirodyti.

– *O kaip eina darbas su romanu „Svetimos kaltės“, kurio kelis fragmentus „Židiny“ spausdinot?*

– Jis dabar kiek užleistas. Nežinau, kada galėsiu ir norėsiu prie jo grįžti.

Dar kiek pasikalbėję atsisveikinom. Lauke jau buvo sutemę. Kur ne kur reti debesys slankiojo, žvalgydamiesi po sidabrine šviesa užlietą miestą.

1929

Dėl Miss Lietuva rinkimų

„Grožio karalienių“ rinkimai yra Vakarų Europos ir Amerikos niekadėjų prasimanymas. Pamėgdžioti tokius tuščius

dalykus Lietuvai nedera ir netinka. Pačią „karalienių“ rinkimo procedūrą laikau moterims užgaulinga ir jas žeminančia. Nesuprantu, kaip išdidi, save gerbianti moteris gali leisti, kad jos grožis būtų viešai diskutuojamas, svarstomas ir pagaliau pavedamas visokių biznierių bei minios nuosavybei ir cinizmui. Tai gali būti pateisinta tik „grizečių“ psichologija. Aš manau, kad šiandien nėra jokio reikalo skiepinti Lietuvos moteryse įvairių „grizečių“ ir „gerlsų“ dvasią. Ogi pamąsčius apie rinkimų aplinkybes Lietuvos miestelių fone, būsimoji „Miss Lietuva“ atrodo karikatūriška blogo farso figūra.

1930

Naujosios mūsų literatūros būklė

Pasikalbėjimas su prof. V. Mykolaičiu-Putinu

Red. pastaba. Atsiradus įvairiems mūsų šalyj kitokiems dienos reikalams, literatūros gyvenimas atrodė lyg pasilikęs šalia. Visuomenės dėmesys dabar nukreiptas kur kitur, ir todėl šia kultūros šaka gal per maža domimasi, negu iš tikro vertėtų. Norėdami todėl supažindinti savo skaitytojus su dabartine mūsų literatūros būkle, šiuo reikalu ir pasikalbėjome su prof. V. Mykolaičiu. Pasikalbėjimai yra tuo geri, kad juose galima iškelti konkretesnių dienos klausimų; tuo tarpu šiaip straipsniuose ne visada tai pasiseka. Redakcija todėl stengsis tokių pasikalbėjimų su žymesniais mūsų žmonėmis padaryti ir iš kitų sričių: užsienio literatūros, auklėjimo, religijos ir kt.

– Prieš keletą metų spaudoj buvo daug kalbama apie mūsų literatūros krizę. Kaip profesoriui rodos, ar ta krizė sumažėjo, o gal dar padidėjo? Dabar apie ją jau nustota kalbėti.

– Kartu su Liudu Gira esu tos nuomonės, – atsakė gerb. profesorius, – kad literatūros, kaip literatūros, krizės nebuvo ir nėra. Galima kalbėti tik apie knygų plitimo krizę. Ji, tiesa, pirmiau buvo. Po karo atsirado ištisa eilė naujų poetų, kurie pradėjo leisti savo kūrinius; deja, jie tinkamo pasisekimo neturėjo. Pirkėjų buvo maža. Tada ir pradėta kalbėti apie krizę. Vieni kaltino visuomenę, kad ji nesidominti naująja literatūra, kiti – poetus, esą šie atitrūkę nuo gyvenimo. Bet tikrumoj šito dalyko priežasčių reikėjo ieškoti bendrose to meto gyvenimo sąlygose. Juk tai buvo mūsų valstybės kūrimosi metai, kada visoki visuomeniški ir politiški reikalai atitraukė žmonių dėmesį nuo literatūros. Ką nors čia kaltinti būtų netikslu. Ar dabar ta knygų plitimo krizė pasibaigusi, sunku pasakyti. Pagerėjimas žymu, nors originališki mūsų rašytojų veikalai vis dar neplinta taip, kaip turėtų plisti.

– *To priežastis, greičiausiai, profesoriau, bus per mažas skaitančiosios mūsų visuomenės savos literatūros pamėgimas.*

– Taip! Jeigu lyginsime prieškarinius laikus su dabartiniais, tai turėsime pasakyti, kad tuomet vis dėlto buvo didesnis sava literatūra susidomėjimas. Tada kiekvienas rašytojas, išleidęs kad ir nedidelį kūrinėlį arba pasirodęs kuriame laikrašty, būdavo mielai sutinkamas ir priimamas. Santykiai tarp rašytojo ir skaitytojo tada buvo daug glaudesni. Šiandie taip nėra. Man rodos, kad šitos apraiškos priežastis glūdi menkoje mūsų inteligentijos kultūroj. Vidurinis mūsų luomas – miestelėnai, valdininkai – nesidomi ne tik literatūra, bet ir iš viso svarbesnėmis gyvenimo problemomis. Jie pasitenkina susidarę pakenčiamą pragyvenimą, o kultūrinis, kartu ir literatūrinis, gyvenimas taip ir plaukia jų neužkliudydamas. Mūsų inteligentija, jei taip galima pasakyti, yra per jauna. Ji išau-

gusi labai nepalankiose literatūrai sąlygose. Po kelių kartų, kada bus sudaryta tam tikra kultūrinė atmosfera, tam tikros tradicijos, tada tik bus galima laukti ir tinkamo literatūra susidomėjimo. Tuo tarpu greito pasikeitimo sunku tikėtis. Juk ko galima laukti iš dabartinių valdininkų?

– Buvo sakoma, kad pirmiau poetai buvo atitrūkę nuo gyvenimo. Ar šitas tarpas dabar užgrįstas, ar gal dar labiau pagilintas?

– Man rodos, kad naujieji mūsų poetai niekados nebuvo nuo gyvenimo atitrūkę. Tiesa, estetininkai (ar kaip ten juos vadinti), kurie sudarė „Pirmojo Baro" grupę, savo kūriniuose negvildeno visuomeniškų problemų. Bet juk tai yra kiekvieno kūrėjo laisvė. Savo kūrybai temas pasirenka jis pats, ir jo už tai kaltinti nieku būdu negalima. Kai kurių poetų tariamasis „nutolimas nuo gyvenimo", verčiąs juos kurti grynąją lyriką, literatūrai visai nėra žalingas ir skaitytojų anaiptol neatbaido. Priešingai: toki poetai turi gal dar daugiau pasisekimo, negu visuomenininkai. Literatūros, ypač lyrikos, reikšmę galų gale nulemia tik kūrybiškumas ir artizmas. Šioki ar toki poeto santykiai su visuomene, man atrodo, turi daug mažiau reikšmės, negu kaip šiandie kai kurių kalbama ar rašoma.

– Ar naujoji mūsų literatūra turi daug lietuviškumo bruožų, ar gal joje vyrauja internacionališki motyvai?

– Aš pasakyčiau, kad mūsų literatūra vienu atžvilgiu net per daug lietuviška. Juk paimkite kiekvieną mūsų apysakaitę ar šiaip bet kurį dalykėlį – visuose juose gyvenimo bruožai imti iš mūsų šalies, daugiausia iš kaimo, gyvenimo. Bet tai nėra dar bloga. Bloga tai, kad mūsų literatūroj šitas lietuviškumas pasidarė paviršutiniškas ir smulkmeniškas, mūsų kūrybos kryptis virto skaidančia analitine. Viskas analizuojama,

skirstoma, aprašinėjama; tuo tarpu stoka sintetinio žvilgsnio į gyvenimą ir į visą iš jo imamą medžiagą. Reiktų nušviesti kurią nors didžią problemą – tegu ji savo turiniu būtų internacionali, bet atausta lietuviškame gyvenime, pavaizduota mūsų sąlygose, perėjusi per lietuviško kūrėjo sielą, nušvistų visai kitokia šviesa. Reiktų mūsų literatūrai sukurti ryškių lietuviškų charakterių bei tipų iš atskirų luomų. Visos tautos tokių tipų turi. Jie charakterizuoja ir literatūrą, ir kartu tautos pobūdį. Viso to mums trūksta.

Tiesa, pas mus jau yra susiformavęs tam tikras sintetinis žvilgsnis praeity, bet ir jis reikalingas kritiško persvarstymo. Tik Vincas Krėvė daugiausia yra davęs to sintetiškumo ir labiausiai savo kūrybą suprasminęs, piešdamas net dabarties gyvenimą. Bet bendrai mūsų literatūroje tokio žvilgsnio nėra. Viskas dabar yra pakrikę ir suskaldyta... Tuo tarpu sintetinis gyvenimo supratimas ir nušvietimas jojo problemų daug gero padarytų mūsų literatūrai taip viduj, taip užsieniuose. Tada žmonės pamatytų, kad čia yra kažkas nauja, kažkas kitaip sprendžiama, negu pas juos.

– Pas mus kai kieno norima išviršinėmis priemonėmis suburti literatus ir sudaryti tam tikrą srovę. Ar šitokios pastangos gali būti vaisingos?

– Srovės gema visai kitokiu būdu. Joms reikia kokios nors ramesnės vietelės, jaukesnio kampelio, kaip būdavo romantizmo laikais. Dabar, kada gyvenimas toks susipynęs, neramus, tiesiog chaotiškas, dabar šitokiu būdu srovės nesudaromos. Ir bendrai reikia pastebėti, kad moderniškieji rašytojai nėra palinkę į sroviškumą. Jie daugiau kuria kiekvienas atskirai. Todėl galima juos suburti, galima įsteigti organą, bet kad tai būtų jau srovė – tai dar toli gražu. Paprastai vienam organe

gali dalyvauti visai priešingų krypčių kūrybos atstovai. Tiesa, yra pas mus vienas kitas šitoks susibūrimas. Bet juos jungia ne kūrybinė kryptis, tik arba visuomeniškos – politiškos idėjos, arba pasaulėžiūrinės. Bet literatūriškos srovės jie nesudaro. Tokios dirbtinės pastangos nėra vaisingos.

Pas mus galima kalbėti tik apie rašytojų kartas: senąją ir naująją. Bet tai irgi nėra srovės, nors viena ir kita karta turi bendrų jungiamųjų elementų.

– Bet ar nebūtų galima naujosios mūsų literatūros tam tikru būdu charakterizuoti?

– Dar ne! Čia dar viskas pakrikę, susipynę. Jokių ryškesnių išsiskyrimų dar nematyti.

– Tad kuris literatūros žanras pas mus rodo tendencijas greičiau ištobulėti?

– Lyrika. Tiesa, lyrika savo tobulumui reikalauja didelių kūrybinių galių, didelio artizmo, aukštos technikos ir susikaupimo. Bet vis dėlto pas mus šis žanras yra aukščiausiai pakilęs ir arčiausiai prisiartinęs prie šio žanro idealo, nors reikia pastebėti, kad naujausioji lyrika savo formos palaidumu ir artizmo menkumu aukštų šio žanro reikalavimų nepatenkina. Kiti žanrai, kaip drama ar epas, pas mus vis dar labai silpni.

– Ar negalima būtų sužinoti, kodėl būtent lyrikos žanras yra labiausiai pas mus paplitęs?

– Tam gali būti dvi priežastys. Viena – gilesnė – tai ta, kad bendrai mūsų tauta iš prigimties yra linkusi į lyriką. Juk mūsų liaudies kūryba yra garsi tik savo lyrika. Mes neturime eiliuotų liaudies epų, kaip kad jų turi daug kitos tautos. Šis mūsų prigimtas lyriškumas ir yra ta pirmoji priežastis.

Antra – tai pačios gyvenimo sąlygos. Maža pas mus yra rašytojų, kurie atsidėtų tik vienam literatūros darbui. Jie rašo

tik pripuolamai. O kiekvienas, pradedąs kurti, pradeda nuo lyrikos. Taip darė ir mūsų rašytojai. Bet kadangi gyvenimo sąlygos neleido jiems išmėginti kitų sričių, jie tobulino tik lyriškus savo gabumus ir pasiekė gana gerų rezultatų, žinoma, tik tie, kurie tų lyriškų gabumų turėjo. Kiti, kurie buvo gal gabesni kitiems žanrams, turėjo sunykti, nes sąlygos neleido jiems šiam darbui atsidėti.

Be to, lyrika nereikalauja apimti plačiu maštabu gyvenimą ir šiuo atžvilgiu ji darosi prieinamesnė daugeliui. Tuo tarpu kiti žanrai reikalauja didelio prityrimo ir mokėjimo įžvelgti į žmonių santykius. Pas mus kaip tik to trūksta, ir todėl kiti žanrai vos smilksta. Kalbėti apie mūsų lyrikos lietuviškumą tuo tarpu dar sunku. Šis dalykas reikalauja gilesnių studijų.

– *Kaip žiūrite, profesoriau, į dabar daromus vertimus?*

– Vertimai dabar pas mus daromi dvejopu tikslu: literatūrinės pedagogikos ir pasiskaitymo. Pirmajam reikalui tarnauja įvairių tautų klasikų veikalai, kurie visais atžvilgiais yra studijuotini ir kurie mokyklai yra labai reikalingi. Šitie vertimai, kurių daug leidžia „Universitas“, yra labai sveika apraiška, nes duoda mūsų moksleiviams medžiagos papildyti mokykloj įgytas žinias ir pratina savarankiškai studijuoti.

Pasiskaitymo reikalui pirmiau, tiesa, buvo pradėta versti visoki detektyvų, kriminalistų ir net pornografiniai romanai bei apysakos. Tai buvo labai pražūtingas darbas. Gera, kad jis greit liovėsi. Dabar verčiami naujųjų rašytojų veikalai pasiskaityti labai tinka. Be to, jie supažindina skaitančiąją visuomenę su naujaja užsienio literatūra. Gaila tik, kad tokių vertimų pasirodo ne per daugiausia ir tie patys dažnai menkokai atlikti.

– *Kodėl jaunieji literatai dabar yra pas mus daug veiklesni negu senieji, nors iš šių irgi dar galima daug ko tikėtis?*

– Paprastai jaunesni turi daugiau entuziazmo. Be to, čia yra ir kita priežastis. Jaunesnieji pas mus gal labiausiai yra laisvi nuo tokių pašalinių darbų, kurie absorbuoja beveik visą laiką ir visą energiją. Jie yra apsaugoję savo rašytojišką profesionališkumą. Tuo tarpu senieji literatai rašo tik atliekamu nuo kitų pareigų laiku. Jų retas kuris yra rašytojas profesionalas. Visi jie turi pašalinių darbų, kurie suima į save visą laiką, kurie reikalauja nemažo taip protinio, taip kartais ir fizinio (pv. įvairūs organizavimo darbai) darbo, ir todėl literatūrai beveik nieko nebelieka. Jaunųjų rašytojų dauguma studentai. Studijos [...] ir štai kodėl jie daug veiklesni už senuosius. Bet tegul baigs studijas, gaus vietas, pamatysit, kaip didelė jų dalis arba visai nustos rašę, arba rašys tik labai maža. Pavyzdžių jau yra. Bet kurie išsilaikys, kurie suras ir laiko, ir energijos, tie iš tikro mūsų literatūrą praturtins. Jaunųjų rašytojų eilėse yra neabejotinai gabių ir talentingų žmonių.

– Jūs, kaip profesorius, turite daug reikalų su jaunimu. Kaip jums rodos, ar gimnazijos tinkamai parengia moksleivį literatūrišku atžvilgiu?

- Jei lyginsime mūsų gimnazijas su prieškarinėmis rusų gimnazijomis, tai reiks pasakyti, kad dabar moksleiviai yra menkiau parengiami negu prieš karą. Teorinių žinių iš poetikos ir bendrosios literatūros gal turi ne mažiau, bet praktišku atžvilgiu mūsų moksleiviai menkiau pasiruošę. Bendras apsiskaitymas yra silpnas, stoka gilesnio literatūros apraiškų supratimo ir įvertinimo.

– Kokios viso to gali būti priežastys?

– Pirmoj eilėj svetimų kalbų nemokėjimas, kuris neleidžia susipažinti su nagrinėjamais mokykloj veikalais. Toliau, stoka gerų lietuvių ir bendrosios literatūros vadovėlių ir apskritai

literatūrą liečiančių knygų. Juk pas mus nėra nė vienos gilesnės studijos, kuri bent kiek išsemiamiau panagrinėtų vieną arba kitą veikalą, vieną arba kitą literatūros formos ar poetikos klausimą. Tad mokiniai, nemokėdami svetimų kalbų, nieku būdu negali giliau įsistudijuoti į literatūrą, ir tuo būdu jų išsilavinimas šituo atžvilgiu daug kur turi žymių spragų.

1931

Atsakymas laikraščiui „Jaunakas zinias“

Rygoje ir Latvijoje esu pirmą kartą. Paskaitoje kalbėsiu apie lietuvių naująją literatūrą – pradedant 1883 m., kai pirmą kartą pasirodė žurnalas „Aušra“. Jis padėjo pagrindus dabartinei lietuvių literatūrai. Jie buvo ideologiniai: tautos savimonės žadinimas, sudominimas savo istorija, savo kalbos tobulinimu. Žurnalas buvo leidžiamas nelegaliai, Prūsijoje. Naujas laikotarpis prasidėjo 1904 ir 1905 metais. 1904 metais leista spausdinti leidinius lietuviškai, 1905 metais įvyko revoliucija, kelioms dienoms susirinko seimas, iškeliama Lietuvos autonomijos idėja. Iki 1904 metų teįmanoma kalbėti apie didaktinę literatūrą, po šių metų ima skleistis grožinė kūryba, rašytojai pasidaro dėmesingi formai. Nuo 1904 metų lietuvių literatūra tampa europietiška. Atsiranda rašytojų, didelį dėmesį skiriančių liaudies menui (dainoms, sakmėms, pasakoms), savo kūrinius rašančių pagal šio meno reikalavimus. Minėtinas poetas ir teoretikas J. Herbačiauskas. Prie šios meno krypties šliejasi ir Liudas Gira, Krėvė-Mickevičius, dar kiti. Išleidžiamas almanachas „Gabija“. Vėliau išeina Giros redaguojamas žurnalas „Vaivorykštė“ (apie 1913–1914 m.),

kuriame bendradarbiauja Vienuolis, Šeinius ir kiti. 1914 m. pasirodo žurnalas „Baras“, savotiškas jaunųjų rašytojų organas, turėjęs europinį akiratį. „Baro“ vadovas B. Sruoga jau ima poeziją kurti laisvu ritmu ir strofika, vaduodamasis iš klasikinių formų sąstingio. Šio žurnalo išugdyti rašytojai sudaro dabartinės lietuvių literatūros branduolį. Apie 1921–1922 metus išeina keletas ekspresionistinio ir futuristinio žurnalo „Keturi vėjai“ numerių. Apie jį telkiasi pagrindinai Marinetti ir Majakovskio įtaką patyrę jauni rašytojai, kaip Kazys Binkis, Tarulis, Šemerys, Tysliava ir kt. Jų kūriniai yra protestas prieš senąją formą ir visas buvusias literatūros kryptis. Jie nori sukurti naują poeziją. Ši grupė stipriai veikia jaunąją rašytojų kartą. Atėjusius į literatūrą maždaug 1927 ar 1928 metais galima suskirstyti į romantikus, estetus, egocentrikus. Ši atšaka 1930 m. savo kūrybos paskelbė almanache „Granitas“, redaguotame Keliuočio. Pagal pažiūras šios grupės rašytojai daugiausia katalikai. Pagal pasaulėjautą ir [santykį su] istorija – individualistai. Minėtini: Nėris, Brazdžionis, Banaitis. Pirmieji du – lyrikai, pastarasis – daug žadantis prozininkas. Kitą naujausiosios literatūros atšaką reprezentuoja revoliucionieriai aktyvistai, susitelkę apie žurnalą „Trečias frontas“, iš dalies ir apie „Kultūrą“. Stipriausieji šios grupės atstovai: Venclova, Raila, Boruta (gyvena emigracijoje). Nuo visų grupių atskirai laikosi dramaturgas Vydūnas ir prozininkas Jurgis Savickis, Lietuvos pasiuntinys Skandinavijos valstybėse. Pirmasis yra originalus rašytojas, teosofas. Rašo misterijas ir mistines dramas trilogijas. Savickis rašo gerai sukomponuotus apsakymus, labai koncentruotos išraiškos, realistiniais potėpiais. Jis yra įdomiausias dabartinės lietuvių literatūros reiškinys, tikra europinė dvasia. Pagrindiniais bruožais tai ir būtų

viskas, ką paliesiu šios dienos paskaitoje, atskirus reiškinius, aišku, smulkiau ir išsamiau panagrinėdamas. Artimiausiais metais tikiuosi apsistoti Rygoje ilgesniam laikui, norėdamas nuodugniai susipažinti su latvių literatūra.

1931

Pasikalbėjimas su prof. V. Mykolaičiu-Putinu

Prof. Dr. V. Mykolaitis-Putinas – viena didžiausių lietuvių tautos kūrybinių pajėgų. Jis įžymus ir kaip poetas, ir kaip dramaturgas, ir kaip beletristas, ir kaip kritikos bei literatūros profesorius. Kas nors šiek tiek domisi mūsų literatūra, tas pažįsta jo lyriką, „Valdovo sūnų", „Valdovą", „Žiedą ir Moterį", „Nuvainikuotą Vaidilutę" ir kt. Dabar jis rašo didelę trilogiją „Altorių šešėly", kurios pirmasis romanas „Introibo ad altare" jau parašytas ir bus dar šiemet atspausdintas. Taip pat rengia kritikos veikalą „Naujoji lietuvių literatūra". Jis beveik visų branginamas ir mylimas. Bet buvo susilpnėjusi jo sveikata. Jai sustiprinti buvo išvykęs užsienin. Ten aplankė Paryžių, Ženevą, Nicą ir Monaką. Maloniai jam sutikus, čia „N. R." skaitytojams patiekiu ir mano pasikalbėjimą su gerb. Profesorium apie kelionės įspūdžius ir apie jo naujausią kūrybą.

– *Koks buvo Jūsų kelionės tikslas, – paklausiau.*

– Mano kelionės tikslas daugeliui jau žinomas, – pradėjo maloniai šypsodamas. – Buvo susilpnėjusi sveikata. Reikėjo sustiprinti plaučius ir remontuoti gerklę. Tad pernai iš fakulteto gavau porai mėnesių atostogų, kurias dar reikėjo pratęsti ligi šio semestro pradžios. Pataisyti sveikatą ir pailsėti – štai

vyriausias mano kelionės užsienin tikslas. Dabar jaučiuos geriau.

– Teko girdėti, kad buvote Paryžiuj, Ženevoj, Nicoj ir Monake, tad būtų labai įdomu „N. Romuvos" skaitytojams išgirsti Tamstos įspūdžių apie tas garsias vietas?

– Tikrai, šiose vietose teko pabuvoti. Paryžiuj, tarp kitko, atlankiau kolonijų parodą. Ji buvo tikrai grandioziška. Ji imponavo savo dydžiu, savo organizuotumu ir savo dekoratyvine puse. Joje turėjau progos pamatyti egzotiškojo Rytų ir Pietų kraštų gyvenimo daugelį atžvilgių. Bet daug nepasakosiu, nes apie tai jau rašiau „Židiny".

Apie patį Paryžių irgi daug ko negalėčiau pasakyti. Parodos metu jį buvo užplūdę svetimtaučiai ir provincialai, todėl kasdieniško Paryžiaus gyvenimo vaizdo negalėjau gauti. Pirmąsyk Paryžiuj teko būti 1921 m. Nuo to laiko miesto išvaizda gerokai pasikeitė. Judėjimas daug didesnis. Bulvarai švaresni. Dekoratyvinė miesto pusė didingesnė. Vakarais stebina prašmatnių šviesos reklamų ir iliuminacijų gausumas.

Atlankiau daug muziejų ir parodų. Labai įdomi buvo knygų meno – spausdinimo ir iliustravimo – paroda. Čia išstatė savo gražiuosius spaudinius beveik visos Europos tautos. Reikia stebėtis, kokia turtinga ir rafinuota ši pritaikomojo meno šaka! Nekalbant apie pačius prancūzus ir kitas didžiąsias tautas, pamačiau, kad ir mažosios tautos meniškosios spaudos srity yra padarę nuostabiai gražių ir brangių dalykų. Nustebęs pamačiau, kad spaudos menas stovi aukštai ne tik Skandinavuose, bet ir Balkanuose, ir Lenkijoj, ir Sovietų Rusijoj. Ir mūsų kaimynai latviai turėjo kuom pasirodyti. Lietuva šioj labai reikšmingoj kultūros parodoj, deja, nedalyvavo. Žiūrinėdamas to dvasinio aristokratizmo padarinius, su širdgėla

mąsčiau apie ubagišką mūsų spaudinių išvaizdą. Vis dėlto galėjome ir mes tai parodai šį tą sužvejoti, pav., Vydūno „Amžiną Ugnį“ su P. Rimšos vinjetėmis ir dar šį tą Vydūno ir kitų autorių.

Paryžiuj mačiausi su kai kuo ir iš tenykštės lietuvių kolonijos. Daug man padėjo p. Urbšys, pavadavęs tuo metu p. ministerį Klimą. Ponia Urbšienė renka iš prancūzų literatūros „lituanistiką“ ir ją studijuoja. Poetas Tysliava rašo didelį politinį visuomeninį romaną. Žinoma Paryžiaus teatro sferose artistė Unė Baye-Babickaitė-Graičiūnienė, pasveikusi po autokatastrofos, ruošėsi naujo sezono darbams anglų trupėje.

Iš Paryžiaus nuvykau į Ženevą.

– *Kaune buvo pasklidę gandai, kad Tamsta įstojęs Tautų Sąjungon ir kad į Lietuvą nebegrįšiąs?... Daug Tamstos draugų buvo tuo susisielojęs...*

– Šie gandai turėjo šiokio tokio pagrindo. Tikrai, tris savaites Ženevoj sekiau Tautų Sąjungos darbus. Tautų Sąjungos sekretoriatas, norėdamas plačiau paskleisti tautų susidraugavimo idėją, kasmet kviečia į Ženevą iš kiekvienos tautos po 1–3 asmenis. Jie laikomi laikinais T. Sąjungos bendradarbiais („les collaborateures temporaires“). Jiems duodama progos susipažinti su T. S. organizacija ir pamatyti, kaip eina joje darbas. Tokiu būdu T. S. nori ne tik populiarizuoti savo idėjas, bet ir palaikyti kontaktą su įvairiomis tautomis, įvairiais žmonėmis ir išgirsti jų nuomonę apie savo veikimą. Tokių kaip aš „bendradarbių“ buvo apie 70.

– *Ir kokį įspūdį Tamstai padarė Tautų Sąjunga?*

– Nesu politikas ir ją stebėjau ne politiko akimis, bet literato. Tautų Sąjunga man buvo įdomus spektaklis. Į jos plenumo ir komisijų posėdžius kaip į teatro sceną susirenka visų tautų

atstovai – aktoriai ir vaidina savo roles, gindami savo krašto reikalus. Susirenka žmonių iš viso pasaulio. Galima todėl ten pamatyti įvairių įvairiausių fizionomijų ir tipų. Nors visa tai man buvo ne tik įdomu, bet ir naudinga, vis dėlto, jei būčiau buvęs ne literatas, bet juristas, būčiau kur kas daugiau pasinaudojęs ir buvęs naudingas. Tačiau buvo ten tarp mūsų ir daugiau literatų. O lenkų vienas „bendradarbis" – artistas. Plenumo posėdžiai ir jų salė atrodo iš tiesų teatrališkai. Publikos – daugiau kaip mūsų teatre, ypačiai kai kalba Briandas.

– O apskritai kokia dabar Tamstos nuomonė apie Tautų Sąjungą ir jos vaidmenį?

– Nežiūrint visų daromų priekaištų, Tautų Sąjunga yra tikrai naudinga institucija. Nors ji dažnai ir nepajėgia pašalinti jau kilusio konflikto, bet ji iš anksto rūpinas, kad nekiltų konfliktų; kad būtų pašalintos jų priežastys. Nors mes, lietuviai, daug ką galime jai prikišti dėl Vilniaus bylos, bet vis dėlto mažųjų tautų teisės joje yra saugomos. Tautų Sąjunga turi ir didelės kultūrinės reikšmės. Ji ugdo intelektualinį tautų bendradarbiavimą, ji vienodina ir reguliuoja tarptautinius santykius ir įvairias teises. Ji energiškai kovoja su narkotikais ir kitokiomis moralinėmis žmonijos nelaimėmis, su kuriomis sėkmingai galima kovoti, tik turint tokio maštabo tarptautinę instituciją.

– O kaip Ženevos klimatas atsiliepė Tamstos sveikatai?

– Deja, tikėjausi, kad bus geriau, nes rugsėjo mėnuo Šveicarijoj paprastai esti labai gražus. Bet visur mane persekiojo lietūs ir šaltas oras. Toki jau nepalankūs pasitaikė metai...

– Iš Ženevos vykote į Nicą?

– Taip. Buvau manęs vykti Afrikon. Bet sustojęs Nicoj, joj ir pasilikau. Į Afriką geriausia vykti ar ankstybą rudenį,

ar pavasarį. Bet jau artinosi žiema – ir kelionės neteko savo žavingumo.

Nicoj pirmoj eilėj buvau susirūpinęs savo sveikatos reikalais, dėl to ir negalėjau susipažinti su tolimesnėmis gražiosios Rivjeros vietomis. Šitas Vidužemio jūros pakraštys, kiek teko matyti, tikrai gražus ir įdomus. Krantas beveik visur uolingas ir vingiuotas. Atrodo, kad sausuma ir jūra, per amžius atkakliai kovodamos, stengiasi kuo giliausiai įsibrauti viena į kitą. Aukštų kalnų apsaugotas nuo šiaurės vėjų, šis kraštas ir žiemą turi pakankamai šilumos ir saulės. Man buvo keista žiūrėti, kaip lapkričio mėnesį subruzdo kasinėti skverus, parkų ir sodų klombas ir sodinti gražiausias gėles. Apie Kalėdas žydi rožės, o apelsinus palikau dar benokstančius. Žodžiu, tai kraštas, „kur pipirai auga“ tikrąja prasme.

Pati Nica – miestas didelis ir turtingas. Sezono metu, nuo lapkričio iki gegužės, gyventojų skaičius esą padvigubėja – iš 200.000 pašoka ligi 400.000 gyv. Niekur aš nesu matęs tiek daug prabangos dalykų – moteriškų puošmenų, kaip čia. Vienam blizgučiui nupirkti nepakaktų viso mano turto! Tačiau elegancijos atžvilgiu Nicą ima nukonkuruoti mažas Juan-les-Pins. Ten esą prašmatniausi pliažo tualetai ir mados.

– *O kaip atsiliepė krizė į šį prabangos miestą?*

– Ji buvo jaučiama. Dėl jos neatvažiavo turtingiausi jos klientai – anglai. Svečių buvo daug mažiau – ir jie buvo kuklesni. Dėl to ir liuksusinės įstaigos pasidarė prieinamos beveik ir eiliniam turistui. Bet Nicos Opera laikė tradicinį fasoną – į vakaro spektaklius reikalingi baliniai drabužiai. Teatro rūmai tikrai gražūs ir puošniai įrengti, bet pastatymai nei meniškumu, nei skoniu, nei artistinėmis jėgomis nepraneša eilinio provincijos miesto. Jei toki pastatymai būtų Kauno teatre,

tai ir mes patys, ir svetimieji turėtų labai nepalankią nuomonę apie mūsų meną. O Nicos prestižas nustelbia snobiškai nusiteikusio europiečio kritišką nuovoką, jisai džiaugiasi ir ploja. Be Operos, yra dar apsčiai operetės ir varieté teatrų, gausiai lankomų ir pastatytų ne meno, bet pasipelnymo plotmėj. Įdomesnė, nors kukli, yra „Moljero studija“, kur, be Moljero, vaidinamos ir kitų autorių pjesės.

Visuomet gyvas intelektualinis prancūzų gyvenimas pasireiškia Nicoj: dažnai esti įdomių paskaitų, konferencijų. Knygynų ir antikvariatų daug ir didelių. Nicoj, kaip ir visur pietų kraštuose, labai mėgiama lošti pinigais. Kiekviename restorane rasi ruletes, kortas ir kt. lošimo pabūklus.

– *Tamstai teko būti ir toj mikroskopinėj Monako kunigaikštystėj?...*

– Tikrai. Buvau ir Monake. Monako kunigaikštystė – savarankiška valstybė, turinti 22.000 gyventojų ir 150 hektarų žemės plotą. Joje yra trys miestai, – tikriau sakant, ją sudaro vienas miestas, susidedąs iš trijų dalių: pats Monakas – su princo pilim, Condamine su uostu ir Monte Karlas su garsiu savo kazino.

Monte-Karlas žinomas savo azartiniais lošimais, kur prieš karą ne vienas ir Lietuvos dvarininkų yra prašvilpęs savo turtus. Meno atžvilgiu Monte-Karlas stovi aukščiau už Nicą. Ir koncertų, ir vaidinimų čia esti įdomesnių, negu Nicoj. Yra čia ir šiaip brangių istorijos, mokslo ir meno turtų. Monako princo rūmai, pastatyti dar 13 šimtmety, restauruoti renesanso gadynėj ir pagaliau pertvarkyti 19 šimtmety. Turtingas etnografijos muziejus, okeanografijos muziejus su dideliu akvariumu, kazino ir Meno rūmai, kuriuose kasmet būva tarptautinės meno parodos.

Monako kunigaikštystė minta iš viso pasaulio turistų, lėbautojų ir lošikų. Del to ji man atrodo kaip ir koks parazitas, prisiglaudęs šiltoj Europos vietelėj... Bet ir čia, ir kitose Rivijeros vietose stebina žmogaus darbo galybė. Kiekvienam takui, kiekvienam keliui, o kartais ir visam miestui, dinamitu ir kūju reikėjo atkovoti vieta iš neprieinamų uolynų.

Tai gal jau pakaks kelionės įspūdžių?

– Bet būtinai norėtųsi dar sužinoti apie Jūsų kūrybos darbą. Prieš Kalėdas man rašėte, kad baigiate rašyti romaną. „N. Romuvos" skaitytojams būtų įdomu sužinoti, kokia pagrindinė Jūsų romano idėja, kada ir prie kokių aplinkybių ji yra gimusi Jūsų širdy, kokia romano fabula, koks jo vyriausias personažas, kaip jis bus pavadintas?

– Norint į visus Tamstos klausimus tiksliai atsakyti, tektų labai daug kalbėti. Tikrai, romanas jau parašytas. Dabar jį taisau ir gal netrukus atiduosiu jį spausdinti. Jis vadinsis „Introibo ad altare". Tai lyg ir pirmoji dalis sumanytos romanų trilogijos. Jos pagrindinės mintys man buvo aktualios jau daugiau kaip 10 metų. Mano veikale bus liečiamos trys problemos: 1) kunigo pašaukimo, 2) poezijos kūrybos ir kunigavimo santykiavimo ir 3) ekskunigo. Šias tris problemas rutulioti ar bent pastatyti esu pasiryžęs trijuose romanuose. Pirmasis, kaip žinote, jau parašytas, o kitiems dviem užmesti jau apmatai.

Pirmajam romanui parašyti panaudojau kunigų seminarijos gyvenimo medžiagą.

– Bet tai jautri ir pavojinga tema, nors labai ir labai įdomi.

– Taip, dalykas jautrus, nes paliečiami kunigų luomo reikalai. Bet drąsina mane tas nusimanymas, kad rašau tikrai

nuoširdžiai, nenorėdamas nei kritikuoti, nei užgaulioti, nei idealizuoti, bet vien kai ką parodyti, daugių daugiausia – paaiškinti. Man, kaip literatūros žmogui, ypač įdomus poeto ir kunigo, kitaip sakant, poetavimo ir kunigavimo santykis. Jis yra aktualus ir mūsų literatūroj. Dėl to mano veikale bus liečiami ir kūrybos psichologijos, ir literatūrinės estetikos bei kritikos klausimai. Poeto ir kunigo santykiavimą aš statau ne į metafizinę, bet į psichologinę plotmę, ir tai ne teorijoj, bet konkretinėse gyvenimo aplinkybėse. Tokiu pat būdu aš žiūriu ir į ekskunigo problemą. Nukunigėjimas, mano giliu įsitikinimu, dažnai esti psichologinė būtinybė. Šį klausimą aš smulkiau paliesiu tik trečiame romane.

– *Atrodo, kad šiame romane nevengiate autobiografinių davinių?...*

– Kadangi jo pagrindinės idėjos man labai artimos, iš dalies mano pačio išgyventos, tai dar kas vyriausį jo personažą laikys pačiu autorium. Autobiografinių pradų nevengiau, nes norėjau būti kuo arčiausiai tikrovės. Vis dėlto klaidinga būtų mano veikalą aiškinti siaurai autobiografiškai. Ir vyriausias jo veikėjas, nežiūrint keleriopų sutapimų, nėra autoriaus kopija. Antroj ir trečioj daly jis dar labiau nutolsta nuo autoriaus. Kurdamas personažus, savo patyrimą naudojau kaip medžiagą, lygiomis su kituose pastebėtais reiškiniais O fabulai sudaryti negalima buvo apseiti ir be grynai vaizduotės sukurto elemento. Žodžiu, nevengiau savo paties prityrimo, bet jį panaudojau kaip tolimą žalią medžiagą.

– *O kokia fabula Jūsų jau parašyto romano „Introibo ad altare"?*

– Fabulos atžvilgiu šis romanas nebus per daug įvairus, nes seminarijos fonas ir vyriausiojo personažo charakteris ne-

leido man sukurti sudėtingesnę, įvykiais turtingesnę fabulą. Nenorėdamas, kad tai būtų tik aprašymas, vis dėlto sukūriau ir šiokią tokią fabulą. Vyriausias personažas – Liudas Vasaris. Jis tos moksleivių kartos atstovas, kurią gimnazijos suole užklupo 1905 metų revoliucija. Jis, būdamas per daug jautrios sielos jaunuolis, norėdamas apsaugoti savo tikėjimą ir idealizmą, trokšdamas būti kuo naudingiausiu savo tėvynei, viliojamas spindinčių pavyzdžių (kaip Maironis) ir pats svajodamas apie literatūrinį veikimą, nutraukia gimnazijos mokslą ir stoja į kunigų seminariją. Tai darydamas Liudas Vasaris neturi tinkamo supratimo apie vyriausiąjį kunigo uždavinį ir kunigiško charakterio bruožus. Jis taip pat dar per jaunas, kad galėtų susivokti ir dėl savo pačio palinkimų ir gabumų. Jis stoja į seminariją, viliojamas svetimų kunigystei idealų. Seminarijoj ima reikštis jo charakterio individualiniai bruožai ir poetinis jo talentas. Mano uždavinys parodyti, kaip seminarijos gyvenimas ir auklėjimas ima veikti jauną poetą Vasarį, kokių jam kyla kliūčių ir abejonių, ir kaip jis, jas nugalėdamas ir apsigaudamas savo idealizmu, tampa kunigu, neturėdamas pašaukimo.

Antras svarbesnysis romano personažas, klebono auginti-nė Liucė, yra tokia moteris, kuri jaučia patraukimą prie dvasiškių. Vasario santykis su Liuce paįvairina romano fabulą ir intrigą.

– *Su dideliu ilgesiu lauksime pasirodant Tamstos romano. Bet kaip dabar vertinate savo lyriką? Ar dabar esate pasiryžęs atsidėti vien prozos menui?*

– Retkarčiais parašau dar kokį eilėraštį, tačiau bent tuom tarpu nesijaučiu galįs intensyviau poeziją kurti.

Ir mane seminarijos auklėjimas savotiškai yra paveikęs.

Per daug buvau pastūmėtas į save. Vien save analizuodamas, priėjau prie per didelio subjektyvumo, beveik asmeniškumo ir pesimizmo. Nuolatinis kapstymasis savo širdy ir sąžinėj nėra vaisingas poezijos kūrybos kelias. Ligšiolinė mano lyrika, su mažomis išimtimis, o išvidinė nuotaika, dar su mažesnėmis, buvo nuolatinis savęs graužimas. Per 15 metų spėjo tai galutinai įgristi. Gana.

Tie patys pradai buvo pastūmėję mano lyriką į per didelį emocingumą ir patosą formos atžvilgiu. Dabar pamačiau, kad neturėjau galimumo natūraliai, tiesioginiai ir paprastai pažiūrėti į pasaulį ir į gyvenimą. Aš jaučiuos, kad man nepavyko rasti tikrasis mano santykiavimo su pasauliu būdas. O be to, nemanau, kad bent kieno kūryba galėtų praturtinti literatūrą tikrai vertingais ir originaliais kūriniais.

Mano literatūrinę kūrybą daug trukdo ir darbas universitete. Bendrai, visokis dvilypumas mažina gyvenimo produktingumą, bet laimingųjų, kurie nebūtų smulkinami šiokių ar tokių priešingybių, šiais laikais yra labai nedaug.

1932

„Kaip Jūs rašote?“

Atsakymas į anketą

„Kultūra“, norėdama labiau suartinti mūsų skaitančiąją visuomenę su rašytojais, išsiuntinėjo visiems žymesniems mūsų rašytojams anketą: *„Kaip Jūs rašote?“* Anketą sudarė šie klausimai:

1. Kokio ilgumo yra pasiruošiamasis periodas rašyti kūrinį?

2. Kokia medžiaga ypačiai naudojatės: autobiografine, knygine, pastebėjimais, užrašais?

3. Ar dažnai Jūsų personažų prototipai yra gyvi asmenys?

4. Kas Jums suteikia pirmąjį rašymo impulsą: išgirstas pasakojimas, užsakymas, matytas vaizdas ir t.t. Gal galėtumėt nurodyti bent vieną konkretų pavyzdį iš savo kūrybos.

5. Ideologinis momentas Jūsų kūryboj? Rašydami ar Jūs stengiatės ką nors įrodyti, teigti, neigti ir t.t.

6. Kada rašote: rytą, vakare, naktį? Kiek valandų per dieną? Kada geriausias impulsas rašyti: vasarą, pavasarį, rudenį, žiemą?

7. Ar vartojate kokius nors narkotikus rašydami? Ar daug?

8. Rašymo technika: pieštukas, plunksna ar rašomoji mašinėlė?

9. Ar sudarote paruošiamąjį planą, ir kaip jis keičiasi berašant?

10. Kas Jums sunkiausia: darbo pradžia, vidurys ar galas?

11. Kokiais pojūčiais dažniausiai pagrindžiate kuriamuosius vaizdus: regimais, girdimais ir t.t.

12. Ar tikrinate parašyta, skaitydami balsu (sau ar kitiems)?

13. Koks jausmas, pabaigus rašyti kūrinį?

14. Ar keičiate tekstą sekančiuose leidimuose?

15. Ar daro Jums kokios nors įtakos recenzijos ir kritikos?

Atsakyti į šiuos klausimus ir tokia, kaip jie patiekti, eile būtinai nereikalauta. Šiais klausimais tik buvo norima nusta-

tyti maždaug pagrindinę atsakymų linkmę, atsakymų pobūdį, formą ir detales paliekant laisvai atsakytojų nuožiūrai. Atsakytojai galėjo pasitenkinti kokio nors vieno savo kūrinio atsiradimo aprašymu. Pasisakymai kuriais nors kitais, rašytojo darbą bei kūrybą liečiančiais klausimais, neiškeltais šioj anketoj, buvo mielai pageidaujami.

„Kultūra" tikėjosi, kad mūsų rašytojų atsakymai į šią anketą padės skaitančiajai visuomenei geriau suprasti ir įvertinti rašytojo darbą bei kūrybą, duos reikiamų nurodymų kritikams bei recenzentams ir bus labai naudingi pradedantiems dirbti literatūrinį darbą.

Džiaugiamės, kad mūsų rašytojai palankiai sutiko „Kultūros" anketą ir gausiai į ją atsakė. Visiems atsakiusiems nuoširdžiai dėkojame. Tuos gerb. rašytojus, kurie ligi šiol dar nesuskubo atsakyti į mūsų anketą, maloniai prašome artimiausiu laiku atsiųsti savo atsakymus, laukiamus visos skaitančios visuomenės.

[*„Kultūros" redakcija*]

Gerbiamieji! Jūsų anketos tikslas, kaip matyt iš Jūsų laiško, be abejo, yra rimtas. Vis dėlto atsiras žmonių, kurie mus, į tą anketą atsakinėjančius, pakaltins autoreklama, kruopščiu smulkmeniškumu, per geru apie save manymu, kad mes, kaip kokios įžymybės, štai teikiamės maloniai, su dirbtiniu kuklumu ir blogai slepiamu išdidumu praskleisti savo „įkvėpimo" ir „kūrybos" paslaptis. Atsiras ir rašytojų, kurie santykiuose su skaitytojais bus linkę ir toliau laikytis „splendid isolation" pozicijos ir neatsiliepti į „profaniškos minios" smalsumą. Aš manau, kad vienų priekaištai, kitų nusistatymai yra klaidingi. Kodėl mums visai paprastai ir atvirai nepasisakyti, kaip mes

dirbame literatūros darbą, jei kam nors tai naudinga, o kitiems įdomu? Susidomėjimas mūsų rašytojais ir jų knygomis yra dar toks nedidelis, kad kiekviena gera pastanga jį sužadinti turėtų būti sutinkama palankiai. Taigi prie dalyko.

1. Visas rašytojo gyvenimas, visi jo patyrimai yra pasiruošimas kūrybai. Rašytojas sąmoningai ar nesąmoningai žmones ir gyvenimą turi stebėti kaip medžiagą savo raštams. Tuomet jis susidaro kaip kokį atrankos matą ir branduolį, apie kurį telkiasi visa tai, kas jam kada nors gali būti pravartu. Jau ir šitame tolimesnio pasiruošimo darbe dalyvauja ir fantazija, kai ką paryškindama, kai ką savaip sugrupuodama. Aš pats didesnių veikalų esu parašęs nedaug, o gyvenimiškų, realistinių tik tą vieną „Altorių šešėly“, bet vis dėlto tas literatūrinis, jei taip galima pasakyti, gyvenimo stebėjimas many prigijęs jau gana seniai. Aš manau, kad jis yra svarbus ne tik realistui apysakininkui arba dramaturgui, bet ir kiekvienam rašytojui ir poetui, nepaisant krypties nei žanro.

Artimesnis, tiesioginis pasiruošimas rašyti kūrinį, man atrodo, nėra ilgas. Pvz., „Altorių šešėly“ tema ar bent jos dalis, konfliktas tarp kunigo ir poeto, kilo many jau prieš keliolika metų, bet apie patį veikalą konkrečiai pradėjau mąstyti gal tik vieneri metai prieš imdamasis jį rašyti. Tiesioginis pasiruošimas rašyti, kada pradedi jau veikalu gyventi, man bent negali būti ilgas. Turint jau temą ir pažįstant savo medžiagą, intensyviau ta mintimi gyvenant, pakaktų 2–3 mėnesių. Per ilgą laiką tema ir siužetiniai motyvai nublunka, išsisemia, pasensta ir nebežadina vaizduotės nei noro rašyti. Aš turiu jau keletą tokių savy išgyventų veikalų, prie kurių jau niekad turbūt nebegrįšiu. Bet, žinoma, pasiruošiamasai periodas daug priklauso nuo sumanytojo veikalo pobūdžio ir jam naudotinos medžiagos.

2. Lig šiol naudojausi daugiausia autobiografine ir observacine pastebėjimų medžiaga. Jokių užrašų neturiu, bet pripažįstu, kad jie būtų labai naudingi. Kartais tenka nugirsti, pamatyti arba šiaip ateina į galvą labai charakteringų posakių, vaizdų, minčių. Visa tai esti taip ryšku, kad taries niekad nepamiršiąs, o vis dėlto pamiršti. Kartais vienas posakis užfiksuotų ištisą sceną, situaciją arba personažą.

3. „Altorių šešėly" prototipų iš gyvenimo yra labai maža, daugiausia gal pirmajame tome, – ir tai, tiesą sakant, ne personažai, bet tik aplinkumos bruožai, geriausiu atveju statistai arba dar informacinė, reportažinė medžiaga. Žinau, kad daug kas nenorės manim tikėti, bet geros valios skaitytojus užtikrinu, kad nei Liucė, nei baronienė, nei Auksė, nei Vasaris, nei Platūnas, nei Stripaitis, nei Kimša, nei Ramutis, nei Glaudžius nėra iš gyvenimo paimti žmonės. Juos kurdamas, aš neturėjau galvoj nei vieno gyvo modelio, nei vieno savo pažįstamo. Prisipažinsiu, kad tik vienas iš čia suminėtųjų išėjo panašus į du mano pažįstamus. Kai dėl kitų, tai aš ir dabar nežinau, kas galėtų būti jų prototipais. Iš viso aš esu įsitikinęs, kad gyvą, įtikinamą personažą rašytojui yra lengviau sukurti laisvai iš savo fantazijos, vaduojantis gyvenimo patyrimu, negu nukopijuoti iš savo pažįstamų būrio.

4. Nekalbant apie eilėraščius, tik vieną kartą impulsas rašyti buvo kaip ir užsakymas, geriau, šiaip reikalas iš šalies, – tai kadaise ateitininkų kongresui Palangoj ruošiamas vaidinimas, kuriam ir parašiau „Nuvainikuotąją vaidilutę". Kai kuriuos metmenis šiai misterijai, tarp kitko, mintį, kad Vytauto likimas ir toliau lietuvių tautos tragizmas yra Vytauto motinos Birutės nusikaltimo pasėka, pasiūlė man prof. S. Šalkauskis. Jis buvo sumanęs, rodos, visą tokią istoriosofinę trilogiją. „Nuvainikuotos

vaidilutės“ vardas berods taip pat jo sumanytas. Taisydamas tą veikalėlį 1930, vytautinių, metų vaidinimui, aš vardą pakeičiau „Motina vaidilutė“. Šiaipjau daugiausia noro rašyti kelia kokia atėjusi į galvą situacija, konfliktas, pastebėti charakteringi gyvenimo reiškiniai. Eilėraščiams – įspūdis, mintis, motyvas, susikoncentravęs ilgesnio laiko išgyvenimas. Daugelio mano eilėraščių pagrindas yra visai konkretus, gyvenimiškas, tik keleriopai persivertęs, deformuotas ir vėl suformuotas, dažnai išpūstas, kad nė neatpažinsi. Pvz., sykį ankstybą pavasarį, važiuodamas iš Marijampolės, mačiau užlietas vandenio pievas, sužydusias geltonomis purienomis – ir iš to parašiau „Pavasario paradą“. Iš panašios kelionės kilo eilėraštis „Greitai važiuojame“, nors buvo važiuota bjauriame autobuse; pagrindinis įspūdis – atgal bėgą medžiai ir telegrafo stulpai. „Rūpintojėlį“ parašiau, įsigyvendamas į labai man patikusį dainos motyvą „Aukštas dangus, šviesios žvaigždės didelės ir mažos – šviesus kelias man, berneliui, joti pas mergelę“. „Rūpintojėlio“ nuotaiką sudarė senoviška, taip pat man labai tinkanti tos dainos melodija. Miunchene kartą buvo kažkokia šventė. Iš namų balkonų ir nuo stogų draikėsi daugybė vėliavų. Neatsimenu, ar tai buvo gedulo, ar šiaip sau šventė, bet man tų vėliavų įspūdis davė progos parašyti „Gedulą“. Bet yra ir tokių mano eilėraščių, kurie atrodo susiję su kokiu nors konkrečiu faktu, o iš tiesų yra kilę vien tik iš minties, temos, idėjos. Dėl tam tikrų sumetimų pavyzdžių nenurodysiu. Beje, dar novelei „Medūza“ parašyti davė medžiagos vienas nelaimingas įvykis. 1917 m. vasarą teko man praleisti Kaukaze, Kislovodske. Pas mano šeimininkę ateidavo labai graži jos giminaitė, kurią vos porą kartų man teko matyti. Ir štai vieną dieną išėjusi už miesto ji nusišovė. Teko man ką-ne-ką girdėti

apie tą nelaimingą meilės istoriją, bet kiek iš jos paėmiau savo novelei, parašytai daug vėliau, dabar nė pats nežinau. Kita to paties laikotarpio novelė „Vienu pabučiavimu“ yra grynas idealistinis prasimanymas, taip pat, kaip ir dar vėlesnė drama „Žiedas ir Moteris“.

5. Aš rašau ne dėl to, kad ką nors įrodinėčiau arba skiepyčiau šiokias ar tokias idėjas, tačiau kūryboj aš esu ir tuščio formalizmo bei žaismingumo priešininkas. Man svarbu, kad kūrinys būtų svarbaus turinio, keliąs gilesnių emocijų ir minčių. Saugodamasis ir nemėgdamas propagandos, aš noriu vien, kad veikalas pagilintų širdies ir proto gyvenimą. Tačiau platesnio masto beletristiniame veikale, aš manau, sunku ir nėra reikalo vengti ideologinio, net publicistinio elemento. Jis vaidina taip pat ir gana svarbų konstruktyvinį vaidmenį. Be jo kūrinys būtų nepilnas, vietomis neįtikinamas ir net negyvenimiškas. Ideologinis ir publicistinis elementas yra ypač žymus „Altorių šešėly“. Kai kas šį veikalą norėtų laikyti net grynai tendenciniu, propagandiniu. Aš su tuo nenorėčiau sutikti. Pirmiausia aš norėjau atvaizduoti žmones, gyvenimą, charakterio augimą, beletristinės temos rutuliojimą. Idėjos, teigimai ir neigimai sekė paskui ir ne visados taip, kaip aš iš pradžių buvau norėjęs. Pvz., trečiame tome aš buvau norėjęs išvesti visai gerą, pozityvų kunigą ir nušviesti keletą pozityvių kunigystės atžvilgių. Bet niekaip aš jam negalėjau rasti romane deramos vietos. Ir iš tiesų konstruktyviniu atžvilgiu jis būtų nepateisinamas, ypač trečioj romano daly.

Aš manau, kad rašytojas, kondensuotai atkurdamas jau ir šiaip turtingą realų gyvenimą, savo veikale daro jį idėjingą ir simbolingą, per daug nesirūpindamas nei ideologija, nei simbolika. Tačiau rašytojo įsitikinimai, pažiūros, principai

jo kūryboj vaidina, be abejo, svarbų vaidmenį, nes verčia iš plataus gyvenimo daryti tam tikrą atranką, pasiieškoti atitinkamos medžiagos. Šia prasme ir mano kūryboj ideologinis momentas turbūt yra gana žymus.

6 ir 9. Rašau, kai turiu laiko ir noro. Jokių ypatingų „įkvėpimo“ valandų nei sezonų neturiu. Jei visą savo laiką galėčiau tvarkyti tik rašymo tikslams, tada gal pastebėčiau, kada geriausiai tas darbas vyksta. Dabar tik viena žinau: juo mažiau pareigų, juo laisvesnė galva, juo labiau gali susitelkti vienam kuriam dalykui, juo darbas sėkmingesnis. Atitrūkdamas, protarpiais rašyti nesugebu. Dėl to stengiuosi dirbti sistemingai. Kiekvieną laisvą nuo paskaitų ir jų ruošimo dieną būtinai turiu parašyti 3–4 puslapius (6–8 romano spaudos puslapius). Esti ir mažesnių porcijų. Šitas darbas užima visą dieną. Bet ir tokiu tempu dirbant, 300–400 p. romaną būtų galima parašyti per 3 mėnesius! Noromis nenoromis pasitaiko ir tuščių dienų. Rašymą laikau sunkiu darbu, ir jis man iš tiesų sunkiai vyksta. Kiekvienai minčiai išreikšti siūlosi keli būdai, ir pasirinktasis dar ne tuoj susiformuluoja išbaigtu sakiniu. Rašau iš lėto, bet braukyti nemėgstu. Mano juodraščiai gana švarūs. Eilėraščiai, žinoma, labiau subraukyti. Esti vietų, kurios palyginti lengvai būva rašomos, tačiau pastebėjau, kad tokios vietos anaiptol nėra geriausios. Priešingai: kritikų ir mano paties po kurio laiko pripažintos geresnės vietos, kiek pamenu, buvo „išspaustos“ sunkiau už daugelį kitų. Lengvai, neva su „įkvėpimu“ parašyti puslapiai dažnai pasirodo lėkšti ir tuštoki.

Rašydamas ilgesnį dalyką, galvoju apie tai guldamas ir keldamas. Kiekvienas naujas epizodas, naujas skyrius turi būti kurį laiką sąmonėj išnešiotas ir tik paskui jau rašomas. Dažniausiai nepradedu naujo skyriaus, jeigu neturiu galvoj

apmetęs vieno arba dviejų tolimesniųjų. Smulkaus veikalo plano nedarau. Iš anksto žinau, tik kuo knyga baigsis, porą svarbesnių personažų, bendriausią veiksmo liniją ir šiaip dar porą scenų iš vidurio. Visa kita ateina berašant. „Altorių šešėly“ net tokie svarbūs personažai, kaip Liucė ir baronienė, iš anksto nebuvo numatyti. Liucės charakteris ir vaidmuo nusistojo po trumpo svyravimo, baronienės išsyk, nuo pirmo jos pasirodymo. Trečiosios dalies Auksė buvo numatyta iš anksto, bet ji, deja, išėjo daug mažiau ryški, negu pirmosios dvi. Trečiojoj daly berašant gerokai pasikeitė ir sumenkėjo iš anksto numatytas vienuolio Severino vaidmuo. Iš pradžių buvau manęs, kad jųdviejų santykiai su Vasariu bus daug artimesni. Vienuolis, vieną žiemos vakarą bediskutuodamas, turėjo taip paveikti Vasarį, kad šis būtų įmetęs į ugnį savo dramą ir ją sunaikinęs. Aš labai ryškiai turėjau šią sceną prieš akis, bet paskui pamažu ji pradėjo blukti ir visai neteko reikšmės. Neiškenčiau, į „Altorių šešėly“ neįspraudęs kelių puslapių iš vieno jau senokai pradėto romano, prie kurio daugiau nebegrįšiu.

10. Į šį klausimą tiksliai atsakyti negalėčiau. Daugiausia tenka svyruoti ir abejoti dėl pačios pradžios. Siūlosi daug visokių galimumų: aprašymas, charakteristika, scena, dialogas, gamtos vaizdas, tas ar kitas veiksmo momentas... Pradžia turi būti paprasta, natūrali, sudominti skaitytoją ir leisti autoriui laisvai plėtoti tolimesnį veiksmą. Aš manau, kad nuo gerai pasirinktų pradžios premisų priklauso viso veikalo likimas. Iš tinkamai pakreiptos, nors ir nežymios pradžios savaime rieda tolimesni įvykiai ir veikalo skyriai. Aš ilgokai svyravau, kaip pradėti antrąją „Altorių šešėly“ dalį, o trečiosios dalies pirmąjį skyrių teko rašyti du kartus.

Su pabaigomis aš didelio vargo nesu turėjęs. Kaip sakiau, pabaigą iš anksto turiu numatęs, žinau, kokia situacija, net kuriais žodžiais knyga pasibaigs. Aš manau, kad tik intrigų romane pabaiga sudaro rašytojui keblumų, kuriuos autoriai ne visuomet sugeba nugalėti.

7 ir 8. Rašydamas jokių narkotikų nevartoju, kartais rūkau, bet ir to vengiu, saugodamas plaučius. Alkoholis aiškiai kenkia darbui, o į kavą nesu įpratęs.

Rašau plunksna, paskui, kai visas veikalas jau parašytas, papildau spragas, šiek tiek taisau stilių ir perrašinėju arba duodu perrašyti mašinėle. Tuomet dar kartą taisau ir lyginu stilių. Paskutinės pataisos daromos korektūrose.

11. Man didesnės reikšmės turi regimieji pojūčiai. Aprašomąsias scenas aš ne tik įsivaizduoju, bet ir emocijom jas pajuntu.

12. Tikrinu, skaitau, bet dažniausiai tyliai, stengdamasis kaip ir objektyvuotis, atitrūkti nuo to, kas parašyta, ir apimti visumą. Skaityti kitiems nemėgstu ir kitų pastabomis nepasitikiu. Bet jei pats abejoju dėl kurios vietos, ir kiti taip pat tą vietą pastebi kaip silpną, tuomet su tokia nuomone jau skaitausi.

13. Pabaigęs rašyti, jaučiu palengvėjimą ir pasitenkinimą dėl atlikto darbo. Bet kartu kyla daug abejonių dėl veikalo vertės. Kartais atrodo, kad veikalas bus geras, kartais, kad visai blogas. Tik po gana ilgo laiko susidarau pastovesnę nuomonę.

14. „Valdovo sūnaus“ tekstą žymiai keičiau. Esu numatęs perredaguoti ir visą lyriką. Kaip bus su „Altorių šešėly“, jei teks leisti naują laidą, dar nežinau. Manau, kad pataisų vis dėlto teks padaryti.

15. Rimta kritika įtakos daro ta prasme, kad palanki paskatina dirbti, o nepalanki mažina energiją ir numuša nuotaiką.

Nerimtos, tendencingos arba analfabetiškos kritikos, žinoma, įtakos nedaro, nebent supykina. Be to, ir tai gal svarbiausia, rimta kritika papildo autokritiką, ypač, kaip minėjau, jei iškelia ir nušviečia tokias veikalo teigiamybes ar neigiamybes, kurias ir pats autorius yra nuvokęs.

1934

Pokalbis laikraštyje „Jaunakas zinias“

Majuoruose, tylioje Fridricho gatvėje, Latvijos-Lietuvos draugijos valdybos nario dirigento H. Prūsio šeimoje vasaros poilsį leidžia Lietuvos rašytojų draugijos prezidentas Dr. phil. Vincas Mykolaitis-Putinas. „Mano atvykimo tikslas, – sako prof. Mykolaitis, – buvo Baltijos jūros šalių kongresas, įvykęs Rygoje. Kongrese perskaičiau referatą „Tautinė idėja lietuvių literatūroje“. Tematika, regis, nėra įprasta nei tinkama kongresui, kur buvo kalbama apie bendrus mūsų trijų valstybių reikalus. Bet aš rėmiausi mūsų rašytojo Jono Jonilos-Žiliaus darbais, kuris dar 1905 metais savo eilėraščiuose ragino tris mūsų tautas susijungti bendrai kovai už laisvę. Simbolinis jo raginimo padarinys yra trijų Pabaltijo valstybių suartėjimas. Latvijoje jau esu kartą trumpai buvęs, o dabar norėjau likti ilgesniam laikui, kad galėčiau susipažinti su kultūriniu gyvenimu ir jo veikėjais. Turiu pripažinti, kad mielas jūsų kraštas man suteikė daugiau staigmenų negu buvau tikėjęsis. Patyriau geriausių įspūdžių, juos parsivešiu namo. Visur atradau didžiausią širdingumą ir svetingumą. Pas mus daugelis mano, kad latviai yra šiaurietiškai šalti. Aš negalėčiau to pasakyti.

Latvių būdas yra gyvas, judrus, kupinas gyvenimo džiaugsmo, dinamiškas, pilnas kūrybinių jėgų. Turėjau progą susipažinti su spaudos draugijos prezidentu ponu J. Druva, laikraščio „Jaunākās Ziņas“ (‘Naujausios žinios’) vyriausiuoju redaktoriumi ponu A. Benjaminiu[1] ir ponia, kuriuos aplankiau jų vasaros rezidencijoje Valdekiuose, mažyčiame žemės rojuje, norėdamas pasveikinti poną Benjaminį jubiliejaus proga savo ir Lietuvos rašytojų vardu. Dar turėjau progą susipažinti su iškiliąja poete Aspazija. Susitikau su rašytojais Ersu[2], A. Grynu[3], su kuriais jau esu pažįstamas nuo jų viešnagės Kaune. Tikėjau susipažinti su gausesne latvių rašytojų šeimyna, apsilankiau Siguldos pilyje, tačiau, deja, su rašytojais susitikti nepavyko. Susipažinau ir su aukščiausia Latvijos kultūrinio gyvenimo atstove – švietimo ministre prof. Tentele, dar su prof. Blese[4], Šmitu[5], radiofono direktoriumi Smilga ir kitais.“ Per tolesnį pokalbį prof. Mykolaitis daug šiltų žodžių skiria gražiajai Latvijos gamtai ir mūsų sostinei. „Manau, kad Ryga, kaip didmiestis, – sako prof. Mykolaitis, – veikia jūsų kultūrinį gyvenimą. Visur jaučiama didelio kultūros centro atmosfera. Mes Kaune jaučiame ankštumą, pasigendame platesnių horizontų, mes negalime „išsiskleisti“. Nesitikėjau, kad Latvijoje yra tokių gražių vietų, kaip Sigulda ir Kandava su Gaujos ir Abavos upėmis. Jūs turite savo šveicarijas“. Svečias toliau pasakoja apie Lietuvos rašytojų draugiją, rašytojus ir naujausias kryptis literatūroje.

„Lietuvoje yra dvi spaudos [darbuotojų] draugijos: Lietuvos rašytojų draugija ir atskira Žurnalistų draugija. Prof. Mykolaitis-Putinas yra Rašytojų draugijos prezidentas. „Mūsų rašytojų organizacija vienija visų krypčių rašytojus. Draugijoje yra dvi sekcijos – dramaturgų ir kritikų. Pastaroji suda-

ro repertuarą kitų tautų literatūros kūrinių, verstinų į lietuvių kalbą, taip pat išrenka geriausius lietuvių rašytojų kūrinius, kuriuos būtų galima versti į kitas kalbas. Dramaturgijos sekcija parašė platų memorandumą dėl autorių teisių apsaugos ir dramaturgijos kūrinių statymo pagerinimo ir įteikė Kultūros departamentui. Pastaruoju laiku buvo susiklosčiusi tokia padėtis, kad niekas nebenorėjo rašyti dramų. Kultūros departamento sprendimai vėl paskatins dramaturgijos plėtotę. Šiais metais įsteigtos trys naujos literatūros premijos. Didžiausioji, 5000 litų, – yra valstybės premija už geriausią 1935 metų knygą. „Spindulio", „Sakalo" ir „Spaudos fondo" leidyklos paskelbė po 1000 litų premijas už geriausią romaną ar kitą kūrinį, išspausdintą jų spaustuvėse. Prieš dvejus metus Lietuvos raudonasis kryžius įsteigė 1000 litų premiją už geriausią knygą jaunimui. Lietuvoje pastebimas didelis skaitytojų susidomėjimas romanu, užtat daugelis rašytojų pasuko į šį žanrą. Anksčiau mūsų literatūroje dominavo lyrika. Mūsų grožinėje literatūroje vyrauja visuomeniškai kritinis elementas. Tematiką rašytojai daugeliu atvejų pasirenka iš Lietuvos dabartinės buržuazijos gyvenimo ir savo kūriniams suteikia kritinės satyros formą. Meniškumo atžvilgiu mūsų lyrika aukščiau pakilusi už prozą. Daugelis jaunųjų poetų (Salomėja Nėris, Antanas Miškinis, Jonas Kossu-Aleksandravičius ir kt.) atsisakė savo poezijoje klasikinės formos, jų poezijos ritmas laisvesnis. Pastaruoju metu mūsų rašytojai rodo didesnį susidomėjimą jūsų literatūra. Mūsų draugijoje svarstoma artimesnio bendradarbiavimo su latvių rašytojais galimybės, bendrų literatūros vakarų rengimas ir t.t. Suartėjimo labui jau šiek tiek nuveikta ir tikiuosi, kad mūsų draugystė tolydžio stiprės".

– *Kokie Jūsų literatūriniai ketinimai?*

„Vieną darbą esu užbaigęs, ir rudenį išeis literatūros istorijos I dalis, o antrąją dalį tikiuosi išleisti ateinantį pavasarį. Tada norėčiau grįžti prie grožinės literatūros. Jau turiu pasirinkęs temą dramai ir romanui. Noriu išleisti ir naujausių eilėraščių rinkinį. Anksčiau darbavausi ir periodikoje, redagavau meno, literatūros ir mokslo žurnalą „Židinys“. Dabar bendradarbiauju laikraštyje „Literatūros naujienos“. Yra lietuvių kalba išėjusi knyga „Latvių novelės“, į kurią atrinkti geriausiųjų jūsų rašytojų kūriniai, ją išvertė Korsakas-Radžvilas. Aš pats norėčiau išversti latvių lyrikos ir išleisti antologiją, bet taip gerai neišmanau latvių kalbos. Tikiuosi, kad atsiras pas mus kalbininkas, kuris atliks šį darbą. E. Prūsė-Andyna[6] išvertė į latvių kalbą daugelio mūsų poetų kūrinius ir žada leisti antologiją. Ji ėmėsi ir mano romano „Altorių šešėly“ vertimo. Kai kuriems kritikams atrodo, kad mano romanas yra visai autobiografinis, bet iš tikrųjų ne visai taip. Aišku, pagrindinio herojaus psichologiniuose išgyvenimuose yra ir mano asmeninių išgyvenimų, bet visoje fabuloje, romano veiksme autobiografinis elementas ne toks ryškus, kaip atrodo kai kuriems kritikams“.

1935

Laiškas „XX amžiaus“ redaktoriui

Gerbiamas Pone Redaktoriau,

Prašau neatsisakyti išspausdinti Jūsų dienrašty šiuos kelis žodžius:

„Lietuvos Žinių“ š. m. sausio 14 dienos n-ry įdėta žinutė, kurioje su aiškiu įtarimu atsiliepiama apie atsilankiusį tuomet

Kaunan *United World Culture Association* atstovą p. E. I. Godiną. Kadangi ta žinutė pasklido gana plačiai spaudoj ir visuomenėj ir sukėlė visokių kalbų, randu reikalinga pranešti, kad nei p. Godino asmuo, kaip teko patirti iš seniau jį pažinojusių žmonių (pav. ir iš latvių rašytojos S. Maurin), nei jo atsilankymo tikslas neduoda progos jokiems užgauliems komentarams. P. Godinas atvyko į Kauną kaip UWCA Pabaltijo-Dunojaus-Balkanų kraštų kultūrinio bendradarbiavimo komiteto direktorius užmegzti santykių ir su mūsų literatūros bei meno žmonėmis. E. I. Godino priklausymas vienai ar kitai religinei organizacijai, kaip jis pats sakosi, nieko bendra su jo, kaip pasaulinės kultūros organizacijos nario, veikla neturi.

1937

Ar reikalingas Lietuvai Kultūros fondas?

Kultūros fondą laikau būtiniausiu šių dienų gyvenimo reikalu. Visoms mūsų kultūrinio gyvenimo sritims suintensyvinti be to, ką duoda ir privalo duoti valstybė, reikalinga dar ir speciali globa bei paskatinimas. Žinoma, pats Kultūros fondas stebuklų nepadarys. Vaisingam jo veikimui, mano nuomone, yra būtinos dvi svarbiausios sąlygos: pirma, kad fondas būtų autonomiškas ir tikslingai sutvarkytas, ir antra, kad mumyse pasirodytų pakankamai geros valios ir sugebėjimo fondo parama naudotis.

1938

Putinas literatūros klausimais

Vaižganto gatvė. Parkas. Kalno kriaušė. Baltas dviejų aukštų namas. Jis žvelgia parimęs ant kalno kauburio į pakalnėj alermuojantį Kauną, žvelgia į gimininingą a. a. J. Tumo-Vaižganto namą, žvelgia į aplink liūlantį gamtinį žavesį. Paspaudžiu mygtuką. Prasiveria durys. Duryse aukšta, vidine kūrybine šviesa spindinti Figūra – tai poetas prof. V. Mykolaitis-Putinas.

– *Profesoriau, į Jus literatūriniu reikalu.*

– Prašau.

– *Būkite malonus, profesoriau, išsitarti apie mūsų naujausiąją prozą ir poeziją.*

– Jei klausimas liečia apskritai Europos literatūrą, tai jis yra tiek bendras ir platus, kad nemokėčiau trumpai ir tiksliai į jį atsakyti. Galiu vien pažymėti, kad šių dienų literatūroj turėtume skirti, kas yra paveldėta iš ankstyvesniųjų laikotarpių, ir kas sukurta, prisiderinant arba panaudojant gyvenamojo laiko dvasią, charakterį ir visas labai sudėtingo, įvairaus šių dienų kultūrinio gyvenimo apraiškas. Iš paveldėtų dalykų nurodysiu du: formos srity didelį laisvumą, kartais chaotiškumą bei pakrikimą, kurio ryškiais pavyzdžiais gali būti vadinamieji „romanai-upės“, ir turinio srity – tolimesnį neigimą obalsio „menas menui“. Jau italų futurizmas ir vokiečių ekspresionizmas bei aktyvizmas pažiūrėjo į literatūrą kaip į galingą pažangos veiksnį, kuris privalo ta ar kita linkme formuoti žmogų, visuomenę, tautą. Taip žiūrima ir šiandien į literatūrą. Štai pav., ne per seniai garsusis anglų dramaturgas Bernardas Shaw visu griežtumu pareiškė, kad dėl „menas menui“ jis nė piršto

nepajudintų. Bet ir čia rašytojui yra dvejopas kelias. Vieni tų vedamųjų, formuojamųjų idėjų randa susirūpindami žmogaus likimu, jo būties problemomis, gilindamiesi į žmogaus sielą, analizuodami gyvenimą, kiti tų idėjų gauna tarsi gatavų, išreikštų šiokio ar tokio visuomeninio ar politinio sąjūdžio programose. Žinoma, kad tik pirmasis kelias yra vaisingas, kūrybingas. Antrasis veda į sausos, abstraktinės, agitacinės bei tendencinės literatūros pavojus.

Kalbant apie šių dienų literatūrą, negalima nutylėti labai paplitusių policinių, kriminalinių bei nuotykių romanų. Juos kai kada skaito ir žymūs žmonės, nuvargę po kitų darbų, poilsio valandomis, bet dažniausiai juos ryte ryja visoki nebrendėliai ir niekadėjai, nesugebą suprasti kitų rimtesnių veikalų, nei dirbti kokio naudingo darbo.

Dabar pažvelgę į naujausią mūsų, lietuvių, prozą ir poeziją, rasime tų pačių reiškinių, kuriuos čia trumpai suminėjau. Be to, rasime ir specifinių lietuviškų. Naujausioj mūsų literatūroj aš pasigendu ne tik gilesnės literatūrinės kultūros, bet ir apskritai erudicijos, išsimokslinimo. Visur ir visados rašytojai būdavo labiausiai išsilavinę žmonės, stovėdavo kultūrinio, intelektualinio gyvenimo viršūnėse. O mes ar galėtume tuo pasigirti? Mūsų poezijoj ar ne per daug patižusio jausmingumo, tuščio svaisčiojimo, kartais dykaduoniško lengvumo ir pozos, o ar ne per maža prasmės, refleksijos, gilių ir nuoširdžių išgyvenimų? Dailiojoj prozoj rastume apsčiai diletantizmo ir seklumo. Žinoma, mūsų rašytojų darbo aplinkybės daug ką pateisina, bet vis dėlto per daug su tuo apsiprasti būtų pavojinga.

– *Kokį įspūdį daro profesoriui mūsų poezijos forminis veidas?*

– Manau, kad mūsų poezija formos atžvilgiu eina geru keliu. Man pačiam geriau patinka klasinė griežtoji forma, išaugusi iš simetrijos, proporcijos, pusiausvyros dėsnių, su aiškia, tobula ritmika ir pilnais sąskambesiais-rimais. Tačiau ne visa tai tinka lietuvių kalbai ir šių laikų dvasiai. Jaunesniosios poetų kartos pamėgti asonansiniai sąskambesiai ir jų praktikuojama laisvesnė strofinė ir ritminė struktūra sukūrė lankstesnių ir gyvesnių formų. Įdomu pastebėti, kad ir jaunieji poetai po kurio laiko, įgavę daugiau patyrimo, patys atsižada per didelių laisvumų ir ima rašyti glaustesne forma. Galimas daiktas, kad ateity, kai bus geriau ištirta lietuvių kalbos ir liaudies dainų garsinė sudėtis, bus rasti nauji savi lietuviški ritmikos bei metrikos dėsniai.

– Koks, profesoriaus nuomone, turėtų būti poezijos amžinasis kelias?

– Poezijos amžinasis kelias yra nuolatinis atsinaujinimas, nuolatinis poeto dvasios bendravimas su gamta, su žmogum ir su Idealu. Nieko nėra labiau priešinga kūrybai, kaip sustingimas, rutina, egoizmas ir idealizmo žlugimas. Poetas turi būti nuolatos budrus, kad nebekartotų to, ką kiti arba jis pats jau kartą yra išreiškęs. Kūrybinis išgyvenimas visados yra naujas ir vienintelis. Bendraudamas su gamta, poetas praturtina savo vidaus pasaulį grynojo grožio apraiškomis, pasidaro pastabus ir akylus ir, įsijausdamas į gamtos gyvenimą, patiria, suvokia tą paslaptingą jungtį, kuri sieja visą kosmą ir leidžia pajusti jo ritmą, jo gyvybės pulsavimą. Bendraudamas su žmogum, poetas nugalės savo egoizmą, pažins būties painiavas, pažins, kaip sakoma, gyvenimo tikrovę – ir tai padarys jo kūrybą prasmingą ir humanišką. Ta pačia linkme ves poetą ir jo išpažįstamieji idealai: tautiniai, visuomeniniai, doroviniai, religiniai, kurie

tėra įvairiopos subjektyvinės atošvaistės aukščiausio tiesos, gėrio ir grožio Idealo. Čia berods ir glūdi giliausios kūrybos šaknys. Gali poetas ir apskritai menininkas būti šiokis ir tokis, bet aš negaliu sutikti, kad jis ką nors sukurtų, neturėdamas jokio idealizmo, kad jis galėtų būti visiškas dvasios nihilistas. Kūryba ir dvasinis nihilizmas yra nesuderinami dalykai.

– Kūrybos proceso momente ar kūrėjui pirma forma gimsta, ar mintis, ar spontaniškai išsilieja suforminta mintis?

– Šiam klausimui nušviesti reiktų išsiaiškinti keletą pagrindinių sąvokų ir leistis į kūrybos proceso analizę. Be to, mano nuomone, tas klausimas neturi didelės reikšmės nė tikram poetui, nė skaitytojui. Poeto kūryboje mintis, geriau sakant tūris, ir forma yra viena nedaloma visuma. Aš negaliu įsivaizduoti poeto, kuris imdamas plunksną, taip, pavyzdžiui, ketintų: dabar aš apdainuosiu jambiniu metru šešiaeiliais posmais pavasario žavesį. Pats poeto nusiteikimas, jo išgyvenimas randa sau tinkamiausią išraišką ir suderina įvairius poetinio kūrinio elementus. Kiek kūrybos procese yra spontaniškumo, intuicijos, įkvėpimo ir kiek sąmoningo darbo, įgudimo, meistriškumo, tiksliai nurodyti negalima. Tačiau atskirą kūrinį ir šiuo atžvilgiu tyrinėti galime, jei turime tam pakankamai medžiagos: rankraščių, taisymų, poeto pasisakymų, kitų liudijimų ir pan.

– Kokios nuomonės profesorius apie šių metų laureato J. Kossu-Aleksandravičiaus kūrybą formos, tematikos ir minties žvilgsniu?

– Mano nuomonė apie J. Kossu-Aleksandravičiaus kūrybą yra kuo geriausia, lygiai, kaip ir apie kelis kitus jo kartos poetus. Aš džiaugiuosi, kad jam buvo paskirta šių metų literatūros premija. Į platesnį Kossu-Aleksandravičiaus poezijos

nagrinėjimą ir vertinimą aš čia nesileisiu. Gana to, kad jis, mano nuomone, ir eina tuo amžinuoju poezijos keliu, kuris neseniai buvo aptartas. Aš tiek tik palinkėčiau J. Kossu-Aleksandravičiui: kad jis savo kūrybos kokybe ir kiekybe taptų didelis poetas, kad poezija neliktų tik jo jaunystės polėkiu, bet viso jo amžiaus uždaviniu ir prasme; kad gyvenimas jo nepalaužtų, ir kad jis iki galo ištesėtų kilti amžinuoju kūrybos keliu.

– *Kokia mūsų prozos ir poezijos ateitis, ir koks jos lygis pagal europietiškąjį?*

– Nesu pranašas ir negaliu pasakyti, ką sukurs mūsų poetai ir rašytojai ateity. Lig šiol dar jie nesukūrė tokių šedevrų, kokių randame didelėse Europos tautų literatūrose. Tobuliausia yra mūsų lyrinė poezija. Tik ji vis dar tebepasilieka gana smulki. Mes dar neišauginome nė vieno poeto, kurio kūryba būtų buvusi intensyviai varoma ilgesnį laikotarpį ir būtų sudariusi platų, turtingą, įvairų lobyną, teikiantį medžiagos studijoms, tyrinėjimams. Tokių poetų ir rašytojų turi kiekviena turtingesnė literatūra. Žinoma, svarbu ne raštų gausumas, bet jų vertė. Vis dėlto, jei literatūra susideda iš smulkių dalykų, tarsi iš kokių nuotrupų, tai rodo, kad literatūros gyvenimas nebuvo normalus, kūryba nebuvo intensyvi, pajėgi, plataus masto ir ištesėjimo. Argi normalu, kad, pav., Maironis, palyginti netrumpai gyvenęs, talentingas lyrinis poetas, paliko vieną ploną tomelį savo lyrinės poezijos? Jo poemos ir dramos reikalo nepataiso. Tačiau dėl viso to, kas liečia lietuvių tautos ateitį, aš esu optimistas. Mūsų literatūra jau dabar ima leisti naujų šaknų ir naujų atžalų. Aš tikiu, kad gal jau netolimoj ateity ji suklestės naujais žiedais. Gal netrukus ateis ir lietuvių literatūros genijus, kurio mes visi laukiame išsiilgę. Mūsų uždavinys ruošti jam kelią. Mes turime padaryti, kad

tautoj būtų daugiau atvirų širdžių jam priimti, ir kad mūsų gyvenime būtų daugiau šviesos ir šilumos, kad jis atėjęs nenuskurstų. Galimas daiktas, kad jis jau yra gimęs ir gal jau randas tarp tų, kurie šiuos žodžius skaitys. Tada man belieka palinkėti jam, kad jis rastų sau paruoštą dirvą. Norėčiau palinkėti ir sau pačiam, kad ir aš dar sulaukčiau jo ir lietuvių literatūros garbės.

– *Kodėl profesorius iš poezijos perėjote į beletristinę kūrybą?*

– Beletristikoje gali plačiau, paprasčiau, suprantamiau išsisakyti. Be to, mūsų naujausieji poetai turi savotiškesnę formą, man lyg ir nepatogu rodytis. O taip pat ir ta gyvenamojo laiko aplinka!

– *Bet profesoriaus poezija juk turėjo ir tebeturi giliausį poveikį visiems jaunosios kartos poetams. Nė vieno nežinau jaunosios kartos gabesnio poeto, kurs nežinotų jūsų poezijos posmų iš atminties. Jūs turėjote poveikio įvairaus masto poetams ir turėsite, juk jūsų poezija amžinumo charakterio savo forma ir idėjomis.*

– Aš nemanau dar visiškai nusigręžti nuo poezijos. Rengiuosi parašyti ištisą ciklą poetinės kūrybos apie Lietuvos laisvę, gamtines padairas, bet vis tik su tuo laiku...

– *Ką profesorius palinkėtumėte „Jaunajai Lietuvai"?*

– Norėčiau, kad „Jaunoji Lietuva" parengtų moksleiviją tėvynei Lietuvai gerų darbininkų, kad ugdytų moksleivijoje literatinę kultūrą, – baigė profesorius.

1938

Teks susirūpinti literatūrinio palikimo sutvarkymu

Iš visų tarybinės Lietuvos vyriausybės darbų dvasinės kultūros srityje Mokslų akademijos įsteigimas yra berods reikšmingiausias. Dėl akademijos reikalingumo niekas negali kelti abejonių. Tiesa, yra Lietuvoje keletas aukštojo mokslo įstaigų, jų tarpe du universitetai. Bet visos šitos mokyklos turi specialius uždavinius, jos yra daugiausia mokymo įstaigos, negalinčios atsidėti nei mokslinio tyrimo kūrybos darbui, nei juo labiau planingai dirbti, koordinuoti įvairias mokslo sritis. Tam ir buvo reikalinga Mokslų akademija.

Man atrodo, kad vienas iš svarbiųjų mūsų akademijos uždavinių bus moksliškai ištirti ir paruošti stiprius pagrindus tolimesnei lietuvių liaudies tautinės kultūros kūrybai. Mūsų gyvenamasis kraštas, jo turtai, jo praeitis, jo žmonės, visas kultūrinis praėjusių amžių palikimas, dabarties darbai ir artimiausių uždavinių išryškinimas sudaro labai gausią mokslui medžiagą.

Ką nors konkretesnio apie numatomus artimiausius darbus galės pasakyti atskirų akademijos institutų bei įstaigų vedėjai. Man, kaip literatūros žmogui, pirmiausia, žinoma rūpi literatūros reikalai. Aš manau, kad Literatūros institutas tuojau turės susirūpinti literatūrinio palikimo sutvarkymu. Reikės kruopščiai surankioti, ištirti, aprūpinti tinkamais komentarais visi tie raštai, kurie mums kokiu nors atžvilgiu yra svarbūs ir reikšmingi. Taip pat labai aktualus dabar mokslinės literatūrinės kritikos reikalas.

Įsteigdama akademiją, Lietuvos TSR vyriausybė padarė

didelį darbą. Dabar jau pačiai akademijai belieka, vyriausybei padedant, organizuotis toliau ir kibti į darbą.

1941

„...jėgas ketinu sutelkti prie „Sukilėlių..."

Šiais metais savo jėgas ketinu sutelkti prie „Sukilėlių" romano antrojo tomo. Kas skaitė pirmąjį tomą, tas žino, kad jame vaizduojama daugiau valstiečių buitis ir priešinimasis dvarininkams po caro manifesto paskelbimo 1861 m. Antrajame tome bus vaizduojamas pats 1863 m. sukilimas. Čia aš panaudosiu jau daugiau istorinės medžiagos ir pavaizduosiu istorinių personažų, be Mackevičiaus, dar Sierakauską, Kalinauską, Geištarą, Muravjovą-Koriką. Aš noriu, kad, kaip pirmame, taip ir antrame romano tome atsispindėtų kultūrinis lietuvių gyvenimas ir politiniai to laiko siekimai. Stengsiuosi duoti platų lietuvių visuomenės raidos ir diferenciacijos vaizdą antroje XIX a. pusėje, besiplečiančio kapitalizmo fone. Tuo tikslu esu sumanęs tęsti „Sukilėlių" romaną ir toliau, laikydamas tai svarbiausiu savo likusio gyvenimo uždaviniu. Deja, ar ne per vėlai man šie sumanymai kilo? Ar suspėsiu aš juos įgyvendinti? Šiaip ar taip, bent jau antrąjį „Sukilėlių" tomą esu pasiryžęs parašyti.

Be romano, dar norėčiau tęsti ir baigti Adomo Mickevičiaus „Pono Tado" vertimą. Tai didelis ir nelengvas darbas. Vien tik jam atsidėjus, per ateinančius metus gal ir būtų galima jį baigti, bet dirbant dar ir ką kita, jis nusitęs į tolimesnę ateitį, ir šiandien sunku numatyti, kada bus baigtas.

Belieka dar viena mano, kaip rašytojo, kūrybos sritis, būtent poezija. Kadaise ji buvo man svarbiausia, dabar, į gyvenimo pabaigą, vis rečiau beprisimenanti mano kūrybos sritis. Vis dėlto dar nesu galutinai su poezija atsisveikinęs ir manau, kad mano stalčiuose ilgainiui dar susiras kuo papildyti mano literatūrinį palikimą.

1957

Ką aš dirbu?

Ką aš dirbu? Nemėgstu apie tai kalbėti. Darbus įvertina patys skaitytojai, o sumanymus laikas dažnai negailestingai sugriauna. Tad trumpai. Dabar rašau romano „Sukilėliai" II tomą, kuriame vaizduojami 1863–1864 m. įvykiai Lietuvoje, valstiečių kova prieš carizmą ir dvarininkus dėl žemės, politinio ir nacionalinio išsivadavimo. Lygiagrečiai rašau ir poezijos. Žurnale „Pergalė", 11 n-ryje, išspausdintas 15 eilėraščių ciklas „Prometėjas". Šį ciklą aš noriu dar papildyti. Jo tematika – istoriosofinio, filosofinio pobūdžio. Prometeizmą aš suprantu kaip amžiną kovą prieš priespaudą, tironiją, kaip kentėjimą už daromą žmonijai gera ir kaip to kentėjimo būtinumą, sąlygą kūrybai, dvasiniam žmogaus tobulėjimui. Prometėjas – simbolis amžinos žmogaus – kūrėjo kovos ir kančios kelyje į naujus kultūros laimėjimus, į amžinybę.

Baigiu redaguoti ir kitą 18 eilėraščių ciklą „Išsivadavimas"[1]. Šiame cikle turėtų atsispindėti individo pastangos nugalėti individualinį sielvartą dėl gyvenimo priešingybių, kova su likimu, meilės ir skausmo vaidmuo kelyje į visuotinumą ir džiaugsmo triumfą. Šiuose eilėraščiuose suskamba mano

išgyvenimai ir mintys, kilę klausant Bethoveno muzikos.

Kiek laikas ir ne per stipri mano sveikata leidžia, tęsiu A. Mickevičiaus „Pono Tado“ vertimą ir redaguoju savo raštų tominį leidimą, kuris apimtų apie 9 tomus.

Toliausioje perspektyvoje romano „Altorių šešėly“ IV dalis. Tai būtų psichologinis romanas. Jame būtų vaizduojami Vasario paskutiniojo gyvenimo etapo išgyvenimai bei prieštaravimai pakitėjusioje buitinėje ir socialinėje aplinkoje.

1958

[Atsakymas į anketą]

Neatsakinėsiu į kiekvieną Jūsų klausimą atskirai. Jie yra platūs ir sudėtingi. Dar platesnis ir sudėtingesnis buvo mūsų kultūrinis gyvenimas šiais besibaigiančiais 1958 metais. Atrinkti iš to gyvenimo reikšmingiausius, būdingiausius laimėjimus, nesijaučiu turįs nei sugebėjimų, nei drąsos. Aš galiu vien pasidžiaugti, kad knygynų lentynose nuolatos pasirodydavo naujų knygų, kad prie pardavėjų ne visados būdavo lengva prasiskverbti, kad meno parodose, koncertų salėse, teatruose gėrėdavomės naujais kūriniais ir kad, apskritai paėmus, Lietuvos kultūrinis gyvenimas augo, gilėjo, stiprėjo.

Apie savo sumanymus, planus 1959 metams nekalbėsiu ir nekartosiu to, ką jau buvau kitomis progomis pasakęs. Norėčiau vien palinkėti mano draugams rašytojams, ypačiai poetams, kad mūsų visų kūryboj, poezijoj ne vien atsispindėtų gyvenimo tikrovė, dabartis, kas šiuo metu ypač akcentuojama, bet kad ta kūryba taptų ir mūsų sielos gyvenimo išraiška, kad ji būtų gaivinama mūsų širdies krauju ir šiluma. Tiktai tokioj

poezijoj skaitytojas ras ir save, tik tokia poezija jį jaudins, žavės, guos ir skatins pasiilgti kažko tauresnio, aukštesnio, gražesnio ir tokiu būdu darys poveikio gyvenimui, tikrovei. Poezijos kelias tiesus ir trumpas – iš širdies į širdį.

1958

Pratarmė antrajam Raštų tomui, 1960 m.

Šiame antrajame mano raštų tome spausdinami kūriniai apima gana ilgą mano literatūrinio darbo laikotarpį ir yra labai nevienodo pobūdžio. Manau būsiant pravartu duoti skaitytojui apie juos trumpą paaiškinimą.

Poema „Kunigaikštis Žvainys" parašyta 1913 m., vadinasi, mano literatūrinio darbo pradžioj. Įžvalgus skaitytojas pastebės joje nemaža dar neįgudusios plunksnos žymių. Vis dėlto, ryžausi ir šį kūrinėlį dėti į apžvalginį savo raštų rinkinį šių dienų skaitytojo ir literatūros istoriko dėmesiui, kaip atstovaujantį anuomet vadinamojo lietuviškojo romantizmo poezijai ir labai negausiam anais laikais epinės poezijos, poemos, žanrui.

Apsakymas „Medūza" parašytas 1919 m. Apsakymui tema paimta iš tikro tragiško atsitikimo Kislovodske, kur man teko praleisti 1917 m. vasarą. „Medūza" tematiniu atžvilgiu bent kiek susijusi su dramatizuota poema „Žiedas ir Moteris", parašyta 1925 m. Šioje temoje atsispindi kai kurios simbolistinės srovės apraiškos. Mano manymu, ji yra meterlinkiškojo bei vaildiškojo simbolizmo atgarsis lietuvių literatūroje.

Drama „Valdovas“ yra perdirbta, papildyta bei scenai pritaikyta lyrinė 6 vaizdų drama „Valdovo sūnus“, parašyta 1920 m. „Valdovą“ galutinai suredagavau apie 1928 m., pasinaudodamas B. Dauguviečio nurodymais. Jis ir paruošė naują tos dramos pastatymą to paties Kauno teatro scenoje. Teko nugirsti, kad kai kuriems skaitytojams geriau patinka „Valdovo sūnus“.

Drama „Daktaras Gervydas“ pradėta rašyti dar prieš Didįjį Tėvynės karą, galutinai suredaguota jau po karo. Pagaliau dramatizuota poema „Skalvių mergelė“ parašyta paskutiniaisiais okupacijos metais. Lietuvių literatūroje ši poema papildo prūsų ir lietuvių kovų prieš kryžiuočių ordiną temomis parašytus kūrinius. „Skalvių mergelės“ kalba, norint paryškinti poemoj vaizduojamos senovės koloritą, paįvairinta archaizmais.

1960

„Jaunųjų poetų kūryba ne visa man patinka“

Poezijos kūrinį aš suvokiu kaip emocijų, proto ir vaizdų lydinį, išreikštą suprantama kalba. Suprantamumas savaime dar nėra poetinė vertybė, tačiau jis yra sąlyga suvokti kūrinio turiniui ir daro jį prieinamą plačiosioms skaitytojų masėms. Kaip žinome, menas turi priklausyti liaudžiai. Ar pagalvoja apie tai kai kurie mūsų poetai, kurie rašo taip įmantriai, nenatūraliai, kad skaitytojas nežino, kaip jų kūrybą priimti, ko joje ieškoti.

Man atrodo, kad kai kurie mūsų poetai rašo perdaug skubotai, neapgalvoję, be deramos savikritikos ir kritikos savo

kūrybos atžvilgiu. Poetinė kūryba – tai lyrinio susijaudinimo, apimančio visą sielos gyvenimą, išdava, ne kasdien mūsų patiriama ir ne išbaigtai mums dovanojama. Savo temas turime visapusiškai apsvarstyti ir rasti tobuliausią joms išraišką. Tuo tarpu kiek mūsų poetų eilėraščiuose banalybių bei juokingų įmantrybių. Atsitinka, kad vertėjai į svetimas kalbas apvalo originalą nuo daugelio šiukšlelių, ir vertimas, net ir tinkamai nesuprasto teksto, išeina priimtinesnis už originalą. Bet tai jau atskira tema, laukianti įžvalgaus kritiko.

1966

Paaiškinimai

Santrumpos

R 2 – Vincas Mykolaitis Putinas, *Raštai*, t. 2, redaktorius Aleksandras Žirgulys, Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1960, 560 p.

R 8 – Vincas Mykolaitis Putinas, *Raštai*, t. 8: *Literatūros istorija, kritika, publicistika*, redaktorius Aleksandras Žirgulys, Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1962, 696 p.

R 10 – Vincas Mykolaitis Putinas, *Raštai*, t. 10: *Poezija, literatūros istorija ir kritika, laiškai, dokumentai*, redaktorius Aleksandras Žirgulys, Vilnius: Vaga, 1969, 803 p.

LVI – Vincas Mykolaitis-Putinas, *Literatūros vertybių ieškant*, sudarė ir paaiškinimus parašė Vilius Gužauskas, įvadas Algimanto Bučio, redaktorė Ema Vanagienė, (ser. *Kritikos biblioteka*, 3), redakcinė komisija Kazys Ambrasas (pirm.), Alfonsas Bieliauskas, Jonas Lankutis, Vilnius: Vaga, 1984, 376 p.

RE – Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai: Estetika*, sudarė Irena Kostkevičiūtė, redaktorė Danutė Navickaitė, (ser. *Iš Lietuvos filosofijos palikimo*), redakcinė kolegija Bronius Genzelis, Albinas Lozuraitis, Antanas Rybelis, Romualdas Ozolas, Irena Kostkevičiūtė, Vilnius: Mintis, 1989, 416 p.

Redakcinės pastabos

Šio Raštų tomo turinį galima apibrėžti kaip literatūrinę publicistiką, nors ne viskas į jos sąvoką įtelpa: skaitytojas ras ir keletą literatūros kritikos straipsnių, kurie nepateko į Raštų 9-ąjį tomą.

10-ajame tome skelbiami straipsniai, kalbos, interviu ir kitų publicistikos žanrų tekstai paryškina V. Mykolaičio-Putino, kaip poeto ir rašytojo, interesų platumą ir daugiapusiškumą, jo aktyvų dalyvavimą visuomenės ir valstybės reikaluose. Tai pasakytina visų pirma apie Nepriklausomybės

laikus. Tačiau rašytojui teko gyventi ir okupuotoje Lietuvoje, patirti geležinės cenzūros varžtus ir įvairiopą politinę priespaudą bei prievartą. Visa tai paliko žymę jo tekstuose. Bet kartu jie yra ir ryškūs nepavergtosios literatūros pavyzdžiai, kuriuose prasiveržia autentiška laisva mintis, meno savaiminio vertingumo, jo humanistinės prigimties ir giluminio ryšio su tautos būtimi idėjos.

Tomą sudaro keturi skyriai. Pirmasis – straipsniai – suskyla į dvi dalis. Pirmoji apima kelias recenzijas ir studijinius straipsnius apie Liudą Girą ir Motiejų Gustaitį, antroji – publicistinius straipsnius kultūros temomis. Antrasis skyrius – tai įvairiomis progomis pasakytos kalbos. Trečiasis apima kelionių įspūdžius, ketvirtasis – interviu, atsakymus į anketų klausimus, laiškus redakcijoms.

Tomo pabaigoje skaitytojas ras asmenvardžių rodykles – ne tik šiam, dešimtajam, bet ir aštuntajam bei devintajam tomams. Rodykles sudarė Virgilija Stonytė.

Bibliografiniai duomenys ir komentarai

I. STRAIPSNIAI

M. MAETERLINCK. NEKVIESTOJI VIEŠNIA. G. HAUPTMANN. HANELĖ. Išspausdinta: *Rytas*, 1924. – Vasario 8. – Nr. 33, p. 3. Ši trumpa recenzija, pasirašyta Putino, aptaria vasario 6 d. įvykusią premjerą ir rodo jo ankstyvą susidomėjimą teatro menu. Kartu ji atskleidžia rašytojo to meto estetinių pažiūrų artumą simbolizmui.

„VAGA“, MĖNESINIS VISUOMENĖS, KULTŪROS IR PASAULĖŽIŪROS ŽURNALAS. Pirmasis žurnalo numeris išėjo 1931 m. kovo mėn., atsakinguoju redaktorium pasirašė prof. V. Dubas, leidėjas – Mokslo ir Švietimo draugija. Recenzija išspausdinta: *Židinys*, 1931, Nr. 3, p. 316–317. Jos autorius – V. Mykolaitis-Putinas, pasirašęs A. Gerbausko slapyvardžiu. Tai paliudija A. Vaičiulaitis savo atsiminimuose: „1931 metų pradžioje kartą užbėgau į „Židinio“ ir „Ateities“ administraciją Laisvės alėjoj nr. 3. Ant stalo gulėjo pluoštas rankraščių „Židiniui“, ir jų viršuj pamačiau Putino ranka rašytą dalyką. Neiškentęs mečiau akį – buvo tai prof. Vl. Dubo redaguojamo žurnalo „Vaga“ recenzija. „Židiny“ (1931 m. nr. 3) ji pasirodė slapyvardžiu A. Gerbauskas“ (Antanas Vaičiulaitis, „Iš mano atsiminimų apie Putiną“, in: *Dienovidis*, 1990, Nr. 8, p. 11).

[Kelios anotacijos]. Išspausdinta: *RE*, p. 359–360. Šie fragmentai buvo paskelbti iš rankraščio *RE*. Autografas be datos yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštyne (LLTI BR, f. 59, b. 247). I. Kostkevičiūtė spėja, kad anotacijos parašytos apie 1937 m. Komentuodama šiuos tekstus ji rašo, kad tai yra „autoriaus pasisakymai apie savo paskelbtas studijas: „Vladimiro Solovjovo estetika", 1923; „Vydūno dramaturgija", 1935; „Naujoji lietuvių literatūra". T. 1, K., 1936. Šios anotacijos galbūt skirtos universiteto mokslinio darbo ataskaitai" (*RE*, p. 406).

Keletas žodžių apie lietuvių literatūrą. Išspausdinta: *Litauiska noveller*, redaktor for verkert Nils Bohman, Stockholm: Victor Petterson Bokindustri A. B., 1940, p. 5–28. Iš švedų k. vertė Raimonda Jonkutė.

1940 m. išėjo lietuvių novelių (Jono Biliūno, Vinco Krėvės, Antano Vienuolio, Igno Šeiniaus, Jurgio Savickio, Petro Cvirkos, Petronėlės Orintaitės) antologija švedų kalba. Įvadą „Keletas žodžių apie lietuvių literatūrą" parašė V. Mykolaitis-Putinas.

Liudo Giros kūryba. Straipsnis išspausdintas: *Židinys*, 1939, Nr. 12, p. 680–690; 1940, Nr. 2, p. 183–192.

Liudo Giros lyrika. Šia antrašte dviejų dalių straipsnis išspausdintas *R* 8, p. 348–364. Pirmoji dalis (L. Giros Raštų I tomo recenzija) pakartota: *Raštai*, t. 9: *Literatūros kritika, meno kultūra*, parengė ir paaiškinimus parašė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1999, p. 268–269. Čia skelbiama straipsnio antroji dalis, parašyta 1947 m. ir pirmą kartą publikuota *R* 8.

Motiejus Gustaitis ir jo kūryba. Išspausdinta: *Motiejaus Gustaičio raštai*, redagavo ir įžangą parašė V. Mykolaitis, Kaunas: Sakalas, 1940, p. 5–26.

Mūsų patriotingumas. Išspausdinta: *Laisvė*, 1921. – Spalio 7. – Nr. 225, p. 2–3. Straipsnis palydėtas redakcijos prierašu: „Autorius, be abejo, neturėjo noro nei minties panaikinti svetimas kalbas Lietuvos mene visai, bet teisingai apgailestavo jau per didelį mūsų kalbos nustumimą šalin ir žemyn".

Kaip švęsti mums Kanto sukaktuvės. Išspausdinta: *Rytas*, 1924. – Sausio 31. – Nr. 26 (37), p. 4.

[1] Paškevičienė Stanislava (1895–1941) – Žemaičių bajorė, rašytoja, publicistė. Aušrininkė, rašiusi taip pat ir lenkų kalba, bendradarbiavusi laikraštyje *Litwa*.

[2] Teiginys, kad „jokių nuopelnų Kantas lietuvių tautoj nėra įgijęs ir nė vieno krislelio į tautinę mūsų kultūrą nėra įnešęs“, yra kiek per kategoriškas. Nekalbant apie tai, kad I. Kanto filosofija buvo skaitoma Vilniaus universitete jau XIX a. pradžioje, besiformuojančiai lietuvių tautinei savivokai buvo svarbi Kanto moralinė parama jo parašytame įžangos žodyje Kristijono Getlybo Milkaus papildytam Pilypo Ruigio „Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynui“ (1800), kuriame jis labai palankiai atsiliepė apie lietuvių kalbą ir lietuviams būdingą savigarbą ir žmogiškąjį orumą: lietuvis „yra papratęs kalbėti su vyresniaisiais kaip su sau lygiais ir širdingu atvirumu, ką jie jam piktu nepriskaito ir droviai neatmeta rankos spūstelėjimą, nes jie tokiu būdu jį randa su viskuo, kas tik teisinga, noriai sutinkantį“.

Moksleivių pašalpos reikalu. Išspausdinta: *Draugas*, 1925. – Sausio 22, p. 2. Pasirašyta: Dr. V. Mykolaitis, Lietuvos Universiteto docentas.

„Draugas“ – Amerikos lietuvių katalikų laikraštis, pradėtas leisti 1909 m. Nuo 1916 m. – dienraštis.

Straipsnis palydėtas trumpu biografinių žinių pluošteliu, kuriame be kita ko sakoma: „Jo talentinga plunksna tankiai puošdavo ir Amerikos jaunimo organą „Vytį“. Iš jaunųjų rašytojų Putinas ir Amerikoj populiariausias. Visiems amerikiečiams įdomūs Putino raštai. Visi čia Putino talentą brangina ir linki jaunam poetui gražios sveikatos ir tikisi iš jo sulaukti ne vieno jo galingos plunksnos perlo“.

Literatūros reikalas mūsų mokyklose. Išspausdinta: *Rytas*, 1927. – Sausio 22. – Nr. 17, p. 1.

V. Mykolaičio-Putino dėmesys mokyklai, mokytojams, jaunuomenės literatūriniam ugdymui nebuvo atsitiktinis, jis tuo nuolatos rūpinosi. Štai keli to rūpesčio liudijimai.

„Židinio“ redaktoriaus dr. V. Mykolaičio raštas Švietimo Ministerijos Knygų tikrinimo komisijai 1927 m. gruodžio 14 d.:

> Jau treji metai eina mano redaguojamas ir leidžiamas literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo mėnesinis žurnalas „Židinys“. Per tuos trejis metus jame atspausdinta nemažai straipsnių įvairiais auklėjimo klausimais, įvairių autorių literatūros kūrinių, literatūros nagrinėjamų straipsnių, plačių meno, mokslo ir visuomenės gyvenimo apžvalgų, knygų recenzijų ir t. t. Ateinančiais metais žurnalas bus dar įvairesnis. Manydamas, kad šitoks žurnalas galėtų daug patarnauti mokyklų reikalui, prašau Knygų Tikrinimo Komisiją rekomenduoti „Židinį“ prenumeruotis visoms aukštesniųjų ir vidurinių Mokyklų bibliotekoms ir mokytojams.
>
> (CVA, f. 391, ap. 4, b. 1283, l. 225; nurodė Vladas Žukas)

Taip pat prašymas Švietimo ministrui 1931 m. birželio mėn. 15 d.:

Jau septinti metai kaip literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo mėnesinis žurnalas „Židinys“ varo platų kultūros darbą. Kurį laiką šalia „Švietimo darbo“ jis buvo vienas iš didžiųjų lietuviškų žurnalų. Per tą leidimo laikotarpį žurnalui teko nugalėti nemažų ypačiai medžiaginių sunkumų, tačiau pradėtas leisti ir tebeleidžiamas privačia iniciatyva „Židinys“ ligi šiol vertėsi ir verčiasi be jokių pašalpų iš šalies, išimtinai iš savo apyvartos. Per kelerius metus apie „Židinį“ susibūrė platus bendradarbių ir įvairių inteligentinių profesijų skaitytojų ratas ir su malonumu tenka konstatuoti, kad didžiausią skaitytojų nuošimtį sudaro aukštesniųjų, vidurinių ir pradžios mokyklų mokytojai. Ir ne be pagrindo, nes „Židinys“, gvildendamas kultūrinio bei visuomeninio gyvenimo reikalus, nuo pat pirmųjų savo gyvavimo dienų duoda straipsnių ir pedagogikos bei mokyklų temomis (ypačiai paminėtini prof. St. Šalkauskio pedagoginiai straipsniai), o pradedant 1930 m. įsivedė apžvalgoje net specialų „Mokyklos ir auklėjimo“ skyrių, kuris nuolatos plečiamas ir tobulinamas.

Iš didelio skaitytojų mokytojų nuošimčio sprendžiame, kad „Židinys“ jiems patinka ir patenkina. Tai liudija ir jų atsakymai į anketą. Brangindami tą skaitytojų palankumą, norime, kad „Židinio“ prenumeratoriai mokytojai ir toliau galėtų rasti „Židiny“ tai, kas jiems reikalinga ir naudinga. Nustojus eiti „Švietimo darbui“ [žurnalas ėjo 1919–1930 m., – *V. Z.*], kaip specialiai mokytojams skirtam žurnalui, „Židiniui“ savaime teko dar daugiau kreipti dėmesio į mūsų mokyklų ir mokytojų reikalus. Patyrę iš „Švietimo Ministerijos žinių“ [leidinys ėjo 1931–1933 m., – *V. Z.*] 1 Nr. Švietimo ministerijos nusistatymą paremti švietimo ir auklėjimo srity privačią iniciatyvą, drįstame prašyti Jūsų Ekscelenciją skirti septyniems šimtams (700) „Židinio“ skaitytojų mokytojų nemokamu priedu „Švietimo Ministerijos Žinias“.

Laukdami teigiamo Jūsų Ekscelencijos mūsų prašymo įvertinimo, reiškiame Tamstai savo tikros pagarbos.

Dr V. Mykolaitis, „Židinio“ redaktorius.

(CVA, f. 391, ap. 4, b. 1286, l. 36–37; nurodė Vladas Žukas)

Leidyklos „Universitas“ vadovybės vardu prof. V. Mykolaitis rašo ministrui pirmininkui Juozui Tūbeliui 1930 m.:

Drįstame tvirtinti, kad jeigu šis veikalas [kalbama apie Balzako romaną „Tėvas Gorijo“] – *V. Z.*, ir būtų Indekse, vis dėlto jis yra tiek svarbus ir Balzac'o kūryboje, ir bendrai literatūroj, kad jo išleidimas lietuvių kalba yra visai pateisinamas. Mes jį spausdiname dar ir dėl to,

kad jis yra vienintelis Balzaco kūrinys, išverstas į lietuvių kalbą – o jo vertimas, turint galvoje svarų idėjinį turinį, sunkią originalo kalbą ir painų stilių, buvo padarytas nugalint dideles sunkenybes.

(Žr. Leonas Gudaitis, „Skaudi sėkmė. Leidyklos „Universitas" rūpesčiai", in: *Kultūros barai*, 1986, Nr. 11, p. 70.)

DIDELI ŽMONĖS IR MENKI TITULAI. Išspausdinta: *Literatūros naujienos*, 1934. – Lapkričio 15. – Nr. 14, p. 4.

VISI Į DIDŽIĄJĄ VILNIAUS ATSTATYMO TALKĄ! Išspausdinta: *Literatūra ir menas*, 1948. – Balandžio 12. – Nr. 14 (84), p. 1. Autografas saugomas LLTI BR, f. 29, b. 122.

KNYGŲ PLATINIMAS – RAŠYTOJO IR SKAITYTOJO BENDRAVIMAS. Išspausdinta: *Tiesa*, 1948. – Rugsėjo 2. – Nr. 224, p. 2.

NACIONALINĖS LIETUVIŲ KULTŪROS PAGRINDAS – LIAUDIS. Tekstas pažymėtas 1958 m. data. Išspausdinta: *Tiesa*, 1959. – Sausio 21. – Nr. 17 (4844), p. 3–4. Pakartota: *R* 8, p. 402–410.

II. KALBOS

PRADEDAME DISKUSIJĄ DĖL RAŠYTOJŲ BŪKLĖS. V. Mykolaitis-Putinas, Rašytojų draugijos pirmininkas, siūlo literatūros penkmetį. Išspausdinta: *Literatūros naujienos*, 1934. – Spalio 1. – Nr. 11, p. 1.

Lietuvių rašytojų draugija veikė Kaune 1932–1940, 1941–1944 m., paskui pratęsė savo veiklą išeivijoje, susijungus Lietuvių rašytojų tremtinių draugijai (1946 m. Tiubingene) ir JAV Lietuvių rašytojų draugijai (1948 m. Niujorke). Tai įvyko Bostone 1950 m. (plg. A. Šešplaukis-Tyruolis, „Lietuvių rašytojų draugijos ir kitos literatūrinės veiklos apžvalga", in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, antras (fotografuotinis) leidimas, Vilnius: Vaga, 1997, p. 801–847.

V. Mykolaitis-Putinas draugijos pirmininku buvo išrinktas 1933 m. 1933–1937 m. laikotarpiui.

LRD PIRMININKO ŽODIS, PASAKYTAS ATIDARANT METINĮ RAŠYTOJŲ SUVAŽIAVIMĄ. Išspausdinta: *Literatūros naujienos*, 1935. – Lapkričio 1. – Nr. 19, p. 2. Pakartota: *R* 8, p. 81–84; *LVI*, p. 135–137.

[1] *Lietuva šiandien randasi prie pačios šėlstančios nacizmo gerklės*. Čia ir toliau kalbama apie 1935 m. hitlerininkų rengtą maištą, kurio tikslas buvo

atplėšti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos ir prijungti prie Vokietijos, apie jų vadeivoms E. Neumannui ir T. Saasui iškeltą bylą ir paskelbtą kaltinamąjį nuosprendį. Už tai hitlerinė Vokietija puolė Lietuvą visaip šmeižti, jai grasinti, taikyti ekonomines sankcijas. V. Mykolaitis-Putinas į tai reagavo eilėraščiu „Priešui grasinant (Klaipėdos išgamų bylos atminimas)", kuriame, be kita ko, sakoma:

Atkutę Žalgirio lavonų ainiai
Kerštu ir pagieža rudai pritvinko,
Ir keturkampis naujo dievo kryžius
Juoduoja skraistėj naujo kardininko.

Skriaudos ir prievartos paskelbę šūkius,
Aklai pikti, kerštingi ir užgaulūs,
Puikybėj kelia „gryno kraujo" galvas
Ir padais trempia mūsų bočių kaulus.

[...]

Mes esam per silpni jums kuo grasinti,
Mes neišdrįstam pražūties jums trokšti,
Bet jūsų kaltės pačios yr galingos
Jum dar kartą į pelenus parblokšti.

Aktualizuodamas Mažosios Lietuvos problematiką, Mykolaitis-Putinas tais metais (1935) išspausdino studiją „Vydūno dramaturgija".

[2] *Sulaukėm, kad lietuviškas kraujas pasiliejo Basanavičiaus, Kudirkos, Mačio-Kėkšto, Andziulaičio-Kalnėno, Vaičaičio krašte.* Kalbama apie Suvalkijos ūkininkų streikus 1935–1936 m. Pasaulinės ekonominės krizės padarinių išvarginti, jie ėmė bruzdėti. 1935 m. vasarą vyko ūkininkų pasitarimai, buvo pasirašytas atsišaukimas dėl streiko organizavimo. Jis prasidėjo įvairiose Užnemunės vietose. Jo dalyviai reikalavo pakelti žemės ūkio produktų kainas, sumažinti mokesčius, atidėti skolų grąžinimą bankams, demokratiškai išrinkti seimą. Vyko mitingai, demonstracijos, susirėmimai su policija. Gausiausias mitingas įvyko Prienuose, gausiausia demonstracija – Šakiuose. Per susirėmimus su policija žuvo keturi streikininkai, 19 buvo nubausti mirties bausme. Penkiems ji buvo įvykdyta, kitiems – pakeista kalėjimu iki gyvos galvos. Visa tai sukrėtė Lietuvos visuomenę.

LRD PIRMININKO PROF. V. MYKOLAIČIO-PUTINO ŽODIS, ATIDARANT LITERATŪROS ŠVENTĘ. Išspausdinta: *Literatūros naujienos*, 1936. – Kovo 1. – Nr. 4–5, p. 2.

LRD pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino kalba, pasakyta per Šveicarų knygos parodos atidarymą. Išspausdinta: *Literatūros naujienos*, 1937, Nr. 1–3, p. 12.

Vaidybos menas ir Konstantinas Glinskis. Išspausdinta: *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 23–24, p. 489–492. Pakartota: *R* 10, p. 548–556: su Aleksandro Žirgulio pastaba: „Autorius ją [šią paskaitą] vertino kaip savo – nuolatinio žiūrovo, dramaturgo ir teatro apžvalgininko – ryšių su teatru liudijimą" (p. 745). Tai kalba, pasakyta Valstybės Teatre 1937 m. gegužės 11 d., minint K. Glinskio scenos darbo trisdešimtmetį.

Rašytojo žodis prie mikrofono. Išspausdinta: *RE*, p. 374–376.

I. Kostkevičiūtės komentaras: „Neskelbtas tekstas, 1945 m. sausis (LLTI BR F 1-3598). Rankraštyje įrašytas prierašas: „Numatyta radijo valandėlė (1945 m. sausio mėn.) neįvyko". Šis pasisakymas buvo cenzūros nepraleistas, taip pat ir poeto parinkti skaityti eilėraščiai („Laukiame pergalės", „Kanarėlė", „Priešui grasinant", „Marche macabre", „Lėlių baladė", „Vestuvių muzikantas"), nes Lietuvoje prasidėjusį ginkluotą pasipriešinimą rašytojas traktavo kaip savižudišką, stalinizmo išprovokuotą tautos nelaimę. Toks vertinimas bei rašytojo kalbėjimo tonas, negarbinęs „naujo išvadavimo", neatitiko oficialios „klasių kovos" versijos ir valdančiųjų propagandai nebuvo naudingas" (p. 406).

[1] Cituojamas posmas yra Putino eilėraščių ciklo „Be šviesiųjų minčių" (1915 03 27) pabaiga. Savo komentaruose tai nurodo I. Kostkevičiūtė.

Sveikinimo žodis valstiečių delegatų suvažiavimui. Išspausdinta: *Tiesa*, 1945. – Kovo 27. – Nr. 70 (600), p. 3.

Kalba, laidojant Salomėją Nėrį, [1945 07 09]. Išspausdinta: *R* 8, p. 388–389. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 249.

Sveikinimas pirmajam Lietuvos tarybinių rašytojų suvažiavimui 1945 metų spalio mėn. Tekstas skelbiamas pirmą kartą. Autografas saugomas LLMA, f. 34, ap. 1, b. 8, l. 82–83.

Kalba visuotiniame tarybinių Lietuvos rašytojų susirinkime. Išspausdinta: *RE*, p. 377–381.

I. Kostkevičiūtės komentaruose pažymima, jog susirinkimas vyko Vilniuje 1946 m. spalio 1–2 d., jame dalyvavo apie 70 sąjungos narių, nemaža Vilniaus ir Kauno teatralų, dailininkų, spaudos atstovų. Pranešimą „Tarybinės lietuvių literatūros uždaviniai" skaitė LKP(b) CK sekretorius K. Preik-

šas, vykdydamas stalinizmui būdingą ideologinį terorą. Netrukus prasidėjo Lietuvos rašytojų areštai.

V. Mykolaitis-Putinas čia kalba apie savo poezijos rinkinį „Rūsčios dienos“ (1941–1944), kuriame jis pasmerkė Lietuvos aneksiją ir stalinizmo represijų žiaurumus.

Pirmoji savikritiška Mykolaičio-Putino kalbos dalis (iki sakinio „Laimė, okupaciniame gyvenime greitai prasiblaiviau ir susiorientavau“) pasirodė išspausdinta „Pergalėje“ (1946, Nr. 5, p. 87–89) ir leidinyje „Už tarybinę lietuvių literatūrą“ (Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, p. 106–110). Tolimesni poleminiai rašytojo samprotavimai apie literatūrą, ori laikysena ir pasakymas, kad jis dar nesijaučia esąs tarybinis žmogus, pasirodė viešpataujančiai ideologijai nepriimtini, ir toji kalbos dalis liko nepublikuota. Jos vietoje skelbiamas atitinkamas idėjinis įspėjimas: „Tokia drg. V. Mykolaičio-Putino pozicija, žinoma, negali būti pavyzdys nei mūsų literatams, nei kitiems inteligentams. Svyruoti šiuo metu tegali tas rašytojas, kuris dar nejaučia pilnos atsakomybės prieš savo tautą ir jos šviesią tarybinę ateitį“ (*Už tarybinę lietuvių literatūrą*, p. 110).

Pilnas rašytojo kalbos tekstas pasirodė: *R* 8, p. 374–380. Autografas saugomas LLMA, f. 34, ap. 1, b. 20, l. 78–83.

KALBA, LAIDOJANT PETRĄ CVIRKĄ, [1947 05 04]. Išspausdinta: *Tiesa*, 1947. – Gegužės 7. – Nr. 106 (1244), p. 4. Pakartota: *R* 8, p. 390–392; *LVI*, p. 280–281. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 251.

MA TIKROJO NARIO V. MYKOLAIČIO-PUTINO PASISAKYMAS. Kalbėjo MA sesijoje 1948 m. sausio 14 d. Sutrumpinta kalba spausdinta: *LTSR MA žinynas*, 3, 1948, p. 69–70.

Prof. V. Mykolaitis kritikavo prof. J. Baldžiaus suprastintą supratimą keliaklupsčiavimo buržuaziniams Vakarams: „Nebūkime kaip tie piemenys, kurie svaido akmenis į gražiai apšviestus pralekiančio tarptautinio ekspreso langus“. Šią Profesoriaus frazę girdėjau, būdama aspirantė ir dalyvaudama sesijoje.

LIETUVIŲ LITERATŪROS KELIAS. Tekstas skelbiamas pirmą kartą. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 209. Akademikas prof. V. Mykolaitis-Putinas buvo, reikia manyti, įpareigotas parengti pranešimą Lietuvių literatūros dekadai Maskvoje (1948). Šis tekstas yra, matyt, pirmasis pranešimo variantas. Jame oficialioji marksistinės lietuvių literatūros istorijos koncepcija dramatiškai rungiasi su subjektyviu autoriaus požiūriu ir emocine šiluma, gaubiančia lietuvių literatūros sklaidos vaizdą. Atrodo, kad šis tekstas ideologinių funkcionierių nebuvo aprobuotas. LLTI BR, f. 59, b. 210 saugomas

trumpesnis antrasis straipsnio variantas antrašte „Lietuvių literatūra liaudies išsivadavimo kovų kely“, kuriame nebėra nė žymės autoriaus asmeninio požiūrio ir santykio su tema. Nežinia, kuris tekstas buvo perskaitytas Maskvoje.

Šios knygos skyriuje „Kelionių įspūdžiai“ dedami du nedideli tekstai – autoriaus įspūdžiai iš dekados, nušviečiantys aplinkybes, kuriose buvo pasakyta dabar spausdinama kalba.

KALBA LIETUVOS RAŠYTOJŲ II-JAME SUVAŽIAVIME. Išspausdinta: *R* 8, p. 381–387. Pakartota: *LVI*, p. 160–163; ištraukos spausdintos: *Tiesa*, 1954. – Rugsėjo 4. – Nr. 210 (3501), p. 2; *Literatūra ir menas*, 1954. – Rugsėjo 18. – Nr. 38 (412), p. 3; *Pergalė*, 1954, Nr. 9, p. 117. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 252.

Suvažiavimas vyko Vilniuje 1954 m. rugsėjo mėn.

POEZIJOS KŪRINIO FORMOS AUKLĖJAMOJI REIKŠMĖ. Tai kitas kalbos Lietuvos rašytojų II-jame suvažiavime variantas, kurį I. Kostkevičiūtė pateikia iš autografo *RE*. Nuo teksto „Raštuose“ jis skiriasi kai kuriomis redakcijos smulkmenomis, jame nėra neesminės ideologinės kosmetikos, nėra trijų paskutinių pastraipų nuo žodžių: „Tik tokiais kūriniais mes prisidėsime...“ (p. 386).

ŽODIS RADIOFONE. Skelbiama iš autoriaus redaguoto (trumpinto) mašinraščio su jo ranka užrašyta antrašte: „Žodis radiofone prieš romano ištraukų skaitymą“. Pažymėtos dvi datos: Vilnius, 1954 m. liepos 5 d. (mašinėle) ir 1955.01.14. užsienio lietuviams (ranka). Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 158.

„SUKILĖLIAI“ – IŠSIVADUOJAMOSIOS VALSTIEČIŲ KOVOS VAIZDAI. Skelbiama iš autoriaus 1957 m. perrašyto rankraščio, saugomo LLTI BR, f. 59, b. 192. Kalbama apie Juliaus Juzeliūno operą, kurios libretas paremtas Putino romano siužetu. Operos pastatymas buvo sovietinės valdžios uždraustas po generalinės repeticijos politiniais sumetimais dėl akivaizdžių analogijų tarp carinės Rusijos ir Sovietų Sąjungos represinės politikos lietuvių tautos atžvilgiu. Opera pasirodė scenoje tik 1977 m., praslinkus dešimčiai metų po V. Mykolaičio-Putino mirties.

SVEIKINIMO ŽODIS A. VIENUOLIUI. Išspausdinta: *R* 8, p. 393–395.

Pasakytas Vilniuje, 1957 m. balandžio 7 d. Konservatorijos (dab. Muzikos ir teatro akademijos) salėje, kur vyko rašytojo 75-mečio minėjimas. Detaliai apie minėjimą ir pasiruošimą jam pasakoja Bronė Katinienė savo

atsiminimų apie Antaną Vienuolį knygoje „Atodairų vasara“ (Vilnius: Alma litera, 2002). Apie Putino kalbą sakoma: „Sveikinimų sraute – įdomiausias Mykolaičio-Putino žodis. Šis kuklus, atrodo, visada ne šiuo pasauliu gyvenąs žmogus, sudvasinto kenčiančio veido, prabyla dusliu balsu, kreipiasi tiesiai: „Brangus mūsų Drauge Vienuoli“. Dedamas visas kalbos tekstas, o toliau: „Salė, kvapą sulaikiusi klausosi šio neįprasto, drąsaus mūsų kančių poeto žodžio. Ištįsta prezidiume sėdinčios valdžios veidai – aiškiai nepatenkina kalba. Kai apsikabina ir bučiuojasi du mūsų tautos veteranai, salėje mirtina tyla. Lyg mūsų praeities simbolis, lyg žvaigždė, žybsinti ūkuose... Lyg mūsų tautos sąžinė... Abu tokie skirtingi, bet dvasia tokie artimi... Ir ne man vienai ritasi ašaros... Ne vienam... ne vienai... Kažkas nedrąsiai nuploja... kažkas kosteli... Ir tik po gerokos valandėlės suaidi katutės...“ (p. 357).

Atsiminimuose gana plačiai nupasakojamas tų metų visuomeninis kontekstas ir Vienuolio, kaip LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputato, veikla, susilaukusi plataus teigiamo atgarsio visuomenėje (plg. p. 284–310). Putino kalbos pabaigoje yra ano laiko visuomenei gerai suprantamos užuominos į Vienuolio kovą dėl lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte. B. Katinienė kalba apie Vienuolio memorandumą lietuviškų mokyklų klausimu ir kaip jam sekėsi po juo rinkti inteligentijos atstovų parašus, kaip daugelis bijoję ir išsisukinėję. „Tik Putinas, žmogus, padėkojo, kad aš senatvėj ėmiausi tokio švento ir svarbaus darbo. Tuoj ir pasirašė“, – cituoja Vienuolio žodžius (p. 296).

Kalba Rašytojų sąjungos plenume, [1957 02 01]. Išspausdinta: *RE*, p. 386–387.

I. Kostkevičiūtės komentarai *RE*: „Kalbą rašytojas parengė „Raštų“ VIII tomui, tačiau Valstybinė grožinės literatūros leidykla tuomet jos neįdėjo, įžvelgusi čia pavojingų prieš partines direktyvas ir autoritarizmą nukreiptų minčių. Autorinis mašinraštis – 3 psl. (I. Kostkevičiūtės archyv.). Kalbos ištraukos skelbtos publikacijoje – „V. Mykolaitis-Putinas apie menininką ir kūrybą“. (Parengė I. Kostkevičiūtė.) – „Kultūros barai“, 1965, Nr. 2. Išspausdinti tekstai sukėlė ideologinių viršūnių nepasitenkinimą, buvo imtasi administracinių priemonių prieš žurnalo redakciją“ (p. 407).

Leidyklai pateiktame mašinraštyje buvo dar įterptas toks ideologinis „perkūnsargis“ (po penktosios pastraipos): „Kokia yra mūsų epocha ir iš jos išaugusi pasaulėžiūra, mes žinome: besivystančio komunizmo epocha su marksistine pasaulėžiūra. Šitai yra mūsų kūrybos ir metodų pagrindas, ar tie metodai bus sąmoningai, ar nesąmoningai pasekami“.

[1] *Taip, liaudis turi ir ydų, taisykime jas, bet neniekinkime, nesityčiokime iš jos! Protestuokime prieš liaudies niekintojus. Prieš įsigalėjusią madą.* I. Kostkevičiūtės teigimu, rašytojas turi galvoje to meto literatūroje

dogmatiškos „klasių kovos“ teorijos skatinamą aprioriai neigiamą lietuvių pasiturinčiųjų valstiečių, vadinamų buožių, vaizdavimą.

Poezijos ir dailiosios prozos keliu. Išspausdinta: *R* 8, p. 399–401. Perspausdinta: *LVI*, p. 164–165. Straipsnis pažymėtas 1958 m. data. Jis šiek tiek sutrumpintas, lyginant su autografu, kuris saugomas LLTI BR, f. 59, b. 237. Iš jo paimtas čia skelbiamas tekstas. Iš *R* 8 yra perkeltas paskutinysis sakinys.

Išsipildys poeto troškimas, [kalba, pasakyta atidengiant Vytauto Montvilos paminklą Kaune, 1960 m. rugpjūčio 3 d.]. Išspausdinta: *Literatūra ir menas*, 1960. – Rugpjūčio 6. – Nr. 32 (718), p. 1. Pakartota: *LVI*, p. 284–285; ištraukos spausdintos: *Tiesa*, 1960. – Rugpjūčio 4. – Nr. 182 (5315), p. 1.

Cituojami posmai iš eilėraščių: „Geriausi iš geriausių“, „Laisva daina“, „Revoliucijos daina“, „Žygis į pergalę“, „Raudonosios gurguolės“.

Kalbos pasakymo aplinkybės nušviestos Leono Peleckio-Kaktavičiaus atsiminimuose: „Tąkart Kaune, Vytauto parke, buvo atidengiamas paminklas Vytautui Montvilai. Į Iškilmes drauge su A. Baltakiu atvyko Just. Marcinkevičius, V. Mozūriūnas, dalyvavo Kaune gyvenusi Vilija Šulcaitė. Poetai tarp susirinkusių pamatė Putiną ir paklausė: „Gal tarsit žodį, profesoriau?“ Putinas sutiko – buvo iš anksto pasirašęs nedidelę kalbelę. Neoficiali vakaro dalis buvo surengta „Metropolyje“. Čia laukė didelės vaišės. Anot Baltakio, kaip tik tą vakarą Putinas pasiūlė Just. Marcinkevičiui tęsti jo pradėtą Adomo Mickevičiaus „Pono Tado“ vertimą. Sakė, pats jis jau neįveiksiąs, daug laiko atima „Sukilėlių“ antros dalies rašymas. Įsiminė ir V. Šulcaitės netaktas. Toji viešai paprašė Putiną papasakoti apie savo draugystę su V. Montvila. Tačiau Putinas ramiai paaiškino, kad jie buvę pažįstami tik iš tolo, nes ir įsitikinimai buvę skirtingi. O šiandien atėjęs, kadangi norįs pagerbti tragiškai žuvusį gabų poetą...“ („Trečioji vasara. 2004 metų rugpjūtis“, in: *Literatūra ir menas*, 2007. – Kovo 30. – Nr. 13 (3136), p. 6).

Įvado žodis kūrybos vakarui, [1962 02 22]. Išspausdinta: *R* 10, p. 602–613. Pakartota: *LVI*, p. 172–178; *RE*, p. 390–399; ištraukos spausdintos: „Poezijos prigimtis“, in: *Poezijos pavasaris*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 55–58. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 242.

Vakaras įvyko Rašytojų sąjungos salėje.

Maironis, 100-tosioms gimimo metinėms paminėti. Išspausdinta: *R* 10, p. 592–601. Pakartota: *LVI*, p. 286–292. Autografas saugomas LLTI BR, f. 5, b. 2873.

Žodis skaitytas Maironio minėjime Vilniaus dramos teatre 1962 m. lapkričio 1 d.

SAVO SKAITYTOJAMS. Išspausdinta: *Literatūra ir menas*, 1963. – Sausio 5. – Nr. 1, p. 3. Pakartota: *R* 10, p. 620–621. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 243.

Žodis išspausdintas rašytojo 70 m. sukakčiai skirtame „Literatūros ir meno" numeryje.

ŽODIS 70-ŲJŲ GIMIMO METINIŲ MINĖJIME. Išspausdinta: *Pergalė*, 1963, Nr. 2, p. 142–145. Pakartota: *R* 10, p. 614–619; *LVI*, p. 179–181; *RE*, p. 399–402. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, b. 244.

Kalba, pasakyta Vilniaus Universiteto Aktų salėje M. K. Čiurlionio gatvėje.

Knygos „Literatūros vertybių ieškant" komentaruose nurodomi tekste cituojamų paties Putino eilėraščių pavadinimai ir parašymo datos: „Pabaiga", 1923; iš ciklo „Sonetai", 1958; dviejų eilėraščių ciklas „Ave, vita", 1962–1963.

Priešpaskutinę teksto pastraipą I. Kostkevičiūtė *RE* palydi tokiu komentaru: „Šituo Lietuvių literatūros katedros prisiminimu V. Mykolaitis-Putinas padarė užuominą į tuomet dar nenutilusius Vilniaus universiteto įvykius, kai stalinistai 1959 ir 1961 m. iš Lietuvių literatūros katedros pašalino grupę dėstytojų, buvusių Profesoriaus mokinių. Kaip yra pasakojęs pats rašytojas, viso to laikotarpio nuotaikas šioje kalboje jis alegorizavo, pasitelkdamas Puškino „Pranašo" motyvus – padangių dundėjimą, angelo skridimą ir patamsių šliužų ropojimą" (p. 407).

III. KELIONIŲ ĮSPŪDŽIAI

FRIBURGIEČIAI PARYŽIUJE. Išspausdinta: *Draugas*, Čikaga, 1922. – Gegužė. – Nr. 23, 24, 25, 29. Pasirašyta: M. P.

„Draugas" žr. paaiškinimai prie str. „Moksleivių pašalpos reikalu".

Studijuodamas Friburgo universitete (1918–1922), V. Mykolaitis-Putinas daug keliavo. Drauge su kolegomis aplankė gražiausias Šveicarijos vietas. Baigdamas studijas, irgi su draugų būreliu, išsirengė porai savaičių į Paryžių, šios kelionės įspūdžius aprašė apybraižoje „Friburgiečiai Paryžiuje". Apie studijų metų keliones liudija Universiteto laikų artimų bičiulių Marijos Andziulytės-Ruginienės ir Uršulės Urnėžiūtės-Starkuvienės atsiminimai (žr. *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, parengė Donata Mitaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 114–142).

Kun. A. Vilimas pradėjo studijas Friburge anksčiau negu Putinas. Jis, kartu su Stasiu Šalkauskiu, Izidoriumi Tamošaičiu, Ignu Česaičiu, pasitiko atvykusius naujuosius kolegas, juos globojo, padėjo įsikurti. Deja, vėliau ėmė pinti nemalonias intrigas, o joms paaiškėjus, „pasijuto nepatogiai ir išvažiavo studijuoti į Paryžių. Gal jį sąžinė graužė, gal vėl norėjo atstatyti gerus santykius su mumis. Jis pakvietė mus visus atvažiuoti į Paryžių. Kvietimą priėmėm ir surengėm ekskursiją. [...] Ekskursija į Paryžių buvo labai įdomi, naudinga ir maloni. Kun Vilimas atstatė savo garbę, ir mes buvome jam labai dėkingi", – taip situaciją nušviečia Urnėžiūtė-Starkuvienė (žr. *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 134–137).

Kolonijų egzotika. Išspausdinta: *Židinys*, 1931, Nr. 8–9, p. 124–132.

Estų kultūros šventėje. Išspausdinta: *Literatūros naujienos*, 1935. – Rugsėjo 15. – Nr. 16 (32), p. 1.

Lietuvių literatūros dekados vakaras. Išspausdinta: *Tiesa*, 1948. – Kovo 13. – Nr. 61 (1504), p. 3, antrašte „Lietuvių literatūros dekados vakaras Maskvos universitete".

Dekadai pasibaigus. Išspausdinta: *Literatūra ir menas*, 1948. – Kovo 20. – Nr. 11 (81), p. 1.

Ališeras Navoji ir jo tėvynė. Išspausdinta: *Pergalė*, 1948, Nr. 7, p. 49–65. Pakartota: *R* 8, p. 600–632. Autografas saugomas LLTI BR, f. 59, 211.

IV. INTERVIU. ATSAKYMAI Į ANKETAS. LAIŠKAI REDAKCIJOMS

Laiškas „Ryto" redakcijai. Išspausdinta: *Rytas*, 1925. – Sausio 22. – Nr. 17, p. 3.

Tai replika į to paties laikraščio sausio 21 d. numeryje publikuotą D-ro A. Spaknio straipsnį „Kunigų pasiruošimas visuomeniniam darbui", kuriame teigiama, kad kunigai esą ne blogiau, o dažnai ir geriau už pasauliečius pasirošę profesiniam ir visuomeniniam darbui. Jų tarpe minimas ir „kunigas V. Mykolaitis (Putinas)". Putinas nenorėjo, kad jo literatūrinis, mokslinis ar visuomeninis darbas būtų siejamas su kunigyste.

Apie lietuvišką knygą. Išspausdinta: *Kauno naujienos*, 1926, Nr. 1, p. 5.

Atsakymas į „Kauno naujienų“ anketą, paskelbtas antrašte „Poetas Putinas apie lietuvišką knygą“.

AMERIKOS LIETUVIAI IR LIETUVA. Išspausdinta: *Naujas žodis*, 1927, Nr. 12–13, p. 3. Pasirašyta: V. Putinas Mykolaitis.

Atsakymas į „Naujo žodžio“ anketą „Amerikos lietuviai ir Lietuva“. Savaitraštyje V. Mykolaitis-Putinas pristatytas kaip „Dr. Putinas Mykolaitis, docentas, rašytojas“. Be jo, į anketą dar atsakė: prof. Mykolas Riomeris, Lietuvos Šiaulių Sąjungos pirmininkas K. Skipitis, Vaižgantas, dr. Kazys Grinius, prof. Zigmas Žemaitis, Liudas Gira, Antanas Žmuidzinavičius, dr. Kazys Pakštas, dailininkas Jonas Šileika.

LAIŠKAS „LIETUVOS AIDO“ REDAKCIJAI. Išspausdinta: *Lietuvos aidas*, 1928. – Birželio 6. – Nr. 101, p. 7. Pasirašyta: V. Mykolaitis, T.-Filosofijos Fakulteto docentas.

Laišku reaguojama į su „Lietuvos aidu“ polemizuojantį „Ryte“ publikuotą straipsnį (Ala, „Dar Universiteto reformos klausimu“, in: *Rytas*, 1928. – Gegužės 31. – Nr. 121 (1301), p. 2), kuriame, be kita ko, rašoma: „Teol.-Filosofijos f-to docentas, šešis metus studijavęs įvairiuose užsienio universitetuose, turįs laipsnį, atleidžiamas, o Humanitarinių mokslų f-to lietuvių literatūros docentas, nei vienų metu nestudijavęs aukštojoj mokykloj, neturįs mokslo laipsnio, liekasi, jam pavedama dar daugiau studentų. Kažin dabar kuriame pasiūlyme yra mokslas juokais paleidžiamas?!“ Čia kalbama, neminint pavardžių, apie Putiną ir Juozą Tumą-Vaižgantą. Kas straipsnyje apie Vaižgantą pasakyta („nestudijavęs aukštojoj mokykloj, neturįs mokslo laipsnio“) yra formali tiesa, jis pats dėl to sielojosi ir nenorėjo eiti į Universitetą, bet buvo jo vadovybės primygtinai įkalbėtas. Iš tikrųjų – kas galėjo geriau XIX a. lietuvių literatūrą dėstyti (o Vaižgantas būtent ją ir dėstė), negu aktyvus to meto literatūros proceso dalyvis, koks ir buvo Vaižgantas? Jo paskaitos sutraukdavo didžiulę auditoriją. Santykiai tarp Putino ir Vaižganto visuomet buvo labai geri, juos jungė ne tik abipusė pagarba, bet ir nuoširdi bičiuliška meilė. Tai rodo ir skelbiamo laiško paskutinioji pastraipa.

LAIŠKAS (ATITAISYMAS) „RYTO“ REDAKCIJAI. Išspausdinta: *Rytas*, 1929. – Gegužės 29. – Nr. 118, p. 3.

1929 m. gegužės 28 d. „Ryto“ numeryje buvo išspausdintas straipsnis „„Šatrijos“ menininkų šventė“ (pasirašyta: Babra), kuriame labai negrabiai atpasakota draugijos garbės pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino vieša paskaita apie meną ir etiką, skaityta kovo 20 d.

Poeto Mykolaičio-Putino „Valdovo sūnus“. Išspausdinta: *Ateitis*, 1929, Nr. 5–6, p. 267–270. Tai Antano Vaičiulaičio interviu. Autorius šitaip prisimena jo aplinkybes: „Kitą kartą buvau užėjęs į jo butą, bene Malūnų gatvėje (vėliau Italijos, esanti Žaliakalnyje, prie „Saulės rūmų“. Čia Putinas gyveno dail. A. Galdiko mediniame name. Apie 1988 m. šis namas buvo nugriautas. – Red.), padaryti „Ateičiai“ interview apie „Valdovo sūnų“. Kai paskui jam daviau patikrinti, šio pasikalbėjimo atsakymus jis pats parašė naujai. Iš to pasikalbėjimo dar atsimenu, kaip Putinas pritūpdavo ir pakibirkštindavo ugnį židinyje“ (Antanas Vaičiulaitis, „Iš atsiminimų apie Putiną“, in: *Dienovidis*, 1990. – Gruodžio 21–28. – Nr. 8, p. 11).

Dėl Miss Lietuva rinkimų. Išspausdinta: *Rytas*, 1930. – Gruodžio 20. – Nr. 290, p. 3.

Atsakymas į „Ryto“ anketą dėl „Miss Lietuva“ rinkimų. Į klausimą irgi neigiamai atsako ir Vaižgantas su Juozapu Albinu Herbačiausku.

Naujosios mūsų literatūros būklė, Pasikalbėjimas su prof. V. Mykolaičiu-Putinu, kalbino D. Narušytė. Išspausdinta: *Ateitis*, 1931, Nr. 1, p. 24–29.

Atsakymas laikraščiui „Jaunakas zinias“. Išspausdinta: *Jaunākās Ziņas*, 1931. – Vasario 28. Iš latvių k. vertė Lilija Kudirkienė.

Lietuviškai pirmą kartą paskelbė ir komentavo Vladas Žukas: „Du V. Mykolaičio-Putino interviu latvių spaudoje“, in: *Literatūra ir kalba*, Vilnius, 1969, t. 10, p. 436–438. Čia nurodyta, kad pašnekovą kalbino J. Trimda (pasirašyta: J. Tr.), o tekstą į lietuvių kalbą išvertė R. Bertulis. Redakcijos prieraše sakoma: „Prof. Mykolaičio paskaita knygų parodoje įvyks šiandien 4 val. p. p. Širyt prof. Mykolaitis atvyko į Rygą iš Kauno, kur jis skaito universitete paskaitas iš literatūros istorijos ir teorijos. Svečią pasitiko gimnazijos direktorius Jadovlaitis, Lietuvių–latvių sąjungos knygų savaitės rengiamojo komiteto ir mūsų redakcijos atstovas J. Trimda. Profesorius Rygoje apsistojęs „Romos“ viešbutyje“.

Pasikalbėjimas su prof. V. Mykolaičiu-Putinu. Išspausdinta: *Naujoji Romuva*, 1932. – Vasario 7. – Nr. 6 (58), p. 121–124. Tai žurnalo redaktoriaus Juozo Keliuočio interviu.

„Kaip Jūs rašote?“ Išspausdinta: *Kultūra*, 1934, Nr 8, p. 424–428. Perspausdinta: *R* 8, p. 44–54; *LVI*, p. 106–111.

Viliaus Gužausko komentaruose *LVI* nurodoma, kad tekstas, pavadinimu „Kaip V. Mykolaitis-Putinas rašė „Altorių šešėly““, pakartotas „Laiko žodyje“, 1934, Nr. 16.

Tai atsakymas į „Kultūros“ žurnalo anketą „Kaip Jūs rašote?“ Žurnalas ėjo Šiauliuose ir Kaune 1923–1940 m. Kai faktiniu redaktoriumi 1933 m. tapo Kostas Korsakas, sustiprėjo jo literatūrinis profilis.

POKALBIS LAIKRAŠTYJE „JAUNAKAS ZINIAS“. Išspausdinta: *Jaunākās Ziņas*, 1935. – Liepos 22. – Nr. 162, p. 6. Iš latvių k. vertė Lilija Kudirkienė.

Pokalbis įterptas į referavimą apie V. Mykolaičio-Putino viešnagę Latvijoje, palydėtas biografinių žinių pluošteliu, kuris baigiamas: „Vakar prof. V. Mykolaitis-Putinas su savo jauna gyvenimo drauge sugrįžo lėktuvu į Kauną. Latvijoje patirtus įspūdžius jis aprašysiąs atskiroje knygoje. Atsisveikindamas svečias pareiškė esąs dėkingas latvių spaudai, kuri pastaruoju metu daug dėmesio esanti skyrusi Lietuvai“. Publikuotas (atpasakotas) ir komentuotas Vlado Žuko; žr. „Du V. Mykolaičio-Putino interviu latvių spaudoje“, p. 437–438.

[1] Antonas Benjaminis (Antons Benjamiņš, 1860–1939), laikraščio „Jaunākās Ziņas“, ėjusio Rygoje 1917–1940 m. (su nedidelėmis pertraukomis) steigėjas, redaktorius, vėliau – vyriausiasis redaktorius (*šefredaktors*).

[2] Adolfas Ersas (Ādolfs Erss, 1885–1945), prozininkas ir poetas; prozoje vyrauja Latgalės tematika. Yra išleidęs keletą kelionės įspūdžių knygų, taip pat ir apie keliones po Lietuvą („Lietuva“, 1930, „Lietuvos keliais“, 1939).

[3] Aleksandras Grynas (Aleksandrs Grīns, 1895–1941) prozininkas romanistas, rašęs daugiausia istorine tematika. Du kartus apdovanotas Latvijos kultūros fondo premija.

[4] Ernestas Blesė (Ernests Blese, 1892–1964), kalbininkas, Latvijos universiteto profesorius. Tyrinėjo latvių asmenvardžius; 1936 m. parengė spaudai ir išleido J. Langijo latvių–vokiečių kalbų žodyną (1685 m. rankraštis).

[5] Pėteris Šmitas (Pēteris Šmits, 1869–1938), kalbininkas, etnografas, tautosakininkas, baltų mitologijos tyrinėtojas; Pekine studijavo kinų filologiją, vėliau dėstė Pekino universitete, Vladivostoko Tolimųjų Rytų institute, nuo 1920 m. Latvijos universiteto profesorius.

[6] Andyna, tikr. Ema Rozalija Prūsė (Andīna, 1903–1983) – poetė, lietuvių literatūros populiarintoja. Sudarė ir išvertė į latvių kalbą antologiją „Lietuvių lyrika mokykloms“ (1936). Išvertė į latvių kalbą V. Mykolaičio-Putino romaną „Altorių šešėly“, tačiau dėl leidyklų tarpusavio nesutarimų šis vertimas išleistas nebuvo.

LAIŠKAS „XX AMŽIAUS“ REDAKTORIUI. Išspausdinta: *XX amžius*, 1937. – Sausio 26. – Nr. 20, p. 6. Pasirašyta: V. Mykolaitis-Putinas, Lietuvos Rašytojų draugijos pirmininkas.

AR REIKALINGAS LIETUVAI KULTŪROS FONDAS? Išspausdinta: *Lietuvos žinios*, 1938. – Balandžio 14. – Nr. 85, p. 3.

PUTINAS LITERATŪROS KLAUSIMAIS. Išspausdinta: *Jaunoji Lietuva*, 1938, Nr. 1, p. 5–9. Tai šio žurnalo bendradarbio, pasirašiusio K. Žrg., interviu su V. Mykolaičiu-Putinu.

TEKS SUSIRŪPINTI LITERATŪRINIO PALIKIMO SUTVARKYMU. Išspausdinta: *Tarybų Lietuva*, 1941. – Gegužės 10. – Nr. 108 (188), p. 3.

Tai pamąstymai apie lituanistikos uždavinius, išsakyti įsteigus Lietuvos Mokslų akademiją. Laikraštis su rubrika „LTSR akademikai pasisako", šalia Mykolaičio-Putino, dar paskelbė Vaclovo Biržiškos, Juozo Matulio, Stepono Kolupailos, Jono Matuso, Prano Skardžiaus tekstus.

„...JĖGAS KETINU SUTELKTI PRIE „SUKILĖLIŲ"...". Išspausdinta: *Literatūra ir menas*, 1957. – Sausio 5. – Nr. 1 (531), p. 1.

Atsakymas į „Literatūros ir meno" naujametinę anketą. Laikraštis prašė pasidalinti su skaitytojais savo mintimis ir kūrybiniais sumanymais.

KĄ AŠ DIRBU? Išspausdinta: *RE*, p. 388.

Tekstas iš autografo LLTI BR, f. 59, b. 234. Pirmą kartą paskelbtas I. Kostkevičiūtės *RE*. Tekstas pažymėtas 1958 11 12 data, jį rašytojas rengė spaudai.

[1] Pirminis „Parafrazių" ciklo pavadinimas.

[ATSAKYMAS Į ANKETĄ]. Išspausdinta: *RE*, p. 389.

Tekstas iš autografo LLTI BR, f. 59, b. 235. Pirmą kartą paskelbtas I. Kostkevičiūtės *RE*. Tekstas pažymėtas 1958 12 11 data.

PRATARMĖ [*RAŠTŲ* ANTRAJAM TOMUI, 1960]. Išspausdinta: *R* 2, p. 5–6. Pasirašyta: V. Mykolaitis-Putinas.

„JAUNŲJŲ POETŲ KŪRYBA NE VISA MAN PATINKA". Išspausdinta: *Švyturys*, 1966, Nr. 1, p. 10.

Žurnalo redakcija, norėdama paskatinti skaitytojų domėjimąsi literatūra, pabandė užmegzti jų tiesioginį kontaktą su rašytojais: „Diena po dienos vis labiau klesti mūsų literatūrinis gyvenimas, skaitytojų knygų lentynos pasipildo naujomis knygomis, kurių autoriai – įvairių kartų tarybiniai lietuvių rašytojai. Savaime kyla klausimas: kaip jas vertina skaitytojas, ką jis mano apie kai kurias mūsų literatūros problemas. Todėl redakcija kreipėsi į keletą skaitytojų, pateikdama klausimą: Jūs perskaitėte knygą. Jeigu jos

autorius – tarybinis lietuvių rašytojas, ką norėtumėte rašytojui pasakyti ir ko paklausti?“

Į V. Mykolaitį-Putiną kreipėsi S. Jurevičius, LTSR Centrinio valstybinio archyvo mokslinis bendradarbis, klausdamas:

Iš pastarųjų metų mūsų poezijos knygų labiausiai mėgstu V. Mykolaičio-Putino „Būties valandą“. Gilindamasis į save, autorius eina labai natūraliu poezijos keliu. Beveik visada jis išlaiko tai, kas sudaro poezijos specifikos pagrindą – jautrų sielos plazdėjimą. O naujo pasiekia daug: išvysto dramatiškos sielos virpėjime skendinčią filosofinę mintį, sukuria muzikinę harmoniją bei daug ką kita – ir pasijunti užvaldytas, jautriai ir giliai susimąstęs. Jo eilėraščiuose beveik visada viskas tikra, natūralu, neretai – intymu. Autentiškumas, organiškumas – bene būdingiausi V. Mykolaičio-Putino poezijos bruožai. Tai neįkainojami privalumai, ir būtų labai gera, jei tokios rūšies poezija mūsų niekados nepaliktų. Džiugu, kad rinkinio autoriaus nepalietė pastarųjų metų „ieškojimų“ painiava, įvairūs „temperatūros svyravimai“ meno baruose, kad jo poezija – nelyginant tiltas virš skaidraus ir drumsto mūsų poezijos vandens.

Jei „Būties valandos“ autorius galėtų, labai norėčiau išgirsti jo nuomonę apie jaunosios kartos poetų kūrybą.

Rodyklės

Asmenvardžių rodyklė, t. 8

Aarne A. A. 170, 449
Aischilas (Eschilis) 234, 418
Aišbė (Kriščiukaitis) A. 209, 219, 376
Alantas (Jakševičius) V. 346, 465
Albertas Didysis 387
Aleknavičius K. 317, 328
Aleksandras II 329
Ambraziejūtė M. 464
Andrejevas L. 252
Andriulytė 465
Andziulaitis-Kalnėnas J. 377
Andziulytė M. 464
Anglickis St. 284, 346
Ariosto L. 302
Aristofanas 112
Aristotelis 387, 397
Arnim, B. von 86
Augustaitytė-Vaičiūnienė J. 346
Augustinas, šv. 65, 144, 443

Baader F. K . 65, 443
Babickas P. 346, 465
Baironas G. 240, 332
Baltrušaitis J. 442
Banaitis J. 284–285, 346, 457
Baranauskas A. 114, 137, 209, 240, 245, 307–308, 317–319, 328–329
Barbier E. 35
Bartsch Ch. 425, 434, 437
Basanavičius J. 240–241, 289, 329–330, 372, 376, 430, 437, 458
Beatričė 389–396
Becker J. N. 299
Belas (Belyj) A. 77
Belinskis V. 63, 443
Benediktas XV 386
Bernard M. 66, 79
Beethoven L. 42, 86
Bezzenbergeris A. 403, 438
Bičiūnas V. 310, 344
Binkis K. 274, 343–344, 424–426, 431, 462
Biržiška M. 172, 299, 409, 429–430, 432, 438, 450, 461
Bistras L. 464
Blokas A. 77
Boccaccio G. 302, 391, 398
Bockel O. 403, 408, 433, 438
Bohme J. 65, 443
Bohušas K. 458
Bonifacijus VIII 394
Boruta K. 274, 345
Brazdžionis B. 284, 345, 366
Brazys T. 438
Bremond H. 140
Briedis A. 284–285, 457

Briusovas V. 57, 77, 79
Bruckner A. 56, 428, 430, 436, 438
Brugmann K. 403, 433, 437
Bucher K. 8, 408
Būdavas St. 346
Budrys A. 284–285, 457
Būga K. 437
Buivydaitė B. (Tyrų duktė) 344
Būtėnas J. 346

Calderon de la Barca P. 302, 418
Cangrand delle Scala 397
Cavalcantis 393
Chamisso A. von 164, 448
Chodkevičius 430
Chomiakovas A. 8, 442
Claudel P. 285
Cochin H. 398
Comte A. 8
Croce B. 66, 79, 136
Cvirka P. 274, 345, 366, 376–377

Čackis T. 306
Čechovas A. 252, 360
Čepulis L. 465
Černyševskis N. 11, 442
Čiurlionienė-Kymantaitė S. 256, 344, 444
Čiurlionis M. K. 137, 145, 256, 271, 279–280, 338

Dahn F. 164, 448
Dante Alighieri 76, 127, 234, 302, 371, 386–399, 439, 459
Darvin Ch. 25, 33–35, 79
Daukantas S. 184, 239, 289, 299, 306–307, 316, 328, 438
Daukša M. 288, 306, 313, 316
Daumer G. F. 164, 448
Davainis-Silvestravičius M. 318
Dekartas R. 139, 236, 265–266
Dičpetris A. 284, 456
Didžiulienė-Žmona L. 351
Dobroliubovas N. 442
Donelaitis K. 114, 137, 207, 219, 251, 274, 290, 307, 314–315, 317, 327, 328, 335, 371, 457
Dostojevskis F. 11–12, 39, 63, 78, 360
Dovydėnas L. 346
Druskius, žr. Jakštas A.
Dulkė K. 346
Duisburgas 425, 428, 462

Eckhart J. 65, 443

Farges A. 134
Fetas A. 59, 252, 454
Fra Andželikas (Fra Angelico, Guido di Pietro, Giovanni da Fiesole) 104, 444–445
Frinichas 418, 462
Fromas-Gužutis A. 318, 350–351, 353, 377
Fujė A. 110

Galvanis L. 452
Garšinas V. 252
Gaudy F. von 164, 448
Geda S. 459
Genys P. 346
George S. 285
Giedraitis B. 465
Giedraitis J. A. 306
Gira L. 243, 255, 257, 310, 339, 351, 376, 454, 465
Girienė B. 465
Gizevijus (Gisevius) E. 403
Glinskis K. 350
Goethe J. W. 86, 97, 164, 338, 371, 403, 448

Gogolis N. 360
Gorkis M. 252
Graičiūnas J. 346
Grigorjevas A. 63, 443
Grimm J. 169, 449
Grinius J. 284, 456
Grosse E. 408
Grušas J. 346
Gudaitis L. 453–454
Guyau J. M. 85, 444
Gurda Gendvilas 429
Gustaitis M. 116, 342

Hartknoch K. 428
Hartmann G. 72–75, 79, 131, 146–147, 153–155
Hegel G. F. 65–66, 79, 110, 126, 441
Herbačiauskas J. A. 243, 246–256, 338, 452–453
Herderis J. G. 169, 234, 338, 403, 449
Hesli I. 464
Hitler A. 234
Homeras 389, 435
Horacijus 152

Ibsen H. 444
Inčiūra K. 346
Inocentas III 425, 462
Ivanauskaitė-Rastauskienė M., žr. Lazdynų Pelėda
Ivanauskaitė-Pšibliauskienė S., žr. Lazdynų Pelėda
Ivanovas V. 59, 77, 79, 93, 105, 393, 442, 444

Jakobas M. 259
Jakštas-Dambrauskas A. 123–124, 131–133, 135–146, 154, 241, 251, 338, 376, 446–447
Jakubėnas K. 345
Jankauskas K. 346
Janvier E. 102, 110
Jarumbavičiūtė G. 464
Jaunutis-Vienuolis, žr. Herbačiauskas J. A.
Jeseninas S. 116
Jocaitis V. 114, 116–118, 445
Jogaila 435
Jonila J., žr. Žilius-Jonila J.
Jordanas W. 164, 448
Jovaišas A. 457
Jucevičius L. 430
Juška J. 427, 429, 431
Juškevičius (Juška) A. 437
Juvenalis 116

Kalnėnas, žr. Andziulaitis J.
Kalvaitis V. 437
Kantas I. 112–113, 150, 236
Kardelis J. 465
Karuža P. 284, 346, 456
Katkevičiai 312
Keliuotis J. 281–282, 284, 456
Kemšis M.79
Kęstutis 429–430
Keturakis-Vilkutaitis J. 219, 350, 353
Kiela K. 346
Kirejevskis I. 8, 441
Kirša F. 116–117, 343, 366
Kniūkšta A. 465
Kochanovskis J. 302
Korolenka V. 252
Korsakas K. 270, 273–274, 345, 455, 465
Kosciuška T. 430
Kossu-Aleksandravičius (Aleksandriškis, Aistis) J. 345, 366
Kostkevičiūtė I. 440, 445–446, 460, 465

Krasiński Z. 97, 360
Kraszewski J. I. 438
Krėvė-Mickevičius V. 172, 211, 219, 243, 250, 257–266, 296, 310, 325, 339–340, 352–353, 376, 435, 437, 439, 450, 455, 458
Krywicki L. 427
Krupavičius M. 464
Kudirka V. 189–190, 209, 219, 245, 251, 254, 309, 319, 332, 381, 450
Kuršaitis F. 433

Lalou R. 265
Landsbergis-Žemkalnis G. 318, 350–351
Lastas A. 344
Lazdynų Pelėda 271, 318, 333, 376, 381, 458, 465
Lechalas G. 89
Leibniz G. W. 126, 134
Leninas V. 234
Lermontovas M. 12, 45, 63, 78, 252
Leonardo da Vinci 302
Leskien A. 403, 437
Lessing G. E. 163, 338, 403, 448
Lindė Dobilas J. 459
Linkevičius M. 346
Rouget de Lisle 92
Lobell R. 438
Lope de Vega 418
Lorson 464

Maca I. 273–274, 455
Mackevičius J. 124, 145
Maironis-Mačiulis J. 114, 182–198, 208–209, 240–241, 244–245, 251, 254, 263, 274, 277–278, 305, 308–309, 317, 320, 331–332, 334, 338–339, 353, 376, 381, 439, 445, 450
Majakovskis V. 344
Marcinkevičius J. 346
Margerie A. de 399
Marinetti F. T. 344
Matulaitis S. 450
Mazalaitė N. 346
Mažvydas M. 327
Mesmer A. von 452
Meulen R. von der 424, 438
Michalon Lithuanus (Mykolas Lietuvis) 303
Mickevičius A. 12, 78, 97, 209, 238–240, 259, 265, 328, 332, 360, 403, 435
Miežynskis A. 438
Mikelandželas 76–77, 302
Mykolaitis-Putinas V. 97–98, 139, 181, 274, 343, 439–447, 450–451, 453–455, 459, 461, 464–465
Mikuckis J. 344
Mikuckis S. 429
Milašius O. 164, 285, 449
Millis J. S. 8
Miropolskis A. L. 77
Miškinis A. 345, 366
Moguntinietis Vincentas 299
Munnynck M. de 72, 79, 125, 130–131, 138, 144, 146–148, 153–154, 464

Napoleonas 234
Narbutas T. 306
Nastas L. 438
Naujokaitis Pr. 284, 456
Navickas J. 464
Nekrasovas N. 442

Nesselmann G. H. F. 403, 425, 437
Neveravičius F. 346
Nėris S. 284, 345, 455
Niemi A. 403, 437
Nietzsche F. 452
Novalis 241

Obolenskis A. 11
Oliverus Scholasticus 425, 462
Orintaitė P. 284, 346, 456
Ostrovskis K. 360
Ovidijus 392, 459

Pakalka N. 465
Pakalniškis K. (Dėdė Atanazas) 319, 381
Pakštas K. 464–465
Passarge L. 438
Paukštelis J. 346
Pažėraitė K. 346
Pečkauskaitė M., žr. Šatrijos Ragana
Petkevičaitė-Bitė G. 209, 318, 334, 351–352, 376
Petliukas-Pundzevičius P. 351
Petrarka 302
Petrauskaitė O. 464
Petrėnas-Tarulis J. 344
Petrikas 465
Petronijus 101
Pietaris V. 208, 309, 332
Platonas 57, 65, 112, 124, 126–127, 134, 151, 396, 443
Pleirytė-Puidienė O. (Vaidilutė) 342
Plotinas 64–65
Polonskis J. 39, 63, 78, 443
Portinari Beatrice, žr. Beatričė
Poška D. 238–239, 304–306, 316–317, 328
Potebnia A. 171, 449
Pribačis 359
Proust M. 265
Pseudodionisijus Areopagitas 65, 443
Puida K. 324, 342, 381
Puškinas A. 12, 39, 45, 63, 78, 252, 360

Račius P. 440
Radauskas H. 346
Radlovas J. 56–57, 63, 78
Radvilos 312
Radvilaitė Barbora 430
Radžvilas J., žr. Korsakas K.
Rafaelės 302
Raila B. 274, 455
Rajev G. I. 464
Raulinaitis P .V. 464
Reiz 464
Rėza L. 403, 427, 437
Richter J. P .415, 461
Ryklelis 299, 435
Rilke R. M. 285
Rimydis A. 268, 345, 455, 465
Romanas V. 346
Rotundas A. 303
Rousseau J. J. 236
Ruginis Kl. 464
Ruigys Pilypas 163, 447
Ruigys Povilas 448
Ruseckas P. 346
Rutkauskas (Rutkūnas, Rutkus) B. 284, 346, 456

Sabaliauskas A. (Žalia Rūta) 420, 437, 461
Savickis J. 344, 377
Savonarola F. 152
Schelling F. 8, 65–66, 236, 241, 442
Schiller F. 97, 233, 332

Schleicher 430
Schnurer 464
Sebillot P. 435
Serapinas R. 451
Servantesas 302
Severac J. B. 76, 79
Sidabraitė A. 346
Sidzikauskas V. 464
Sienkevičius H. 360
Simonaitytė I. 346
Sirijos Gira V. 346, 376
Sirvydas K. 314
Skrupskelis I. 284, 456
Slovackis J. 97, 360
Soblys 465
Soldat (Zoldatas, Soldaitis) J. F. 164, 448
Solovjovas V. 7–72, 74–79, 126, 134, 153, 418 439–442, 444, 451–452, 460
Souriau P. 89, 140
Spartakas 101
Sruoga B. 116, 310, 343, 352, 377, 438, 457, 459, 461
Stanevičius S. 239, 304–305, 316, 328
Stanišauskas J. 284, 457
Staponaitis A. 346
Stonytė V. 459
Strazdas A. 239–240, 317, 328, 433
Strich F. 235, 237, 451–452
Strijkovskis M. 429
Sutkus A. 464–465

Šahinas 304
Šalčiuvienė-Gustaitytė A. 346
Šalkauskis St. 7, 57, 79, 464
Šatrijos Ragana (Pečkauskaitė M.) 318, 333–334, 376, 381
Šeinius-Jurkūnas I. 324, 341–342, 377, 381–382
Šekspyras 234, 302, 371, 417–418
Šemerys S. 344
Šiaulėniškis, žr. Šikšnys M.
Šikšnys M. (Šiaulėniškis) 309, 351
Šimkus J. 274
Šimonis K. 424–426, 431, 462
Šliūpas J. 240, 372
Šukys J. 346
Švaistas J. 345

Taine H. 370–371, 459
Tamošaitis Iz. 464
Tamulaitis V. 346
Tasso T. 302
Tetzner F. ir H. 164, 437, 448
Tetzner F. O. 403, 433, 448
Tianderis 414, 417
Tiek J. L. 241
Tilvytis T. 345, 465
Tysliava J. 345
Tiutčevas F. 12, 39, 59, 63, 78, 454
Tolstojus A. K. 12, 39, 63, 78, 443
Tolstojus L. N. 39, 63, 152, 360
Tomas Akvinietis 72, 79, 387, 392, 397
Trubeckojus J. 9–10, 16, 56, 60, 78
Tulauskaitė G. 284, 346, 456
Tulys A. 346
Tuliševskaitė I. 459
Tumas-Vaižgantas J. 120, 194, 199–216, 218–227, 229–234, 238–242, 324, 334–335, 351–352, 376, 383, 439, 444, 446, 450–451
Turauskas E. 464
Turgenevas I. 360

Urnėžiūtė U. 464–465

Vagneris R. 97

Vaičaitis P. 114, 245
Vaičiulaitis A. 284–285, 346, 376–377, 457
Vaičiūnas P. 116, 219, 344, 354, 465
Vaičiūnienė T. 465
Vaičkus J. 350
Vaidotas 429
Vaildas O. 71
Vaitkus M. 342
Valančius M. 114, 219, 239, 328
Valiūnas S. 304, 306, 316
Velięko V. L. 78
Velimovičius V. 11
Venclova A. 345
Veselovskij A. N. 169, 407, 49, 449, 461
Vydūnas 207, 241–242, 250, 296–297, 307, 309, 325–326, 335 336, 338, 352–354, 376–377, 379, 382
Vienažindis A. 240, 251
Vienuolis-Žukauskas A. 120, 219, 324, 341, 376, 381, 465
Vileišis P. 336, 372, 376
Vilimas A. 465
Virgilijus 395–397
Višteliauskas-Vištelis A. 241, 377
Vytautas Didysis 332, 343
Vitkauskas A. 350
Vosyliūtė O. 464–465
Vulfstanas 299

Weinhold K. 429
Werfel F. 285
Wilhelmas 234
Winckelmann J. J. 65, 233, 444, 451
Wyspiański St. 97, 360
Wolfflin H. 135, 235, 262, 451
Wulf M. de 72, 79

Zigmantas Augustas 430
Zobarskas St. 346, 465
Zola E. 272
Zupka K. 346

Žalia Rūta, žr. Sabaliauskas A.
Žanas Polis (Jean Paul), žr. Richter
Žanvjė E., žr. Janvier
Žemaitė 137, 209, 219, 318, 332–333, 351, 376, 381
Žemkalnis, žr. Landsbergis-Žemkalnis G.
Žygimantas (Kęstutaitis?) 435
Žilius-Jonila J. 245, 257, 321–322, 324, 454–455, 458
Žlabys-Žengė J. 345
Žmona-Didžiulienė L., žr. Didžiulienė-Žmona L.

Asmenvardžių rodyklė, t. 9

A., žr. Rimka A.
Abramaitis 543
Adomas Juodasai, žr. Lastas A.
A. J., žr. Janulaitis A.
Alantas V. 131, 502, 504–505
d'Albert 436
Aleksandravičius A. 375, 450
Aleksa V. 478
Al. J. 523
Ambraziejūtė M. 543
Amici Ed. de 356
Ancevičius Per. 384, 533
Andrejevas L. 346, 395, 405
Andziulaitis-Kalnėnas J. 132, 146
Andziulytė M. 543
Antinis R. 348, 359, 444
Arbitblatas J. 348, 375, 422, 448, 536
Aristofanas 423
Arminas P. 83
Artemjevaitė V. 462
Avietėnaitė-Gustainienė I. 380, 445, 455

Babickaitė-Graičiūnienė U. 487–488, 540
Babickas P. 544
Bacevičius V. 347, 359, 367, 391, 447–448, 464–465, 476–477, 491, 538
Bacevičiūtė G. 476–477
Bachas J. S. 440
Bachas V. F. 440
Bagdonas M. 35, 511, 534
Bagdonavičius G. 375, 387
Bagdonavičius J. 380
Baye U., žr. Babickaitė-Graičiūnienė U.
Baironas G. 501
Balmontas K. D. 270, 272, 357–358, 366, 460
Baltasis M., žr. Biržiška M.
Baltakis A. 544
Baltrūnas A. 544
Baltrušaitis J. 235
Baltušis J. 544
Balzakas H. 457
Banaitis K. 388, 476
Baranauskas A. 113, 250
Bartuška V. 228, 525,
Basanavičius J. 130, 316, 318, 340, 403, 513
Baudelaire Ch. 137
Bauža A. 544
Bazin R. 321
Bedier J. Ch. M. 457
Bethovenas L. 77, 253–254, 347, 396–397, 402, 406, 453, 479–480, 492, 495, 528
Benari, žr. Levinsonas J. M.
Bendorius J. 402
Bergaitė 543

Bergienė 543
Berkovits P. 476
Berliozas H. 453
Bertrand L. 321
Berzinskis N. 487
Bičiūnas V. 35, 131, 356, 387, 402, 415, 447, 482–483, 511
Bieliūnaitė R. 543
Bieliūnas J. 440
Bigot H. 67
Bindokaitė A. 462
Binkis K. (Alijošius) 36–37, 117, 131, 145, 229–230, 308, 328, 345, 357, 402, 511, 531
Biržys P. (Pupų Dėdė) 13–14, 35, 510–511
Biržiška M. 138, 226, 251–253, 290, 331, 394, 442, 457, 520, 527
Biržiška V. 354
Bismarkas O. 77
Bisonas (Bisson A. K. A.) 366, 539
Bisonaras, žr. Bisonas
Bistras L. 543
Bizauskas K. 383
Blaumanis R. 494
Blondel M. 321
Bordeaux H. 321
Borodinas A. 496
Boruta K. 154, 161–162, 243–244, 345, 526
Bourget P. 321
Brazdžionis B. 131
Brazdžius V. 368, 466–467, 539
Brazys T. 288, 530
Brechmann-Štengel 487
Bremond H. 149–151, 321
Bručkus P. 381
Brunhes J. 321
Būdvytis Pr. 228
Būga K. 11, 316, 339, 514
Buivydaitė Br. 345
Bukelskis Ed., žr. Kirša F.
Bukša M. 347, 417, 424
Bulota J. 369, 532
Būtėnas J. 544
Butvila V. 386

Camoletti L. 346, 536
Chateaubriand F. R. 226–227, 525
Chaumeix A. 411
Chopin Fr. 491
Churginas A. 544
Cicėnas J. 434–436, 537
Claudel P. 149, 151, 321
Croce B. 67, 516
Cvirka P. 117, 125–126, 132, 166–167

Čaikovskis P. 347, 414, 433, 455, 476
Čapek K. M. 346, 423, 425, 436
Čechovas A. 311, 364, 511
Čėsnys B. 543
Čiurlionienė-Kymantaitė S. 43–44, 46, 131, 137, 225, 326, 390, 457, 512
Čiurlionis M. K. 152, 242, 316, 379, 399–400, 409, 440, 477

Dailidė P. 534
Dambrauskaitė A. 418
Dambrauskas J. 418
Dante 110
Darvinas Č. 320
Dasaitis, žr. Jasaitis
Dauguvietis B. 370, 376–377, 419, 436, 439–440, 443, 461, 481, 485–486, 493–494.
Daukša M. 316
Dyck A. van 483

Didžiokas Vl. 375, 478
Didžiokienė B. 375, 478
Didžiulytė-Kazanavičienė A. 375
Dievaitytė S. 366
Dikensas Č. 333, 364, 474–475
Dilthey W. 67, 516
Dineika V. 381, 486
Dobilas (Lindė J.) 113, 137–138
Dobužinskis M. 368, 400, 475
Domantas-Sakalauskas A. 479
Donelaits K. 11, 113, 125, 176, 252, 291–293, 295–299, 527, 531
Dostojevskis F. 110, 364, 457
Dovydaitis J. 544
Dovydėnas L. 117
Draugelytė O. 477
Dregelis G. 346, 390
Drigas (Drigo) R. 367, 463
Drucki-Lubecki H. 537
Dubas V. 226–227, 525
Dubeneckienė O. 375, 478
Dubeneckis V. 375, 389
Dumas A. 356
Dupont E. A. 403
Dvarionaitė J. 442, 495
Dvarionas B. 347, 359, 367, 391, 440, 452, 476

Eckert-Jacevičienė E. 479
Eismontas M. 154, 158
Endziulaitis V. 14, 348, 359
Enekenas (Hennequin) M. 366, 539
Engels F. 294
Eretas J. 253–254, 396–397, 406, 528
Erss (latvių dainininkė) 492
Eschilas (Aischilas) 423
Euripidas 423

Ledotas-Sipavičius J. 485
Feher Nicolaus von B. 479
Feuermanas Em. 455
Flaubert G. 92–93
France A. 364, 457
Frankas I. 486
Fromas-Gužutis A. 132, 224
Fulda L. 461

Galaunė P. 63, 233, 389, 404–405, 407, 433, 454, 474, 511
Galaunienė A. 366
Galdikas A. 281–282, 375, 387, 420, 460, 467, 472, 496–497, 530, 541
Galinis V. 544
Gedmantas A. 462
George W. 281–282, 497, 530
Gerullis J. 251–252
Giedrius A. 404
Gilson St. 321
Giordano U. 540
Gira L. 106–109, 117, 131, 199–200, 254, 256–257, 266, 268–275, 282, 284–290, 327, 332, 344, 357, 364, 401–402, 411, 418, 457, 481, 483, 511, 514, 518, 528–530, 544
Girienė B. 544
Glinskis K. 332, 381, 445, 454, 458, 461, 486
Gluck K. W. 486
Goethe J. W. 67, 77, 110
Gončarova N. 499
Goršeinaitė 346, 419, 470
Graičiūnas J. 357
Graževičius A. 88–89, 95–100, 517
Greenburgas 448
Gricius-Pivoša A. 345, 356–357, 364, 378, 500
Grieg E. 476
Grigaitienė V. 467, 492

Grinevičiūtė E. 462
Grinblatas N. 366
Grinius J. 95, 99, 102, 105, 365, 518
Grinius K. 202, 331
Gruodis J. 387, 396, 436, 440, 445, 448, 464–465, 476–477, 491, 534
Grušas J. 125, 262–264, 356, 529
Gučas J. 462
Gudaitis L. 508, 511–512, 522, 531, 533
Guntert H. 66
Gustaitis M. 83–86, 117, 172–175, 326–327, 331, 340 344, 431–432, 436, 516–517, 521, 536
Gutauskas J. 543

Haydn J. 486
Hajos V. 440
Halevy F. 347, 395
Halsas F. 483
Hamsunas K. 356
Handelis Fr. 476
Harbou T. von 412
Harknes M. 294
Hartas J. 460
Hauptmann G. 364, 511
Hegel G. F. 77
Heine H. 273, 311
Herbačiauskas J. A. 327, 331, 344, 364–365, 405, 452, 457
Herr-Japy I. 441
Hesli I. 543
Hymans P. 373, 532
Hoffmann E. T. A. 311
Homeras 110, 232
Horacijus 172
Hugo V. 356, 364

Ibsenas H. 333, 356, 457

Yčas M. 128
Idestam-Almquist B. 407–410
Inčiūra K. 345, 357, 364, 402, 429–430

Jablonskis J. 11, 514
Jacob M. 321
Jakimavičius R. 387
Jakovlevas 387
Jakštas-Dambrauskas A. 45, 63, 87–88, 95, 98–100, 104, 131, 141–149, 151–152, 186, 230, 306, 385, 3, 517, 521, 525
Janavičienė V. 154
Jankauskas K. 154, 160, 169
Jankus J. 154, 162–163
Janonis J. 83
Janulaitis A. 138, 520, 523
Janulis J. 63, 375
Janušytė L. 154, 357
Jaroševičius A. 138–139
Jasaitis D. 179, 183–185, 522
Jeneris (Jenneris) E. 375, 478
Jirasek A. 473, 539–540
Jocys (krikščionių demokratų frakcijos lyderis) 543
Jofė (skulptorius) 470
Jokantas K. 534
Jomantas V. 219, 387
Jonila J., žr. Žilius-Jonila J.
Jonynas A. 544
Jonynas Ig. 441
Jonušaitė-Zaunienė V. 333, 382, 396, 424, 440, 467, 492, 495
Josimas A. 443
Jūbilis V., žr. Mykolaitis-Putinas V.
Jucaitis V. 543
Juodelis P. 145, 427–429, 536
Juozas iš Popšutės, žr. Tumas-Vaižgantas J.

Jurašiūnas K. 462, 479
Jurašūnaitė 430
Jurkšys K. 485
Jurčys K. 333, 430
Juškevičiai (broliai Juškos A. ir J.) 316

Kačanauskas A. 367, 490
Kačinskas H. 333, 3 83, 433, 479, 485, 491, 495
Kairys A. 477
Kairiūkštis J. 320
Kajanus R. 452
Kaktinš (Kaktinas) A. 347, 396, 487
Kalpokas P. 63, 335, 375, 387, 478
Kalpokas R. 477
Kaminskas 387
Kardelis J. 544
Karnavičius J. 436, 464, 477, 485
Kalnėnas, žr. Andziulaitis J.
Karosas J. 418
Karužaitė M. 311
Katkauskaitė D. 366
Katkauskaitė O. 413
Kazlauskas (dailininkas) 470
Kelermanas B. 511
Kęstutis 344
Kiliukas (Naujokaitis-Naujokas) A. 244, 526–527
Kirša F. 13, 23–26, 28–29, 34, 38, 40–41, 117, 131, 219–222, 233–234, 254, 270, 311, 321, 326, 344, 364, 377–378, 384, 389, 402, 404–405, 427, 429, 457, 510, 512, 524, 536
Kleistas H. 493
Kolijas (Kolijasas) B. 366, 539
Kondratovičius-Sirokomlė L. 146
Korsakas K. (Radžvilas J.) 103–104, 128, 291, 518
Kossu-Aleksandravičius J. 126, 131
Kostkevičiūtė I. 510, 544
Krameris R. 486
Krasinskis Z. 356, 457
Kraševskis J. 311
Kreisleris F. 476
Krėvė-Mickevičius V. 59–60, 70, 116–117, 127, 131, 167, 233, 240, 311, 322, 325–326, 331, 335, 344, 356, 364, 366, 377, 381–383, 390, 393, 402, 404, 437, 441, 452, 457–458, 470–471, 492, 533
Kriaučiūnas P. 331
Kriščiukaitis-Aišbė A. 13, 356
Kubelik J. 347, 431
Kubertavičius P. 378, 389, 435, 458, 485, 491
Kubilevičius P. 365
Kubilius J. 364
Kudirka V. 11, 114, 121, 202, 228, 363, 523
Kudirkienė L. 520
Kulvietis A. 387
Kulvietis E. 375
Kurmytė O. 395, 458, 491
Kutkauskas A. 378, 467, 476

Lagerloef S. 364
Landsbergis-Žemkalnis G. 138, 224
Lang F. 403, 412
Lankauskas R. 544
Lapėnas J. 364
Lastas A. 34, 131, 511, 544
Laucius J. 332–333, 395, 433
Lazdynų Pelėda 115, 121, 130, 137–138, 204, 209, 211, 224, 311, 356, 514
Lechoń J. 273
Lefevre Fr. 321

Lemchenas Ch. 366
Lermontovas M. 315
Levinsonas J. M. (Benari) 233, 377, 470, 533
Libertas L. 424, 495–496
Lipčienė M. 380, 490
Liszt F. 491
Livšicas J. 366
Longelis M. 454
Longfellow H. 364, 457
Lozoraitienė O. 543
Lubickas Pr. 538
Lubickis P. – Pravdinas V. 373, 533
Lukinskas R. 544

Mackevičius A. 462
Mackevičius J. 380, 450, 538
Mačys-Kėkštas J. 137, 146
Maeterlinck M. 356, 457
Maironis-Mačiulis J. 11, 52, 81, 114–115, 119, 121, 130, 142, 147, 186, 191–196, 198, 200–201, 218, 221, 224, 311, 326, 344, 377, 393, 437, 457, 484, 531
Malko N. 477, 485
Mantvydas Pr. 544
Marcinkevičius J. 154, 156–157, 168, 544
Margiris (Margis) 70
Markus G. 375
Maritain J. 321
Martinaitis J. 477
Masaryk T. 473, 540
Massis H. 321
Mašiotas P. 386, 399
Matulaitytė G. 476, 490
Matulevičius J. 340
Matuzevičius E. 544
Mauclere J. 401
Mažvydas M. 125, 316
M. Baltasis, žr. Biržiška M.
Mendelssohn-Bartoldy F. 480
Meškus, žr. Staugaitis J.
Mickevičius A. 84, 113–114, 172, 252–253, 311, 327, 409, 528
Mieželaitis E. 544
Mikelsonas (Rygos operos bosas) 487
Mykolaitis-Putinas V. 9, 89, 91–92, 131, 230, 327, 331, 344, 366, 390, 394, 418, 457, 507–510, 512–513, 515–532, 542–544
Mikuckis J. 35, 131, 309, 512
Mikuličius (Marijampolės paštininkas) 203
Milkus K. G. 290
Milosz-Milašius O. de 280, 357, 365, 530
Mindaugas 176
Miomandre F. de 280, 530
Miškinis A. 126, 131, 357, 430
Mytis V., žr. Mykolaitis-Putinas V.
Moem S. 366, 539
Molis A. 154
Moljeras 333, 346, 356, 373, 390, 449, 457, 461–462, 464, 493
Monet C. 281
Morkelis M. 543
Morkelytė-Melngailienė R. 543
Morkus P. 308, 531
Mozart W. A. 459, 486
Mozūriūnas V. 544
Murnau F. V. 403
Musorgskis M. 472

Napoleonas 203–204, 253
Napravnikas E. 366, 459
Narbutas J. V. 170
Narijuskas J. 443
Naruševičiūtė H. 477

Navickas J. 543
Naujalis J. 445, 489
Nėris S. 127, 131, 234–237, 276–279, 345, 429, 526, 529
Neveravičius F. 167–168
Nikolai O. K. E. 442
Niedras (Rygos operos bosas) 487
Niemčinova A. 496
Niemi A. 363
Nietzsche F. 71, 77, 137
Norus-Naruševičius 386
Nowaczyński A. 203–204, 523
Novalis 311

Obuchovas A. 496
Offenbach G. 495
Oleka-Žilinskas A. 333, 367, 396, 406, 467, 470–472, 474–475, 491–492, 495, 501
Olšauskas K. 362
Orintaitė P. 167
Orlovas N. 455
Ošerovičius G. 544
Oškinaitė J. 458
Oškinis V. 544
Ovidijus 172
Ožeškienė E. 346, 364

Padegėlis Kasmatė, žr. Sruoga B.
Pakalniškis K. (Dėdė Atanazas) 121
Pakarklis P. 403
Pakštas K. 543
Papini G. 364
Paukštelis J. 356
Pautienius J. 375, 380, 387
Pečkauskaitė M. (Šatrijos Ragana) 115, 121, 130, 224, 325, 356, 513–514
Pelle K. 487
Petkevičaitė-Bitė G. 131, 137–138
Petkūnas P. 383
Petraitis S. 462
Petrauskaitė O. 543
Petrauskas J. 433, 435, 479, 495, 540
Petrauskas K. 325, 333 366, 382, 406, 424, 436, 440, 480, 484
Petravičius Z. 380
Petrėnas-Tarulis J. 229–230, 308, 328, 345, 402, 448
Petrikas (gyd.) 544
Petrovas P. 367, 436, 463
Pietaris V. 114, 513
Pijus VII 204, 523
Piliponis J. 365
Pirandelli L. 443, 449
Piščikas I. 443
Planquette R. 542
Pleškevičaitė-Lubickienė O. 449
Pocius 417–418
Podėnaitė V. 366, 381, 445
Ponchielli A. 366
Pranciškus, šv. 379
Prande 477
Pranskus B. (Žalionis V.) 88, 517
Prapuolenis J. 419
Przybyszewski S. 250, 315, 425–426, 536
Puccini J. 334, 347, 413
Puida K. 121, 139, 249–250, 327, 344, 346, 356, 364, 415, 527
Puidienė-Pleirytė O. 222, 225, 308, 318, 327, 524
Puišys J. 443
Pundzius B. 477–478
Purickis J. 534
Puškinas A. 364, 438, 473

Rachmaninovas A. 491
Radot V. 321

Radzikauskas E., žr. Gira L.
Radziulis V. 170
Rakauskaitė M. 455, 466
Ralys J. 252
Raulinaitis P. V. 543
Ravel M. 491–492
Rebane A. 347, 406
Reid M. 312
Reimeris V. 544
Reisonas K. 368
Remarque E. M. 158
Rembrandt 483
Rėza L. 125
Ribera C. de 483
Rymaitė O. 332, 334, 381
Rimydis A. 230–232, 329, 525
Rimka A. 138, 202, 521, 534
Rimskis-Korsakovas N. 498–499
Rimša P. 336, 348, 387
Ristelhueber 474
Ročka M. 291, 298
Roessler C. 433
Rogūza F., žr. Ancevičius P.
Rolland R. 253, 346, 356, 405
Romagnoli 423
Romerienė Z. 375, 380
Romeris M. 441
Rostand E. 461
Rudzevičius A. 462
Ruginis Kl. 543
Ruseckas P. 155
Rutkauskaitė L. 462

Sadukonis, žr. Sruoga B.
Saint-Saens C. 495
Sakalas J. 179–183, 185, 522
Sakalauskas 387
Saliamorienė E. 478
Salvatori G. 407–408
Samulevičius A. 478
Santvaras S. 45, 216–219, 304, 309, 381, 437, 512, 524
Sarbievijus M. K. 172
Sasnauskas Č. 325, 436, 445
Savickis J. 117, 131, 185, 187–191, 204, 257–259, 327, 344, 356, 445, 449, 523, 528, 537
Scherchen H. 495
Scherer W. 460

Schiller F. 364, 439, 460, 493
Schubert F. 359, 440, 455, 538
Schumann R. 501
Scott D. 389
Servantesas 94

Shaw B. 364, 457
Sibiriakovas (Rygos operos solistas) 347, 413
Sidabraitė A. 430
Sienkevičaitė 403
Simonaitytė I. 125, 154, 157–158
Sirakūzinas, žr. Sruoga B.
Sirijos-Gira V. 127, 282–283, 530, 544
Sirvydas K. 316
Skriabinas A. 440, 491–492
Slovackis J. 364, 457
Sluckis M. 544
Smakovskis (Smakauskas) V. 311
Smetona A. 112, 450, 514–515
Soblys V. 544
Sodeika A. 424, 440, 467
Sodeika Stasys 484, 540
Sodeika Stepas 484
Sofoklis 110, 423
Solovjovas V. 84, 93–94, 518
Souday P. 150
Spitzer L. 67, 516
Sruoga B. 8–9, 13–19, 21–23, 29,

34, 43–46, 117, 127, 131, 216, 218, 230, 233–234, 304, 311, 327, 331, 344, 373–374, 377, 385–386, 389–390, 433, 457, 510, 512, 533–534
Stalinas 296
Stanek-Laumianskienė-Murauskienė E. 490
Staniševskis S. 375
Staniulis J. 426, 486
Staškevičiūtė A. 499
Steponaitis E. 83
Steponavičius V. 381
Stiklius Pr. 524
Stogis P. 455
Stonis V. 191, 201, 304, 309, 523
Staugaitis J. 159, 177, 522
Stauskaitė J. 311
Stravinskis I. 367, 463
Strazdai K. ir J. 414
Strazdas-Strazdelis A. 224, 252
Strich F. 460
Striukas R. 311
Sudermann H. 123, 312, 315, 333, 437, 519
Sutkus A. 233, 332, 377, 381
Szymanowski K. 491

Šakenis K. 252, 311, 441–442
Šalčius M. 128
Šalkauskis S. 543–544
Šapalas K. 508–509
Šapiro N. 366
Šaulys-Bekampis J. 138
Šulcas F. 444
Šeinius-Jurkūnas I. 117, 121–122, 131, 138, 168, 327
Šekspyras V. 110, 311, 457, 462, 511
Šemerys (Šmerauskas) S. 38–40, 42, 45–46, 49, 308, 329, 512
Šerenzonas 470
Šiaulėniškis M. 70, 346, 392
Šileika J. 375, 400
Šimelpenigis A. F. 252
Šimonis K. 242, 348, 368, 375, 380, 481, 494
Šimkūnas A. 348, 422, 536
Šimkus J. 544
Širvys P. 544
Šklėrius K. 336–337, 368, 375, 400, 444, 44š–447, 539
Škliaras E. 273
Šlapelis I. 375, 387, 399, 460
Šleževičius M. 525
Šliūpas J. 146, 320
Štarka J. 347, 367, 415, 440, 465, 539
Šulcas J. 252
Šulginas L. 472
Švaistas J. 131, 320, 329, 345, 356

Tagore R. 311, 457
Tallat-Kelpša J. 378, 389, 393, 424, 492
Talmantas J. 35, 511
Tamošaitis Iz. 543
Tamulaitis S. 169
Tamulaitis V. 128
Tarvydas J. 437, 537
Termier P. 321
Thomas A. 382
Tibursky-Reher M. 478
Tichomirovas N. 347, 417, 420, 424, 536
Tichonovas N. 544
Tilvytis T. 357, 364, 448
Tysliava J. 131, 213–215, 232, 308–309, 329, 330, 345, 448, 524
Tolstojus L. 110, 364
Trakmanaitė 366

Troyon C. 483
Truikys L. 478, 505
Trukanas K. 543
Tumas-Vaižgantas J. 46, 48–56, 58–63, 115–116, 123, 130, 149, 202, 212–213, 219, 226, 308, 316, 326–327, 331, 344, 356, 363–364, 378, 394, 437, 442, 457, 466, 513–515, 524, 539
Tumiati 423
Turauskas E. 543
Turauskas Pr. 213
Turgenevas I. 315, 364

Urniežiūtė U. 543
Ušinskis S. 502

Vabalkšnis, žr. Bagdonas M.
Vaičaitis P. 11, 83, 252, 325
Vaičiulaitis A. 280, 530
Vaičiūnas P. 43–44, 117, 126–127, 131, 233, 246–250, 254, 304, 310, 326, 332, 344, 346, 357, 364, 366, 370–373, 377, 382, 402, 404–405, 430, 438, 457, 468–469, 492–493, 497–498, 512, 527, 544
Vaičiūnienė T. 544
Vaidilutė, žr. Puidienė-Pleirytė O.
Vaineikienė S. 154–157
Vainiūnaitė-Kubertavičienė A. 433, 454, 479, 538
Vairas K. 311
Vaitkus M. 13, 29–34, 117, 131, 238, 240–241, 310, 326, 344, 364, 415, 457, 510, 526
Valaitis A. 311
Valančius M. 364
Valatka 387
Vanagas V. 522
Varašius S. 348, 483, 540
Varnas A. 344–336, 348, 375, 378–380, 386–387, 389, 397–400, 406, 436, 443–444, 460, 485, 534–535
Vasiljevas N. 487
Vekovas N. 347
Venclova A. 132, 241–244, 345, 429–430, 526, 544
Verdi D. 347, 366, 424, 467, 535
Verlaine P. 39
Vydūnas 11, 70–72, 74, 79–82, 116, 119–120, 122, 125, 127, 131–132, 260–262, 266, 327, 344, 357, 384, 441–442, 457, 528, 537
Vienožinskis J. 138, 389, 394, 400, 443, 460
Vienuolis-Žukauskas A. 117, 121, 131, 176–178, 204–206, 208–210, 212, 344, 356, 457, 522–523, 544
Vigny A. de 204, 523
Vikt. Pr., žr. Lubickis P. – Pravdinas V.
Vilčinskaitė E. 429
Vileišis P. 130, 318
Vinva K. 154, 164
Virgilius, Virgilijus 110, 172
Virzingas (dirigentas) 402
Višinskis P. 137
Višteliauskas-Vištelis A. 132
Vytautas Didysis 63, 176, 484
Vizbaras J. 213
Voldemaras A. 360–361, 441
Volf-Ferrari E. 453
Vosyliūtė N. 458, 479, 486, 495
Vossler K. 67, 516

Wagner R. 333, 453, 465, 485
Wieniawski H. 476

Wilde O. 356
Weber K. M. 417
Wichert-Kairiūkštienė J. 366, 531

Zablockis, žr. Sruoga B.
Zareckas S. 544
Zauerveinas-Girėnas J. 363
Zelmanavičius S. 375
Zobarskas S. 168
Zola E. 450
Zoščenka M. 356–357

Žadeika V. 391, 486, 492
Žalinkevičaitė E. 458
Žalionis, žr. Pranskus B.
Želigovskis L. 98
Žemaitė J. 115, 121, 130, 137, 176, 204, 224, 356
Žydr(i)ys J., žr. Mykolaitis-Putinas V.
Žilevičaitė M. 444
Žilevičius J. 419
Žilinskas K. 543
Žilinskienė-Bručkienė M. 333, 381, 532
Žilionis V. 154, 163
Žilius-Jonila J. 138, 386, 399, 521
Žirgulys A. 508–509, 544
Žengė J. 364
Žmuidzinavičius A. 348, 374–375, 378, 380, 387, 421–422, 478
Žubitis E. 487
Žukas S. 478
Žukauskas (generolas) 340
Žukauskas A. 544
Žukauskas J. 544
Žulavskis V. 490
Žvirgždė (Ambraziejūtė-Steponaitienė A.) 154, 159

Asmenvardžių rodyklė, t. 10

Aibekas 303
Aini 303
Alantas V. 30
Albertas 252
Aleksandras Makedonietis 294, 295
Aleksandras III (Rusijos caras) 249
Aleksandras III (popiežius) 254
Ališeras Navoji 277–305, 387
Alver Betti 149
Ambrazas K. 365
Andyna, žr. Prūsė E. R.
Andziulaitis-Kalnėnas J. 371
Andziulytė-Ruginienė M. 377
Aristotelis 296
Aspazija 348

Babickaitė-Bay-Graičiūnienė U. 330
Byron G. 21
Bairūnaitė E. 81
Baldžius J. 373
Baltakis A. 376
Baltušis J. 189, 190
Balzac H. de 369
Banaitis J. 327
Baranauskas A. 17–18, 81, 88, 89, 167, 178
Basanavičius J. 18, 19, 20, 120, 121, 274, 371
Beethoven L. von 361
Benjaminis A. 348, 381
Bertulis R. 380
Betto H. 222
Bičiūnas V. 46, 80
Bieliauskas A. 365
Biliūnas J. 151, 180
Biržiška V. 382
Blesė E. 348, 381
Blokas A. 179, 276
Boruta K. 30, 327
Brazdžionis B. 327
Bremond H. 215
Briusovas V. 276
Bruno Dž. 10
Bučys A. 365
Būčys P. 245

Chamrajevas 303
Churginas A. 188, 236
Carrier-Belleuse 253
Clemenceau G. B. 251
Cvirka P. 30, 148, 172–174, 182, 189, 276, 373, 386

Čechovas A. 179
Česaitis I. 378
Čingischanas 284
Čiurlionienė S. 189, 317
Čiurlionis M. K. 27, 161, 377

Dailidė 273
Dambrauskas A., žr. Jakštas A.
Dauguvietis B. 8, 171, 190, 315, 318

Daukantas S. 33, 165, 234
Daukša M. 234
Dickens Ch. 117
Dobilas-Lindė J. 147
Donelaitis K. 16, 24, 129, 148, 165, 167, 177, 178, 179, 231, 234
Dostojevskis F. 117
Dovydaitis J. 189
Dovydaitis P. 111
Dovydėnas L. 30
Druva J. 348
Dubas V. 366

Eenpalu 273
Erss A. 348, 381

Fetas A. 179
Firdusi 296
Foch F. 251
Fortunatovas F. 179, 274

Galileo Galilėjus 10
Galdikas A. 7, 380
Geištoras J. 359
Genzelis B. 365
Gerbauskas A. 366
Gerulis P. 221
Gira Liudas 32–78, 167, 184, 186, 222, 270, 272, 273, 320, 326, 367, 379, 385
Glieras R. 302
Glinskis K. 152–160, 372, 386
Godinas E. I. 351
Goethe J. W. 14, 27, 121
Gogolis N. 179
Gorguet 253
Gorkis M. 125, 181, 193, 198, 276, 295, 297
Grynas A. 348, 381
Grinius K. 379
Groslier G. 261
Grotas J. 179
Gudaitis L. 370
Guljamas Gaunas 303
Gustaitis K. 81
Gustaitis M. 79–102, 146, 222, 231, 367, 385
Gužauskas V. 365, 380

Hafizas 296
Hauptmann G. 7, 385
Herbačiauskas J. A. 171, 326, 380
Herder J. G. 14, 26
Huseinas Bakara 286, 287, 288, 289

Iskanderas, žr. Aleksandras Makedonietis

Jablonskis J. 274
Jadovlaitis 380
Jaik J. 273
Jakštas A. 36, 38, 44, 46, 222
Janulis J. 7
Joffre 251
Jöger A. 149
Jonila-Žilius J. 347
Jonkutė R. 367
Jurevičius S. 383
Jurkūnas I., žr. Šeinius I.
Juzeliūnas J. 374

Kaestli 150, 152
Kalinauskas K. 202, 359
Kant I. 111–112, 367, 368, 385
Katinienė B. 374
Kazanova 265
Keliuotis J. 327, 380
Kirša F. 146
Kivik A. 273
Klimas P. 330

Claudel P. 215, 216, 217
Kolcovas A. 179
Kolupaila S. 382
Korsakas K. (J. Radžvilas) 148, 174, 182, 187, 350, 381
Korsakienė H. 189
Kossu-Aleksandravičius J. 349, 355, 356
Kostkevičiūtė I. 365, 372, 374, 375, 377, 382
Krėvė-Mickevičius V. 27–28, 66, 74, 117, 222, 326
Kriaučiūnas P. 221
Kriščiukaitis-Aišbė A. 274
Kručionych A. 217
Kubertavičius P. 7
Kudirka V. 21, 120–121, 151, 165, 222, 229, 371
Kudirkienė L. 380, 381
Cooper F. 117
Kvieska V. 10

Lankutis J. 365
Lastauskienė M., žr. Lazdynų Pelėda
Lazdynų Pelėda 22, 146, 189
Leninas V. I. 193
Leonas P. 274
Lermontovas M. 179, 193, 194, 195, 198, 200
Lessing G. E. 14, 26
Lipkinas S. 278
Lozuraitis A. 365

Mackevičius A. 202, 203, 359
Mačys-Kėkštas J. 371
Maeterlinck M. 7, 366, 385
Maironis 20–21, 26, 33, 36, 37, 50, 55, 56, 58, 72, 76, 80, 89, 95, 117, 146, 151, 165, 167, 179, 180, 181, 184, 222, 224–232, 234, 336, 376, 377, 387
Mayne Reid T., žr. Reid T.
Majakovskis V. 30, 181, 182, 183, 185, 188, 327
Maldutis K. 271
Marcinkevičius Jonas 189, 190
Marcinkevičius Justinas 376
Marinetti F. T. 30, 327
Matulaitis S. 229
Matulis J. 382
Matusas J. 382
Maurina Z. 351
Mažvydas M. 15, 176, 234
Melnikaitė M. 187
Mercier 252
Merkelis A. 34
Metsawurk M. 273
Mickevičius A. 17, 21, 82, 94, 95, 97, 194, 195, 200, 207, 222, 359
Mickevičius-Kapsukas V. 234
Mieželaitis E. 188, 189
Mykolaitis-Putinas V. 222, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383
Miškinis A. 148, 349
Mitaitė D. 377
Montvila V. 182, 185, 211–213, 376
Moor A. 149
Mozūriūnas V. 188, 376
Muchamedas J. 288
Muravjovas-Korikas M. 359

Narušytė D. 380
Navickaitė D. 365
Nasirova Ch. 302
Nekrasovas N. 179
Neumann E. 371

Nėris S. 164–165, 167, 183, 184, 187, 327, 349, 386
Nikolajus II 249, 252
Nikitinas I. 179
Nizami 290, 296, 297

Olšauskas K. 10
Ozolas R. 365

Pakštas K. 379
Paleckis J. 274
Paškevičienė S. 111, 387
Pečkauskaitė M. 22, 146, 151, 189
Peleckis-Kaktavičius L. 376
Penkovskis L. 278, 292,
Petain H. 251
Pietaris V. 121, 274
Pitagoras 296
Platonas 296
Preikšas K. 372–373
Prūsė E. R. 381
Prūsis H. 347
Pšibliauskienė S., žr. Lazdynų Pelėda
Puškinas A. 179, 194, 195, 200, 236, 297, 377

Radzikauskas E. 34, 80, 222
Raila B. 327
Raitelaitis J. 221
Rannit A. 149
Reimeris V. 188
Rėza L. 148
Reid T. 117
Rimša P. 330
Rybelis A. 365
Rodin A. 250
Rolland R. 117
Romeris M. 10, 379
Rondomanskis A. 10
Ruigys P. 14, 367
Rustavelis Š. 297

Saadi 296
Saasas T. 371
Sadikovas 302
Sališčevas K. A. 274
Saltykovas-Ščedrinas M. 179
Sangnier M. 244, 245, 246, 247
Savickis J. 29, 327
Schutz J. 273
Scott W. 117
Shaw B. 352
Sierakauskas Z. 202, 359
Simonaitytė I. 30, 147, 148, 189
Skardžius P. 382
Skipitis K. 379
Smilga 348
Sniečkus A. 174
Sokratas 296
Solovjovas V. 11, 85, 367
Spaknis A. 309
Sreznevskis I. 179
Sruoga B. 327
Stalinas J. 181, 184
Steponaitis E. 33
Steponavičius V. 7
Stonytė V. 366
Strazdas A. 167, 177, 178

Šachmatovas A. 179
Šachruchas 285
Šaliapinas F. 108
Šalkauskis S. 341, 378
Šaltis M. 148
Šatrijos Ragana, žr. Pečkauskaitė M.
Šeinius I. 29, 222, 327
Šekspyras V. 292, 293
Šemerys S. 327

Šešplaukis-Tyruolis A. 370
Ševčenka T. 33, 297
Schiller F. 21, 121, 243
Šileika J. 379
Šilkarskis V. 9
Šimkus J. 182, 277, 278
Šliūpas J. 9, 151, 229
Šmitas P. 348, 381
Šulcaitė V. 376

Talis 296
Tamošaitis I. 378
Tamulaitis V. 148
Tarulis P. (Petrėnas J.) 30, 327
Tell W. 151
Tentele 348
Tilvytis T. 187
Timoras 285
Timurlengas 284
Tiutčevas F. 179
Tysliava J. 327, 330
Tolstojus L. 117, 297
Trimda J. 380
Tuglas F. 273
Tumas-Vaižgantas J. 23, 79, 125, 146, 165, 167, 181, 184, 222, 232, 272, 352, 379, 380
Turgunbajeva M. 302

Uigunas 302
Ulugbekas 284
Urbšienė M. 330
Urbšys J. 330
Urniežiūtė-Starkuvienė U. 377, 378

Vaičaitis P. 36, 371
Vaičiulaitis A. 30, 366, 380
Vaičiūnas P. 148
Vaižgantas, žr. Tumas-Vaižgantas J.
Valančius M. 95, 165, 167, 178
Valsiūnienė V. 187
Vanagienė E. 365
Varnas A. 318
Venclova A. 182, 187, 189, 327
Verne J. 117
Vienuolis-Žukauskas A. 28, 189, 204–206, 222, 312, 327, 375, 386
Vileišis P. 25
Vilimas A. 244, 245, 247, 378
Virza E. 273
Viskanta E. 80
Visnapuu H. 273
Vytautas 13, 60
Vydūnas 11, 23–24, 58, 117, 145, 148, 165, 327, 330, 367, 371

Zviaginceva V. 278

Ždanovas A. 191
Žemaitė 21, 130, 146, 165, 180, 189, 276
Žemaitis Z. 379
Žemkalnis G. (Landsbergis) 33
Žilionis V. 189
Žirgulys A. 365, 372
Žmuidzinavičius A. 379
Žukas V. 368, 369, 380, 381
Žukauskas A., žr. Vienuolis-Žukauskas A.

Turinys

I. STRAIPSNIAI

M. Maeterlinck. Nekviestoji viešnia. G. Hauptmann. Hanelė. ... 7
Vaga, mėnesinis visuomenės, kultūros ir pasaulėžiūros žurnalas ... 9
[Kelios anotacijos] ... 11
Keletas žodžių apie lietuvių literatūrą ... 13
Liudo Giros kūryba ... 32
Liudo Giros lyrika ... 64
Motiejus Gustaitis ir ko kūryba ... 79
Mūsų patriotingumas ... 103
Kaip švęsti mums Kanto sukaktuvės ... 111
Moksleivių pašalpos reikalu ... 113
Literatūros reikalas mūsų mokyklose ... 116
Dideli žmonės ir menki titulai ... 120
Visi į didžiąją Vilniaus atstatymo talką! ... 122
Knygų platinimas – rašytojo ir skaitytojo bendravimas ... 124
Nacionalinės lietuvių kultūros pagrindas – liaudis ... 127

II. KALBOS

Pradedame diskusiją dėl rašytojų būklės (*V. Mykolaitis-Putinas, Rašytojų d-jos pirmininkas, siūlo literatūros penkmetį*) 139
LRD pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino žodis, pasakytas atidarant metinį rašytojų suvažiavimą 144
LRD pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino žodis, atidarant literatūros šventę 147
LRD Pirmininko prof. V. Mykolaičio-Putino kalba, pasakyta per Šveicarų knygos parodos atidarymą 150
Vaidybos menas ir Konstantinas Glinskis 152
Rašytojo žodis prie mikrofono 160
Sveikinimo žodis valstiečių delegatų suvažiavimui 163
Kalba, laidojant Salomėją Nėrį 164
Sveikinimas pirmajam Lietuvos tarybinių rašytojų suvažiavimui 1945 metų spalio mėn. 165
Kalba visuotiniame tarybinių Lietuvos rašytojų susirinkime 166
Kalba, laidojant Petrą Cvirką 172
MA tikrojo nario V. Mykolaičio-Putino pasisakymas 174
Lietuvių literatūros kelias 176
Kalba Lietuvos tarybinių rašytojų II suvažiavime 191
Poezijos kūrinio formos auklėjamoji reikšmė 197
Žodis radiofone 201
„Sukilėliai" – išsivaduojamosios valstiečių kovos vaizdai 203
Sveikinimo žodis A. Vienuoliui (*Minint 75-ąsias gimimo metines*) 204
Kalba Rašytojų sąjungos plenume 206

Poezijos ir dailiosios prozos keliu 209
Išsipildys poeto troškimas 211
Įvado žodis kūrybos vakarui 214
Maironis (*100-tosioms gimimo metinėms paminėti*) 224
Savo skaitytojams 233
Žodis 70-ųjų gimimo metinių minėjime 234

III. KELIONIŲ ĮSPŪDŽIAI

Friburgiečiai Paryžiuje 243
1. Kelionės tikslas 243
2. Pirmieji įspūdžiai, pirmosios pažintys 244
3. Miestas ir jo retenybės 248
4. Pabaiga 256
Kolonijų egzotika 257
Estų kultūros šventėje 270
Lietuvių literatūros dekados vakaras 274
Dekadai pasibaigus 275
Ališeras Navoji ir jo tėvynė 277

IV. INTERVIU. ATSAKYMAI Į ANKETŲ KLAUSIMUS. LAIŠKAI REDAKCIJOMS

Laiškas „Ryto“ redakcijai 309
Apie lietuvišką knygą 309
Amerikos lietuviai ir Lietuva 313
Laiškas „Lietuvos aido“ redakcijai 313
Laiškas (atitaisymas) „Ryto“ redakcijai 314
Poeto Mykolaičio-Putino „Valdovo sūnus“ 314
Dėl Miss Lietuva rinkimų 318

Naujosios mūsų literatūros būklė 319
Atsakymas laikraščiui „Jaunakas zinias“ 326
Pasikalbėjimas su prof. V. Mykolaičiu-Putinu 328
„Kaip Jūs rašote?“ 337
Pokalbis laikraštyje „Jaunakas zinias“ 347
Laiškas „XX amžiaus“ redaktoriui 350
Ar reikalingas Lietuvai Kultūros fondas? 351
Putinas literatūros klausimais 352
Teks susirūpinti literatūrinio palikimo sutvarkymu 358
„...jėgas ketinu sutelkti prie „Sukilėlių“...“ 359
Ką aš dirbu? 360
[Atsakymas į anketą] 361
Pratarmė antrajam Raštų tomui, 1960 m. 362
„Jaunųjų poetų kūryba ne visa man patinka“ 363

Paaiškinimai 365
Santrumpos 365
Redakcinės pastabos 365
Bibliografiniai duomenys ir komentarai 366
Rodyklės 385
Asmenvardžių rodyklė, t. 8 385
Asmenvardžių rodyklė, t. 9 393
Asmenvardžių rodyklė, t. 10 405

Išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
Tel. +370 5 2125332, faksas +370 5 2616254
El. paštas: knyga@llti.lt
Svetainė internete: www.llti.lt
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius
Tel. +370 5 2733347, faksas +370 5 2733140
El. paštas: priemimas@petroofsetas.lt
Svetainė internete: www.petroofsetas.lt